

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

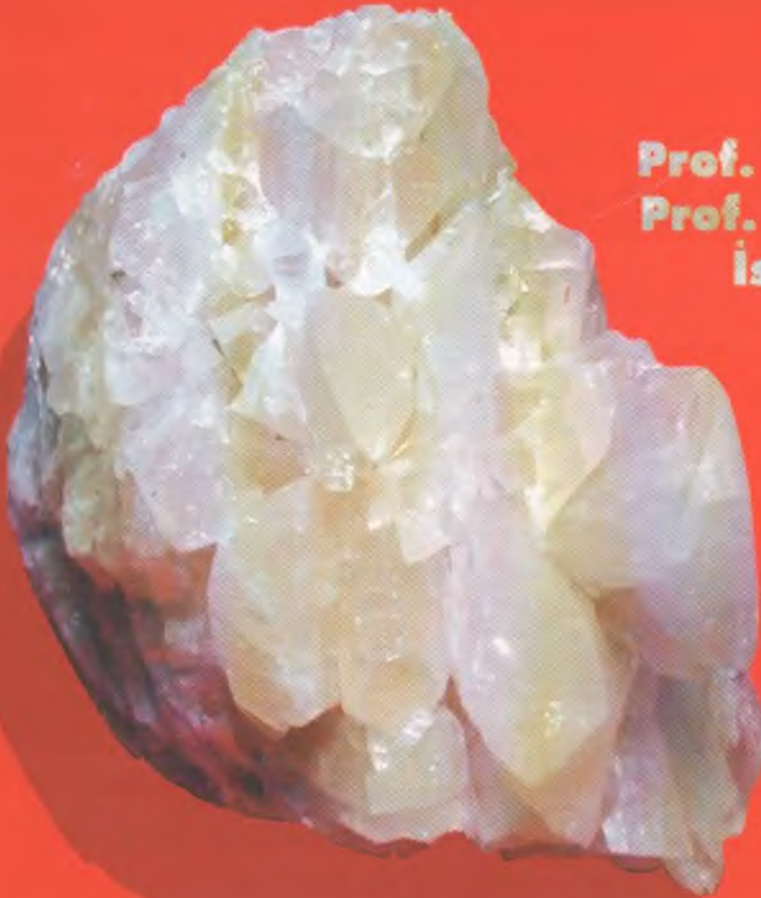
Aralık 2003 Sayı: 114

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL (KDV DAHİL)

21. yüzyılın petrolü:

BOR

Yazılarıyla

Prof. Dr. İsmail Duman

Prof. Dr. Tolga Yarmancı

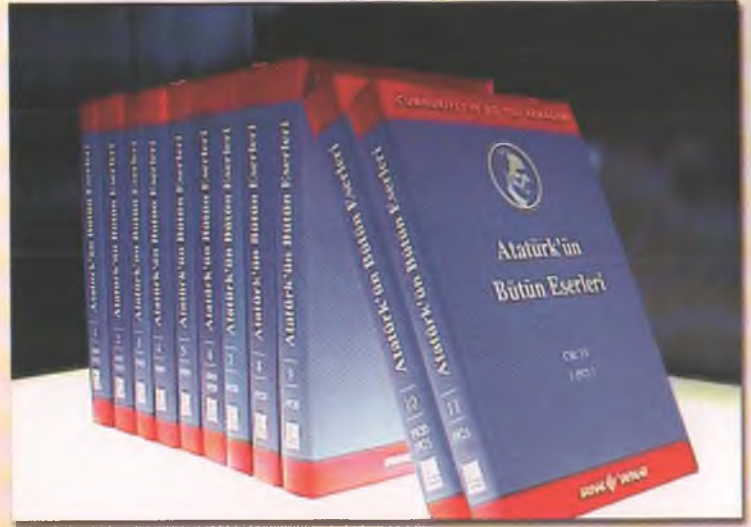
İsmail Hakkı Aslan

Ünal Erdoğan

- **Prof. Dr. Namık Kemal Pak ile söyleşi • Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz:**
Nazım'ın şiirlerinde yararlandığı halk kültürleri öğeleri
- **Dr. Nesrin Çobanoğlu ve İrge Şatıroğlu: Biyokorsanlık**

O'NA TÜRKİYE'NİN İHTİYACI VAR

ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ

11. CİLT TAMAMLANDI

- Bu eserde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'mizin büyük önderi Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün belgeler bir araya getirildi...
- Hiç yayımlanmamış belgelere ulaşıldı.
- Osmanlıca, Fransızca, İngilizce ve Rusça metinler, asıllarından ve ilk kaynaklarından yeniden çevrildi; yayımlanmış metinlerle karşılaştırıldı; yüzlerce eksik yayımlama, çeviri ve tarih hatası giderildi; yanlış okumalar düzeltildi...
- Metinler eserde tarih sırasıyla ve yorumsuz olarak yer aldı...
- 17 x 24 cm., bez cilt, iplik dikiş, birinci hamur kağıt...

PEŞİN

:Her cildin fiyatı 25.000.000 TL'dir.

11 Cilt 275.000.000 TL

TAKSİTLE

:11 Cilt 310.000.000 TL

Peşinat 50.000.000 + 8 ay x 32.500.000 TL'dir.

EN İYİ BAYRAM HEDİYESİ
HER EVE BİR ATABE TAKIMI

ŞİRKETLERE VE KURULUŞLARA YILBAŞI ÖZEL İNDİRİMLERİ

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212,249 28 92

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Bilim ve Ütopya

Aralık 2003 Sayı: 114

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sorumlu Yazışları Müdürü
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni
Arda Odabaşı

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Semih Koray
Prof. Dr. Uçkun Geray
Doç. Dr. Kadri Yamaç
Doç. Dr. Ercan Enç
Doç. Dr. Osman Gürel
Doç. Dr. İrfan Gökçay
Doç. Dr. Zafer Kars
Doç. Dr. Çağatay Keskinok
Dr. M. Kürşat Bozkurt
Dr. Cüneyt Akalın
Dr. Hikmet Çevik
Özcan Buze
Fezkiye Özberk

Tanıtım ve Halkla İlişkiler

Tuğba Gülirmak

İdari İşler

Tuğba Gülirmak

Abdullah Özdemir

Teknik Sekreter

Aslı Yazıcıoğlu

Web Tasarım - Uygulama

Fikri Kumbasar

Montaj

Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı

No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

(0533) 477 82 51

e-posta

utopya@atlas.net.tr

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi

Fezkiye Özberk

Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1

Sihhiye/Ankara Tel: (0312) 232 04 79

e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi

Meftun Bulunmaz

İzmir Büro

Kıbrıs Şehitleri Cad. No: 96 Kat: 7

Daire: 701 Alsancak

Tel: (0232) 464 70 21

Tel-Faks: (0232) 422 52 40

Almanya Temsilcisi

Abdullah Coşkun

Hermann-Löns Str. 7

63477 Maintal-Almanya

Tel: 0049 6181147039

İsviçre Temsilcisi

M. Akif Genç

Tel: 004113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 21.000.000 TL

Yıllık: 38.500.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık:

50 Euro

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Yurtiçi abone bedelleri için

Tuğba Gülirmak

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1544292

Yurtdışı abone bedelleri için

Tuğba Gülirmak

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No (Euro): 1011 3255489

(USD): 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.

Basıldığı Yer: Serler Matbaası

Dağıtım: BBD Merkez

ISSN 1301-6717

KAPAK**21. YÜZYILIN PETROLÜ: BOR**

Prof. Dr. İsmail Duman

Bor madenleri ve stratejik bor ürünleri

18

Prof. Dr. Tolga Yarman

Bor

22

İsmail Hakkı Aslan

Borun Türkiye için önemi ve bor ruhsatlar niçin özelleştirilmemeli

24

Ünal Erdoğan

21. yüzyıl bor ve su yüzyılı olacak

27

Halkçılık Sempozyumu

5

TÜBİTAK yöneticileriyle görüşme

Prof. Dr. Namık Kemal Pak ile söyleşi

6

Prof. Dr. İbrahim Ortaş

TÜBİTAK gibi bilim kuruluşları özerk kalmalı

8

Dr. Rifat Yücel

Türkiye sağlıkta da AKP'den kurtulmak zorunda

10

Hikmet Çiçek

Dr. Bahattin Şakir: "Jakoben" denilince onun yüzü akla gelirdi

11

Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz

Nazım'ın şiirlerinde yararlandığı halk kültürü/ kültürleri öğeleri

34

Dr. Cemal Dindar

Politik psikolojinin cinleri

41

İz Birakanlar/ Fezkiye Özberk

İlk ziraat yüksek mühendislerimizden Dr. Hadiye Tuncer

50

EEG Okulu/ Prof. Dr. Attila Altunel

56

Raisa Pages

Amerika'nın Küba'ya karşı ekonomik ve biyolojik savaşı

59

Arda Odabaşı

Türk romanında Alafranga tip üzerine II

63

İrge Şatıroğlu-Dr. Nesrin Çobanoğlu

Biyokorsanlık

70

Kurtuluş Güran

Haydn ve Halk Müziği

73

Tunca Arslan

Hollywood, "Matrix"le iyi uyuklar diler...

76

Bilim Gündemi

79

Bilimkurgu Ansiklopedisi - P / Zühtü Bayar

84

Zorunlu Din Dersi / Hasan Aydın

Eleştirel aklın ışığında

Yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılarının temel argümanları-6

87

Yayın Dünyası

92

Satranç / Ozan Çapan

94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu

96

Gelecek yüzyılın aktörü

Mevcut hükümet, bu gidişatı tersine çevirecek bir irade ortaya koymayacağını veya koyamayacağını her alanda ve attığı her adımda göstermektedir. Türkiye'nin ihtiyacı, her alanda olduğu gibi bu alanda da ulusal politikalar üretmektir. Kuşkusuz, bu ulusal politikalar için en başta gerekli olan şey, ülkenin çıkarlarını esas alan, bu politikaları üretecek ve uygulayacak ulusal bir hükümettir. Türkiye'nin önünde çözüm bekleyen acil sorun ve ihtiyaç budur. Kısacası, iş yine gelip, siyaset kilidine dayanmaktadır.

Arda Odabaşı

Bilim ve Ütopya'nın geçen sayısında, halen esas olarak bir tarım ülkesi olan Türkiye'yi yakından ilgilendiren önemli bir konuyu, "transgenik" (genleri değiştirilen) tarım ürünleri konusunu ele almıştık. Bu sayıda ise, yine Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren diğer bir hayati konuyu ele alıyoruz: Bor konusunu...

Pek çok bilim adamının "21. yüzyılın petrolü" olarak tanımladığı, bilim alanından uzay çalışmalarına, askeri alandan nükleer alana, tıp alanından elektroniğe, bilişim sektöründen temizlik sanayiine kadar 300'e yakın değişik alanda/sektörde kullanılabilen, üstün nitelikleriyle dikkat çeken bor, yüzyılımıza ve belki de gelecek yüzyıllara damgasını vuracak gibi gözükmektedir. Biraz kişileştirerek ve abartarak söylersek, 20. yüzyılın en önemli aktörü petroldü. Petrol, siyasi, ekonomik ve askeri süreçlerin en önemli gündem maddelerinden biri olageldi. Emperyalizm, 20. yüzyılın başlarından beri dünya petrol kaynaklarını denetimi altında tutabilmek için müdahalelere, kanlı çatışmalara, savaşlara yol açtı. Petrol, sınırlar bozdurdu, yeni sınırlar çizdirdi.

Petrol, önemini halâ yitirmiş değildir kuşkusuz. Bir süre daha dünya gündeminin üst sıralarında yer alacağı görülmektedir. Bununla birlikte, dünya petrol kaynaklarının sonlarına yaklaşıldığı şeklinde tespitler yapılmakta, buna ilişkin rakamlar ve tarihler verilmektedir. Bor madeninin ise petrolün 20. yüzyıldaki saltanatını kıracağı ve 21. yüzyılda petrolün tahtına oturacağı öngörüsü yapılmaktadır. Bu öngörü gayet gerçekçidir.

Ülkemiz açısından ise bor meselesinin bambaşka bir önemi vardır. Çünkü Türkiye bor madeni açısından dünyanın en zengin birkaç ülkesinden biridir. Dahası, dünyanın en zengin nitelikli bor yatakları da ülkemizdedir. Türkiye, dünyanın en önde gelen bor ihracatçılarından biridir.

Bu durumda, aynı transgenik tarım ürünleri konusunda olduğu gibi, bor konusunda da ülkemizin politikaları tartışma gündemine girmektedir. Türkiye, bor konusunda nasıl bir politika izlemektedir ve nasıl bir politika izlemesi gerekir?

Kapak dosyamızda okuyacağımız gibi, izlenen politikalar hiç de iç açıcı ve gönül rahatlatıcı değildir. Türkiye, diğer alanlarda olduğu gibi, bu alanda da kendi kararlarını kendisi alamamakta, ulusal çıkarlar göz ardı edilmektedir. Türkiye'nin ulusal bir bor politikası yoktur ve böyle bir politikaya acil olarak ihtiyacı vardır. Yeni Dünya Düzeni'nin politik ve ekonomik bir aracı olan özelleştirme, diğer alanlarda olduğu gibi bor alanında da ulusal zenginliklerimizin, yabancıların, çok uluslu tekellerin, daha açık söyleyelim, emperyalizmin eline geçmesi anlamına gelmektedir. Böylesine stratejik bir kaynağın başka ellere geçmesi, Türkiye için gerçek bir felakettir. Hele hele Türkiye gibi, borç batağına saplanmış bir ülke açısından, zengin bor yataklarımızın önümüze sermekte olduğu olanaklar çok önemlidir ve çok iyi değerlendirilmelidir. Kapak dosyamızda göreceğiniz gibi, Türkiye bu konuda dünyadaki en "şanslı" ülkelerden biridir.

Ama eldeki potansiyel, dışa bağımlı politikalar nedeniyle kullanılamamakta, daha doğrusu başkalarının çıkarları doğrultusunda ve başkaları yararına kullanılmaktadır. Bor konusunda Türkiye üzerinde, daha Osmanlı döneminden (19. yüzyıldan beri) beri entrikalar çevrilmektedir. Bor kaynaklarımız sömürülmektedir. Mevcut hükümet, bu gidişatı tersine çevirecek bir irade ortaya koymayacağını veya koyamayacağını her alanda ve attığı her adımda göstermektedir.

Türkiye'nin ihtiyacı, her alanda olduğu gibi bu alanda da ulusal politikalar üretmektir. Kuşkusuz, bu ulusal politikalar için en başta gerekli olan şey, ülkenin çıkarlarını esas alan, bu politikaları

üretecek ve uygulayacak ulusal bir hükümettir. Türkiye'nin önünde çözüm bekleyen acil sorun ve ihtiyaç budur. Kısacası, iş yine gelip, siyaset kilidine dayanmaktadır.

Bu sayıdaki bor dosyamıza ek olarak, TMMOB Maden Mühendisleri Odası'nın Şubat 2002 tarihli "Bor Raporu"nun, dergimizin 94. sayısında (Nisan 2002) yer aldığını okurlarımıza hatırlatalım. Ayrıca, kapak dosyamızda yer alan fotoğrafları temin eden TMMOB Maden Mühendisleri Odası'na teşekkür ediyoruz.

Geçen sayımızda, "TÜBİTAK yöneticileri ile görüşme" başlığı altında Prof. Dr. Tuğrul Tankut ve Prof. Dr. Namık Kemal Pak ile yapılan söyleşileri duyurmuştuk. Teknik bir hata nedeniyle Sayın Pak ile yapılmış olan söyleşi geçen sayımızda yer alamadı. Sayın Pak'tan ve okurlarımızdan özür dileyerek bu sayıda hatamızı düzeltiyor ve bu söyleşi yayımlıyoruz.

Dergimizin bu sayısındaki yazı yoğunluğu nedeniyle, geçen sayıda başladığımız "Bilim Tarihinden" ve "İnternette Bilim ve Teknoloji Kaynakları" başlıklı sürekli bölümlerimize bu sayımızda yer veremedik. Önümüzdeki sayılarda okurlarımız bu köşeleri dergi sayfaları arasında bulabilecekler.

Son olarak, gelecek sayıda Bilim ve Ütopya okurları, bilim adamları, araştırmacılar ve özellikle de tarihçiler için çok özel bir sürprizimiz olduğu bilgisini fısıldayalım. Gelecek sayımızdaki kapak dosyamız, Türkiye'nin bilim dünyasına ve tarihine tam anlamıyla bir yeni yıl hediyesi olacak. Gelecek ay buluşmak üzere; iyi yıllar...

Kamuoyuna Duyuru (6 Kasım 2003)

Öğretim elemanları derneklerinin, Türkiye'de yükseköğretim sisteminin yeniden düzenlenmesinde izlenmesi gereken temel ilke ve esaslar ile hedeflere ilişkin T.C. Milli Eğitim Bakanı'na gönderilen önerileri.

Yükseköğretim Yasasına İlişkin Temel İlkeler 16 Ekim 2003

1) Yükseköğretim yasası bilim özgürlüğünü güvence altına almalıdır.

2) Üniversiteler özerk, katılımcı, laik, demokratik ve çağdaş bir yapıya kavuşturulmalıdır.

3) Üniversitelerin hedeflerini saptayıp gerçekleştirebilmeleri için akademik özgürlük, idari ve mali özerklik sağlanmalıdır. Bu özerklik, saydamlık ve hesap verebilirlik içermelidir.

4) Üniversite ve yükseköğretimin işleyişi, iktidarın siyasi müdahale alanı olmamalıdır.

5) Yükseköğretim üst kurulları, üniversiteler arasında ve üniversitelerle toplum arasında eşgüdümü sağlar.

6) Üniversitelerarası Kurul, üniversite kurulları, rektör, dekan, bölüm ve anabilim dalı başkanı ve diğer yönetim/denetim makamlarının seçilme süreçleri demokratik ve katılımcı olmalıdır.

7) Üniversitede karar alma yetkisi kurullara, bu kararları yürütme yetkisi ise seçilmiş görevlilere verilmelidir.

8) Akademik yükseltme ve atama kararları tamamen bilimsel veri ve ölçütlerle oluşturulmalı, ideolojik/siyasi ölçütler, telkin ve baskı söz konusu olmamalıdır.

9) Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir; eğitim, sosyal devletin asli görevlerinden birisidir ve bu hizmet tüm yurttaşlara eşit ve ücretsiz verilmelidir.

10) Üniversiteler toplumsal gelişmeye öncülük etmelidir. Üniversitedeki birikimlerin topluma kazandırılmasını sağlayacak yapılanma oluşturulmalıdır.

Görüş ve Öneriler

1) *Temel İşlevler:* Üniversiteler, temel işlevleri a) Araştırma, b) Eğitim, c) Öğretim, d) Kamu hizmeti olan özerk kuruluşlardır. Bu işlevlerin karşılıklı olarak birbirlerini desteklemeleri ve denetlemeleri gerekir. Hiçbir işlev tek başına üniversitelerin görevini tanımlamak için yeterli değildir.

2) *Yapı:* Yükseköğretim Yasası, demokratik bir anlayışla ele alınmalı ve yükseköğretim kurumlarının uymaları gereken genel esasları içermelidir. Üniversiteler arasındaki eşgüdüm, tüm üniversite bileşenlerinin doğrudan veya dolaylı olarak temsilcileri ile temsil edildikleri üniversitelerarası kurul aracılığı ile gerçekleştirilmelidir. Üniversiteler, bu genel düzenlemenin yönetsel ve akademik ilkelerine aykırı olmamak koşulu ile, kendilerine özgü yapı, yaklaşım ve uygulamalara elverişli esnek düzenlemelere gidebilirler. Üniversiteler ve fakülteler tüzel kişiliğe sahiptirler. Seçtikleri organlar eliyle yönetilmeleri esastır. Yönetim-

de demokratiklik, çağdaş bilimsel esaslara uygunluk ve laiklik ilkelerinden ödün verilmesi olarak yorumlanamaz.

3) *Özerk Üniversite:* Üniversiteler siyasi iktidarların etki alanı olmaktan çıkarılmalı, ve tüm kurumlardan bağımsız ve özerk olarak kararlarını oluşturmalıdırlar. Evrensel düzeyde özerk üniversite ve özgür akademik ortamın sağlanabilmesi, şeffaf, hesap verebilir ve liyakata dayalı, yerinden yönetilen üniversite modeline bağlıdır.

4) *Bilimsel Denetim ve Akademik Standartlar:* Yükseköğretim kurumları, temel işlevleri doğrultusunda yürüttükleri çalışmalara ilişkin ve öncelikli olarak belirlenen ilkeler çerçevesinde denetlenir. Kamu kaynaklarının yükseköğretim kurumları arasında dağıtımında uzun erimli (5-10 yıl) süreç denetimi ve kısa erimli (1-2 yıl) son ürün denetimlerinin sonuçları dikkate alınır.

5) *Sosyal Devlet, İnsan Haklarına Uyum:* Yükseköğretim ile ilgili yasalar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal devlet niteliğine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne aykırı hükümleri içeremez.

6) *Üniversiteye Giriş ve Temel Eğitimde Hedef:* 12 yıllık zorunlu, kesintisiz temel eğitim sürecinde öğrencilerin ilgi ve becerilerinin nesnel ve bilimsel yöntemle değerlendirilmesinin ardından, uzun erimde, üniversiteye giriş sınavının kaldırılması ve böylelikle orta öğretimi zayıflatan, üniversitelere yerleştirmede aksaklıkları artıran yöntemlerden arındırılması hedeflenmelidir.

ÖSYM, Yükseköğretim Yasası içerisinde özerk ulusal bir sınav merkezi olarak tanımlanmalıdır.

7) *Özgür Bilimsel Ortam:* Bilimsel çalışmaların herhangi bir iç veya dış gücün güdümüne girmeleri engellenerek kamu hizmeti özellikleri ve yüksek akademik nitelikleri korunmalıdır. Üniversitelerin ticari kuruluşlar gibi yönetilmesi bilimsel çalışmaların "özel teşebbüs" ve "pazar ekonomisi" çerçevesinde yönlendirilmesi kabul edilemez. Bu kapsamda ulusal bilim yayıncılığı üniversitelerin gündemine sokulmalı ve uzun erimli denetimlerde dikkate alınmalıdır.

8) *Tüzel Kişilik:* Üniversiteler ve fakülteler tüzel kişiliğe sahiptirler. Üniversitelerin yönetimi katılımcı ve demokra-

Hüseyin Cöntürk'ün kitapları Bilkent'te

1960 kuşağının önde gelen eleştirmenlerinden Hüseyin Cöntürk'ün geride bıraktığı 4 binden fazla, ailesi tarafından Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlandı. 22 Haziran'da kaybettiğimiz Hüseyin Cöntürk'ün kitaplarının bağışlanması dolayısıyla Bilkent Üniversitesi'nde "Çağının Eleştirmeni: Hüseyin Cöntürk" başlıklı bir anma ve değerlerdirme etkinliği düzenlenecek. 15 aralık 2003'te yapılacak etkinliğin ilk bölümü saat 18:00'de kütüphane binasında yapılacak. Rektör Prof. Dr. Ali Doğramacı, Kütüphane Müdürü Dr. Phyllis Erdoğan ve Cöntürk'ün ailesini temsilen Prof. Dr. Mehmet Ali Nuranıyan'ın konuşma yapacakları program, teşekkür plakettinin yerleştirilmesiyle tamamlanacak. Etkinliğin "değerlendirme" bölümü saat 18:30'da C-Blok Amfi'de başlayacak. Programın bu bölümünde OD-TÜ Felsefe Bölümü Başkanı Ahmet İnam, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Süha Oğuzertem ve Nuran Tezcan, aynı bölümün öğrencilerinden Tuba Işınsoy İsen-Durmuş ve Jale Özata, Hüseyin Cöntürk'ün yaşamını ve yapıtlarını değerlendiren konuşmalar yapacaklar. Etkinlik herkese açık.

Ayrıntılı bilgi için

Tel: (0 312) 290 23 17 Faks: (0 312) 266 40 59
E-mail: temerkez@bilkent.edu.tr

"Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi"nin etkinliği

Bilimsel Felsefe ve Bilimler Hans Reichenbach'ın Ölümünün 50. Yılı Anısına

1. Oturum: Hans Reichenbach ve Felsefesi

Yöneten: Kurtuluş Dincer
Konuşmacılar: Yaman Örs: Hans Reichenbach ve Bilimsel Felsefe
Samet Bağçe: Hayali Bir Sohbet: Reichenbach ve Geometri
Levent Özbek: Olasılık

2. Oturum: Çağımızda Temel Bilim Kuramlarından Örnekler

Yöneten: Işık Bökesoy
Konuşmacılar: Ali Ulvi Yılmaz: *Kuantum ve Görelilik*
Ergi D. Özsoy-C. Can Bilgin: *Biyolojide Felsefi Yaklaşımlar*
Bahattin Akşit-Belkıs A. Tarhan: *Doğa Bilimleri ve*
Beşeri Bilimler Kavşağında Sosyal Bilimler

Yer: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Kırmızı Salon
Tarih: 12 Aralık 2003
Saat: 1. Oturum 13.00-15.00
2. Oturum: 15.30-17.30

tik bir yapıya kavuşturulmalıdır. Üniversitelerde yönetim, Üniversite bileşenlerinin özgür irade ve seçimleri ile oluşturdukları kurullar ve seçtikleri yöneticiler aracılığı ile gerçekleştirilmelidir.

9) *Tam Gün Çalışma:* Üniversitelerde tam gün çalışma esası getirilmelidir. Üniversite bileşenleri tüm enerjilerini kendi çalışmalarına yönlendirebilmelidirler. Tam gün çalışma, öğretim elemanlarının bilgilerini ve uzmanlıklarını toplumsal çevreleri ile paylaşmalarına engel değildir. Öğretim üyeliği ünvanı akademik ünvan olup üniversite dışında başta ticari olmak üzere bireysel çıkar amacıyla kullanılmamalıdır.

10) *Akademik Kariyer:* Öğretim elemanlarının akademik kariyer sürecindeki tüm aşamalar, bilimsel araştırmaları, akademik çalışmaları ve verilen hizmetleri temel alan nesnel ölçütlere bağlanmalıdır. Kariyer yapmak, atama ve yükseltme ile ilgili tüm uygulamalar açık, şeffaf ve kolaylıkla ulaşılabilir bir ortamda yapılmalıdır.

11) *Ücretsiz Üniversite:* Ücretsiz eğitim hakkı, eğitimin her düzeyi için geçerlidir. Herkesin bu hakkı kullanabilmesi, devletin güvencesinde olmalıdır. Yükseköğretim çağındaki insanların bu haklarından yoksun bırakılmasının kabul edilebilir bir gerekçesi olamaz.

12) *Türkçe Eğitim:* Üniversitelerde yabancı dil eğitimi ve öğretimi alanı dışında kalan alanların eğitim ve öğretim dili Türkçe olmalıdır.

13) *Meslek Yüksekokulları,* Yükseköğretim Yasası içerisinde ayrı bir yapılanmaya kavuşturulmalıdır.

14) *Vakıf Üniversiteleri,* kamu kaynakları ile finanse edilmemeli, her yönlü benzeri kamu kuruluşlarının tabii oldukları koşullara uymaları sağlanmalıdır. Bu üniversitelerin, kendi eğitim ve araştırma açıklarını gidermek üzere sistemli bir program uygulamaları yasal zorunluluk haline getirilmelidir.

15) *Yeni Üniversiteler:* Mevcut yükseköğretim kurumlarında asgari standartlar sağlanmadan yeni yükseköğrenim kurumları açılmamalıdır.

16) *Araştırma Geliştirme ve Yeni Teknolojiler:* Üniversiteler, eğitim işlevleri ile birlikte araştırma/geliştirme etkinliklerinin, birbirlerini destekleyerek gerçekleştirildiği, yeni teknolojilerin geliştirildiği öncü kurumsal yapılar olarak değerlendirilmelidir. Üniversitelerle ilgili bir yasada bilimsel araştırma ve yeni teknoloji geliştirme birimleri dikkate alınmalıdır. Bilimsel araştırmaların niteliğinin geliştirilmesi ve araştırma kapasitesinin artırılması, üniversitelerde araştırma ve eğitim etkinliklerinin ayrıl-

maz bütünlüğü konuları Yükseköğretim Yasasında yer almalıdır. Eğitim ve araştırma etkinliklerinin bütünlüğünü zedeleyecek "Araştırma Profesörlüğü" gibi tanımlamalar ortadan kaldırılmalıdır.

17) *Ülke Bilim Politikasını Geliştirme ve Uygulama:* Özellikle bilgi ekonomilerine geçiş döneminde, ulusal üstünlüklerin bilim ve teknolojiye gelişmelerle desteklenmesi kritik bir kalkınma etkinidir. Araştırma ve yenilik etkinliklerinin ulusal ve uluslararası düzeylerde desteklenmesi ve eşgüdümün yapılması amacıyla geliştirilecek ulusal bilim - teknoloji - yenilik politikaları için, üniversitenin de yer aldığı değişik politika kurumlarına ve destek mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak, bu uygulamayı izlemek ve bu politikaların uygulanması için gerekli araçları saptamak (altyapı, eğitilmiş insan gücü) ve bu gereksinimleri gidermek amacıyla; Yüksel Planlama Kurulu (YPK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Bilim Teknoloji Yüksel Kurulu (BTYK) ile Üniversitelerarası Kurul temsilcilerinin katıldığı bir Kurul oluşturulmalıdır.

18) *Disiplin ve Ceza:* Yasada disiplin ve ceza konularının ayrıntılı olarak ele alınmasına gerek bulunmamaktadır. Ayrıca kılık kıyafet ile ilgili bir maddenin yasada yer almasına gerek yoktur; bu konuda mevcut hükümler yeterlidir. Disipline yönelik düzenlemeler demokratik özgürlükleri sınırlamamalıdır.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Ankara Bürosu Salı Söyleşileri

2 Aralık 2003

"Üniversitelerin Geleceği"

Prof. Dr. Talat Halman

16 Aralık 2003

Çağımızın Salgını: Şişmanlık

Dr. Selçuk Dağdelen

6 Ocak 2004

"Osmanlı-Avrupa İlişkilerin

Çıkarılan Dersler"

Doç. Dr. Hüner Tuncer

Saat: 18.30 - 20.30

Bütün söyleşiler için saat: 18.30 - 20.30
Adres: Toros Sok. No: 9/1 Sıhhiye/Ankara
Bilgi için: 0312 232 04 79

Halkçılık Sempozyumu

2003 yılı Eylül ayı, M. Kemal Atatürk'ün ilk meclise sunduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası'nı oluşturmuş olan Halkçılık Programı'nın 80. yıldönümü idi. Bu yıldönümünde Ulusal Kanal, 13-14 Eylül 2003 günlerinde Ankara'da Çankaya Belediyesi'yle; 20-21 Eylül 2003 günlerinde İstanbul'da İstanbul Üniversitesi'yle; 27 Eylül 2003'te İzmir'de İzmir Ulusal Güçler Birliği'yle ortaklaşa olarak HALKÇILIK SEMPOZYUMLARI düzenledi. Türkiye'nin seçkin akademisyen, uzman, siyasetçi, sendikacı, çiftçi temsilcisi, gençlik temsilcisi ve aydınlarının katıldığı, büyük dinleyici topluluklarının hazır bulunduğu bu sempozyumlarda, Halkçılık Programı'nın içeriği ve bugüne ışık tutan stratejik ilkeleri büyük bir açıklıkla ve bilimsellikte ortaya kondu. Sempozyumlara konuşmacı, tartışmacı ve oturum yöneticisi olarak katılan bu kişilerin adlarını, uzmanlık alanlarını ve görevlerini alfabetik sıraya göre veriyoruz.

Katılımcılar: Prof. Dr. Sina Akşin (Ankara Üniversitesi), Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu (İÜ Rektörü), Prof. Dr. Orhan Arioğlu (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Ülkü Bayındır (Ege Üniv. Rektörü), Prof. Dr. Suat Çağlayan (Kültür Eski Bakanı), Prof. Dr. Anıl Çeçen (Ankara Üniversitesi), Oktay Ekinci (Mimar Sinan Üniversitesi), Doç. Dr. Cezmi Eraslan (İstanbul Üniversitesi), E. Amiral Tanju Erdem, Prof. Dr. Güröl Ergin (CHP Muğla Milletvekili), Prof. Dr. Mustafa Erkal (Aydınlar Ocağı Genel Başkanı), Mustafa Gazalcı (CHP Milletvekili), M. Bedri Gültekin (İşçi Partisi Genel Sekreteri), Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel (Eski Dışişleri Bakanı), Alaaddin Hacımüezzinoğlu (Ziraat Mühendisleri Odası İzmir Şube Başk.), Doç. Dr. Yaşar Hacısalıhoğlu (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Alpaslan Işıklı (Ankara Üniversitesi), Ferit İlsever (Ulusal Kanal Genel Yayın Yönetmeni), Doç. Dr. Sencer İmer, Doç. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Ertuğrul Kazancı (ADD Genel Başkanı), Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Yıldırım Koç (Türk-İş Genel Başkan Danışmanı), Prof. Dr. Erol Manisalı (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Oğuz Oyan (CHP Parti Meclis Üyesi), Ünal Örnek (TZOB Genel Sekreteri), Cengiz Özakıncı (Araştırmacı-yazar), Prof. Dr. Cezmi Özcan (Celal Bayar Üniv. Rektörü), Hayati Özcan (Ulusal Kanal İzmir Temsilcisi), Kemal Özden (Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı), Av. Erdoğan Özer (Ulusal Gençlik Birliği), Mustafa Öztin (Türk Parlamenter Birliği İzmir Şube Başka-

nı), Prof. Dr. Osman Metin Öztürk, Doğu Perinçek (İşçi Partisi Genel Başkanı), Zeki Sarıhan (Araştırmacı-yazar), Vural Savaş (Yargıtay Cumhuriyet E. Başsavcısı), Ahmet Say (Müziyen), Prof. Dr. Nur Serter (İstanbul Üniversitesi Rektör Yard.), Mustafa Solmaz (Belediye-İş Sendikası Genel Başkan Yard.), Prof. Dr. Erdoğan Soral (Ziraat Bankası E. Genel Müd.), Bartu Soral (Kanada, Dalhousie Üniversitesi), Dr. Hulusi Tanman (Ege Çiftçiler Derneği Başkanı), Saadetin Tantan (Yurt Partisi Genel Başkanı), Dr. İhsan Tayhani (Celal Bayar Üniversitesi), Mustafa Türkel (Tek Gıda İş Sendikası Genel Sekreteri), Ali Topuz (CHP Milletvekili), Hüner Tuncer (Araştırmacı-yazar), Prof. Dr. İşıya Üşür, Haydar Yılmaz (Çankaya Belediye Başkanı), Mustafa Yuluğ (Maliyecilik-ticaret), Bülent Zenginobuz (Yol-İş Sendikası 1 Nolu Şube Başkanı).

Halkçılık Sempozyumu Sonuç Bildirgesi

Mustafa Kemal Atatürk'ün Halkçılık Programı'nın 83. yıldönümünde, İstanbul Üniversitesi'nin önderliğinde ve Ulusal Kanal'ın katkılarıyla düzenlenen Halkçılık Sempozyumu, 20-21 Eylül 2003 günlerinde Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel Salonu'nda yoğun bilim adamı ve aydın katılımıyla toplandı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu'nun açış konuşmasıyla çalışmalarına başlayan sempozyumda, Atatürk'ün Halkçılık Programı bütün boyutlarıyla ve derinlemesine incelendi. Sunulan bildirilerde, Atatürk'ün Halkçılık Programı'nın 21. yüzyıla ışık tutan ulusal ve evrensel değeri üzerinde birleşildi ve Milli Devletimizi savunmak için bütün milli güçlerin ortak mücadele ihtiyacı ittifakla vurgulandı.

Halkçılık Sempozyumu'na katılan üniversitemizin, işçi, çiftçi, sanayici, aydın, gençlik kuruluşlarımızın ve siyasal partilerimizin temsilcileri, iki gün süren verimli çalışmalardan sonra, aşağıdaki görüşler temelinde birleştiklerini ve mücadeleye azimli olduklarını Türk milletine ilan etmeyi kararlaştırmışlardır.

Büyük devrimci önderimiz Atatürk'ün önerisiyle kabul edilen Halkçılık Programı'nda ifadesini bulan milli devlet ve çağdaş uygarlık stratejisi, Kurtuluş Savaşımızda ve Kemalist Devrim'in bütün aşamalarında sınanarak, halkın gücü ve desteği ile ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi bağımsızlığımızı sağlamış, ülkemizin ufkunu açmıştır.

Türkiye'miz İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kemalist Devrim'in bağımsızlık ve halkçı rotasından ayrılmaya ve emperyalist merkezlerin dayattığı ekonomik, sosyal ve kültürel programları uygulamaya zorlanmıştır. Milletimiz, gücünü yabancı büyük devletlerden alan iktidar sahiplerinin yönetimi altında, Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarını kaybetme, tarikatlara, cemaatlara, mezheplere ve etnik gruplara bölünme tehdidiyle yüz yüze gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, milli kurumları ve Kemalist kadroları süratle tasfiye edilmektedir. Türkiye, köylüsü, işçisi, kamu çalışanı, ulusal sanayicisi ve tüccarıyla küreselleşmenin dayattığı neo liberal ekonomik politikalar sonucu büyük zorluklar içine itilmektedir.

Milli devletimiz, büyük emperyalist devletlerin Kıbrıs ve Irak'ın kuzeyi üzerinden yönelttikleri baskılara ve ekonomimizi çökertme tertiplerine göğüs germek durumundadır.

Cumhuriyet tarihimizin en derin krizini yaşadığımız koşullarda, yeniden Kemalist Devrim rotasına girmek ve Halkçılık Programı'nı uygulamak milletimizin önündeki biricik çıkış yoludur.

Karşılaştığımız dış ve iç tehditleri yenmek için, milletimizin bütün imkân ve kabiliyetini seferber ederek, bütün milli ve halkçı güçleri birleştirecek milli bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin en büyük ihtiyacıdır.

Türkiye'mizi, toprak bütünlüğümüzü, Atatürk önderliğinde kurduğumuz milli ekonomimizi, Türk Lirasını, Kemalist Devrim'le kazandığımız değerleri, milli devrimci kültürümüzü, ses bayrağımız olan Türkçe'mizi, fırsat eşitliğine dayalı çağdaş ve milli bir eğitim politikasına duyulan ihtiyacı, halkımızın bağımsızlık ve esenlik içinde yaşama özlemlerini, milletimiz ile ordumuz arasında sarsılmaz birliği, dış ve iç tehditlere karşı laik cumhuriyetimizi koruma kararlılığımızı, Türk milletine duyururuz.

Atatürk önderliğinde kazandığımız büyük zaferin sırrı olan "Ya İstiklal, Ya Ölüm!" kararı, bugün de milletimizin yenilmez kuvvet kaynağıdır.

Varlığımız, milletimizin ve milli devletimizin varlığına feda olsun!

Bu kararlılığımızı, geleceğe duyduğumuz güvenle ve Atatürk'ten aldığımız esinle, büyük Türk milletine duyuruyoruz.

Bütün milletimizi, Atatürkçü düşünce sistemine inanan bütün güçleri, bu kararlılıkla, KUVAYI MİLLİYE MEŞALESİ etrafında birleştirmeye çağınıyoruz.

KUVAYI MİLLİYE HAREKETİ bugün, 21 Eylül'de başlamıştır.

TÜBİTAK yöneticileri ile görüşme

Prof. Dr. Namık Kemal Pak ile söyleşi

Şimdi biz, bir devlet görevlisi olarak, devletin bu yüce kurumlarına yönelik siyasi müdahalelere karşı koruma ve gözetme görevimizi yerine getirme amacı ile konuşuyoruz. Bu, herhalde tüm Türk aydınlarının temel görevidir. Ayrıca toplumun takdir ve desteğini kazanmak için yaptığımız işi tanıtmak, önemini anlatmak da görevlerimiz arasında. Bu şekilde, toplumun TÜBİTAK'ı benimsemesi, sahiplenmesi ve dolayısıyla müdahalelere karşı koruma ve gözetimi altına alması mümkün olur.

Söyleşi: Feyziye Özberk

Sayın Pak, TÜBİTAK Başkanlığı'na, Bilim Kurulu tarafından ikinci kez oybirliği ile seçilmenize rağmen atamanızın yapılmaması; TÜBİTAK Başkanı ve altı bilim kurulu üyesinin bir defaya özgü Başbakanın önerisiyle atanmasını öngören tasarı; Yükseköğretim Kanunu Tasarısı Taslağı; Öğrenci Seçme Sınavı'nda katsayı değişikliği ile üniversiteye girişte imam hatip liselerine ayrıcalık sağlanması girişimi; tüm bunlar, bilime yönelik bütüncül bir saldırının adımları olarak nitelenebilir mi?

- Bilim Kurulu tarafından seçilerek 1 Haziran 1999 yılında başladığım TÜBİTAK Başkanlığı görevim 30 Mayıs 2003 tarihinde sona erdi. Bilim Kurulu, Şubat 2003 toplantısında yaptığı değerlendirme sonucunda, ikinci bir dönem için başkanlığa yeniden beni seçti. Her seçimde olduğu gibi, burada seçenlerin niteliği önemli. Bilim Kurulu'nun beş üyesi TÜBİTAK bilim ödülü sahibi, altı üyesi ise Türkiye'de Bilimler Akademisi asil üyeliği seçkinliğine ulaşmış bilim adamları. Bir milli takım niteliğindeki böyle bir Bilim Kurulu tarafından seçilmiş olmak çok onur verici bir duygu.

Gönül istiyor ki bütün seçimler objektif, adil, tarafsız, yönlendirmesiz ve hak esasına dayalı olsun; tabii bu her zaman olmayabiliyor. TÜBİTAK'ta pek çok iş gibi bu iş de rayına oturdu. Çünkü TÜBİTAK'ı kendinden emin, aşamalarını yapmış, evrenselliğe ulaşmış insanların çalıştığı bir kurum haline getirdik. TÜBİTAK bu niteliklere sahip bir ekip tarafından kolektif olarak yönetiliyor. Eşitler arasındaki koordi-

nasyon da benim tarafımdan yapılıyor. Kurumda dikey hiyerarşiyi kaldırdık. Çünkü hepsi mükemmel, hepsi seçkin insanlardan oluşan yapılarda yatay hiyerarşi içerisinde çalışmanız gerekir.

Başkanlığa atanma konusunda, benim ölçülü ve özenli bir üslup kullandığım dikkatlerden kaçmamıştır sanırım. Bunun nedenini kısaca açıklamak isterim. Ulusumuzun yüce değerleri arasında tevazu özel bir yer tutar. Tevazu, kişinin kendi yaptıklarını ve başarılarını kendi dillendirmemesi, bunu başkalarının takdirine bırakması anlamıdır. Kendisi söylüyorsa, bunun bir bakıma öne çıkma çabası, abartma çabası olduğu gibi bir değerlendirme vardır. Dolayısıyla, üslup ne denli ölçülü olursa olsun, yaşanan atama krizine ilişkin anlatımlarımızın dışardan şöyle eleştirilere maruz kalabileceği ihtimaliyle üzülüyorum: "Bütün bu

yaygara koltuğu kaybettikleri için, koltuk sevdası ile çıkarıyorlar." Bereket ki henüz böyle hak edilmemiş bir eleştiri almadık.

Bu noktada, TÜBİTAK Yasası'nda yer aldığı şekliyle Başkanın sahip olması gereken özellikleri hatırlatmak isterim. İlgili yasa maddesi şöyle: "Başkan müspet bilim alanındaki eserleriyle bilime uluslararası düzeyde katkıda bulunmuş kişiler arasından Bilim Kurulu tarafından seçilir." Tevazu limitini zorladığım için lütfen bağışlayın; ben Avrupa Bilimler Akademisi'nin üç Türk üyesinden biriyim; üçüncü Dünya Bilimler Akademisi'nin iki Türk üyesinden biriyim. Türkiye Bilimler Akademisi'nin asil üyeliğine kuruluşunu takiben ilk seçilen grup içindeyim. 1979 yılında TÜBİTAK Teşvik, 1989 yılında TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü kazandım. Berkeley,

Stanford ve Cenevre'deki Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi-CERN'de araştırmalar yaptım. Bu özelliklere sahip bir insan olarak siyasi bir polemik baş aktörlerinden biri olmak büyük üzüntü veriyor. Kurumu korumak, gözetmek, onun bu badiyeden minimum hasarla çıkmasını sağlamak gibi bir sorumluluğumun olduğunu biliyorum; aynı zamanda kamuyu doğru bir şekilde bilgilendirmek gibi bir görevimiz var. Bunun da boynumuzun borcu olduğunu biliyorum. Ancak bireysel bir fatura ödediğim de bir gerçek.

Atamamın çıkmamasının şahsıma karşı bir tavırdan kaynaklandığını sanmıyorum. Sayın Recep Tayyip Erdoğan'la herhangi bir doğrudan görüşmemiz olmadı. Neden bana karşı bir tavır olsun ki? Biz siyasetin dışında o ise siyasetin başında, değişik kulvarlarda koşan insanlarız. Bilgi toplumunun siyaset dışı önemli kurumlarından ikisinde, Üniversite ve TÜBİTAK'ta, yıllardır kıvançla görev yaptım. TÜBİTAK'ta 1991'den başlayarak yedi yıl başkan yardımcısı olarak, iki yıl Bilim Kurulu üyesi olarak, sonra da dört yıl başkan olarak görev yaptım. Ancak çok önemli ortak bir özelliğimiz var. Hepimiz devlet görevlisiziz.

Şimdi biz, bir devlet görevlisi olarak, devletin bu yüce kurumlarına yönelik siyasi müdahalelere karşı koruma ve gözetme görevimizi yerine getirme amacı ile konuşuyoruz. Bu, herhalde tüm Türk aydınlarının temel görevidir. Ayrıca toplumun takdir ve desteğini kazanmak için yaptığımız işi tanıtmak, önemini anlatmak da görevlerimiz arasında. Bu şekilde, toplumun TÜBİTAK'ı benimsemesi, sahiplenmesi ve dolayısıyla müdahalelere karşı koruma ve gözetimi altına alması mümkün olur. Son olarak da şu noktayı belirtmek isterim. Ben çok önemli bir kamu görevine seçilmiş bir bilim insanı olarak, 'seçilmişlerle atanmışlar arasında, tercihini seçilmişlerden yana koyan' Sayın Başbakan'ın seçilmiş olmamı önemseydiğini görmek isterdim.

- Sayın Pak, bizim de amacımız hem TÜBİTAK'ı hem de sizi tanıtarak, ülkemizde bilime yönelik olduğunu değerlendirdiğimiz son girişimlere karşı çıkmaktır.

Bilgi toplumunda en önemli kurumlar yükseköğretim ve araştırma-geliştirme sistemleridir. Buna kısaca ulusal inovasyon sistemi de diyebiliriz. Şimdi bu-

na, ister ulusal inovasyon sistemi, ister yüksek öğrenim araştırma-geliştirme sistemi diyelim, bunun aktörleri kimlerdir? Aktörlerin başında üniversiteler geliyor. Bilgi toplumunda bilgi üretim fabrikaları olarak üniversiteler her zaman olduğundan çok daha fazla öneme sahipler. Türkiye'de bu rol gelişmiş ülkelerden de daha fazla. Çünkü üniversitelerin bilgi üretim bağlamındaki işlevleri gelişkin ülkelerde yüzde kırklara inmiş, bu rolde ağırlık son yıllarda firmalara kaymış. Türkiye'de üniversitelerin payı hala yüzde yetmişe yakın. Bilgi üretim işlevi yanında üniversitenin klasik işlevi olan eğitim ve öğretim de yenilerde pertavsız altına alınmış gelişmiş ülkelerde. Zira beklenti eğitimin bilgi toplumunun gereksinimlerine uygun bilgi ve beceriyi sağlamaya yönelik olması. Herhangi bir yükseköğretim reform paketinin ana temasının bilgi ve bilgili insan gücünün ekonomik ve sosyal gönenç için ne şekilde en etkin kullanılabileceği ve buna yönelik enstrümanların neler olduğuna yönelik arayışlar olması gerekirken, şekilsel hususlarla uğraşmak ülkenin değerli kaynaklarını israftan başka bir şey değil.

Şimdi üniversiteler, YÖK ve TÜBİTAK'a yönelik müdahale girişimleri bu perspektiften değerlendirildiğinde olayın sistemik boyutu ve vahameti daha iyi anlaşılacaktır. Ülkenin bilgi toplumu olma yolundaki kazanımları da merite dayalı olmayacağı çok açık olan bu siyasi kadrolaşma süreci sonunda yok olacaktır.

- Bizde üniversitelerin önemi daha

mı büyük?

- Göreceli olarak evet. Türkiye'de sistem gelişmişlik noktasına gelince, bilginin üretimi ve ekonomik-sosyal değere dönüşmesi sürecinde firmaların, daha öne çıkması lazım. Çünkü Türkiye'de firmalarla üniversitelerin, rol dağılımındaki ağırlıkları gelişmiş ülkelerdekine tersi. Çünkü son yirmiotuz senedir paradigma, bilim ve teknolojinin saf bilim ve teknoloji olarak bilgi üretimi için değil; toplumsal gönenç ve ekonomik değer yaratmak için yapılmasıdır. Bu politikaları, yeni bilim politikalarının ana temasını başarıyla uygulayan ülkelerin geldikleri nokta belli. Rekabet gücünü yükseltmek için Türk sanayiinin ileri teknoloji içerikli ürünlere yönelmesi gerekmektedir. Bu da ancak firmaların araştırma geliştirme (Ar-Ge) yeteneklerinin yükseltilmesi ile mümkündür.

Bu noktada TÜBİTAK'ın çok önemli bir programından bahsetmek isterim. O da Dış Ticaret Müsteşarlığı ile birlikte yürütülen "Endüstriyel Ar-Ge Destek Programı"dır. Bu program 1996 yılında başlatılmıştır. Sanayide Ar-Ge destek programı Ar-Ge kültürünün sanayi kesiminde de yerleşmesinde çok etkili olmuş, sanayiinin Ar-Ge faaliyetleri içinde 90'lı yılların başında %15 civarında olan payı günümüzde %40'lara, yüksek katma değerli teknolojik ürünlerin ihracat içindeki payı da 1990'daki %2'den 1999'da %9'a yükselmiştir.

- Teşekkür ederiz...

TÜBİTAK gibi bilim kuruluşları özerk kalmalı

Peki neden hükümet, başarılı uluslararası kariyeri ve başarılar konusunda hiçbir sorunu olmadığı bilinen ve kurumun seçtiği bilim adamlarının atanmasını Köşk'e önermemektedir? Bu aşamadan sonra TÜBİTAK başkanı olacak kişinin bilimsel niteliği mi yoksa partiye yakın bir ismin mi olması önemli? Ayrıca TÜBİTAK bilimsel olarak neyi yapamıyor da yöneticileri değiştirilmek isteniyor? Diğer bir sorun, siyasilere isteği ile kurumun başına gelecek olan yöneticinin kurumu bugünkü durumdan daha ileri götüreceğini kim garanti edebilir?

Prof. Dr. İbrahim Ortaş

(Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi)

Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplanmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve aklıdır. Benim, Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerine akıl ve bilim rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar.

Mustafa Kemal Atatürk

Son günlerde hükümet ile ülkemizin yüksek öğretim kurumları ve saygın bilim kuruluşu olan TÜBİTAK arasında bilim kuruluşlarının yönetimi, kurumların başına kimin nasıl getirileceği konusundaki tartışma kendi mecrasından çıkarak medyanın elinde bir şekilde kavga alanına çekilmeye çalışılmaktadır. TÜBİTAK, toplumun değişik kesimleri tarafından YÖK gibi olumsuz yönden eleştirilmediği için, birçok insan olayla doğrudan ilgilenmemektedir. Konunun, doğrudan meclise sevk edilmek yerine, ülkemizin bilgi çağını yakalaması için bilim ve teknoloji alanında ne tür yenilikler düşünüldüğü ve buna bağlı olarak kurumda yapılması gereken reformlarla ilişkili olarak yöneticilerinin değişmesi dahi bilim çevrelerinin tartışmasına açılışta daha şık ve anlaşılır olurdu. Ancak hükümet kendi öngördüğü bilim politikası doğrultusunda kurumun kaliteli insan profilini artırıcı hiçbir öneri getirmeden, konuya ilişkin ilgili tarafların görüş ve önerilerini almadan, tek taraflı olarak, TÜBİTAK başkanının ve Bilim Kurulu üyelerini, bir defaya mahsus olmak üzere Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanlığı tarafından atanması teklifini TBMM'ye göndermiş bulunmaktadır.

Bu uygulamanın doğru olup olmadığına bakmak için bilimin işleyiş ve ruhunu

anlamak gerekir kanısındayım. İnsanın merak etmekle başladığı ve sorgulayarak sürdürdüğü öğrenme ve bilme süreci, insanlık tarihi boyunca otoriteyi elinde bulunduran statükocu güçlerle yaratıcı aklın çatışması şeklinde uzun ve çetin mücadeleler sonucu bugün geldiği noktada özerk ve bağımsız bir kimlik kazanmış durumdadır. Bu anlamda bütün dünyada bilim kuruluşları, üniversite, TÜBİTAK gibi üst bilim kuruluşları, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi gibi kurumların işleyiş ve yönetim modelleri siyasilere tarafından değil, doğrudan özerk kurumlar tarafından belirlenmektedir. Hatta siyasilere bu konuda ülkelerini en iyi şekilde temsil eden bilim kuruluşlarına ve bilim adamlarına güvenerek, dünyada öncelikli söz sahibi olmak ve toplumlarının gelecekteki mutluluğu için kurumların istedikleri desteği önyargısız olarak fazlasıyla sağlamaktadırlar.

Ülkemizin gelişmişlik düzeyi ile bilimsel gelişmişlik arasında bir ilişki var mı?

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana 80 yıl geçmiş olmasına rağmen Atatürk'ün bilime verdiği yüksek önem ve hedefleri yönünden geline nokta Türkiye bilim üreten bir ülke değil, bilimi dışarıdan pahalıya öğrenen bir ülke durumundadır. Yetmiş insan gücü için sürekli dışarıya yüksek öğrenim öğrencisi gönderilmektedir. Ve sürekli de dışarıdan teknoloji ürünü satın alınmaktadır. Her yıl gerek askeri ve gerekse sivil amaçlı olsun dışarıdan alınan uçaklar için ödenen bedel trilyonlarla ifade edilmektedir. Soru şu: *Kuşun nasıl uçtuğunu öğrenip kendi uçağımızı kendimiz mi yapacağız yoksa hep dışarıdan yeni teknoloji ürünü uçak mı alacağız?* Yani Çin atasözünü hatırlarsak "balık mı yedireceğiz yoksa

balık tutmasını mı öğreteceğiz." Uçak yapmak için biyoloji ve fizik bilimlerine yatırım yapıp kuşun nasıl uçtuğu iyice öğrenilecek ve elde edilen bilgilerden yararlanarak mekanik olarak aynı prensibe uygun araçlar yapılacaktır. Denilebilir ki Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yok, fakat doğada halen bilinmeyen o kadar çok püf noktası var ki, onların iyi anlaşılması bizim yapacağımızı ayrıcalıklı duruma getirebilir. Bitkinin toprakta nasıl beslendiğini ve neye gereksinim duyduğunu bilmeyen ne gübre üretebilir ne de toplumun gelecekteki gıda talebini garanti altına alabilir. Bütün bunların anlamı kısaca bugün sosyo-ekonomik statümüzün kullandığımız üretim araçlarına bağlı olduğunu ve bu araçların da doğanın bir taklidi veya yansıması olduğudur. İnsanın yaşamını kolaylaştıran üretim araçlarının üretilmesi için doğanın iyi incelenmesi, yani fizik, kimya ve biyoloji bilimlerinin ve bunların ifade şekli olan matematiğin iyi kavranması için temel bilimlere yatırım yapılmalıdır. Bu bilimler iyice geliştirilmeden diğer bilim dalları geliştirilemeyecektir. Temel bilimler konusunda geri olan ülkeler sürekli dışarıdan bilim satın almak için milli gelirlerinin önemli bir kısmını dışarıya aktararak, gelişmiş toplumlara göre her geçen gün biraz daha fakirleşmektedirler. Bilindiği gibi sürekli dışarıdan sanayi ürünü alan üçüncü dünya ülkeleri her gün biraz daha fakirleşmekte ve fakirliklerinin sonucu sosyal huzursuzlukları da her gün artmaktadır.

Türkiye'nin kendi toprağında bilim yapan bir ülke olması için, Türkiye bilimsel araştırmalara bütçeden ayıracığı payı gelişmiş ülkelerin üzerine çıkarmak zorundadır. Bunu yapmadan gelişmiş toplumları bırakınız geçmeyi, yakalamak bile mümkün olmayacaktır.

Neden siyasiler bilim kuruluşlarının yöneticilerini değiştirmek istiyor?

Bu tespiti yaptıktan sonra, peki neden hükümet, başarılı uluslararası kariyeri ve başarılar konusunda hiçbir sorunu olmadığı bilinen ve kurumun seçtiği bilim adamlarının atanmasını Köşk'e önermektedir? Bu aşamadan sonra TÜBİTAK başkanı olacak kişinin bilimsel niteliği mi yoksa partiye yakın bir ismin mi olması önemli? Ayrıca TÜBİTAK bilimsel olarak neyi yapamıyor da yöneticileri değiştirilmek isteniyor? Diğer bir sorun, siyasilerin isteği ile kurumun başına gelecek olan yöneticinin kurumu bugünkü durumdan daha ileri götüreceğini kim garanti edebilir?

Bütün bu soruların cevabı iki noktada düğümlenmektedir:

1) *Toplum olarak bilim ve bilimin yaşamımızdaki önemi tam anlaşılmadı:* 1963 yılında kurulan TÜBİTAK planlı dönemin bir yansıması olarak dünyadaki bilimsel gelişmelerden kopmaması amacı ile dünyadaki benzerleri gibi her türlü siyasi etkilerin dışında tutulmak amacıyla özerk bir yapıda kurulmuştu. Çünkü kurucuları bilimin bir felsefi bakış açısı olarak her türlü etkiden uzak ve bağımsız olması gerektiğini biliyorlardı. Nedense ülkemizde siyasi iktidarlar bilim kuruluşlarını elinde tutarak güçlerini pekiştirmek istedikleri için TÜBİTAK'ın kurulduğu günden beri sürekli değişimi istenmiştir. 12 Eylül sonrasında "Bilim ve Teknik" dergisinde, metodolojiye dayalı bilimsel felsefenin ve aklın ürünü olan bilimsel bilgi aktarmak yerine, İmam Gazali ve benzeri nakli ilimleri öven, akli ve felsefi bakış açısını küçümseyen, sık sık mucize ve benzeri olguların işlendiği geçmiş sayılarda tespitlidir. Bu ve benzeri teşebbüsler bilimin öneminin toplum tarafından anlaşılmadığının bir göstergesidir.

2) *Ülkemizde kurumsal bilinç oluşmadı:* İkinci konu da kurumsal kültürün süreklilik kazanmamasıdır. Kanımca ülkemizin temel sorunu yalnızca bu hükümet döneminde değil, son 50 yıldır ülkemizdeki tüm kurumların kurumsal yapılarının bozulmasıdır yatıyor. Zaten siyasi yönden istikrarlı olmayan ülkemizde hükümetlerin ortalama ömürlerinin iki yıl olması ve her hükümetten sonra da kurumun yöneticilerinin değişmesi sonucu kurum, tam bir yaz boz tahtasına dönmüş bulunmaktadır. Hükümetin TÜBİTAK ve bilim kuruluşlarına daha fazla özerklik ve destek çıkması gerekirken kurumun yöneticilerini salt benden mi değil mi diye değiştirmeye kalkmak ülkemizin bilgi çağını yakalaması konusunda büyük sorumluluk taşımaktadır. Son 50 yılda açıkçası ülkemizde kurum-

sal kültürün zayıflamasında ve dünya gerçeğini yakalamada Mustafa Kemal'in muasır medeniyetler seviyesine çıkma konusundaki öngörüsünün 80 yılda yakalanmamasında siyasilerin büyük sorumluluğu bulunmaktadır.

TÜBİTAK şimdi ne tür projelere imza atmaktadır

Bugün ülkemizi bilim alanında bunca zorluğa rağmen başarıyla temsil etmeye çalışan TÜBİTAK, bütçesinin sürekli kısıtlanmasına rağmen, bugün ülkenin uluslararası internet erişimini sağlamakta, AB 6 Çerçeve programının uygulanması, ulusal bilim, teknoloji, inovasyon politikalarının Cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıldönümü olan 2023 vizyonu kapsamında teknoloji öngörüsü ve envanterinin geliştirilmesi, Ar-Ge altyapısının geliştirilmesi, üniversitelerin bilimsel projelerine katkıda bulunmak gibi bir çok alanda başarılı çalışmalar ve projeler yürütmektedir. Ayrıca ülkemiz sanayisinin rekabet gücünü artırmaya yönelik teknolojinin geliştirilmesi, ulusal savunma sanayinin teknoloji alanında dışa bağımlılıktan kurtulması yönünde de ciddi çalışmalar yürütmektedir. Bilim adamı yetiştirme çalışmaları, bilim olimpiyatları ve bilimsel kaynakların dilimize kazandırılması yüz ağartıcı çalışmalardır.

Buna rağmen halen uluslararası alanda bilime katkımız çok düşük. Bilimsel anlamda 1990'lı yılların başında bilimsel makaleler yönünden dünyada 45. sıradan 2002 yılında 22. sıraya kadar çıkılabilmektedir. Her ne kadar sayısal anlamda önemli bir yere gelmiş olmakla beraber kalite yönünden ve yapılan bilimsel çalışmaların pratiğe aktarımı konusunda halen istenilen düzeyde değiliz. Ayrıca, bilim adamı yetiştirme konusunda halen ciddi eksikler bulunmaktadır.

TÜBİTAK'ın sorunu yok mu

TÜBİTAK'ta sorun yok mu, tabii ki var. TÜBİTAK'a yapılan eleştiriler temelde; kurumun kendi içinde temsili demokrasinin kapalı bir sistem oluşturduğu, bilim kurulu ve grup üyelerinin seçiminin hep aynı kişilerin kendi kısır döngüsü içerisinde gerçekleşmesi, kurumun değişik organlara seçilen bilim insanlarında hangi kriterler ve seçim esasları gözetildiğinin net olmadığı şeklindedir. Ayrıca tüm üniversitelerin ağırlıkları oranında temsil edilmediği de sık sık tartışma konusu edilmektedir. Bütün bunlar senin adamın benim adamım türünde her yerde rastlanılan olaylarda zaman zaman basına yansımaktadır.

Ancak, bu sorunun çözümü siyasiler tarafından değil yine özerk ve demokratik bir şekilde yapılmalıdır. Ciddi bilim

politikası ve gelecekte ülkenin dünyada seçkin bilim adamı kadrosu ile yola devam etme isteği ve iradesinin, ilgili çevrelerin görüş ve önerilerine sunularak gerçekleşmesi de kabul görür. Nihayet batı toplumları niyetlerini kuruma bildirmekte ve kurum da kendi iç dinamikleri içerisinde kurumun daha iyi duruma getirilmesi için beyin fırtınası ile sorunu çözmektedir. TÜBİTAK gibi saygın bir kurumda da bunun gerçekleşebileceği ve kurumun özerkliğine güvenerek bu sorunun da kuruluşun seçkin beyinleri tarafından beyin fırtınası ile çözüleceği inancındayım.

Ülkemizin ciddi sorunu liyakatın yerini yerine adamsendeciliğin almasıdır

Bir bütün olarak bakıldığında bunun temelinde devletin bilim ve üniversiteler konusunda ciddi bir politikasının olmadığı, yetkililerin geleceği yakalama konusunda çok da kaygı duymadıklarının olduğu görülmektedir. Bir bütün olarak yüksek öğretim ve bilim kuruluşlarımızın ciddi sorunları bulunmaktadır. Ancak kamuoyuna yansıyan resim, hangi kurumun başına kimin getirileceği noktasına kilitlenmiştir. Bugün her alanda kilitlenen süreçte liyakat nerdeyse hiç söz konusu edilmemektedir. Adam sendecilik, yukarıdan aşağı doğru kabul edilen fikirlerin benimsenmeye zorlanması gibi otoriteryan bakış açısı günden güne kurumların işleyişinde önemli bir psikolojik faktör olarak kullanılmaktadır. Bu psikolojik faktör, kurumların verimliliğini önemli ölçüde düşürmekte ve geleceğe olan güveni zedelemektedir.

Özerk bilim kuruluşlarına sahip çıkalım

Siyasi etkilerle bilim kurumlarının yöneticilerinin sık sık hükümetler tarafından değiştirilmesinin önünü açacak olan yasa tasarıları ülkemizin bilgi çağını yakalama hedefleri ile bağdaşmamaktadır. Adam değiştirmek yerine, ulaşılabilecek bilim hedeflerinin ve kurumların kalitesinin yükseltilmesini sağlayacak verimli kadroların oluşması için nelerin yapılacağı tartışılması daha yararlı olur. Matbaanın ülkemize 200 yıl geç gelmesinin bedelini bugün hep beraber çekmekteyiz. Dünyanın hesabını halen vermeyen bir ulus olarak yarını elimizden kaçırmamak için büyük önderin "hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" şiarı ile bilim ve bilim kurumlarımızın özerk ve özgür olarak gelişmeleri için daha fazla maddi ve manevi destek sağlamak zorundayız. Bu konuda sağduyunun egemen olması en büyük dileğimizdir.

Türkiye sağlıkta da AKP'den kurtulmak zorunda

Hekimler ve sağlık çalışanları önemli bir tarihsel birikimle 5 Kasım'da toplumu uyararak geleceklere ve Türkiye'ye sahip çıktılar.

Önümüzdeki dönem Türkiye'yi savunan milli - ulusal - yurtsever güçlerle işbirlikçi güçler arasındaki mücadele sağlıkta ve her alanda daha da şiddetlenecek gibi görünüyor.

Dr. Rifat Yücel

Türk Tabipleri Birliği Büyük Kongresi İstanbul Delegesi

Bir yılını dolduran AKP hükümeti, uygulamaları ile toplumun bütün kesimlerini birer birer karşısına alıyor. Çiftçiler, işçiler, kamu çalışanları, öğretmen üyeleri ve rektörler AKP'nin karşısına dikilerek vatan ve gelecek savunmasında yerlerini aldılar. 5 Kasım'da bu kesimlere hekimler ve sağlık çalışanları da katıldı. Toplum sağlığı alanında önemli bir birikimi temsil eden Türk Tabipleri Birliği, hükümete uyarı görev ve sorumluluğunu yerine getirdi. Dikkat çeken nokta bu uyarı eyleminde hekimler ve sağlık çalışanları kendi mesleki gelecekleri ve özlük hakları kadar halkın sağlık hakkını ve Türkiye'nin çıkarlarını da savunarak toplumu gelen saldırılara karşı uyardılar. Hükümetin ve Sağlık Bakanlığı'nın bütün engelleme ve gözdağı verme çabalarına karşı uyarı eylemi, sağlıkçıların büyük çoğunluğunun katılımıyla gerçekleşti. AKP'li Sağlık Bakanı, eylemi ahlak dışı bulduğunu açıkladı. Yetmedi, eyleme katılan hekimler hakkında soruşturma açılacağını duyurdu. Yetmedi, bizzat bakanlıktan muhafazakâr yönetimlerin işbaşında bulunduğu tabip odaları aranarak eyleme katılmamaları istendi. Bunların hiçbirisi yetmedi. Eylem muhafazakâr ve MHP'li olarak bilinen yönetimlerin işbaşında bulunduğu çoğu tabip odasının da katılımıyla, başarıyla ve toplumun geniş kesimlerinin desteğini alarak gerçekleşti. AKP hükümetinin başbakanı 5 Kasım'da Denizli'de yaptığı konuşmada eylemi "muayenehaneden hastaneye randevu verme girişimi" olarak nitelendirdi. Öfkesi eylemin başarısını göstermesinin yanında diline de vurmuş olacak ki, kurduğu cümlede kelimeleri karıştırdı. Konuşma tarzı ise daha önceki hırçınlıkları anımsattı. Hak arayan kamu çalışanlarına "nereye dökülürseniz dökülün", üniversiteleri ve cumhuriyet il-kelerini savunan rektörlere "edep dışı konuşuyorlar" diyen bir politikacı beklenen açıklamasını yapmıştı. Eyleme katılan hekimlerin ve sağlık çalışanlarının

"muayenehanecilik" ve "özel çıkarıcılık"la ilgisi olmadığını bile bile eylemi halkın gözünde küçük düşürmeye çalıştı. Becerebildi mi? Sanmıyoruz.

AKP'nin sağlık sistemi

Hekimleri ve sağlık çalışanlarını eyleme sevkeden uygulamalar ve niyetler esasen bütün toplumu çok yakından ilgilendiriyor. Son yirmi yılın moda deyi-miyle "devleti küçültmek" istiyor bu hükümet. IMF ve Dünya Bankası politikaları sağlık alanında da mutlak geçerli kılınmak isteniyor. Hükümetin ilk adımı, Sağlık Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı arasında imzalanan hastanelerin ortak kullanım protokolü ve devlet memurlarının özel sektörden hizmet satın almalarına olanak veren yönet-melik oldu. Şu anda ise sağlık alanını ilgilendiren üç temel girişim var: En önemlisi Kamu Yönetimi Sözde Reform Tasarısı, diğerleri de Genel Sağlık Sigortası ve Aile Hekimliği modeli. Türkiye, AKP'nin bu uygulamalarını engelleyemezse sağlığını da tamamen kaybedecek. Bireyler, "parası kadar veya ödediği sigorta primi kadar" hizmet satın alabilecek. AKP, sağlık alanında da merkezi yapıyı darmadağın etmeye hazırlanıyor. Kamu sağlık kuruluşlarının önce belediyelere ve il özel idarelerine, ardından da özel sektöre ve taşeron firmalara devredilmesi hedefleniyor. Sağlık çalışanları ise iş güvencelerini tamamen kaybederek taşeron firmaların sözleşmeli ele-manları olacak bu sistemde. AKP'nin sisteminde sosyal güvenlik fonları ise borsada kağıda dönüşerek alınıp satılabilir-cek. Aile hekimliği modelinde ise aile hekimleri ister özelleşmiş devlet kurum-larında, isterlerse de özel ofislerinde hasta bakarak para kazanabilecekler! Para ödeyecek hasta bulabilirlerse.

Kemalist Devrim'e saldırı

Darmadağın edilmek istenen sadece merkezi devlet yapısı değil elbette. Ke-

malist Devrim'in sağlık alanındaki kazanımları hedef tahtasında. "Memlekette yepyeni bir devlet sıhhiyeciliği kurduk" diyen Dr. Refik Saydam'ın devrimci programı, 27 Mayıs Devrimi'nin sağlık programını uygulayan Prof. Dr. Nusret Fişek'in isim koyduğu sağlık ocakları ve koruyucu - halkçı hekimlik anlayışı tamamen yıkılmak isteniyor. Bu arada "Genel Sağlık Sigortası kuracağız" söylemi ile de toplum uyutuluyor. Bu sistemde teminat esasının olduğu, sigorta sisteminin bütün sağlık harcamalarını karşılamayacağı, önem taşıyan "masraflı" hastalıkların teminat dışında kalacağı gerçeği, "dereyi geçene kadar" toplumdaki gizleniyor. "Paran kadar veya ödediğin sigorta primi kadar sağlık" anlayışına "paran yoksa öl" anlayışı eklenmek isteniyor.

Hekimler ve sağlık çalışanları önemli bir tarihsel birikimle 5 Kasım'da toplumu uyararak geleceklere ve Türkiye'ye sahip çıktılar. Önümüzdeki dönem Türkiye'yi savunan milli - ulusal - yurtsever güçlerle işbirlikçi güçler arasındaki mücadele sağlıkta ve her alanda daha da şiddetlenecek gibi görünüyor. İşbirlikçilerin en büyük destekçileri ve akıl babaları ise Amerika, Avrupa Birliği, IMF ve Dünya Bankası. Başka bir deyişle ilk anti - emperyalist savaşa ve devrimle kurulan milli devletimiz, IMF ve Dünya Bankası'nın, Avrupa Birliği'nin ve artık komşumuz olan Amerikan ordusunun açık tehdidi altında.

Tıbbiyeli Hikmet geleneği kazanacak

Mücadelenin tarafları yerlerini birer birer alıyorlar. Tıbbiyeli Hikmet, Refik Saydam ve Nusret Fişek geleneğinden gelen sağlıkçıları da bağımsızlık ve halkçılık mücadelesinde yerlerini bir kez daha aldılar. Türkiye kazanacak. İşbirlikçiler ise 17 Kasım 1922'de Vahdetin'in yaptığı gibi sığınacak emperyalist ülke arayacaklar. Evet. Tarih tekrerrür edecek. Sağlıkta da.

Dr. Bahattin Şakir: “Jakoben” denilince onun yüzü akla gelirdi

Doktor Bahattin Şakir, kuşkusuz büyük bir devrimcidir. Cemiyet’e üye olduğu günden 17 Nisan 1922 günü Almanya’da Ermeni kurşunlarıyla son nefesini verdiği ana kadar hayatını vatanına ve Teşkilat’a adamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, “Onunla tanıştıkça zihnimdeki ‘jacobin’ mefhumuna maddi bir sima verebiliyordum” der. “Jakoben” deyince Bahattin Şakir’in yüzü akla gelir.

Hikmet Çiçek

Doktor Bahattin Şakir ya da yakın arkadaşlarının deyişiyle “Baha Bey” İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en önde gelen liderlerinden birisidir. İttihat ve Terakki içindeki ünlü “Doktorlar grubu”nun (Doktor Nazım ve sonradan Atatürk’ün başyaveri olan Doktor Rasuhi ile beraber) üç önemli ismindendir. Cemiyet’in Türkü-Turancı kanadındandır. İttihat ve Terakki, Teşkilat-ı Mahsusa ya da Ermeni sorunu ve Tehcir Kanunu ile ilgili neredeyse tüm kitaplarda Bahattin Şakir’den olumlu ya da olumsuz mutlaka söz edilir. Ancak bu seçkin devrimcinin hayatını bütünüyle anlatan bir kitap yoktur. Bu inceleme, böyle bir kitabın ilk hazırlığıdır. Bahattin Şakir’den günümüze kalan en önemli belge, 1934 yılında Milliyet gazetesinde yayımlanan bir yazı dizisidir.(1)

Doktor Bahattin Şakir, kuşkusuz büyük bir devrimcidir. Cemiyet’e üye olduğu günden 17 Nisan 1922 günü Almanya’da Ermeni kurşunlarıyla son nefesini verdiği ana kadar hayatını vatanına ve Teşkilat’a adamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, “Onunla tanıştıkça zihnimdeki ‘jacobin’ mefhumuna maddi bir sima verebiliyordum” der. “Jakoben” deyince Bahattin Şakir’in yüzü akla gelir.

Prof. Dr. Halil Berktaş, Dr. Bahattin Şakir’i gladyo tetikçileri Abdullah Çatlı’larla, Yeşil’lerle bir tutuyor ve şunları söylüyor: “... Susurluk ile Hizbullah’ın bir karışımı olarak alın Teşkilat-ı Mahsusa’yı. Enver,

Cemal ve Talat’a bağlı çalışan Teşkilat-ı Mahsusa’nın adamı Bahattin Şakir’in bölgede özel ölüm timleri, fedailer organize ettiği anlaşıyor. Bunların bir kısmı bu amaçla hapishanelerden çıkartılan ip ten kurtulmuş mahkûmlardır. Bakın, bu olayı kimler yaptı biliyor musunuz? Bugünün Yeşilleri, Abdullah Çatlıları ve Hizbullahçıları yaptı. Olay bu kadar basit ve nettir. Bahattin o günün tipik bir Yeşil’i ya da Çatlı’sıdır.”(2)

Kuşkusuz bu büyük bir yalandır. Devrimci yıllarında Jön-Türk Fuat Köprülü’ye hayranlık kitapları yazan Halil Berktaş, şimdi Jön-Türklerin devrimci örgütü Teşkilatı Mahsusa’yı ve liderlerini Abdullah Çatlı’ların atası ilan edebiliyor. Jön Türklerin hedef alınması anlamındır, çünkü devrimciliğimizin köklerinde Jön-Türkler vardır. Türkiye’nin 150 yıllık milli demokratik devrimi, Genç Osmanlılarla, Jön Türklerle, İttihat ve Terakki ile başlıyor. Bu yazının konusu dışında fakat şunu belirtmekle yetenlim. Teşkilatı Mahsusa’nın kuruluşu,

programı ve faaliyetlerine bakıldığında, bu örgütün “Ermeni katliamı yapmak için kurulmuş bir örgüt” olduğu iddiasının tam bir “imalat” olduğu ortaya çıkmaktadır. Mahkûmlardan oluşan taburların “Ermeni katliamı” yapmak için kurulduğu da doğru değildir. Mahkûmların askere alınmasıyla ilgili ilk kanun 1913 yılında çıkarılmıştır. Yasanın adı, “Darül harbe Gidecek Eşhas Hakkındaki Takibat ve Mucazatın Teciline

Dair Kanunı Muvakkat”tır. Bu birlikler ilk kez Balkan Savaşları’nda denenmiştir. Kaldı ki, 2. Dünya Savaşı’nda Hitler ordularına karşı Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi vatan savunması yapan çok sayıda ülkede askere ihtiyaç duyulduğunda mahkûmlardan oluşan askeri birlikler kullanılmıştır.

Bahattin Şakir’in hayattaki tek akrabası olan Sayın Gülseren Yalter Hanımefendi’yi tanımam bu çalışmaya büyük teşvik ve gayret vermiştir. Bu yazıda kullandığımız bazı fotoğraflar da Gülseren Yalter Hanımefendi’den alınmıştır.

Kuşkusuz bu inceleme İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ya da Teşkilatı Mahsusa’nın tarihi değildir. Doktor Bahattin Şakir’le ilgili olduğu oranda bu örgütlerle yer verilmiştir. Ancak unutulmamalı ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Merkezi Umumi üyesi ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın kurucularından olan Baha Bey’in neredeyse tüm yaşamı bu örgütlerle iç içe geçmiştir.

Neden “Bahattin”?

Osmanlıcadan Latin harflerine geçiş sırasında yaşanan sorunlardan biri de özel isimlerin neredeyse her kitapta farklı biçimde yazılmasıdır. Bahattin Şakir’in adının Bahaeddin, Bahaddin, Bahattin, Bahaeddin biçiminde yazıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Ahmet Bedevi Kuran, “İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler” adlı kitabında “Doktor Bahaeddin”, Hüseyin Cahit Yalçın “İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları” kitabında “Doktor Bahaettin”, Prof. Dr. Arslan Terzioğlu “Bahaddin”, Yahya Kemal, “Siyasi ve Edebi Portreler”inde “Bahaeddin”, Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye’de Siyasal Partiler”de “Bahattin”, Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi’de “Bahattin” demektedir.

Alıntılar yaparken metindeki asıllarını tercih ettik. Ancak bugün kullandığımız

Doktor Bahattin Şakir.

Türkçeye uygun olduğu için yazıda "Bahattin" demeyi uygun bulduk.

İnkılapçı fikirlerle ilk temas

Bahattin Şakir, 1870'te Bulgaristan'ın İslimiye kasabasında doğdu. Babası tüccar Abdullah Efendi'dir. Aile İstanbul'a göç ettikten sonra 1896'da Mektebi Tıbbiyei Şahane'yi Tabib Yüzbaşı olarak bitirdi.

Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, Bahattin Şakir'in Berlin'deki mezar taşında doğum tarihi olarak 1878 tarihinin verildiğini, ancak Tıbbiye'den mezuniyet tarihinin Miratı Mektebi Tıbbiye'de 1896 (1312) olarak gösterildiğini dolayısıyla 18 yaşında Tıbbiye'den mezun olamayacağına göre bu tarihin yanlış olduğunu belirtmektedir.(3)

Bahattin Şakir, Tıbbiye öğrencisi iken inkılapçı fikirlere yakınlık duyar. 1900 yılında Mektebi Tıbbiyei Şahane'ye tıbb-i kanun-u müderris muavini olarak tayin edildi. Bir yıl sonra bu görevine ek olarak Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin özel hekimi oldu.

Abdülhamit'in Tüfekçibaşısı Arnavut Tahir Paşa'dır. Bahattin Şakir, daha önce hekim olarak tedavisine çağrıldığı Tahir Paşa'nın eşi Cenan Hanımefendi'ye âşık olur. Bahattin Şakir'in Erzincan'a sürgün edilmesinde bu aşkın da rolü olduğu söylenir. (Bahattin Şakir, Tahir Paşa'nın ölümünden sonra Cenan Hanım'la evlenecek, iki oğlu olacak ve adlarını (Alp ve Celasin) yakın arkadaşları Ziya Gökalp koyacaktır.)

Jakobenlerden pek de hoşlanmayan Yahya Kemal Beyatlı, Bahattin Şakir'i şöyle anlatır: "Doktor Bahaeddin, İstanbul'da iken, Ahmet Cemaleddin Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına devam edermiş; aynı zamanda Arnavut Tahir Paşa'nın zevcesi olan İstanbul'lu bir hanımla aşk ve alaka münasebetlerinde bulunmuş; bu yüzden silahşor arnavutların Küçük Çamlıca'da bir tecavüzüne maruz kalmış; onlar tarafından sopalarla dövülmüş; bu maceranın bir neticesi olarak, aynı zamanda da Ahmet Cemaleddin Paşa konağının bir müdavimi olmak şaibesiyile damgalanarak tevkif edilmiş, Erzincan'a sürülmüş; oradan Mısır'a kaçmış Ahmet Cemaleddin Paşa'ya iltihak etmiş; nihayet onunla Paris'e gelmiş."(4)

"Doktor Bahaeddin Şakir Bey, Saray bendeganından Tahir Paşa'ya ait bir meseleden dolayı Erzincan'a sürülmüştü. Oradan Mısır'a kaçmış ve daha sonra Paris'e gelmiştir."(5)

Müthiş bir komitacı doğuyor

1905'te Mısır üzerinden Fransa'ya giderek Paris Tıp Fakültesi'nde Prof. Thoinot ve Prof. Brouardel'in yanında adli tıp ve psikiyatri alanlarında ihtisasını tamamlar. Aynı yıl Paris'te Doktor Nazım'la tanışır. Dostlukları ve mücadele

arkadaşlıkları ölene kadar sürecektir. Doktor Nazım'la tanışmasından sonra Bahattin Şakir'in hayatı bütünüyle değişir. Artık tüm yaşamı örgütleriyle birlikte geçecektir. Bahattin Şakir'i Bahattin Şakir yapan Doktor Nazım'dır.

"Bir insanın diğer bir insanı nasıl değiştirdiğini gözümle gördüm. Bahaeddin Şakir, hafif ruhlu, zendost, eğlencesine düşkün, kumara meraklı, şık, heva vü hevesine tabi bir adamdı. Nazım bu adamı tanıdı; ona kendi ihtirasını zerketti; onu kendi tabiatıyla karıştırdı, hasılı ondan maruf Bahaeddin Şakir'i çıkardı..."

Bahaeddin Şakir, Nazım'la sıkı dost olduktan sonra göze çarpan bir farkla değişti; lakin böyle değişen bu adam Paris'te uyumuş kalmış olan Genç Türklüğü diriltmeye başladı."

"Doktor Bahaeddin o zaman, hafif, hoş, heva vü hevesine tabi bir insandı. Bu insanı Doktor Nazım nasıl değiştirdi, nasıl müthiş bir komitacı etti... Doktor Bahaeddin, Doktor Nazım'ı tanımasaydı olduğu adam olmaz, gördüğü işleri görmez uğradığı akibete uğramaz, o zamandan beri, az kişinin tanıdığı bir doktor olarak bir tarafa yaşardı."(6)

İttihat ve Terakki, Paris'te 1902 yılında yapılan ilk kongresinden 1905 yılına kadar bir bunalım dönemi geçirir. Örgüt, birleşmek için yapılan ilk kongrede bölünür. Prens Sabahattin grubunun "ademi merkezietçi" fikirlerine Ahmet Rıza Bey ve Doktor Nazım Bey karşı çıkarlar. Mizancı Murat ve arkadaşlarını "seciyesiz" gören Dr. Nazım, Prens Sabahattin grubunu da "ecnebilere ve yerli Hristiyanlara temayül etmekle" suçluyordu.

1905 yılı İttihat ve Terakki'nin teşkilatlanma ve kadrolaşma yılı oldu. Cemiyet bu yıldan sonra büyük bir atılım içine girdi. Bu döneme ilişkin çok sayıda kitapta bu atılımın Mısır'dan Paris'e gelen Dr. Bahattin Şakir sayesinde olduğu belirtilir. Yahya Kemal, "Doktor Bahaeddin... müthiş bir seciyenin ateşin temasıyla uyanıktan sonra Paris'te Genç Türklüğü adeta diriltti. İki sene az çok faal bir komita haline soktu, azaca zenginletti" der. Hatta Şerif Mardin, Dr. Bahattin Şakir'in Paris'e gelip örgütsel faaliyete başlamasını Stalin'in Rusya Komünist Partisi'nin (Bolşevik) Genel Sekreterliği'ne getirilmesiyle karşılaştırır.(7)

"Paris'teki Jön Türklere bir durgunluk çökmüştü. Yeni bir hamle için önemli bir tahrik kuvvetine ihtiyaç duyuluyordu. Jön Türkler böyle sakin bir hayat yaşarken, birdenbire Paris'te önemli değişiklikler meydana gelmiş. Ferik Ahmed Cemaleddin Paşa, kurenadan Arif Bey, yaverandan Ahmet Şevket ve kardeşi Rıza Paşa'larla Doktor Nihat Reşat Bey ve Kelekyan Efendi, Doktor Kerim Sebati Bey ve biraz sonra da Doktor Bahaeddin Şakir Bey Av-

rupa'ya gelmişler ve Jön Türk camiasına katılmışlardı. Bu yeni gelen elemanlar Paris'te uyuşuk bir durum almış bulunan Jön Türklerin tekrar faal girişimde bulunmasına neden olmuşlardır."(8)

Prof. Dr. Sina Akşin ise doğru bir saptamayla cemiyetin yeniden canlanmasının, 1905 Devrimi'nin etkisiyle olduğunu belirtir: "1906 yılında Paris'te önemli bir kıpırdanma başlamıştır... Bunların başında Rus-Japon savaşının ve Rus ihtilalinin etkilerini görüyoruz. Sonra, belki aynı olayların etkisiyle Abdülhamit'e 21.7.1905'te Ermenilerce yapılan bombalı suikastı, 26.11.1905'te Makedonya'da zorla ıslahat yaptırmak için Almanya dışındaki beş büyük devletin Mıdilli'ye ve daha sonra Limni'ye asker çıkararak, gümrük ve posta telgraf dairelerini işgal etmeleri olaylarını da unutmamalıdır. Ermenilerin girişimi Jön Türkler'in uyuşukluğunu, Makedonya işi de devletin yeni bir bunalım ve parçalanma, belki toptan dağılma dönemine girmekte olduğunu sergiliyordu. Artık yeni bir başlangıç, ciddi bir örgütlenme zamanı gelmişti."(9)

Örgütlenme yılları

Paris'te ciddi anlamda örgütlenme Doktor Nazım ve Doktor Bahattin Şakir'le başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1906-1907 Senelerine Ait Muhaberatın Kopya Defteri adlı ve İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde bulunan yazmalarda, Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir imzasıyla Cemiyet'in çeşitli şubelerine gönderilmiş talimatlar, yazışmalar mevcuttur. Bu belgelerde, İttihatçıların iki ünlü doktorunun Cemiyet'i büyütmek, güçlendirmek, yeni üyeler kazanmak için gösterdikleri büyük gayret görülmektedir.

20 Temmuz 1906 tarihinde “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti’nin Tensikatı Dahiliyesine Dair Beyanname” yayımlanır. Örgütün, yönetimin daha düzenli yürütmesi için, iç teşkilatlanmanın önemine göre dört kısma ayrılmasına, her kısımda önemine göre iki veya daha fazla üyenin bulunmasına karar verildiği şubelere duyuruldu.

Bu işbölümüne göre Fransızca Meşveret ve yabancılarla ilişkileri Ahmet Rıza Bey yürütecekti. Türkçe Meşveret’in idare ve yazı işlerinden Sami Paşazade Sezai Bey sorumlu olacaktı. Cemiyet’in hesap işleriyle Mustafa Fazıl Paşazade ve Doktor Nazım ilgileneceklerdi. Şubelerle olan yazışmaları ise Doktor Nazım ve Doktor Bahattin Şakir sürdürecektir. Cemiyet’in gizli muhaberat defterinde “tahrirat numarası 1”den 292 no’lu yazışmaya kadar Doktor Nazım ile Doktor Bahattin Şakir’in imzaları, “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Umuru Dahiliyesinden memur” yetkisiyle bulunuyor. 292 no’lu yazışmadan sonra Doktor Nazım Bey gizlice yurda döndüğü için yalnızca Doktor Bahattin Şakir Bey’in imzası bulunmaktadır. (Doktor Nazım Bey 1908 Devrimi’ne kadar İzmir’de “Yakup Ağa” takma adıyla illegal faaliyetini sürdürecektir.)

Cemiyetin Paris’teki merkezi, bütün yazışmalarının bir kopyasını çıkarmakta ve saklamakta, bütün şubelerinin de böyle yapmasını istemekte, her şubenin bir “kopya defteri” tutmasını zorunlu tutmaktadır. İttihatçılar’ın gizli yazışmaları 1997 yılında bir yüksek lisans tezinin konusu olmuştur.(10)

Teşkilat ve neşriyat

Gizli muhaberat Arnavutluk, Bulgaristan, Kafkasya, Kıbrıs, Mısır, Lazistan, Girit, Romanya, İstanbul, Selanik, Trabzon, İzmir, Hanya, Kızanlık, Bosna-

Hersek gibi çok çeşitli bölgeleri ve kentleri kapsamaktadır.

Gizli yazışmalarda Cemiyet’in en fazla ihtiyaç duyduğu şeyin “para ve fedakârlık” olduğu belirtilmektedir. Yurtdışındaki örgütlenme ne kadar güçlü olursa olsun esas olanın yurtiçindeki vatan daşların emek ve çabaları ile “azim ve cesaretleri” olduğu vurgulanmaktadır.

Dahildeki “gizli şube”nin kurulmasında ve üyelerin seçiminde rütbe ve unvana değil “ahvali ruhiyeye” önem verilmesi ve “genç, bekâr ve fakir kimseler”in tercih edilmesi gerektiği, çünkü bu kişilerin “müteahhil (evli), şen ve mesut” kimselere göre tehlikeye atılmaktan çekinmeyecekleri ifade edilmektedir.

Cemiyetin Paris’teki merkezi maddi açıdan son derece güç koşullarda çalışmaktadır. Dr. Nazım ve Dr. Bahattin Şakir, Heyeti Merkeziye’nin Paris’teki yönetim yerini ve çalışma koşullarını, Sami Paşazade Sezai Bey’e gönderilen 54 tahrirat numaralı ve 6 Ağustos 1906 tarihli mektupta şöyle anlatıyorlar:

“İdarehanemizin adresi gerek Şura-yı Ümmet ve gerekse Meşveret için merci-i yegane olacaktır. Apartmanımız budur. Yalnız dört hasır sandalye ile bir kırık masadan başka birşey yoktur.”

1906- 1907 yıllarına ait yazışmalarda ideolojik çizgi olarak “İslam birliği” ağır basmaktadır. Türk milliyetçiliği daha sonra özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra gelişecektir. Buna karşın şubelere “İstanbul Türkçesi” ile yazmaları ve “Tevhidi lisan” (dil birliği) önerilmektedir.

Yurda dönüş

Dr. Bahattin Şakir Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a döner. Adli Tıp Müderris Muavinliği ile Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin özel hekimliğine tekrar başlar. 1909’da yapılan bir reformla Mektebi Tıbbiye-i Şahane ile Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye birleştirilerek Haydarpaşa’daki yeni binasında Darülfunun Tıp Fakültesi kurulur. B. Şakir önce müderris 1910’da da Tıp Fakültesi İkinci Reisi (Dekan Yardımcısı) olarak görev yapar. Balkan Savaşı’nda 1912’de Edirne kuşatması sırasında hastane başhekimisi olarak Edirne’de görev yapar. Kentin Bulgarlar tarafından işgalinden sonra esir alınır, daha sonra serbest bırakıldıktan sonra İstanbul’a döner.

Bahattin Şakir 1913 yılında Ali Rüştü Paşa’nın ölümüyle boşalan Morg Müdürlüğü’ne ek görev olarak atanır. Aynı yıl içinde Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesine bağlı olarak kurulan Tababeti Adliye Müdürlüğü’ne ve Tababeti Adliye Encü-

meni Reisliği’ne atanır. Bu döneme ait Bahattin Şakir’in Fransızca bir kartviziti, Prof. Terzioğlu’nun arşivinde bulunmaktadır. Bahattin Şakir ilk kez 1912 yılında İttihat ve Terakki’nin Merkezi Umumi üyeliğine seçilir ve cemiyetin son kongresini yapacağı 1918 yılına kadar bu görevini sürdürür.

CIA’ya sunulan doktora tezi

Teşkilatı Mahsusa hakkında geniş kapsamlı bir araştırma, 1950’li yıllarda Türkiye’ye gelen Amerikalı Dr. Philip Hendrick Stoddard tarafından yapıldı. CIA’nın uluslararası ilişkilerde kullandığı, sözde hükümet dışı kuruluşlardan Ford Vakfı, Woodrow Wilson Fellows Program ve Academic Research Society tarafından desfleklenen Stoddard, “Küçük Amerika” sürecinin başladığı yıllarda kendisine tanınan kolaylıkla, Teşkilatı Mahsusa hakkında o zamana kadar ulaşılamayan bilgilere ulaştı. Türkiye’de ve Mısır’da araştırmalar yaptı. Teşkilatı Mahsusa’nın, Kuşçubaşı Eşref Bey (Sencer), Satvet Lütfi Bey (Tozan), Aziz el-Mısri, Ahmet Salih Bey (Harb), Hamza Osman Bey (Erkan) gibi yaşayan üyeleriyle görüştü. Özellikle Süleyman Askeri Bey’den sonra Teşkilatı Mahsusa’nın reisliğini yapan Kuşçubaşı Eşref Bey’den bu gizli örgüt hakkında önemli bilgiler aldı.

Stoddard topladığı bilgileri, 11 Mart 1963 yılında Princeton Üniversitesi’ne bir doktora tezi olarak sundu. Ancak bu tez yayımlanmadı. “Osmanlı Hükümeti ve Araplar 1911-1918: Teşkilat-ı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma” başlıklı tez, esas olarak Teşkilatı Mahsusa’nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki faaliyetinde yoğunlaşmıştı. “Stoddard’ın bu kapsamlı çalışması sonunda, örgüt ve faaliyetleri hakkındaki bütün bilgiler Amerika’nın eline geçmiş oldu.”(11) Stoddard’ın doktora tezi, 30 yıl sonra 1993 yılında Türkçeye çevrildi ve aynı adla yayımlandı.(12)

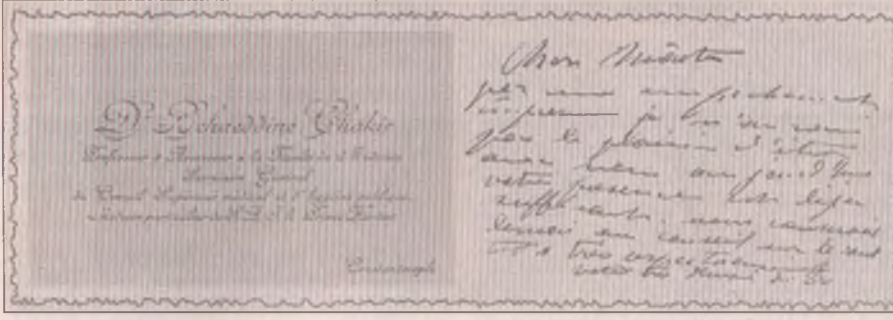
Teşkilatı Mahsusa’nın kuruluşu

Teşkilatı Mahsusa Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya bağlı olarak 1913 yılında kuruldu. Teşkilatı Mahsusa, Osmanlı devletinde o zamana kadar görülmeyen bir gizli örgüttü. Stoddard’ın iddia ettiği gibi Abdülhamit’in “hafiye sistemi”nden değil, Batı’nın burjuva demokratik devrimci geleneğinden esinlenmişti. Bütün jakoben örgütlenmelerde geçerli olan kurallar, Teşkilatı Mahsusa için de geçerliydi.

Arif Cemil, “1. Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mahsusa” adlı kitabında, bu örgütün kurulmasına 1914 yılı Temmuz ayının son günlerinde, seferberliğin ilan edildiği günün gecesinde İttihat ve Terak-

Dr. Bahattin Şakir eşi Cenani Hanım’la birlikte.

Dr. Bahattin Bey'in Fransızca kartviziti.

ki Cemiyeti Merkez-i Umumi'sinde karar verildiğini yazıyor.(13) Bu kitap 1934 yılında Vakit gazetesinde "Umumi Harpte Teşkilat-ı Mahsusa" adıyla ve A. Mil imzasıyla tefrika halinde yayımlandı.

"Bugünün diliyle 'Özel Örgüt' anlamına gelen Teşkilat-ı Mahsusa'nın İttihat ve Terakki'nin tarihinde özel bir yeri vardır. İttihatçıların komitacı, eylemci, 'fedai' ve hayalci yönünü bu kuruluş simgeler. Bu bakımdan İttihat ve Terakki ile bütünleşmiş, onun alinyazısını belirleyici eylemlerde rol oynamış, onu öten 'esrar'ın kalıcı bir ögesi olmuştur ve biraz da Balkanlı bir renk taşır.(14)

Kuruluş ve kurucular

Teşkilatı Mahsusa'nın resmi bir örgüt olarak 1913 yılında bir İradeyi Seniyye ile kurulduğu ileri sürülmüş ise de bu iddia kanıtlanamamıştır. Harbiye Nezareti'ne bağlı resmi bir daire olduğu açıktır. Nitekim Sadrazam Talat Paşa da Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir "devlet dairesi" olduğunu belirtir... Bu örgütü "Şubei Mahsusa" olarak adlandıranlar da olmuştur.(15) Daire, nezarete bağlı olmakla beraber merkezi ayrı yerdedir: Çağaloğlu (Nuruosmaniye), Şeref Sokağı, Tasviri Efkar Matbaası karşısında No:39.

Enver Paşa Teşkilat'ın başına ilk olarak çok sevdiği ve beğendiği Süleyman Askeri Bey'i Irak cephesinden çağırarak getirmiştir. Reisin isteği üzerine de yardımcılığına Atıf (Kamçıl) Bey atanmıştır. İki üye daha eklenmiştir: Emniyeti Umumiye Müdür Muavini Aziz Bey ve Dr. Nazım Bey. Böylece bu dört isim Teşkilatı Mahsusa'nın nüvesini oluşturmuştur. Beşinci kurucu üye olarak da Dr. Bahattin Şakir Bey eklenmiştir.

Bahattin Şakir Doğu cephesinde

İttihat ve Terakki Merkezi Umumi, seferberliğin ilan edilmesinden sonra Teşkilatı Mahsusa üyelerini çeşitli bölgelerde görevlendirdi. Dr. Bahattin Şakir de bunlardan biriydi. Dr. Bahattin Şakir'in Erzurum'a gitmesini Dahiliye Nazırı Talat Paşa önderdi. Çünkü Erzurum bir serhat kentiydi ve Baha Bey, Balkan Savaşı sırasında Edirne kuşatmasını yaşamıştı, deneyimliydi.

"Merkez-i Umumi azasından Dr. Bahattin Şakir Bey'in Şimali Kafkasya'ya, Ömer Naci ve Ruşeni Beylerin İran muntıkasına, Süleyman Şefik Paşa, Rauf Bey ve Ubeydullah Efendi'nin Afganistan'a hareketlerine karar verildi".(16)

Dr. Bahaeddin Şakir, İttihat ve Terakki'nin Umumi Müfettişi, ünlü hatip Ömer Naci Bey'le birlikte Erzurum'a gittiler. Bu arada Trabzon'a da Rıza Bey gönderildi. "Sopalı mutasarrıf" olarak anılan Rize Mutasarrıfı Cemal Azmi Bey de vali olarak Trabzon'a atandı.

Mahpusları hapishaneden çıkarmak, subayların komutası altında bunlardan çeteler oluşturmak ve özellikle çetecilikte ünlenmiş kişileri çete başı yapmak da Teşkilatı Mahsusa'nın görevleri arasındaydı. Trabzon ve Erzurum'da da böyle birlikler oluşturuldu. Çetelerin görevi, ordunun yan ve gerilerinde faaliyet göstermekti.

Sınır taburlarında Ermeniler de vardı. Bunlar, Doğu illerinden kaçan Ermenilerin Rusya'ya geçmelerine yardım ediyorlardı. Onun için bunların daha içerdeki taburlara nakilleri isteniyordu. Tıpkı Teşkilatı Mahsusa'nın yaptığı gibi Ermeniler de çeteler oluşturmaya başladılar. Bunların çoğu Taşnak Komitesi'ne bağlıydı.

Dr. Baha Bey Erzurum'a geldiğinde, Ermenilerin Taşnak komitesinin reisleri de Erzurum'da bulunuyorlardı. Ermeni reisleri, savaştan başlamasından sonra Erzurum'da Türk ve Rus Ermeni delegelerden oluşan bir kongre düzenlediler. Delegeler, kongreden sonra da kenti terk etmemişler ve Rus konsolosu ile sıkı ilişki içindeydiler. Dr. Bahattin Şakir bu durumu görünce askeri ve mülki yetkilileri uyardı, Rusya'dan gelen Ermeni delegeler jandarma nezaretinde sınır dışı edildiler. Şark cephesinin en kritik kentinin polis şefi de Ermeniydi!

Savaşın Avrupa'da başlamasından bir ay sonra Dr. Bahattin Şakir, Talat Paşa'ya gönderdiği raporunda bu durumdan yakınıyor ve şöyle diyordu: "Buranın polis serkomiseri Ermenidir. İki de hınzır Ermeni polis vardır. Bunların içirilerek alınarak buralara muktedir ve cevval ve şayanı emniyet bir serkomiser ve birkaç polis gönderilmesini İsmail Canbulat'a yazmıştım, ses yok. Trabzon'da

bulunan bizim Hamal Ferid'i serkomiserliğe tayin de mümkündür."(17)

Teşkilatı Mahsusa'nın elemanları Rusya içinde aldıkları bilgileri Dr. Bahattin Şakir'e ulaştırıyorlardı. Bahattin Şakir de bu bilgileri, 3. Ordu İstihbarat Şubesi Müdürü Mümtaz Bey'e iletirdi. Erzurum'daki Ermeniler, Rus konsolosluğunun istihbarat hizmetine büyük yardım ediyorlardı. Dr. Baha'nın bundan hiç kuşkusu yoktu.

Baha Bey, 5 Kanunuevvel 1330 tarihinde eşi Cenân Hanım'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Erzurum'dan Yusufeli kazasına geçtim. Buradan sonra Tavakere ve Ardanuc'a ve oradan da Artvin'e geldim. Buralar hep bizim çetelerin zaptettiği yerlerdir. Fakat bu havali o kadar dağlık, o kadar geçilmesi müşkül olan yerler ki, dağları tepeleri atlayıp buraya gelinceye kadar çektiğimi Allah bilir.

Şimdi Artvin'deyim. Bana çekmiş olduğunuz telgrafı burada aldım ve derhal cevap yazdım... Biz şimdi bir Rus baytarının evindeyiz. Orası hükümet konağı itihaz edilmiştir. Evin sahipleri piyanoya varıncaya kadar her şeylerini bırakıp gitmişler. Kuştüyünden yastıklar, yorganlar, velhasıl her şey mevcut. İstanbul'dan çıktığımdan beri ilk defa olarak eve benzer bir yerde oturuyorum. Bu gece yattığım yatak o kadar rahat idi ki, vücudum çoktan beri yumuşak yerde dinlenmeye alışmadığı için bütün gece uyuyamadım....

Artvin'de Rus Çarı'nın bir meyve bahçesi varmış. Oradan size bir ufak teneke zeytin yaptırıp yollayacağım. Rus tütünlerinin iyisinden de birkaç paket göndereceğim.

Bana yazdığın telgrafta gelmekliğimi yazıyorsun. Çocuk veya sen ağır hasta mısınız, merak ettim. Nazım'a telgraf çekiyorum, bana haber versin. Muharebe olurken benim avdetime imkan var mıdır? Bunu sen de takdir edersin. Böyle bir vazife vataniye olmasa bir dakika durabilir miyim?..

Siz ordunun muzafferiyeti için gece gündüz Cenabı Hakk'a dua ediniz... Selametle işleri bitirip avdet edersem sana bir araba hayvanı getireceğim. Şimdi bir tane elimde var. Bir eşini daha bulursam güzel bir arabamız olur. Yalnız siz elinize geçen paradan idare ederek ufak bir araba parası arttırınız. Allah'a emanet olunuz."(18)

Bahattin Şakir'in mektubu onun soylu karakterini çok iyi yansıtmaktadır. Aylarca yatak yüzü bile göremeyen Teşkilatı Mahsusa liderinin elinden örgütünü yönetmek için binlerce altın geçmektedir ama bir atlı araba sahibi olabilmek için eşine tasarruf önermektedir.

16 Aralık 1914'te çeteler, Rus işgalindeki Ardahan'a girerler. Rus Kazaklar şehri tahliye ederler. Ardahan'ın kurtarılması Doğu cephesinde önemli bir başarı-

dır, ancak Ardahan'ı elde tutmak, kurtarmaktan daha zordur. Kent, Rus kuşatması altındadır. Ardahan alınırken Yakup Cemil Bey ve müfrezesi de oradadır. Kente girilirken Yakup Cemil'in müfrezesinden Binbaşı Asım Bey şehit olur. Doktor Bahattin Şakir, İstanbul'a Meclisi Mebusan'a çektiği telgrafta, "Ardahan'ı aldık, fakat Asım'ı kaybettik" der.

Dondurucu soğuklar, Rus askerinden daha etkiliydi. Kentin sınırlarına nöbetçi koymak bile olanaksızdı. Akşam konulan nöbetçi sabah donmuş olarak bulunuyordu. Alman subayı Stange, kuşatmadan kurtulmanın imkânsız olduğunu, bu nedenle Ruslara teslim olunmasını önerdi. Dr. Bahattin Şakir ve Yakup Cemil bu öneriyi reddetti. "Çünkü Stange Bey muvazzaf bir kıt'aya kumanda ettiğinden akıbeti en nihayet esir olmaya münhasır kalırdı. Halbuki Doktor Bahattin Şakir ve Yakup Cemil Bey'ler çetelere kumanda ettiklerinden esir düşerlerse Ruslar tarafından behemehal kurşuna dizileceklerinden şüphe yoktu." (19)

Tek çare Rus kuşatmasını yararak şehri terk etmektir. Arif Cemil kitabında kuşatma yarılırken Türklere karşı yapılan bir oyundan söz eder. Çok güzel Türkçe konuşan Ermenilerin Türk askerlerini

aldatarak, çoğunu öldürdüklerini anlatır. Çok geçmeden Rus taarruzu başladı. Rus ordusunda çok sayıda Ermeni asker vardı. Rusların Türk topraklarına girmelerinden sonra Ermenilerin Türk kasaba ve köylerine karşı imha siyaseti başladı.

Bu günlerde Bahattin Şakir İstanbul'a çağrılır. Kafkas cephesinde beş ay kalmıştı. Ermeni çetelerin, orduyu arkadan vuran girişimlerine, Rus ordusuna yaptıkları yardımlara tanık olmuştu. İstanbul'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'si'ne konuyla ilgili olarak kapsamlı bir rapor verdi, alınacak tedbirleri sıraladı. Toplantı tehcir yasanının kabulü ile noktalandı. Kuşkusuz tehcir yasası gerekliydi ve bu yasanın çıkışında Dr. Bahattin Şakir'in rolü önemlidir.

"Tehcir işinde Bahattin Şakir'in rolü nedir? En hususi toplantılarımızda bile bu mesele teşrih edilmemiştir, aydınlanmamıştır. Açık, kati bir kanaatim yok, fakat başka meseleler konuşulurken ağızdan çıkmış bir kelimeden, sızmış bir fikirden, zapt edilememiş jestlerden, hasılı gözle görülemeyen fakat insanda bir şüphe uyandıran ince ve hafif delillerden bende kuvvetle peyda olan zanna göre tehcir işinin en büyük amili ve hali odur. Yalnız başına Şark vilayetleri-

ni dolaşarak zemin hazırladığını, esası kararlaştırdığını ve şahsi kanaatlerini tatbikçe çalışırken, haiz olduğu mevki dolayısıyla, emirlerinin merkez-i umumi ve hükümet emirleri diye telakki olunduğunu ve nihayet hükümetteki bazı nafiz arkadaşlarını da sürüklediğini kuvvetle zannediyorum.

Onun için, bir gün Bahattin Şakir'in hatırasını ihya etmek lazım gelirse, onun heykeline Şark vilayetleri göğüslerini minnetle açacaklardır." (20)

Gurbet yılları

1 Kasım'ı 2 Kasım'a (1918) bağlayan gece bir motor Enver Paşa'yı Kuruçeşme'deki yalisından alıyor ve bir Alman denizaltısına götürüyordu. Motor, Bebek koyundan Bahattin Şakir ve Talat Paşa'yı alacaktı. Bahriye Nazırı Cemal Paşa da bir başka yerden alınacaktı. Beyrut Valisi Azmi Bey, eski Polis Müdürü Bedri Bey, Doktor Nazım Bey ve Cemal Azmi Bey de Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan diğer kişilerdi.

Hepsinin gözleri yaşlıydı, büyük üzüntü içindeydiler. Doğdukları, büyüdükları, savaştıkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmaları hepsine büyük bir acı veriyordu. Yolcular, iki gün sonra Kırım sahillerinde Odesa'da karaya çıktılar. Enver Paşa buradan Kırım'a, oradan da Batum'a geçecekti. Talat Paşa ise Bahattin Şakir'le birlikte Berlin'e karargâh kuracaktı.

Ancak onlar yurtdışında yeni serüvenlere atılırken, Anadolu'da Mustafa Kemal'in, İttihatçıların biraz da küçümsemek için kullandıkları ifadeyle "bizim Sarı'nın" ya da "Selanikli Mustafa'nın" önderliğinde Milli Mücadele başlamaktadır.

Kendisi de aynı cemiyetin önemli bir üyesi olan Hüseyin Cahit Yalçın, İttihatçı liderlerin yurtdışında yazdıkları bilinmeyen mektuplarını Tanin gazetesinde 15. 1 Teşrin (Ekim)- 2 Nisan 944 tarihleri arasında 174 tefrika halinde adını vermeden, imzasız olarak yayımladı. "İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları", tefrikada bulunmayan önemli mektuplar da katılarak Osman Selim Kocahanoğlu tarafından yeniden yayıma hazırlandı.

Mektuplarda, "Talat Paşa'nın saygılı ve temkinli, Cemal Paşa'nın daha candan ve samimi, Enver Paşa'nın tepeden bakan muhteris tavrını anlamamak mümkün değildir. Anadolu mücadelesinin başarısına işin başında pek inanmak istemezler. Kendi aralarında Mustafa Kemal hakkında kullandıkları 'Selanikli Mustafa', 'Anadolu Şefi' ve 'Sarı Paşa' gibi ifadeler onların hissiyatlarını açıklar. Biraz küçük görme, tepeden bakış ve alayla karışık istihza..." (21)

Biz bu tarihi mektuplardan yalnızca Dr. Bahattin Şakir'e değinen bölümlere dikkat çekeceğiz.

Ermeniler tarafından şehit edilen Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in ailesine yapılan yardımı gösteren belge

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET

Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Adet
4716

Kararname

Ermeni emvali metrukesinden olup Maliye'ce vazı yed olunarak bilahare Evkaf'a devredilen ve İstanbul Vilayeti İdare Heyeti'nce on yedi bin beş yüz altmış yedi lira kıymet takdir edildiği anlaşılan Şişli'de Kır Sokağı'nda atık üç ve cedid bir numaralı hanenin, 31 Mayıs 926 tarih ve 882 numaralı kanun mucibince, Ermeni suikast komiteleri tarafından şehit edilen ricalden Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in hîni vefatında nafakasıyla mükellef bulunduğu zevcesi Cenân Hanım'la oğlu Alp ve Mehmet Celasin Beyler namına temlikî, Efka Müdüriyeti Umumiyesi'nin 23 Kânunusani 927 tarih ve 31453/9 numaralı tezkeresiyle vuku bulan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyeti'nin 13 Şubat 927 tarihli içtimâında tasvip ve kabul olunmuştur. 13 Şubat 927.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

Başvekil İsmet, Adliye Vekili Receb, Müdafaa-i Milliye Vek. M. Esâd, Bahriye Vek. İhsan, Dahiliye Vek. M. Cemil, Hariciye Vek. Dr. T. Rüşti, Maliye Vek. M. Abdülhâlık, Ma'arif Vek. Vek. Dr. Refik, Nafi'a Vek. Behiç, Ziraat Vek. M. Sabri, Ticaret Vek. M. Rahmi, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Refik.

İttihatçı liderlerin gizli yazışmaları

“... Burada Bolşevik arkadaşımız(22) çıktı. Beraber uçacaktık. Fakat Polonya'dan geçmesine müsaade olduğu için o yol ile gitmeyi tercih etti. Ben Doktor'la uçacağım. İnşallah varırız. Burada Bolşevik arkadaşlar muhaberede. Her türlü fikrim dahilinde muaveneti kabul ediyorlar.”(23)

Enver Paşa ve Bahattin Şakir serüvenli ve kazası bol bir yolculuktan sonra 15 Ağustos 1920'de Moskova'ya ulaşırlar. Enver Paşa, Moskova'dan 25 Ağustos 1920 tarihinde Cemal Paşa'ya yazdığı mektupta Karahan, Çiçerin ve Buharin'le görüştüğünü, henüz Lenin'le görüşemediğini, koşulların “Müslüman Cemiyeti İhtilaliyesi”ne uygun olduğunu, o nedenle Berlin'den Çavuş, Mehmet Baş Hempa, Şekip Arslan, Doktor Fuad ve Doktor Nazım'ı Moskova'ya çağırdığını, bunlar gelir gelmez merkez bürosunu toplayacağını belirtiyor. Enver Paşa aynı mektupta Bakû'de birkaç gün sonra toplanacak olan Şark Kongresi'ne de katılacağını ifade ediyor. Bakû Doğu Halkları Kurultayı'na İttihatçıların gönderceği heyet içinde Dr. Bahattin Şakir de olacaktır.

Doktor Nazım, 5 Nisan 1921 günü Cavit Bey'e şunları yazıyor: “Ali Bey'den(24) 19 Mart'ta yazılmış bir mektup aldım. Talat'ın şahadetinden pek müteessir olmuş bizi taziye ediyor. Bu mektubunda takip etmek istediği mesleki siyasiyi de bildiriyor ve bizi (Rüsuhi, Baha ve beni) Moskova'ya davet ediyor. Orasının çalışmak için daha müsait olduğunu iddia ediyor.”(25)

Dr. Nazım, 15 Nisan 1921 tarihinde Cavit Bey'e yazdığı mektupta Bahattin Şakir'in durumunu şöyle anlatıyor: “Benim masrafım pek mahdut olduğu için elimde bulunan para ile bir sene ve belki de daha fazla geçinebilirim. İçimizde bilhassa Baha'nın vaziyeti müşküldür. Çünkü başında üç dört kişilik bir aile vardır. Merhumun (Talat Paşa'nın H.Ç.) varislerinden vekaletname geldiğinde cemiyete ait olan meblağın bir kısmı ile Baha'nın ihtiyacatını temin edebiliriz.” Dr. Nazım'ın Cavit Bey'e gönderdiği 11 Mayıs 1921 tarihli mektupta “Burada biz üç arkadaşız. Baha, Rüsuhi, ben. Bitabbi ikinci derecede daha arkadaşlarımız vardır...”(26) deniliyor.

Anadolu'ya geçemeyen “doktorlar grubu” Enver Paşa ile birlikte çalışmaya karar vermişlerdir, bu kararın bir amacı

Hürriyet Kahramanları. Soldan sağa, Eyüp Sabri Bey, Enver Paşa, Resneli Niyazi.

da yanında bulunarak Enver Paşa'nın “taşkınlıklarını” önlemektir.

“... Hemşehrimiz Sarı'nın muvafakat cevabını almak şerefine nail olamadığım için hariçte çalışmaya ve Ali Bey'le teşrik-i mesaiye karar verdim. Çeyrek asır devam eden avantüre hayatına bir sayfa daha ilave edersem ümit ederim ki, memleketime bilerek fenalık etmiş olmayacağım. Bütün ruhumla dahilde çalışmak isterdim. Ne çare. Dahilin dizginleri müvesvis ve haris adamların elinde kaldı. Hizmet adeta inhisara alınmak isteniyor. Beis yok. Bu devir de elbette geçecektir... Baha da, Rüsuhi de, Ali Bey'le teşrik-i mesaiye karar verdiler. Bu kararın Ali Bey'in taşkınlıklarına -eğer husul bulmak isterse- mani olmak gibi bir faydası olacaktır.”(27)

Talat Paşa, Cavit Bey'e 1919 yılı içinde Berlin'den yazdığı tarihsiz mektupta, “Ben ümidimi artık tamamen güneşin doğduğu taraflara bağladım” diyordu. “... Baha Bey ve refiki henüz hareket etmediler.(28) Her şey hazırdır. Yalnız açık bir havaya intizar ediyoruz. Her ikisi de gözlerinden öpüyorlar. İstanbul'dan yeni bir haber almadım. Sen almışsan yaz. Ben ümidimi artık tamamen güneşin doğduğu taraflara bağladım. Bütün varlığımla o dairede çalışacağım. Ve cidden pek büyük ümitler besliyorum.”(29)

Baha Bey Doğu Halkları Kurultayı'nda

Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın toplanması, Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde kararlaştırıldı. 1- 8 Eylül 1920'de Bakû'de toplanan Kurultay, Ekim Devrimi sonrasında devrim odağının Doğu'ya, Ezilen Dünya'ya kaydığının ve bu anlayış doğrultusunda harekete geçildiğinin kanıtıdır.

Kurultay'a çeşitli ülkelerden komünist parti üyeleri ya da komünist olmayan 1891 delege katıldı. Türkler 235 delegeyle en kalabalık gruptu. Sayının bu kadar kalabalık oluşunun nedeni muhtemelen Türkistan ve Azerilerin de dahil edilmiş olmasıdır. Ankara Hükümeti'nin resmi delegelerinin yanı sıra TKP ve İttihat ve Terakki temsilcileri de Kurultay'a katıldılar.

2 Eylül 1920 günü Kurultay'ın ikinci oturumunda Bahattin Şakir bir konuşma yapar. Konuşması, kendisinden önce konuşan ve Türkiye'nin Cihan Harbi'ne emperyalist amaçlarla katıldığını ileri süren konuşmacılara bir yanıt niteliğindedir. Konuşmanın

tam metni elimizde bulunmamaktadır. Kurultay'da bir çevirmen, “Bahattin Şakir(30) yoldaşın söylevini” özetle çevirmiş, tutanakta bu özet şöyle yer almıştır: “Avrupa savaşı patlak verdiğinde, Türkiye o savaşa emperyalist bir amaçla değil ama kendi savunmasını sağlayabilmek için zorunlu olarak katıldı. Onun için tek bir çıkış yolu vardı; başka bir seçim yapamazdı: Ya özgürlüğünü savunacak veya Alman ya da İngiliz militarizminin boyunduruğu altına girecekti. Türkler savaşa girmeden önce uzun süre çekingen davrandılar. Eğer Türkiye katılmamaya inat etseydi, taraflardan hangisi yenerse yensin Türk özgürlüğüne elveda demekten başka şey kalmıyordu. Türkiye asla emperyalist bir politika izlemedi ve hiçbir zaman küçük ülkeleri yutma amacı gütmeydi.

Bizim Türk subaylarımız, Rus subayları veya Avrupa subaylarıyla aynı kategoriye girmezler. Onlar aynı zihniyetle yetiştirilmemiştir. Türkiye'nin önceden bir plan hazırladığına ve Almanya'yla bu planın pazarlığını yaptığına inanmak yanlış olacaktır.

Bizdeki, Anadolu'daki toprak meselesinin de kendine özgü çizgileri vardır. Bu bizde basit bir sorundur. Büyük toprak sahipleri ve büyük toprak mülkleri yoktur. Türkiye, genel bir deyişle güçlü bir burjuvaziye sahip değildir; bu nedenle ne Türk hükümeti ne de Türk halkı dışarıda hiçbir zaman emperyalist siyasetler izlememiştir. Bütün siyasetleri şu sözcüklerle özetlenebilir: ‘Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.’

Yoldaşlar, size bunu bir olguyla kanıtlayacağım. Savaş sırasında Alman koalisyonu savaştan galip çıkmanın hesaplarını yaparken, Türk halkı ve Türk hükümeti tampon devletler yaratmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan; Türkiye'nin emperya-

list bir siyaset güttüğünü savlıyorsa bu tasarı nasıl açıklanabilir? Hayır, Türkiye'nin yabancı toprakları kendisine bağlamak doğrultusunda hiçbir niyeti yoktu ve emperyalist siyaset yapmıyordu. Şakir yoldaşın söylevinin özeti budur.”(31)

Kurultay'da Propaganda ve Eylem Konseyi'nin kurulması önerisi oylanır, kabul edilir. Daha sonra Konsey üyelerinin listesi hazırlanır. Ostrovski, önce “komünist fraksiyon”un ve daha sonra da “partisizler” listelerini okur. “Partisizler” listesinin başında “Baha Şakir Türkiye” yazılıdır.

Bahattin Şakir'in ölümü

Ermeni terörünün ilk kurbanı Talat Paşa oldu. Talat Paşa, 15 Mart 1921'de Berlin'de öldürüldü. Bundan dokuz ay sonra Sait Halim Paşa Roma'da, 17 Nisan 1922 günü de Berlin'de Dr. Bahattin Şakir ile Cemal Azmi Beyler öldürüldü. Bundan birkaç ay sonra da Cemal Paşa, iki Ermeni tarafından Tiflis'te şehit edildi. İttihatçı liderleri vuran tetikçiler Ermenidir, fakat Kemalist basın olayların arkasında İngiliz emperyalizminin olduğuna dikkat çekerek.

Dr. Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de Charlettenburg'da Ohland sokağında gece yarısı vuruldular. Olay, İstanbul gazetelerinde geniş biçimde yer aldı. Alman hükümeti katili ya da katilleri bulana 50 bin mark ödül verileceğini duvar ilanlarıyla duyurdu. “Sosyalist” gazeteler Ermenileri savundu. İki İttihatçının naaşları 24 Nisan 1922 günü büyük bir cenaze töreni ile Hayzethayde mezarlığına defnedildi. Tabutları Türk bayrağı ile örtüldü.

Olaydan sonra TBMM, Atatürk'ün talimatıyla eşi Cenân Hanım'a şehit maaşı bağladı. Çocuklarını Galatasaray Lisesi'nde devlet okuttu. Ayrıca Nişantaşı Osmanbey'de dört katlı bir ev Cenân Hanım'a verildi. Soyadı Kanunu çıkınca Cenân Hanımefendi'ye “Erk” soyadını bizzat Atatürk verdi. Talat Paşa'nın dul eşi Hayriye Hanımefendi'ye de Atatürk sahip çıktı. Ona da bir ev verildi, şehit maaşı bağlandı.

“Cenân Hanımefendi bu dört katlı binayı kiraya vererek, doğumları ünlü hocalardan Dr. Besim Ömer Paşa tarafından yapılan oğulları Alp ve Celâsin'i büyütmeye çalıştı. Bu binanın ilk kiracısı Alman Demiryolu Şirketi'nin şefi oldu. Daha önce Konak Sineması arkasında Sovyet Apartmanı'nda oturan Cenân Hanım sonradan kendi evinin üst katında oturdu, alt katları PTT'ye kiraya verildi. 1937'de Cenân Hanımefendi'nin ölümünden sonra çocukları bu evi, Emniyet Sandığı'na olan bir ipotekten dolayı satmak zorunda kaldılar. Bu bina halen Osmanbey'de Ermeni okulu olarak kullanılmaktadır.”(32)

Yıllar sonra Talat Paşa'nın ve 6 Ağus-

tos 1922 günü Bolşeviklere karşı çarpışırken hayatını kaybeden Enver Paşa'nın kemikleri (1996) vatana getirilecek, Hürriyeti Ebediye tepesinde Mahmut Şevket Paşa ve 31 Mart gerici ayaklanmasında şehit olan askerlerin yanına gömülecekti. Sait Halim Paşa'nın cenazesi 2. Mahmut Türbesi'nde babasının yanına gömüldü. Cemal Paşa'nın cenazesi de Erzurum'da, çok sevdiği silah arkadaşı Hafız Hakkı Paşa'nın yanında toprağa verildi. Dr. Bahattin Şakir ise hâlâ Berlin Müslüman Mezarlığı'nda vatana getirileceği günü bekliyor.

DİPNOTLAR

- 1) İttihat ve Terakki, Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre, Arif Cemil, Milliyet 4 Nisan 1934-31 Kanunvevvel (Aralık) 1934.
- 2) 9 Ekim 2000 tarihli Radikal, Neşe Düzel'in Halil Berktaş ile yaptığı söyleşi.
- 3) Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi, “Talat Paşa'nın Ölümünün 81. Yıldönümünde Uluslararası Teröre Bir Bakış Sempozyumu”na sunulan bildiri, 15 Mart 2002 İstanbul.
- 4) Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul Fethi Cemiyeti, 3. baskı, İstanbul 1986.
- 5) Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 2000.
- 6) Yahya Kemal, a.g.e.
- 7) Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908.
- 8) Ahmet Bedevi Kuran, a.g.e.
- 9) Prof. Dr. Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat Terakki, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- 10) Filiz Cengiz, Dr. Nazım ve Bahaeddin Şakir'in Kaleminden İttihat ve Terakki Cemiyeti (1906-1907), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1997.
- 11) Ali Eren, Aksiyon dergisi, S. 49, 1995.
- 12) Arba Yayınları, İstanbul 1993.
- 13) Arif Cemil, I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, 1997.
- 14) Tark Zafer Tunaya, age., s. 275.
- 15) Tunaya, s. 276.
- 16) Arif Cemil, a.g.e.
- 17) Arif Cemil, a.g.e. s. 49.
- 18) Arif Cemil, a.g.e. s. 139-140.
- 19) Arif Cemil, a.g.e. s. 159.
- 20) Hüseyin Cahit Yalçın, Tanıdıklarım, YKY Yayınları, İstanbul, 2001.
- 21) Hüseyin Cahit Yalçın, İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17.
- 22) Bolşeviklerin önemli liderlerinden Karl Radek.
- 23) Enver Paşa'dan Cemal Paşa'ya, tarihsiz, s. 33-34.
- 24) Enver Paşa.
- 25) Gizli Mektuplar, s. 113.
- 26) Gizli Mektuplar, s. 123-124.
- 27) A.g.e., s. 130.
- 28) Rusya'ya gitmeye çalışan Bahattin Şakir ve Enver Paşa'yı kastediyor.

29) A.g.e., s. 145.

30) “Birinci Doğu Halkları Kurultayı” adlı kitapta, bu konuşmayı yapan kişinin adı “Vagardin Şakir” olarak geçmektedir. Kitabın İngilizcesinde de “Vagardin Sakirh” olarak yazılmıştır. Türk heyetinde böyle isimde bir kimse yoktur. Muhtemelen bu yanlışlık, eski Türkçe yazılı ismin tutanaklarda Rusçaya çevrilmesi sırasında iki dil arasındaki telafuz farkından olmuştur.

31) Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920, Kaynak Yayınları, 3. basım, Şubat 1999, s. 70-71.

32) Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, adı geçen bildiri.

KAYNAKLAR

- 1) Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İkinci Basım, İstanbul Nisan 2000.
- 2) Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, Yerli ve yabancı kaynaklar ışığında Dr. Bahaddin Şakir'in Berlin'de öldürülmesi ve Ermeni tehciri meselesi, İ. Ü. Tıp Fakültesi, 2001-2002 eğitim yılı Deontoloji ve Tıp Tarihi seminerleri açılış konferansında sunulan bildiri.
- 3) Hüseyin Cahit Yalçın, Tanıdıklarım, YKY Yayınları, İstanbul Ağustos 2001.
- 4) Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul Fethi Cemiyeti, 3. Baskı, İstanbul 1986.
- 5) Arif Cemil (Denker), İttihatçı şeflerin gurbet maceraları, Hazırlayan: Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul 1992.
- 6) Hüseyin Cahit Yalçın, İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları, Temel Yayınları, İstanbul 2002.
- 7) Galip Vardar, İttihat ve Terakki İçinde Dönenler, Yazar: Samih Nafiz Tansu, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2003.
- 8) Arif Cemil, I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul 1997.
- 9) Tark Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3
- İttihat ve Terakki (Bir çağın, bir kuşağın, bir partinin tarihi), Hürriyet Vakfı Yayınları, Temmuz 1989.
- 10) Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, 3. basım, Şubat 1999.
- 11) Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Hazırlayan Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınları, İstanbul 1996.
- 12) Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, Bağlam Yayınları, İstanbul Ekim 1995.
- 13) Tefvîk Çavdar, Jakobbenler, İttihatçılar ve Türkiye'de siyasi örgütlenmelerin kaynağı, Gelenek 69, Aralık 2001.
- 14) Tefvîk Çavdar, Talat Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşamöyküsü, İmge Yayınları, 4. Baskı, Temmuz 2001.
- 15) Ahmet Eyicil, Doktor Nazım Bey (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998.
- 16) İttihat ve Terakki, (Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre), Arif Cemil, Milliyet gazetesi yazı dizisi, 4 Nisan 1934-31 Kanunvevvel (Aralık) 1934.
- 17) H. Zafer Kars, 1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği, Kaynak Yayınları, İstanbul 1987.
- 18) Prof. Dr. Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi, Kasım 2001.
- 19) Filiz Cengiz, Dr. Nazım ve Bahaeddin Şakir'in Kaleminden İttihat ve Terakki Cemiyeti (1906-1907), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1997.

Bor madenleri ve stratejik bor ürünleri

Bugünün ve geleceğin endüstrisine yön verecek yegâne element olan bor ve bileşikleri, ülkemizin kalkınmasında da, eşsiz bir yeraltı kaynağı olarak, önemini sürekli arttıran bir yapıya sahiptir. Şu anda bile malzemelerin tribolojik özelliklerini yükseltme alanı ile nano teknolojilerin vazgeçilmezi olan bor bileşiklerinin, enerji alanında da yapılan çalışmalarla, gelecekte de popüleritesini arttırarak sürdüreceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu yazıda, bor elementinin ve bileşiklerinin tanımı ve açıklamaları ile kullanım alanlarına değinilerek, geleceğimize ışık tutması açısından, Türkiye'nin ekonomik anlamda dünya çapındaki endüstriyel pastada ne konumda olduğuna değinilmiş ve "Daha çok payı nasıl alırız?" sorusunun cevabı aranmıştır.

Prof. Dr. İsmail Duman

(İstanbul Teknik Üniversitesi/ Metalürji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü)

Üretim Metalürjisi Anabilim Dalı)

Bor, atom numarası 5 olan ve periyodik cetvelin 3. ana grubunda (toprak metalleri grubunda) yer alan bir elementtir.

Borun iki doğal izotopu vardır. %30 oranında ¹⁰B ve %70 oranında ¹¹B izotoplarından oluşan karışımın ortalama atom ağırlığı 10,81 gramdır. Birinci izotopun atom çekirdeğinde 1 nötron eksik olması, ona çok özel bir kullanım alanı açmıştır. ¹⁰B izotopu serbest nötronları kolayca yakalayıp çekirdeğine aldığı için nükleer teknolojide kullanılan radyasyon zırhlayıcılar hep borlu malzemelerden yapılır.

Periyodik cetvelde alüminyumun hemen üzerinde bulunan bor elektron kaybettğinde Bn+ iyonu şeklinde çözeltiye geçmez; yani kation oluşturamaz. Tıpkı bir ametal gibi oksijenle kompleks iyonların içinde bulunur (metaborat (BO₂-), Ortoborat (BO₃-), tetraborat (B₄O₇-) aniyonları gibi). Buna karşılık, tıpkı bir metal gibi başka metallerle alaşımlar yapabilir. Bu nedenle bor kimya ve metalürji biliminde "metalsimsi" olarak tanımlanır.

Borun fiziksel özellikleri

- Ergime sıcaklığı: 2076-2300 °C
- Buharlaştırma sıcaklığı: 3927 °C (2550 °C sübl.)
- Sertlik (mikrosertlik): 49000 Vickers (Elmasta son 3. sert madde)
- Yoğunluk: 2,3 g/cm³ (Amorf: Tipik bir ametal gibi kristalsiz yapı): 2,35, Romboedrik : 2,46, Romboedrik (Tipik metallerdeki gibi kristalli yapı : 2,31 Tetragonal
- Yerkabuğunda bulunma sıklığı: 10 ppm (Tonda on gram)
- Fiyat: 2 ABD doları/g (Amorf), 5 ABD doları/g (Kristalin)

Dünyadaki başlıca bor mineralleri ve dünyadaki dağılımı

Bor elementi doğada sodyum, kalsiyum ve magnezyumun oksitlerine bağlı ve kristal suyu içeren mineraller halinde bulunur. Bu minerallere bor madenleri veya bor tuzları adı verilir. Bilinen ve ticari önem taşıyan başlıca bor mineralleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bu tabloda yer alan bor minerallerinden tinkal, üleksit ve kolemanit Türkiye'de çıkarılıp zenginleştirilen veya rafine edilen başlıca bor tuzlarıdır. Bunlardan kolemanit Türkiye'nin en büyük kozlarından biridir. Kaliforniya ve Nevada'daki kolemanit yatakları hemen hemen tükenmiş durumdadır. Kolemanit cam yapımının vazgeçilmez mineralidir. Kolemanit cevheri çıkarılıp rafine edildiği (arıtıldığı) zaman cam sanayiine doğrudan hammadde olarak girer. Tablo 2.'de yer alan bor minerallerinden pandemit, adını Bandırma anlamına gelen Panderma'dan almıştır.

Bor cevherlerinin Türkiye'de en çok bulunduğu yerler Uludağ'ın güneyine çizilecek büyük bir yarımdairenin içinde kalır. Eskişehir/Kırka, Kütahya/Emet,

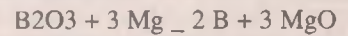

Balıkesir/Bandırma, Kestelek, Hisarcık, Bigadiç, Susurluk-Sultansazlığı ile sınırlanan bu bölge aynı zamanda tüm dünya bor cevherlerinin de %70'ini bünyesinde barındırır. Türkiye'nin bugüne kadar bulunmuş bor rezervleri (B₂O₃ bazında) toplam 2.064 milyon ton olup şu anki tüketim hızıyla dünyaya 700 yıl yetecek kadardır.

Bor minerallerinden (cevherlerinden) nasıl bor elde edilir?

1. Yöntem – Klasik üretim: Magnezyotermik redüksiyon

Potalarda bor oksitinin magnezyum metalü ile redüksiyonu sonucu metalik bor elde edilebilir. Fakat magnezyum ile redüksiyonu gerçekleştirilen bor saf değildir. Çünkü metalotermik redüksiyonların sonucunda elde edilen metallerde kirletici katışık madde olarak daima redükleyici metal bulunur. Magnezyotermik redüksiyon reaksiyonu aşağıda gösterilmektedir.

Metalotermik redüksiyon sonucu elde edilen ara ürün %85-95 B içerir ve amorf yapıdadır. Bu metalin rafinasyonu için önce öğütme işlemi ve daha sonra demir ve magnezyumu çözmek için HCl ve silisyumu çözmek için HF ile yıkama yapılır. Böylece saf metalik (fakat kristalleşmemiş amorf) bor elde edilir.

2. Yöntem – Hi-Tech üretim: Buhar fazında dissosiasyon

Bor halojenürlerin (BCl₃, BF₃) kızgın volfram ipliği üzerinde termal parçalanması sonucu reaksiyon sıcaklığına bağlı olarak a) Saf amorf bor (T<800 °C) b) Saf kristalin bor (T=800-1500 °C) elde edilir.

Bu ürünlerin rafinasyonu H₂ atmosferinde 1800-2200 °C'ye ısıtarak sinterle-

me yolu ile yapılır. Rafinasyon sonrası çok saf kristalin bor elde edilir.

Bor fiberleri iplik gibi büyük makaralara sarılarak satışa sunulur. Bir makara üzerinde yaklaşık 5 km bor fiberi bulunur.

Bor fiberleri fibreglas ile karıştırılmalıdır. Fibreglas ve cam yünü kolemanit katkısıyla üretilmiş ve katma değeri düşük özel cam lifleridir. Bor fiberleri ise metalik bordan yapılmış özel ipliklerdir. Bir kilogramı 10 bin ABD doları civarında olan bu iplikler başta alüminyum olmak üzere çeşitli metalik yapıların içine döşendiğinde, elde edilen yapıya metal matrisli bor fiber kompozit malzeme (BFK) adı verilir. Bu malzeme günümüzde ve gelişen teknolojiye uçak ve roket gövdelerinin yapımında kullanılan ana bileşendir.

Bor fiber kompozit malzemeler günümüzde daha çok savaş uçaklarında kullanılmakla birlikte sivil havacılığa da girmiş ve yakın bir gelecekte otomobil kaportalarına girmeye de adaydır.

Metalurjide ve enerji sektöründe bor kullanımı

Metalurji, seramik ve cam sektöründe bor kullanımı: *Bor elementi hem metal tozu olarak hem de başka metallerin içine alaşım elementi olarak katılarak metalurji sektöründe kullanım alanı bulur. Bunun yanı sıra camlara olağanüstü özellikler kazandırır. Bor elementinin karbonla ve azotla oluşturduğu bileşiklere ileri seramik malzemeler denir.*

Bor tuzlarının metalurjide doğrudan kullanımı:

- H_2SiF_6 ve HF çözeltileri kalay ve kurşun için elektrolit.
- H_3BO_3 , bakır ve nikel gibi demir dışı metallerin kaplama banyolarında pH ayarlayıcı (buffer) çözeltisi.
- Araçların soğutma sistemlerinde korozyon önlemek için antifriz katkısı.
- $Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$ boru ve tel çekmede kaydırıcı.
- Soy metaller metalürjisinde cüruf yapıcı (flaks).
- $NaBH_4$, atık sularındaki civa, kurşun, gümüş iyonlarını çöktürüp ayırıcı.

Metal borürler: Bor elementinin tipik bir metal gibi davrandığı metal borürler, metal bor alaşımlarının genel adıdır. Bunlar yüksek ergime sıcaklıkları ve yüksek sertlik değerleri ile önem kazandıkları gibi, özellikle elektronik sanayinde vazgeçilmez bir yere sahiptir. Isınmaksızın yüksek akım geçirebilen iletkenler, elektrik arkı oluşturmada elektron emitterleri, sensörler, güneş pilleri, nükleer reaksiyonlarda radyasyon zırhlayıcılar, uçak ve helikopter için hafif zırhlar, süper iletkenler, yarı iletkenler, miknatıslar, yüksek ısı transistörleri, titreşim

söndürücü malzemeler, uzay – havacılık ekipmanları, kaplama elemanları, devre kartları, kondansatörler, yapay organlar ve daha pek çok malzeme bu alaşımlardan yapılmaktadır. Metal borürlerin kilogram fiyatı alaşımın cinsine göre 150 ABD doları ile 20 bin ABD doları arasında değişmektedir.

Metal borürlerin üretim yöntemleri

1) Metalik bor ile istenen metal karışımının elektrik ark fırınında ergitilmesi - Metal veya metal hidrür tozunun bor tozu ile karıştırılıp sinterlenmesi ve yaklaşık 1000 °C'ye kadar ısıtılması. Ekzoterm reaksiyon. 2200°C'ye kadar otojen ısınma. Ürün: Çok saf metal borür.

2) Metal oksit – B_2O_3 toz karışımının Al, Si veya Mg tozuyla redüksiyonu.

3) Metallerin (hidrürlerin veya oksitlerin) bor karbür ile 1200-2000 °C'de reaksiyonu.

4) Alkali veya toprak alkali boratları ile istenen metali içeren ergitilmiş tuz elektrolizi ortamında yaklaşık 1000 °C'de metal borür sentezleme. Ürün: istenen bileşimde en saf borürler.

5) Grafit veya refrakter metal yüzeyinde buhar karışımlarından katı alaşım çöktürme. Burada buhar fazı istenen metalin halojenürü, BBr_3 ve hidrojen-den oluşur. Çökeltme yüzeyi için metal seçilirken ayrışma sıcaklığının 2500 °C'ye vardığı dikkate alınmalıdır.

Ergime sıcaklığı yüksek metal borürler daima toz formunda oluşur. Sinter sıcaklıkları çok yüksektir. HIP kullanılır.

Metal borürlerin kullanım alanları

- Son 30 yılda refrakter metallerin borürleri yüksek sıcaklık tekniğinde sayısız kullanım alanı bulmuştur.
- Bazı sıvı metaller ve metal buharlarına karşı mükemmel dayanım.
- Yüksek emisyon yeteneğine bağlı uygun elektriksel özellikler gösteren çok sayıda metal borür mevcuttur (özellikle toprak alkali metallerin ve lantanitlerin, hegzaborürleri olağanüstü iyi elektron emitteridir). Çok yüksek akım yoğunluklarına – saf metallerle oranla – çok daha düşük sıcaklıkta izin verirler. En iyi temsilci LaB_6 .
- TiB_2 , alüminyum ergitilmiş tuz elektrolizinin yakın gelecekteki inert elektrot adayıdır.
- Aşırı koroziv ortamlarda (çelik konvertörü gibi) sürekli sıcaklık ölçümü için ZrB_2 'den yapılmış termoelement kılıfları kullanılır.

• V, Nb ve Ta diborürleri hem koruma tüpü, hem de termoelement çiftinin kolu olarak kullanılabilir.

• TiB alüminyum ve alaşımlarında nükleant olarak kullanılır.

• Mo, W, Ta, V ve U gibi refrakter metallere 50-200 ppm oranında katılan metal borürler olağanüstü tane inceltici rolü oynar.

• Ti ve Zr diborürleri refrakter oksitlerle birlikte hızlı akış halindeki gazlara karşı çok yüksek korozyon ve erozyon direnci gösterirler; bunlar magneto-hidrokinamik jeneratörlerin elektrot malzemesidir.

• FeB, MnB, CoB ve NiB borlu çeliklerin üretiminde master alaşım olarak kullanılırlar.

• Metal borürler elektroliz, plazma püskürtme veya katot tozlaştırma yoluyla emisyon amaçlı malzemeler yüzeyinde katman olarak biriktirebilir.

• BeB'un, bor karbür destekli sentetik matrisler ile yaptığı kompozitler özellikle uçak ve helikopterler için hafif zırh malzemesidir.

Ferrobor alaşımları: Bor'un demirle yaptığı borürler özel olarak ferrobor alaşımları denir. Bunlar %12-20 oranında bor içeren ferro alaşımlardır. Ferrobor alaşımları hem borlu çeliklerin üretiminde ön-alaşım olarak hem de doğrudan kendi başına malzeme olarak kullanılır. Ferroborun bir tonu 5 bin ABD doları civarındadır. Ferrobordan yapılmış şeritler transformatörlerde silisli sac yerine kullanılabilen alternatif malzemelerdir. Bunların bir tonu 200 bin ABD doları seviyesindedir (bir ton ham çeliğin 140 ABD doları, bir ton paslanmaz çeliğin 1.800 ABD doları olduğu unutulmamalıdır).

Nükleer santrallarda kullanılan gaz ve sıvı iletim borularının tümü % 4 civarında bor içeren özel çeliklerdir.

Ferroborun kimyasal özellikleri

• Teknik kalitede ferroborun çeşitli kimyasallar karşısındaki davranışı safiyetine çok bağlıdır. Fe_2B , HCl ile boran oluşumu altında çözünür. Saf FeB ise gerek soğukta gerek kaynar HCl ve H_2SO_4 'e karşı dayanıklıdır; HNO_3 içinde tümüyle çözünür.

• FeB ve Fe2B azot gazı ile 350 °C'nin üzerinde BN oluşturarak reaksiyona girer.

• Fe – B sisteminde %0,04 - 4,2 B içeren alaşımlar 800-1000 °C'ye kadar oksidasyona dayanıklıdır.

Ferroborun üretimi

Ham madde bor oksit, borik asit veya bor cevherleri (özellikle kolemanit ve borazit)

1. Karbotermik redüksiyon – Elektrik ark fırını

Şarj: Cevher + Fe talaşı + kok + kuartz
Enerji tüketimi: 6000 kWh/t

Ürün: Yüksek karbonlu ferrobor (yaklaşık %2)

2. Alüminatermik redüksiyon

Şarj: Bor oksit + hematit + al tozu + ateşleyici (BaO2 veya KClO4+Al)

Ürün: Düşük karbonlu yüksek alüminyumlu ferrobor (blok büyüklüğü yaklaşık 1 ton)

Fiyatı: 5 ABD doları/kg

Bu reaksiyon ark destekli de yapılabilir.

Ferroborun kullanım alanları

Çeliklere %0,003-0,004 oranında bor katkısı tane inceltir, su alma kabiliyetini artırır. Yüksek oranda Mn, Ni, Cr ve Mo'in sağlayabileceği sertleşebilirlik özelliğini sağlar. Paslanmaz çeliklerde kaynak kabiliyetini, sıcak yırtılma mukavemetini, yorulma mukavemetini yükseltir. %4'e kadar bor içeren özel çelikler nükleer reaktörlerde regülatör çubuğu olarak kullanılır. Yüksek kromlu dökme demirlere %0,01 oranında bor katkısı ile hadde merdaneleri üretilir. Paketleme prensibine dayalı ısıtma işlemle çeliklerde yüzey sertleştirme amacıyla yüzeysel borlama yapılır. Saf bor karbürden haddelenmiş ince levhalar transformatörlerde silisli sac yerine kullanıldığında dönüştürme kayıplarının %75'e yakını ortadan kalkar (bu tür şeritlerin yaklaşık fiyatı 200 ABD doları/kg).

Bordan yapılan ileri seramik malzemeler

Temel özellikleri: Elmaştan sonra en sert ikinci malzeme, yüksek termal iletkenlik, düşük termal genleşme, iyi termal şok direnci, yüksek elektrik direnci, mikrodalga geçirgenliği, zehirli değil, talaşlı imalata uygun, büyük ölçüde kimyasal olarak inert, yüksek yüzey gerilimi.

Başlıca kullanım alanları

Elektronik, ince film kaplamalar (aşınmaya dayanıklı yüzey üretimi), özel abrazyonlar, nükleer uygulamalar (nötron yakalamada büyük kesit), vakum ergitme potları, CVD potları, mikrodevre paketleme, yüksek hassasiyetli contaları, mikrodalga tüpleri, yatay sürekli dökümde stoper halkaları, plazma ark yalıtkanları, yüksek sıcaklık fırınlarında destekleyici iskeletler.

Bor karbür (B4C)

Bu tabloda en çok dikkat çekmesi gereken nokta, bor karbürün çekme dayanımının sıcaklık yükseldikçe (başka malzemelerin aksine) artmasıdır. Ayrıca basma dayanımı o kadar yüksektir ki, bu malzemeden yapılmış tank zırhı levhalarını delebilecek hiçbir tanksavar mermisi ya da roketi yoktur.

Kimyasal özellikleri

Sadece HF, H2SO4, HNO3 karışımlarında (yavaş yavaş) çözünür; ergimiş alkali hidroksitler içinde boratlarla parçalanır; B4C klor gazıyla BCl3'e dönüşür (BCl3'ün teknik eldesi); B4C çok çeşitli metaller, metal hidrürler ve metal

oksitlerle borürler oluşturur. Bu özellik borür yapıcı metallerle bor karbürün teması içinde olması durumunda dikkate alınmalıdır; 3A ve 6A grubunun bazı metalleri, lantanitler ve aktinidler bor ve karbonla güçlü borokarbür fazları oluştururlar; 4A ve 5A diborürleri bor karbürle reaksiyona girmez.

Üretimi: Bor karbür, saf petrol kokulu veya grafit gibi karbonlu malzemelerin elektrik ark fırınlarında borik asit veya saf bor oksit ile ergitilmesi yoluyla üretilir.

• Ergimiş borik asit, saf petrokoks veya grafit.

• 2600 °C'de karbonlu direnç fırınında reaksiyona sokulur. Kısmen ergimiş,

kısmen de kristalize olmuş bor karbür %78-78,5 B, %21,6 toplam karbon, %0,01 Si ve %0,14 Fe içerir.

• Yöntemin alternatifi: Susuz borik asit grafit veya kok tozu ile ark ocağında birlikte ergitilir.

• Çok saf bor karbür (toz, kaplama tabakası, iğnemsiz kristaller veya elyaf halinde) gaz fazından çöktürülür. 1200-2000 °C'de BCl3 ile CCl4 (ya da hidrojen + hidrokarbon gaz karışımları) teması ettirilir.

• Sinter parçalar için HIP.

Başlıca kullanım alanları

• Serbest partiküllü aşındırıcılar ve polisaj pastaları. Çok sert olmasına rağmen, seramik fazlarla bağlanmadığı için abrazyon taşları ve kesme diskleri bor karbürden yapılamaz. Aşınmaya dayanıklı parçalar (kumlama nozulları, tel hadde lokmaları, ekstruder memeleri, otomatik havanlar, tekstilde iplik yönlendiriciler, filtreler, bujiler). B4C tozu – boraks – potasyum floroborat karışımları molibden veya çelik yüzeyinde sert ve korozyona dayanıklı tabakalar oluşturur. B4C tek kristal iğneleri veya B4C elyafı (mukavemet değerleri 2750-3250 N/mm2) reçine ve grafit kompozitleri zırh malzemesidir. Günümüzde üretilen bor karbürün önemli bir kısmı levhalar halinde preslenerek tank zırhı olarak kullanılır. 10B izotopunun invers nötron absorpsiyon kapasitesinin yüksek olması nedeniyle nükleer reaktörlerde regülasyon, kontrol ve zırhlama amacıyla kullanılabilen en ucuz malzeme bor karbürdür.

Borlu camlar: Cam adı verilen malzeme bir sodyum silikat bileşiği olup susuz sodyum hidroksit (veya sodyum oksit) ile temizlenmiş kum ile birlikte ergitilmesi yoluyla

elde edilir. Çok kırılabilir olan camın bir milimetreden ince levhalar haline getirilmesi veya püskürtme yoluyla cam yünü ya da cam elyafı (fiberglas) yapılması için içine mutlaka bor girmesi gerekir. Çünkü bor camın ergime sıcaklığını düşürüp ona akışkanlık kazandırır. Normal cam ani sıcaklık değişimlerine (termal şoka) dayanamazken, içine bor katılmış camlar endüstri fırınlarının gözetleme deliklerinde, yiyecek pişirme fırınlarının kapaklarında ve fırına girip çıkan cam tencerelerin (Borcam) üretiminde kullanılır. Yüksek oranda bor içeren ve çok ince iplikler halinde çekilebilen camlara fiberoptik lif denir. Bu lifler bir demet halinde yan yana getirilip plastik bir kılıf

lıf ile kaplandığında, buna fiber optik kablo adı verilir. Bir kilogram kolemanitten 5 kilometre uzunluğunda fiber optik kablo yapılabilir. Fiber optik kablolar ses, görüntü ve elektronik bilgi aktarımını metalik tellerden kurtarıp "kodlanmış ışık bilgisi" şeklinde elektrik harcamadan, elektriksel direnç göstermeden iletebilen malzemelerdir (Bir kilogram kolemanitin fiyatı 0,15 ABD dolarıdır. Bu kolemanit fiber optik kablo haline getirildiğinde yaratılan katma değer onbinlerce kat büyüktür).

Görüntüleme tekniğinde kullanılan çeşitli türde mercek, büyüteç, gözlük camı gibi parçalar borlu camlardan yapılır ve bunlar dürbün, projektör, fotoğraf makinesi, kamera gibi optik aletlerde ve laparoskopi, bronkoskopi gibi tıbbi cihazlarda yaygın olarak kullanılırlar. Likid kristal ekranların da borlu malzemelerden yapıldığı unutulmamalıdır.

Enerji sektöründe bor

Bor bileşiklerinin yakıt olarak kullanılması 1952 yılından itibaren başlamıştır. Bor ve hidrojenen oluşan bu yakıtlara boran adı verilir.

Boranlar: $BnHn+4$ yapısındaki bor hidrürlerin genel adı borandır. Belli başlı boranların bazı özellikleri aşağıda verilmiştir.

Boranlar bugüne kadar bilinen karbon veya hidrokarbon esaslı yakıtların tümünden en az %50 daha fazla enerji verebilen bileşiklerdir. Bu özellikleri nedeniyle ilk olarak "atmosfer üstü" uçabilen casus uçaklarda ve roketlerde yakıt olarak kullanılmışlardır. Bunlardan diboran oda sıcaklığında gaz, pentaboran sıvı, dekaboran ise katıdır.

Üretimi: $3NaBH_4 + 4BF_3 \rightarrow 2B_2H_6 + 3NaBF_4$

(Hidrür tuzu diethilenglikol-dimetilet her içinde çözünmüş durumdadır.)

Diğer üretim yöntemleri ise; $NaBH_4$ 'ün asitlerle (H_2SO_4) etkileşimi. BCl_3 'ün H_2 ile $450^\circ C$ 'de Cu-Al katalizatör üzerinde hidrürleşmesi. Boroksidin H_2 ile direkt redüksiyonu ($Al/AlCl_3$ yardımı ile).

Termal stabilitesi yüksek boranlar ise; diboranların $120-240^\circ C$ sıcaklıkları arasında pirolizi (H_2 vererek) ile üretilirler.

Diboran diğer boranların (aminboranlar, karboranlar ve çok sayıda organobor bileşiklerinin) çıkış noktasıdır.

• Amerikan hava kuvvetleri ve deniz kuvvetleri 1952 yılında yüz milyonlarca

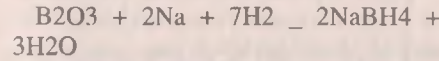
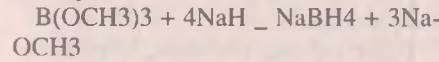
dolar hacimli bir projeye giriştiler: Bilen hidrokarbonlardan en az %50 daha fazla enerji veren bor hidrojen bileşiklerini roketlerde ve atmosfer üstü uçaklarda yakıt olarak kullanmak.

• Proje ihalelerini alan ilk iki şirket Olin MATHIESON Chem. Co. (HEF=High Energy Fuel projesi) ve CALLERY Chem. Co. (ZIP Fuels Projesi)

• Daha sonra "HERMES", "X-Files" gibi pek çok yeni proje araştırma kurumlarına ve şirketlere dağıtıldı.

Hidrojen taşıyıcı olarak bor bileşikleri (sodyum bor hidrür) üretimi

Trimetoksiboran'ın sodyumhidrür ile reaksiyonu:

• $NaBH_4$, alkali karakterli çözücülerde kararlı bulunabilen bir sodyum tuzudur.

• Asitler ve sulu asitler içinde H_2 vererek oksitlenir. Bu arada suyu da indirgeyerek fazladan H_2 çıkışına neden olur.

Molekül ağırlığı yüksek olan gazlar (özellikle hidrokarbon gazları) basınç altında hacim küçülterek sıvılaşırlar ve böylece mutfak gazlarında olduğu gibi kolayca depolanıp taşınabilirler.

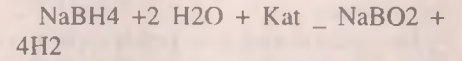
Hidrojen bu tür gazlardan ve benzin-den ortalama %50 daha fazla enerji vererek yanar. Ancak çok hafif olduğu için buharlaşma eğilimi çok yüksektir ve basınçlı tüplerde bile sıvılaştırılamaz. Bu nedenle 100-200 atmosfer gibi basınca dayanabilecek tüplerin et kalınlığı fazla olmak zorundadır ve bu tüpler çok ağırdır. Örneğin; 70 kg ağırlığındaki sanayi tipi bir hidrojen tüpünün içinde ortalama 540 gram hidrojen gazı vardır. Böyle bir tüp ile otomobil motorunu çalıştırmaya kalktığınızda gidilebilecek yol en fazla 1,5 litre benzinle alınabilecek mesafe

kadardır. Hidrojenin depolanmasında ve taşınmasındaki bu güçlük nedeniyle, bünyesinde hidrojen bağlayıp saklayabilen metallerin tozundan preslenerek elde edilmiş çeşitli alaşımlara "hidrojen süngerleri" denir. Bu metal tozu plakaları ısıtıldığında bünyelerine bağladıkları hidrojeni gaz olarak geri verirler. Günümüzde üretilen hidrojen süngerlerinden hiçbirinin ağırlığının %2'sinden fazla hidrojen bağlayamaz.

Sodyum bor hidrürün kimyasal yapısına baktığımızda formül ağırlığının ($Na:23, B:11, 4H:4$) $4/38$ inin, yani %10,5 inin hidrojen olduğunu görürüz.

$NaBH_4$, alkali karakterli çözücülerde kararlı bulunabilen bir sodyum tuzudur. Asitler ve sulu asitler içinde H_2 vererek oksitlenir.

Enerji tekniğinde kullanımı: Genel olarak alkali borürler ve metal hidrürler hidrojen taşıyıcı özelliğe sahiptir. $NaBH_4$ tuzu, bünyesindeki hidrojenin yanı sıra sudan da hidrojen parçalanmasını sağlar. Böylece hem taşıyıcı hem de üretici niteliktedir. Bünyesinde bağladığı kadar hidrojeni ilave olarak sudan da parçalar. Böylece taşıyabileceği hidrojen formül ağırlığının %21'ine ulaşmış olur ki, bu hidrojen taşıyıcılıkta bir rekordur.

Yukarıdaki kimyasal reaksiyon eşitliğinde belirtilmediği halde, su ortamında ayrıca serbest $NaOH$ bulunur. Bu sayede hidrojen deşarjının ani olarak gerçekleşmesi önlenir. Katalizör plakasının daldırıldığı ortamda gaz çıkışı sadece katalizör yüzeyinde olur. Katalizörün bu tuz çözeltisi içinde ıslanan yüzeyi artırıldıkça hidrojen gazının oluşum debisi de artar. Bu şekilde kontrol altına alınan hidrojen, çıkışı Hydrogen on Demand (Wasserstoff nach Bedarf-İhtiyaç kadar hidrojen) adı altında patentlenmiştir.

Üretilen hidrojen bir yakıt pili (Fuel Cell) içinde oksijen ile birleştirilip elektrik üretildiğinde ve elde edilen akım bir elektrik motoruna aktarıldığında egzosu olmayan bir hareket sistemi kurulmuş olur. İlk prototip otomobil 2001 yılında Daimler-Chrysler firmaları tarafından yapıldı. 2002 yılında geliştirilen modelin ortakları arasında Mercedes firması da yer almıştır. 2003 yılı içinde yapımcı firma ortaklıkları büyük bir konsorsiyuma dönüşmüş ve Volkswagen ve Ford gibi diğer dünya devlerini de bünyesine katmıştır.

Bor

Ülkemiz, dünyanın en zengin nitelikli bor yataklarına sahip olarak, tasnif edilmektedir. ... Bor gizilimize yönelik, milli bir politikamızın olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun önemli bir nedeni, Etibank'ın felç edilmiş olmasıdır. ... Bu çerçevede, bor sahalarımızın ruhsatının her hal-ü karda kamunun eline bırakılması, önem taşımaktadır. Dünyanın büyük boraks ihracatçısı olan ABD'nin bor gizilleri tükenmek üzeredir. Bu durumda bizim bor yataklarımızın önemi yükselecektir. Ne ki işte bor yataklarımızı, özelleştirme furyası çerçevesinde, yabancılara eline düşme tehlikesinden muhakkak uzak tutmalıyızdır.

Prof. Dr. Tolga Yarman

(Feyziye Mektepleri Vakfı Işık Üniversitesi)

Bor, alüminyumun da içinde yer aldığı kimyasal ailenin, en hafif elementidir. Demek ki borun kimyasal özellikleri, harc-ı alem olarak bildiğimiz alüminyumunkilerle, aynıdır.

Bor, doğada çok yaygın olmasa da, bolca mevcuttur; yer kabuğunun, yuvarlak binde birini oluşturmaktadır; deniz suyunda kabaca milyonda bir oranında bulunur; özellikle Orta Asya'da ve Güney Batı Asya'da, ABD'de Kaliforniya'da ve Nevada'da, Arjantin'de, İtalya'da ve Türkiye'de (Susurluk ve Bigadiç-Balıkesir, Kestelek-Bursa, Emet-Kütahya, Kırka-Eskişehir) bulunmaktadır.

Bor, sözünü ettiğimiz yerlerde çoğunlukla "borat" olarak bilinen "bor-oksit" bileşiği olarak karşımıza çıkmaktadır.. Bu çerçevede, özellikle "boraks" adını alan, sodyum-oksit ve bor-oksit karışımı, topraktan çıkartılıp, işlenmektedir.

Hal-i hazırda ABD, dünya bor ihtiyacının yarısından fazlasını karşılamaktadır. Arjantin, İtalya ve Türkiye de, önemli bor-oksit üreticileri arasında yer almaktadır; ülkemiz bu çerçevede, dünya bor ihtiyacının yaklaşık üçte birini sağlamaktadır.

Bor, oksijene ve azota karşı, özellikle yüksek sıcaklıklarda, fevkalâde hassastır. Bu nedenle, metalürjide, bu gazları soğurucu unsur olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, alüminyum ve demir metalürjisinde yer bulmaktadır. Çelik alaşımlarının özelliklerini kuvvetlendirici, katkı maddesi olarak da, kullanılmaktadır.

Bor, atom çekirdeği nötronlara karşı fevkalade duyarlı olup, onları "oburca" yutabilme özelliğine sahip olduğundan, önde olarak nükleer santrallerde, kontrol malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Aynı çerçevede plastik yahut alüminyumla karıştırılarak, ağır kurşun malzemesine alternatif, demek ki hafiflik

özelliğinde olan, bir nötron zırh malzemesi olarak da, işlev üstlenmektedir.

Bor atom çekirdeği nötron yutarken, yüksek enerjili gamma ışınımına sebebiyet vermediği için, bor zemininde hazırlanmış hafif özellikteki zırh malzemesi, nötronlarla sürdürülmek durumunda olan, bu çerçevede ise, yüksek şiddette gama ışınımına sahne olan, nükleer enerji üretiminde, ayrıca, gayet yararlı olabilmektedir.

Borun hafifliğine karşılık sert olma özelliği, keza yüksek bir ergime noktasına (2100°C) sahip olması, ona, roket ve mermi teknolojisinde de, özel bir yer bahşetmektedir.

Diğer yandan, bor-oksit, keza borik-asit, cam, seramik ve maden endüstrilerinde kullanılmaktadır.

Sodyum-oksit ve bor-oksit karışımından oluşan boraks ise, özellikle sabun ve deterjan üretiminde kullanılmaktadır. Bu madde, ateşe dayanıklı malzemelerin, mikrop öldürücü dezenfektanların, kimi kağıtların ve plastiklerin yapımında da, kullanılmaktadır.

Sodyum-bor-hidrojen bileşiğinin; hidrojen gazı üretiminde kullanıldığını, be-

lirtmeden geçmeyelim. Söz konusu bileşiğin, bilhassa hidrojen yakıtını kullanarak hareket edecek arabalarda, ya da başka vasıtalarda önemli bir yer tutabileceğine dair öngörülerini anımsatmak, yerinde olacaktır.

Ülkemiz, dünyanın en zengin nitelikli bor yataklarına sahip olarak, tasnif edilmektedir.

Buna karşılık, kestirmeden söyleyecek olursak, tekstil sanayimiz iyi kötü gelişmeden evvel, "Bursamız'ın ipeği" ne konumda idiye, bugün bor zenginliğimiz, tamamen aynı durumdadır.

O zamanlar, onca ipek hammaddesi zenginliğimize karşın, işte ancak ham madde ihraç ederdik. Ama ipekçilerimizi üretmez, bizim hammaddemizden hareketle ipekli üretenlerden satın alırdık.

Bugün, bor zenginliğimize yönelik durum aynıdır. Bor hammaddesi ihraç etmekteyiz, ama bor mamullerini, ihtiyaç nisbetinde dışarıdan satın almaktayız.

Yirmi beş yıl kadar önce, bor cevheri ihracatımız, yılda 750 bin ton kadardır. Bunun karşılığı yuvarlak (yılda) 85 milyon dolarlık bir gelirimiz vardır. Aradan geçen çeyrek yüzyılda, cevher ihracatımız üç katına, ancak gelebilmiştir. Cevher fiyatı ise, yuvarlak iki buçuk kat artmış olmakla beraber, hal-i hazırda satışımız kabaca (yılda) 200 milyon doları ancak bulmaktadır.

Bor gizilimize yönelik, milli bir politikamızın olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun önemli öndeki bir nedeni, Etibank'ın felç edilmiş olmasıdır.

Sonuçta ülkemizde bor endüstrisinin gelişmediği bir yana, bor ihracatı, beş yıl öncesinin gerisine düşmüş olmaktadır.

Üç yıl kadar önce, bor gizilimizin özelleştirilmesi yönünde adımlar atılmış, ancak kamuoyunun baskısı uzantısında, bundan geri durulabilmiştir.

Buna karşılık, cevher pazarlaması ayrıcalıklı kılınmış araçlar eliyle

yapılagelinmiştir. Satış fiyatları, geçmiş yıllara oranla azalmış, ama araçlara, şişirilmiş olduğu ileri sürülebilecek kazançlar sağlanmıştır.

Söz konusu çerçevede bakıldığında, zengin bor yataklarımızın güncelde, yıllık ihracat kapasitesi, 200 milyon dolar civarında olmaktadır.

Oysa bor mamüllerinin dünya pazarı, bu meblağın iki yüz katı, yani 40-50 Milyar dolar kadardır.

Bu noktada tabii, değişik stratejiler aklı gelmektedir. Bunların arasında öne çıkan strateji, ülkemizde, bir ölçüde olsun, bor cevherini işleyecek sanayinin geliştirilmesine omuz vermek olmalıdır.

Giderek, bor mamüllerinin dünya pazarından ciddi bir pay kapmamız gayet olasıdır.

Bu çerçevede, bor sahalarımızın ruh-satının her hal-ü karda kamunun eline bırakılması, önem taşımaktadır.

Dünyanın büyük boraks ihracatçısı olan ABD'nin, bor gizilleri tükenmek üzeredir. Bu durumda bizim bor yataklarımızın önemi yükselecektir. Ne ki işte, bu gelişmeyi ulusal bir yarara dönüştürebilmek üzere, bor yataklarımızı, özelleştirme furiası çerçevesinde, yabancıların eline düşme tehlikesinden muhakkak uzak tutmalıyızdır.

Hal-i hazırdaki bor ihracatımızın beşte dördünden fazlası, ham bordur. Bor ihracatımızın ancak altıda biri işlenmiş (rafine) bordur. Dolayısıyla, bu noktada yıllık 400-450 milyon dolarlık bir potansiyelin kaybolmakta olduğu, vurgulanmalıdır.

Diğer bir strateji ise, hiç değilse ithal ettiğimiz borlu malzemelerin bir kısmını olsun, ülkemizde imal etmeye girişmektir.

Dikkate getirdiklerimize karşılık siyasi düzlemde, şükür bir ayılma meydana gelmiştir; bu doğrultuda TBMM bünyesinde, "Bor Arştırma Komisyonu" kurulmuştur. Ne var ki bilebildiğimiz kadarıyla, söz konusu sorunlara dönük siyasi çözümler henüz oluşturulabilmiş değildir.

Türkiye, dünya bor hammaddesinin karşılanmasında neredeyse birinciliğe yükselme konumundayken, ham bor ihracatına karşılık, yıllık 200 milyon dolarla yetinmek yerine, borlu maddelerin yıllık 40-50 milyar doları bulan piyasasında, çok büyük paylara talip olmada kararlılık göstermeli ve bu yöndeki gerekli girişimleri gerçekleştirebilmelidir.

Güzel atasözümüzü anımsamanın tam yeri:

- Geçti Bor'un pazarı, sür eşiği Niğde'ye!..

El alem bizim çıkarıp yok pahasına satmışımız boru, bizden yok pahasına satın alıp, bize borlu mamulleri satarak varsıllaştıkça, biz ilkel "bor pazarında" pineklemeye devam mı edeceğiz?.. Yoksa atasözündeki "Niğde" paralelinde anılacak olarak, bor sanayimizi geliştirip, hiç değilse "ham bor" yerine, "işlenmiş bor" satacak bir düzeyi mi yakalayacağız?..

Tabii biraz daha kişilikli bir strateji, imkanların elverdiği ölçüde, hammadde satışlarımızı bir süre olsun kısmak, buna

bağlı olarak dünya hammadde fiyatının yükselmesini sağlamak, dolayısıyla satış gelirimizi bir ölçüde arttırırken, gerekli yatırımlarımızı yapıp, en azından işlenmiş bor imal etme noktasına gelmek ve borumuza, yılda en az, demin kaydettiğimiz doğrultuda, 400-450 milyon dolarlık ilave bir değer kazandırmak, olmaktadır...

Ama esas olarak sonunda, yıllık 40-50 milyar dolarlık dünya bor pazarından, almamız gereken büyük paya, bir biçimde kilitlenmeliyiz... Ayrıcalıklı bor gizilimize dönük olarak ana hedef bu olmalıdır...

TEŞEKKÜR

Bu yazıda dile gelen bilgilerin birçoğu; Etibank Eski Genel Müdürü İsmail Hakkı Arslan, İTÜ Öğretim Üyeleri Prof. Dr. Nusret Bulutçu ve Prof. Dr. İsmail Duman'ın katılımlarıyla, (İstanbul Erkek Liseliler'in kurduğu) 1884 Vakfı'nın, yazarın başkanlığında "Bor Madenleri" temalı olarak 21 Ekim 2002'de, Işık Üniversitesi'nde düzenlediği *Tartışmaca*'da, telaffuz edilmiştir. Bu vesileyle, 1884 Vakfı'nın değerli yöneticilerine, keza adı geçen değerli meslekdaşlarıma, tekrar, konuya dönük olarak sergiledikleri duyarlılık, katkı ve sorumluluktan dolayı, gönül dolusu takdir hislerimle, teşekkürlerimi sunmak isterim.

Diğer bir yandan, yazının hazırlanmasına omuz veren sevgili öğrencim ve asistanım Fatih Özaydın'a teşekkürler ediyorum.

BİLİM VE ÜTOPYA KOOPERATİFİ

İZMİR BÜRO "SÖYLEŞİSİ"

19 Aralık 2003, Saat:18:00

"Cumhuriyet Döneminde Üniversitelerin Siyasal İşlevi"

Prof. Dr. İzge Günel

(DEÜ Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi)

Adres:İzmir Sanat-Kültürpark

Bilgi İçin: (0 232) 464 70 21

Borun Türkiye için önemi ve bor ruhsatları niçin özelleştirilmemeli

Kötü yönetimler sonucu iç ve dış borçlarımızın olağanüstü arttığı kriz dönemlerinde, çok kıymetli ulusal bor kaynaklarımız, kısa vadede duyulan kaynak ihtiyacı için, asla özelleştirme konusu edilmemelidir. Özel sektör ruhsatlarının eninde sonunda yabancıların (Rio Tinto'nun) eline geçeceği unutulmamalıdır. Ancak, zengin bor madenlerinin fakir bekçisi olmaktan da kurtulmanın akıllı yollarını bulmalıyız.

İsmail Hakkı Aslan

(Maden Yüksek Mühendisi, Eti Holding E. Genel Müdürü)

Dünyanın en büyük ve nitelikli bor madeni rezervlerine sahip olduğumuz, ABD'den sonra en fazla bor cevheri üretimi gerçekleştirdiğimiz ve bu faaliyetler sonucu madencilik ihracat gelirlerimizin yaklaşık %50'sini bordan sağladığımız bilinen bir gerçektir.

Türkiye'de bor madenlerinin 2172 Sayılı Yasa ile devletleştirildiği 1978 yılından günümüze kadar geçen sürede bir kamu kuruluşu olan Etibank tarafından bor rezervleri artırılmış ve bor cevherlerinin üretimi ve zenginleştirilmesi konusunda dünyadaki belli başlı bor üreticileriyle aramızdaki yüz yıllık farka ve engellemelere rağmen, 1978'den bu tarafa hiç de küçümsenemeyecek bir gelişme sağlanarak iç ve dış piyasaya uygun miktar ve kalitede bor ve bor ürünleri pazarlanmaya çalışılmıştır.

Bor madenlerinin bir kamu kuruluşu olan Etibank'ın elinde toplanmasından önce, örneğin 1963 yılında 100 bin ton cevher ihracı karşılığında 2,9 milyon dolar, 1978 yılında 750 bin ton cevher ihracı karşılığı 83,4 milyon dolar gelir elde edilirken, 1978'deki devletleştirme sonrası bir elden sağlanan gelişmelerle dünya pazarlarında kendi ürünümüzün yine kendi ürünümüzle kıyasıya rekabeti sonucu aşırı fiyat düşmeleri önlenerek, sağlanan üretim ve pazarlama bütünlüğü sayesinde 1999 yılında 672.760 tonu cevher, 362.091 tonu rafine ürün olmak üzere toplam 1.034.851 ton ihracat gerçekleştirilerek 237.291.000 dolar ihracat geliri sağlanmıştır. 1963'de ortalama satış fiyatı 29 dolar, 1978'de 111 dolar, 1999'da ise 237 dolar olmuştur. 2002 yılında ihracat 186.184.000 dolara gerilemiştir. Bu iniş çıkışlar pazarlama çalışmalarının basiretsiz, gününbirlik yapıldığının göstergesidir.

Dünya bor pazarından rezervlerimizle mütenasip yüksek bir düzeyde gelir sağlanabilmesi için gününbirlik değişmeyen, kalıcı ve akılcı, milli bir bor politikası geliştirilerek uygulamaya konmalıdır.

Etibank Genel Müdürlüğü'nün rafine bor yatırımı konusunda uzun bir durgunluk döneminden sonra 1994 yılında başlattığı rafine bor ürünleri yatırım ve pazarlama atağı, son dört yılda gerektiği gibi devam ettirilememiştir. 1994-1995 yıllarındaki hız temposu aynı şekilde devam ettirilseydi, 480 bin ton olan rafine bor üretim kapasitemiz bugün çok daha yüksek seviyelere ulaşmış olacaktı. Maalesef bu dö-

nemde Kurum'un öz kaynakları da yeterli olmasına rağmen, rafine bor üretim tesislerinin yatırım hızı anlaşılmaz bir şekilde yavaşlatılmış, mevcut rafine üretim kapasiteleri de yanlış pazarlama politikaları yüzünden kullanılamamıştır. Bizim dönemimizde tam kapasitede ve sıfır stokla çalışılırken Eti Holding bugün bırakın üretmeyi ürettiğini bile satamamaktadır.

1997 yılında yeniden yapılanma adına bir tek Etibank Genel Müdürlüğü'nden gereksiz yere şişirilerek üretkenlik bir tarafa aksine kaynak tüketen ve çok başlılık nedeniyle yönetilemeyen sekiz ayrı genel müdürlük ihdas etmek değil de, 1994 yılında başlatılan küçülerek büyüme şeklindeki bilinçli yatırım ve pazarlama atağı devam ettirilseydi, ki ettirilememesi için hiçbir sebep yoktu, bugün dünya bor pazarında özellikle de Avrupa'da pazarın %70'ine sahip olabilirdik.

Zira Avrupa'nın dünya bor tüketimindeki payı %35 civarındadır ve bor ürünleri konusunda önemli bir pazar olmasına karşın, Avrupa'da bor madeni yoktur ve pazar olarak da bize çok yakındır. Bu konuda ülkemiz için önemli diğer pazar alanları da Ortadoğu ve Uzakdoğu'dur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bor madenciliğinde 1994 atağı ile sağlanan gelişme; kamu işletmeciliğinin tüm hantallığına rağmen bor rezervlerimiz ve bunların ticari nitelikteki zengin ürün çeşitliliğinin ülkemize sunduğu avantajlar çok iyi kullanılarak ve ilgisiz politik müdahalelere iltifat edilmeden, ülke çıkarları doğrultusunda etkin bir şekilde yatırım, üretim ve pazarlama bütünlüğü içerisinde başarılmıştır. Uzmanlık ve verimlilik gözetildiği, ilgisiz politik müdahaleler yapılmadığı takdirde kamu işletmelerinin de başarılı olabildiği görülmüştür.

Nitekim, milli çıkarlar doğrultusunda

bir politikanın izlenmesi ve bor madenlerimizin küçük küçük parçalar halinde ayrı ellerde işletilmesi sonucu oluşan kendi kendimizle rekabeti ortadan kaldırmak ve dünya bor pazarından daha büyük bir pay alabilmek için, bor mineral ve rafine ürünlerinin yatırım, üretim ve pazarlama faaliyetlerinin tek elden ve etkin bir şekilde yürütülmesinin hayati önem taşıdığı farkedildiğinden, 1978 yılında devlet eliyle işletilecek madenlerle ilgili 2172 Sayılı yasa çıkarılmış, 2840 sayılı yasa ile de borlar konusunda bu politika devam ettirilmiştir.

Borların ziraatten uzay teknolojisine çok çeşitli alanlarda kullanılması ve her geçen gün yeni yeni kullanım alanlarının ortaya çıkması, bu nedenle de değerinin sürekli artması, gelecek yıllarda da bu sürecin devam edeceği dikkate alındığında; özelleştirme ile sağlanacak bir defalık gelir için, miktarı yaşadıkça yıldan yıla artarak devam edecek bu sürekli ve sağlam ulusal geliri kaybetmemeliyiz.

20.12.2000 tarihinde borların özelleştirilmesi için alınan Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ve öncesinde IMF'ye sunulan 3. Niyet Mektubu ile borların da özelleştirilmesinin düşünüldüğü görülmüştür. Özelleştirme Yüksek Kurulu kararları doğrultusunda yapılacak hazırlık çalışmaları süresince haklı kamuoyu baskısı sonucu borların özelleştirilmesinden vazgeçilmesi hiç şüphesiz ülke yararına olmuştur.

Bordaki son durum

Yeniden yapılanma adına hayata geçirilen uygulamada, Eti Holding A.Ş., Eti Bor A.Ş. ve Eti Pazarlama ve Dış Ticaret A.Ş. Genel Müdürlükleri arasında benim "şeytan üçgeni" dediğim bir yapı oluşmuş; bu virüslü yapı, bor ve diğer madenlerdeki gelişmeleri durdurmuş ve pazardaki etkinliğimiz zayıflamış ve Etibank'ı adeta felç etmiştir. Eti Holding'in 1997 Temmuz'undan bu yana uyguladığı üretim ve pazarlama politikaları, bor madenciliğini gerilere götürmüştür. 1993

yılında 180 milyon dolar olan bor ihracatı on yıldır yapılan 250 milyon doları aşkın yatırıma rağmen 2002 yılında 186 milyon dolar olmuştur. Bu durum ciddi bir şekilde sorgulanmalıdır.

Bizden sonra pazarlama, imtiyazlı araçlar eliyle yapılar hale gelmiş, satış fiyatları geçmiş yıllara göre düşürülmüş, aracılara haksız kazanç temin ettirilirken, Eti Holding'in Lüksemburg'daki kendi pazarlama şirketi olan Etimin'e yeterli bor ve bor ürünü verilmemiştir.

Birilerini imtiyazlı kılarken kendi şirketimiz Etimin'i sıkıştırmak ve zayıflatmak bu dönemde Eti Holding'in pazarlama politikası olmuş, bunun sonucunda da ihracat gelirlerimiz büyük ölçüde düşmüş, Eti Holding pazardaki güvenilirliği yitirmiştir. Başarısızlığın tek sebebi dünya pazarının daralması değil, yanlış yatırım ve dünya bor pazarını bilmeyen ehliyetli ve yanlış kişilerin pazarlamanın başına getirilmesi, göz göre göre şahsi çıkar amaçlı pazarlama politikalarının uygulanmasıdır.

Olumlu bir adım olabilecek şey de, 2003 Haziran'ında Bor Araştırma Enstitüsü kurulması hususunda yasa çıkartıl-

**Türkiye geline
bu noktada
bor politikaları konusunda
bir tercih yapmak
zorundadır. Amaç;
yabancı şirketlerin sanayi
tesislerine ham veya rafine
bor ihraç ederek yılda
200-230 milyon dolar
ihracat geliri ile yetinmek
mi olmalıdır? ...
Vakit geçirmeden hemen,
ulusal bir bor politikası
oluşturulmalıdır.**

mış olmasıdır. Ancak, halen başkan ve üyeler atanıp çalışmalar başlamamıştır.

Bir ton B.P. Hidrat üretimi için 2,57 ton tüvenan tınkal cevheri gerekmektedir. Tınkalin tonunun ihraç fiyatı 140 dolardır. B.P.Hidrat (Etibor-48) 290 dolara ihraç edilmektedir. Pazar ve müşteri portföyü dikkate alınarak, ham bor, rafine bor üretim maliyet ve pazarlama analizlerinin yapılmadığı görülmektedir. Türkiye halen bor ve bor ürünü kullanan ileri sanayisini kuramamıştır.

Şimdi ne yapmalıyız

Türkiye geline bu noktada bor politikaları konusunda bir tercih yapmak zorundadır. Amaç; yabancı şirketlerin sanayi tesislerine ham veya rafine bor ihraç ederek yılda 200-230 milyon dolar ihracat geliri ile yetinmek mi olmalıdır? Yoksa, Türk özel sektörüne, yabancılara uygulanan fiyattan bor ve bor ürünü vererek, teşvik ederek, yönlendirerek ülkemizde bor sanayisinin kurulmasını sağlamak ve 40-50 milyon dolarlık pazardan önemli büyüklükte pay almak mı olmalıdır? Vakit geçirmeden hemen, ulusal bir bor politikası oluşturulmalıdır. Bor ruhsat sahaları kesinlikle kamuda kalmalıdır. US Borax'ın rezervlerinin ömrü çok azalmıştır. Bu durumda Türk borlarının önemi daha da artmaktadır. Bor ruhsatlarının kamunun elinde olmasının yararı bugün anlaşılmassa da, yakın gelecekte çok önemli bir milli kaynak olduğunun farkına varılacaktır. Kötü yönetimler sonucu iç ve dış borçlarımızın olağanüstü arttığı kriz dönemlerinde, en kıymetli bir milli maden kaynağımız, kısas vadede duyulan kaynak ihtiyacı için, yabancılara eline geçme ihtimali çok küçük bile olsa bu ihtimal düşünülerek, bor ruhsat sahaları asla özelleştirme konusu edilmemelidir. Özel sektör ruhsatlarının eninde sonunda yabancılara (Rio Tinto'nun) eline geçeceği unutulmamalıdır. Ancak, zengin bor madenlerinin fakir bekçisi olmaktan da kurtulmanın akıllı yollarını bulmalıyız.

Maden işletmeciliği konusunda Eti Holding'in Bor İşletmeleri dünyadaki örnekleri ile mukayese edildiğinde eksiği olmayan büyük açık ocak maden işletmeleridir. Ancak, Boraks Deka, Boraks Penta, Borik Asit, Perborat üretiminde teknolojik sorunlar vardır. Bu sorunlar ürün maliyetlerini etkilemektedir.

Kamu adına bor yatırım, üretim ve ihracatından sorumlu Eti Holding; tekel olmanın verdiği rehavetle yıllardır ham

cevher satarak kolayca ulaştığı gelirini, ülkemizde bor sanayiinin kurulmasında itici güç olarak kullanamamıştır veya kullandırılmamıştır. Eti Holding A.Ş. 1978'den beri elde ettiği gelirlerle doğru orantılı olarak Ar-Ge çalışmaları yapmamıştır. Bordan elde edilen gelir, Eti Holding'in kara deliklerinde yok olup gitmiştir. Biz, karaya oturtulmuş gemiyi yeniden yüzdürdük, kara delikleri kapattık. Kurumu kâr eder hale getirdik ama şimdi de rehabet ve pazarlamada yanlışlar sürmektedir. Bugüne kadar dünya ve ülke gerçekleriyle tam örtüşen bir madencilik ve bor politikası oluşturulmadığı için, uygulamalar, günübirlik anlayış, niyet ve davranışlara göre şekillenmektedir.

Örneğin bir dönemde bor cevheri yabancı bir firmaya 540 DM fiyatla satılırken, daha kaliteli bir cevher bir dönem sonra alıcı firma ile Eti Holding arasına imtiyazlı iki aracı firma sokularak fiyat 480 DM'a düşürülerek işlem yapılmakta, bor yine aynı müşteriye giderken birilerine havadan haksız kazanç temin ettirilmektedir. Son birkaç yılda bor ihracat geliri önemli ölçüde düşüşler göstermektedir. Pazarlama süreci yapılan yanlışlarla aksamış, Eti Holding pazar kaybetmiştir.

Yıllardır uygulanan ham bor ve rafine bor ihracatı amaçlı politikalarla 1978 yılında 83 milyon dolar olan ihracat, çeyrek asır sonra, 2002 yılında 186 milyon dolar olmuştur. Halbuki Türk borlarıyla bor sanayilerini kurmuş ülkeler 40-50 milyar dolar mertebesindeki pazarı paylaşmaktadırlar. Türkiye radikal bir karar verip kendi ileri bor sanayiini kuracak yatırımlara yönelmelidir. Eti Holding 740 bin ton rafine bor kapasitesinin 362 bin tonunu pazarlayabilirken, Rio Tinto / US Borax'ın 1 milyon 200 bin ton rafine ürün kapasitesi var. Pazarlama boyutu unutulurken, biz de bu kapasiteye ulaşmalıyız demek bugün için ne derece isabetli bir yatırım tercihidir? 1978 öncesi özel sektörün ufuksuzluğu, 1978 sonrası Eti Holding'in zaafı ülke yararı açısından değerlendirilerek bu zaafı ıztile edecek bir ulusal politikaya ulaşmalıyız. Türkiye'nin bor tüketim miktarı dünya üretiminin %1-2'si civarındadır. Bu da Türkiye'nin dünya çapında bor üreticisi olmasına rağmen, bora dayalı ya da bor kullanan endüstrilerde tamamen dışa bağımlı olduğunun bir işaretidir.

Dünya bor ihtiyacının %35'inin ülkemizce, %55'inin de ABD'deki firmalarca karşılandığı, yaklaşık 1.2 milyar dolarlık direkt bor piyasasından ülkemiz %21.7'lik pay alırken ABD'nin %60-65 oranında pay aldığı Eti Holding A.Ş. kayıtlarında ifade edilmektedir. Aleyhimize tecelli eden bu fark B2O3 bazında ihraç edilen ürünlerin %84'ünün ham bor, %16'sının ise rafine bor olarak ihraç

Eti Holding pazarlama politikalarında affedilmez hatalar yapmakta, örneğin Avrupa'daki kendi şirketi Etimine SA'ya daha pahalıya ürün satarken, yine Avrupalı bir şirkete aynı ürünü daha ucuza satabilmektedir. Yine Eti Holding nihai tüketici ile kendi arasına, gereksiz, imtiyazlı aracı firmalar sokarak, fiyatları düşürmekte, nihai tüketici endüstri firmalarının direkt alım taleplerine olumsuz cevap vermektedir. Pazarlamadaki bu keyfilikler birilerinin yararına, ancak ulusumuzun zararına olmaktadır.

edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum ülkemizin yıllık 400-450 milyon dolarlık kaybına neden olmaktadır. Örneğin Bandırma'dan FOB olarak tonu 200 dolara satılan ve %42 B2O3 içeren dünyada tek üreticisi olduğumuz kolemanit, Avrupa'da yerleşik bir firma tarafından öğütüldükten sonra 650 dolardan satılmaktadır. Ne yazık ki kurduğumuz bor öğütme tesisi uzunca bir zaman tam kapasite çalıştırılmamıştır. Bu da bor madenlerimizin özellikle pazarlamadaki zafiyetini tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Türkiye, 1978 öncesi Türk borlarının özel sektör eliyle sadece ham bor olarak, 1978'den sonra da Etibank/Eti Holding eliyle ham ve rafine bor olarak, gelişmiş ülkelere şirketlerine girdi sağlar pozisyonunu değiştirememiştir. Ne yazık ki Eti Holding bu pozisyonunu değiştirme yönünde ciddi adımlar atmamaktadır. Özel sektör uç ürünlere yatırım yapsın demek argümanı tek başına müspet bir sonuç getirmeyecektir. Geçmişte yapılan bu tür teklifler de sonuç getirmemiştir. Sonuç alınmak isteniyorsa, çare ciddi bir program çerçevesinde Eti Holding'in yapmadığını ve yapmak zorunda olmadığını hammadde desteği ile Türk özel sektörüne yaptırmaktır. Bu

durumda özel sektör de elini taşın altına koymak zorunda olacaktır. AB ve ABD bir çok ürüne kota koyup kendi sanayilerini korurken, Türkiye ham ve rafine bor ihracat amaçlı politikalarla bir yere varamaz. Ülkemizin, neredeyse milli gelirimizi aşan oranlarda dış borç sarmalına düşmüşken bu radikal kararları alacak gücü kendinde bulacak ve kendi kaynaklarının farkına varmış siyasi yönetimlere ihtiyacı var.

Eti Holding pazarlama politikalarında affedilmez hatalar yapmakta, örneğin Avrupa'daki kendi şirketi Etimine SA'ya daha pahalıya ürün satarken, yine Avrupalı bir şirkete aynı ürünü daha ucuza satabilmektedir. Yine Eti Holding nihai tüketici ile kendi arasına, gereksiz, imtiyazlı aracı firmalar sokarak, fiyatları düşürmekte, nihai tüketici endüstri firmalarının direkt alım taleplerine olumsuz cevap vermektedir. Pazarlamadaki bu keyfilikler birilerinin yararına, ancak ulusumuzun zararına olmaktadır.

Büyük devlet olma iddiasındaki hiçbir ülke; bu doğrultudaki çabalarına destek olacak ulusal kaynaklarını, büyük devletlerin güdümünde ve onların menfaatleri doğrultusunda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların politikalarına ve onların yönlendirdiği çokuluslu yabancı şirketlere bırakamaz. Bu anlamda globalleşme olgusunun çok doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve kendi tabii kaynaklarımızın yine kendimizin inisiyatifinde geliştirilmesinde şüphesiz gelecek için pek çok faydalar vardır. Bu konuda geç kalmadan ciddi adamlarla ciddi adımlar atılmalıdır kanısındayım.

21. yüzyıl bor ve su yüzyılı olacaktır

Türkiye dünyanın en şanslı ülkesidir. Yeter ki yöneticilerini iyi seçsinler. Henüz başlangıcında bulunduğumuz bu yüzyıl bor ve su yüzyılı olacaktır. Türkiye ise her ikisinin de bol olduğu bir ülke olmasına rağmen bunlardan gerekli biçimde istifade edememekte, ettirilmemektedir. Bu yazımızda, kullanıldığı yerler, tarihçesi, geleceği ve maddi boyutlarıyla sadece "bor"u ele aldık. Ayrıca dünyadaki ekonomik dengeler ve bunlara yapılan müdahaleler rakamlarla anlatılmaya çalışıldı.

Ünal Erdoğan

(Elektrik Yüksek Mühendisi)

Ülkemizin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri iç ve dış mihraklarca asırlardır sömürü biçiminde kullanılmaktadır. Birçok zengin, sadece bu kaynakları yok pahasına ve tahrip olmasına aldırmadan, en çok kâr getirecek biçimde kullanılabildikleri için türemiştir. Ancak yine de esas kârı yabancılar götürmüş ve kaynaklarımızı yüzlerce misli ucuza kullanmışlardır.

Son zamanlarda hükümetin bilhassa bir kanadının planlı bir saldırısıyla elde kalan, hatta çok kârlı hale getirilenler de, özelleştirme adıyla yandaşlara peşkeş çekilmek üzeredir.

Yarınlarımız olan çocuklarımız ve gelecek kuşaklarımız adına emanet aldığımız doğal kaynaklarımız, ulusumuzun ortak malıdır. Bu kaynaklar üzerinde çokuluslu yabancı şirketlere, ya da onların uzantısı olan yerli şirketlere hiçbir imtiyaz hakkı tanınmamalıdır. Bu kaynakların her kim tarafından ve ne amaçla olursa olsun sömürülmesi ve yağmalanması mutlaka engellenmelidir. Yasalarımız bu engellemede en büyük etken olmalıdır. Çıkartacakları yeni yasalarla devletin varlıklarını, vatandaşın haklarını gasp edebileceklerini sananlar yanılıyorlar. Bir gün bu yasalarla yargılanırlar ve mutlaka mahkûm olurlar.

Etibank'ın özelleştirilmesi ve dünyada çok büyük stratejik önemi olan bor madenlerinin aceleyle getirilerek peşkeş çekilmesi vatana ihanettir. Peşkeşin sadece işlenmemiş cevher rezerv boyutu 750 milyar dolardır.

Kaldı ki boraksın stratejik önemi ve işlendikten sonra yaratacağı değerler rakamlarla ifade edilemeyecek kadar büyük boyuttadır.

**Gerçek rezervimiz:
6-15 trilyon dolar**

Kullanım sahaları ve kullanım ürünleri dikkate alınarak yapılan hesaplamalar borlarımızın reel değerinin 6-15 trilyon

dolar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu hesaplamalar ilgili bilim kuruluşlarında ve konunun uzmanı bilim adamlarınca da yapılmış ve hesaplanan rakamların hiçbir zaman düşmeyeceği hatta katlanarak büyüyeceği biçiminde görüş ortaya çıkmıştır.

Türkiye dünyanın en büyük bor yataklarına sahiptir. Hesaplanan rezervimiz minimum 700 yıllıktır ve dünyanın %70'ini kapsamaktadır. Ülkemiz dışında ABD ve Arjantin'de hatırı sayılır bor üretimi mevcuttur. (Çin, bazı Asya, Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde de küçük rezervler bulunmuştur.)

Ancak ülkemiz bor açısından bu ülkelere göre çok şanslıdır. Zira Birleşik Amerika ve Arjantin bor yatakları (tamamen ABD'nin eline geçmiştir) And Dağları'nın 3500 m. yüksekliklerinde krater göllerindedir. Bu nedenle işletme maliyetleri çok yüksek olup, ton başına 350 dolar civarındadır. Ülkemiz bor yatakları ise Balıkesir-Bigadiç, Kemalpaşa, Susurluk / Demirkapı-Sultançayır,

Manyas, Kütahya-Emet, Eskişehir-Kırka (dünyanın en büyük rezervi 1 milyar ton) yörelerinde olup, tamamen yüzeyde ve yaşanılan seviyededir.

Borlarımızın çıkarılma maliyeti çok düşük olup, ton başına 5 doları geçmemektedir. Gemiye yüklenmiş maliyetleri ton başına 13-16 dolardır. Bilinen rezervimiz ise 2 milyar tonun üzerindedir.

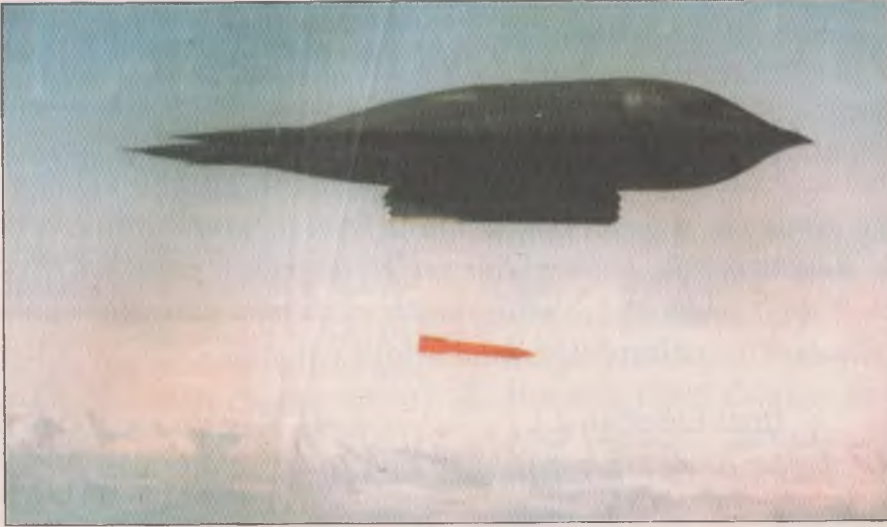
Türkiye dünyanın en şanslı ülkesidir. Akıllı, ulusçu, yurdunu seven, kendi özel rantının yerine, yurdunun geleceğini düşünen ellerde 10 yıl içinde dünyanın refah seviyesi en iyi ülkesi olabilir.

Bu sonuca varmak için kısaca bor nedir, nerelerde kullanılmaktadır ve nerelerde kullanılacaktır. Birazcık inceleme yapmak yeterli olmaktadır.

Bor nedir?

Doğada saf element olarak değil, bor tuzları biçiminde bulunmaktadır. Periyodik sistemdeki atom numarası 5'tir. Ülkemizde ticari olarak kullanılan bor tuzları tinkal, kolemanit ve uleksit'tir.

Tinkal, sodyum bazlı; kolemanit, kalsiyum bazlı, uleksit-sodyum+kalsiyum bazlıdır.

İnsanoğlu başlangıçtan beri yaşamında borla içiçedir. Marco-Polo tarafından Avrupa'ya tanıtılan bor ilk kez Uzak Doğu'da kullanılmaya başlanmıştır. Tibet ve Çin'de seramik, altın, gümüş, cam işletmeciliğinde Avrupa'dan çok daha önceleri kullanılmıştır.

200 yıl kadar önce And Dağları'nda hatırı sayılır bor yatakları bulunmuştur. Bor elementi ise 1808'de Fransa'da Gay Lussac ve Louis Tenard tarafından, İngiltere'de ise Humphry Davy tarafından bulunmuştur. İlk borik asit de İtalya'da üretilmiştir. Bor mineralleri endüstride doğrudan, rafine ve bor kimyasalları biçiminde kullanılmaktadır. 300 civarında ileri teknoloji sanayi kolunun, bunların ürettiği 4 000'in üzerinde ileri teknoloji sanayi ürününün temel girdisidir. Tüm bilimsel veriler ve bilimsel kuruluşlar önümüzdeki yüzyılın bor çağı olacağını belirtmektedir.

Bor ve türevleri

Bor, borik asit, bor oksit, bor karbür, bor nitrür, boron fosfat magnezyum borat, ferrobora, diboran, sodyumperborat/ sodyum penta borat, sodyum bor hidrürleri, bor esterleri, trimetil borat, fluoborik asit, bor filamentleri, bor halitleri, kristalin bor, borlu metal alaşımları vs. gibi 30'u aşan çeşitle sanayide kullanılmaktadır.

Bor türevleri enerji sektöründe petrolden, uranyumdan; uzay teknolojisinde diğer tüm elementlerden çok daha fazla stratejik öneme sahiptir. Ekonomik oluşu önemini gittikçe büyümektedir. Bor alüminyum alaşımları aşınmalara, darbeler, ısıya çok dayanıklıdır (2000 C°'ye dayanabilir. Elmas bile 900 C°'de yanmaktadır) ve diğer metal alaşımlarından çok daha hafiftir. Bu nedenle uzay araçlarının, uçakların, helikopterle-

rin, denizaltıların ve pek çok silah ve araç yapımının vazgeçilemez ana maddesidir. Bor-alüminyumlu fiber tekneler hafiflikleri, manevra kabiliyetleri ve darbeye dayanıklılıkları nedeniyle ABD ve İngiltere deniz kuvvetlerinde çok sayıda yer almaktadır. Bordan nükleer enerji de elde edilebilecektir. (Stanford Üniversitesi'nde doktora çalışması.)

İlk başlarda Anadolu'da madenlerin eritilmesinde, cam ve seramik yapımında kullanılan bu madenle insanlar metal çağını başlatabilmişlerdir.

Borlu metal alaşımlarının özellikleri ve kullanıldıkları alanlar

Yüksek ısıya dayanım
Yüksek mukavemet
Yüksek magnetik geçirgenlik
Yüksek elastiklik
Yüksek yüzey koruma
Yüksek soğukluğa dayanım (düşük ısıya)

Yüksek iletkenlik, Süper iletkenlik, Süper Yalıtkanlık, Yüksek yalıtkanlık / Yarı iletkenlik Yüksek aşınmaya dayanma

Yüksek ısı transferi
Yüksek soğurma
Yüksek ışık geçirgenlik, Işık Endükleme

Yüksek kimyasal donanım
Yüksek yapışma
Enerji dönüşümü, optik nitelikli işlevler, ışık geçişi, foto aktiflik, çift kırınım, katalizör, korozyon önleme, süper ince folyolar halinde elektroteknik gelişmesine çıkar açma.

Şu anda 4000 sanayi üretiminde girdi olarak kullanılmaktadır.

Motorlar, su-gaz türbinleri, elektrotlar, her tür yalıtkan malzeme, elektroteknik ekipman, yüksek presizyonlu ölçü aletleri, kalibrasyon aletleri, güneş pilleri, güneş enerjisi depolama, bilgisayar ekipmanları, kesici takımlar, rulmanlar, contalar, deliciler, kesiciler, optik ele-

manlar, fiber optik, yarı iletkenler, piller, teller, elektronik kartlar, kondansatörler, diş, yapay kemik, kalp, organ yapı elemanları, plastik mercekler, sıvı kristal ekran, deniz-uzay-havacılık araç gereçleri, elektronik kaplamalarda, transistörlerde, elektronik dirençler, yüksek presizyonlu görüntüleme cihazları, nükleer reaktörlerin can alıcı yerlerinde, nükleer atıkların depolanmasında, (cam içinde) her türlü seramik üretiminde gelişmiş teknoloji isteyen hemen hemen tüm üretimde bor ürünleri kullanılmaktadır.

Çok iyi nötron yakalayıcıdır. (Atom ağırlığı 10,81 bir elektron eksiğinde 10) Çok önemli bir zırhlama maddesidir.

Bor fleması (ipliği)

10 000 dolar / kg piyasa değeri olan bir madde olup, ileri teknolojinin yaratılabilme elemanıdır. *Bor fiber kompozitleri* (bor fiberleri + alüminyum): Tüm uçaklarda % 5-20 oranlarında ve gittikçe büyüyen boyutlarda kullanılmaktadır. *Bor nitrür*: Erime noktası 3 000 C°'lerin üzerinde olup, ısıya dayanıklı en önemli tek materyaldir. *Bor karbür*: Erime noktası 2 400 C°'lerin üzerinde olup, ısı ile mukavemeti artmaktadır. 1 425 C°'de 162 n, mm², daha ısınınca 28 50 n / mm² tank malzemesi olup, hiçbir şey bunu delemmez. *Ferrobora alaşımları*: Transformatör teknolojisinde devrim yaratmıştır. Kayıplar ve ebadlar çok yüksek magnetik geçirgenlik nedeniyle çok çok küçültülmektedir.

(5 dolar kg, şeritler halinde 200 dolar kg). *Sodyum bor hidrür*: Bilinen maddelerin içinde en iyi hidrojen taşıyıcıdır. Otolarda yakıt olarak kullanılabilecek en uygun maddedir. Su ile temas edince ağırlığının % 22'sini yakıt olarak kazandırıyor. Maliyeti bugünkü petrol fiyatlarının çok altındadır. Günlük 2 500 tonluk miktarı 900 000 araca yakıt olarak yetebilecektir. 1 kg hidrojen bugün 2,34 dolar olup 1 galon benzine eşdeğerdir ve maliyeti 60 cent'tir. Oysa 1 galon benzin ülkemizde 7 dolara satılmaktadır. Üzerindeki vasıtalı vergiler düşülse bile bir galon benzinin maliyeti 300 centlerin üzerindedir. Bu hidrojenin en az 5 katı pahalılık demektir. Bor aminoasit: Dünyaya fiyatı 5 miligramı 100 dolar boyutlarını geçen en pahalı maddedir. *Boron yakıtları*: Uzay taşıtlarında, füzelerde yakıt olarak kullanılmaktadır. Bu konuda ileri aşama ancak bu madde ile sağlanmıştır. Radyoaktifitesiz enerji kaynağıdır. 200 gram borla 100 mw enerji sağlanabilir (bor füzyonu - DII izotopu).

Bor ürünleri gelişmiş teknolojik maddelerin tuzudur. Olmazsa olmaz. Savunma sanayiinde temel ürün olmuştur.

Tüm zırhlı araçlarda, top, tüfek, tank, banka, namlu, bazuka, 2 800 C°'lerde

delinmeyen zırhlar, görünmez uçaklar (stealth fighter), yüksek dayanıklı cam, füzeler, füze rampaları, uzay araçları, uçaklar, helikopterler, balon imali, uydular, askeri deniz araçları, radara yakalanmayan torpiller, füze uzay gemisi parçaları ve yakıtı. **Cam sektörü:** Pyrex, optik camlar, kamera camları, mercekler, uçak camları, bilgisayar ekranları, ısıya dayanıklı camlar, darbeye dayanıklı camlar, pencere camları, cam ürünleri, cam elyafı (arabalarda hafif, ucuz, özellik artırıcı). **Tıbbi cihaz ve ilaç sanayiinde:** Kanseri (özellikle beyin tümörleri) tedavisinde, BNCT (boron neutron capture therapy) sadece hasta hücreleri bulup yok ediyor. Osteoporoz, menopoz tedavisinde, kemik erimesi, kemik gelişmesi, psikiyatri, artritis, koruyucu solüsyonlar, kontak lens solüsyonları, antiseptikler, MR tomografileri. **Spor malzemeleri:** Kayak, kayak ayakkabıları, tenis raketleri, golf sopaları, oklar -yaylar, balık oltaları, misinalar, spor ayakkabılar, sahaların çimlendirilmesi, mikroptan arındırılması, ağıri kesiciler. **Fotoğraf ve görüş sistemleri:** Kameralar, dürbünler, gece ve ileri görüş sistemler, film ve banyo ürünü imalatı. **Elektronik haberleşme ve bilgisayar teknolojisi:** Fiber optik kablolar çağa damga vurdu. (Optik cam elyafları ışık fotonlarını gayet kolaylıkla transfer etmektedir.) Cep telefonları, LCD ekranlar, telefonlar, iletişim araçları, çok küçük bilgisayarlar, mikroçipler, yarı iletkenler (Türk boru kolemanit) uzun ömürlü piller, enerji stoklamada, enerji dağıtımında tasarrufunda, her tür elektronik ekipman ve ev araçlarında. **Emaye ve seramik sanayii:** Fayans, seramik sır, aside dayanıklı mutfak aletleri, alüminyum, bakır silah, banyo, laboratuvar gereçleri. **Enerji depolama:** Güneş enerjisini depolayabilme, güneş levhaları, evleri ve suları ısıtmada / güneş pilleri (Geleceğin en büyük gelişimi bu sahada olacaktır.) **Kimya sanayii:** Yapıştırıcılar, kolalar, antifrizler, donmayı önleyici geciktiriciler ve soğutucular, yangın söndürücüler, yanmayı önleyiciler, korozyon önleyiciler, boyalar, böcek öldürücüler, zararlı bitki öldürücüler, gübreler, bitki geliştiriciler, pasta ve cilalar, kibrit,

kireçlenme önleyiciler, sentetik motor yağları, patlayıcılar, havuz temizleyicileri, beyazlatıcılar, parfüm, kolonya, şampuan, makyaj malzemeleri, diş macunu, dezenfektan sıvılar, sabun, deterjan, mikrop öldürücü, yumuşatıcı, beyazlatıcı, eke çıkartıcı (enzim) **Tarım sanayii:** Bitki örtüsünü geliştirmek, bitki örtüsünü önlemek, biyolojik gelişim ve kontrol kimyasallar, bitki besleme ürünleri, pancar (bor eksikse yumru düzgün gelişmiyor), yoncalar, meyveler, üzüm, zeytin, tütün, kahve, pamuk diğer püskürtme suretiyle de yapraklardan besleme. **Metalürji, otomobil, gemi inşaat:** Boratlar yüksek ısıda düzgün, yapışkan, koruyucu, çapaksız yüzey oluşturur. Bu nedenle metal sanayiinde mükemmel koruyucular, eğitmeyi hızlandırır, elektrolitik kaplama, elektrolit olarak, nikel kaplama, Sn, Pb, Cu, Ni kaplanmasında çelik üretiminde florit yerine kolemanit kullanılmaktadır. Ahşap malzeme prezervasyonu, silisyum üretiminde, polimer sanayiinde, esterleme, alkileme, püskürtme memelerinde, soğutma sistemlerinde, boru, el çekme dericilikte kireç sökücü olarak, hava yastıklarında (hemen şişmesi için), suların temizlenmesinde (Hg, Pb, Ag, Au), porselen sanayiinde, aşındırıcı, zımpara, parlatma, alaşımlarda, lehimlerde, plastik kâğıt mukavva üretiminde. Çelik üretiminde fibrit yerine kolemanit, mücevhercilikte, akaryakıtta oktan yükseltmekte, rafinasyonda, gıda sanayiinde, ambalaj, sterilizasyon ve dayanıklılık. **Nükleer teknolojide:** Yüksek ısıya dayanıklı borular,

kaplar, tanklar, borlu çelik, bor karbür, tıtan bor, nötron absorbanı (Bir bor atomu bir nötron atomunu absorbe ediyor. Çelik kapakta ve diğer aksamlarda oluşacak delikleri ve sızımları azaltıyor.) yakıt çubuklarında (zirkonyumla), nükleer atıklar bordan üretilen (kolemanit) cam kütükler için de depolanıyor.

Türkiye dünyanın en büyük kalsiyumlu ve sodyumlu bor yataklarına sahiptir ve ülkemizin dışında ABD ve Arjantin'de bor üretimi mevcuttur.

Türkiye'de bor

1850'lerde İstanbul Bebek'te mermercilikle uğraşan Polonyalı mülteci Henri Groppler ortağına (Camille Desmazures Fr.) alçı taşı heykeller gönderir. Bunların boraks olduğunu

anlayan Desmazures Türkiye'deki Boraks yataklarını hemen bulur (Sultanca-yır-Susurluk). Pandermit tüü minerali (13-14. yüzyıllarda Romalılar işletmiş).

Bor macerası, alçı taşı adı altında işletme ruhsatı alan bu adamla başlar. (Avrupa'da borun tonu o yıllarda 8 000 dolar, alçı taşının tonu 1 dolar) Paris civarında boraks rafine tesisi kurup, Türkiye'den sadece hammadde çıkışı yapıyor ve Türkiye'nin bor yatakları padişahlık döneminden itibaren gelişmiş ülkelerin hammadde kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Bunu devam ettirebilmek için yapılan korkunç ayak oyunları ve bunlara alet olan, bunlarla çıkar ilişkisine giren hainler tezgâhlarından hiç vazgeçemediler. Eylemlerine aynen devam ediyorlar. Üstelik daha da güçlenerek, iktidar erkini ellerine geçirerek. Borlarımız üzerindeki tekel hakkı 1890-1950 arası İngiliz *Borax Consolidate* tarafından kullanılmıştır. Ancak bu şirket aslında dünyada tröst oluşturmuş ve 4 ailenin elinde bulunan *Rio Tinto'nun* isim değiştirmiş olarak kendisiydi. Tüm faaliyetleri ülkemizin aleyhine olmuş, Türk borlarının Türkiye'de işletilmesini, rafinasyon işlemlerini, rezerv çalışmalarını engellemiş, hammadde olarak ihraç edilenlerin ederlerini de sürekli düşürmüştür. Bu şirketin (ismi Türk kendi yabancı) ülkemizdeki ismi "*Türk Boraks*"tır (% 80'i Rio Tinto). Tüm faaliyetlerini ülkemiz aleyhine sürdüren bu şirkette çalışan birçok Türk yönetici ve mühendis bilerek veya bilmeyerek bu tezgâha destek olmuşlar, ülkemiz aleyhine işbirliğine gitmişlerdir.

1950 62 dolar-ton 1965 23 dolar-ton ihraç fiyatı sürekli düşürülmüştür. Etibank ancak 1968 yılında Bandırma'da (Boraks Dekahidrat Fabrikası yılda 20 bin ton; Borik Asit Fabrikası yılda 6 bin ton) fabrikalarını açabilmiştir.

Bugün Hüseyin Zeren gibi basit işlerde çalışan bazı insanlarımızı da yurtsever davranışları nedeniyle şükranla anıyorum.

Balıkesir Valisi Mehmet Reşit Paşa Türklere işletme hakkı mücadelesi veriyor. Demirkapı ve Sultançayır'da talana direnen Çerkezleri ve başkanları Hacı Şeyh Efendi'yi de şükranla anarken, Desmazures'e padişahı habersiz ve onun izin vermemesine rağmen 200 000 dönüm alanda maden arama ruhsatı veren Bursa Valisi 1880'lerin Maliye Nazırı Agop Kazasyan, Maden İşleri Genel Müdürü Ermeni Bedros Kuyumcuyan, Maden İşleri Fen Heyeti Reisi Wells gibi tarihte Osmanlı'nın çok çok üst düzeyde yönetim kadrolarını ele geçirmiş, aslında vatanına ihanet edenleri de lanetliyorum. O günlerin güya saygın insanların ne derece hain olduklarını tarih ve olaylar böyle belgeliyor.

Bugünlerin bazı yöneticilerini tarih ileride hain olarak belgelemes umarım.

Kesterek Ocağı'nın peşinde koşan, ayak oyunları ile yasaları delmeye çalışan *Serena* firması yetkilisi Erhan Aygün, (aslında *Serena*, Saint Goban Grubu'nun iş takipçisi, Erhan Aygün ise Beyaz Enerji Operasyonu'nda zanlı olarak tutuklanan birisi) Turgay Ciner'in *Park Tekstil* firmasında yönetim kurulu üyesidir. Zaten *Morgan Bank* tarafından hazırlanan özelleştirme raporu, gizli ve sinsi bir planla, borlarımızın yağmalanmasını önleyen yasal engelleri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bunların en büyük işbirlikçisi ise Turgay Ciner'e ait *Ceytaş* şirkettir.

1978'lere kadar on bir özel işletme yılda 300 bin ton bor cevheri çıkartıp ihraç ediyordu. Bunlar cevheri maksimum tonu 65 dolar gibi düşük bir fiyatla ihraç

ettiklerini beyan ettikleri yıllarda, dünya fiyatları 350 dolarların üzerinde seyrediyordu. Aradaki fark devletten gizlenerek milyonlarca dolar olarak yabancı bankalardaki hesaplarına yatırılıyordu.

Yapılan kamulaştırmadan hemen sonra Etibank'ın aynı alıcı şirketlere aynı cevheri tonu 365 dolar'dan satmaya başlaması, ton başına 300 dolar'lık bir vurgunu açıkça ortaya çıkarmıştır. Bor madenlerinin Etibank'ça işletilmeye başlanmasından sonra, bu kurum kâr etmeye başlamıştır. Bu büyüklükte stratejik öneme sahip, bu kadar kârlı bir üretimin (ton başına maliyeti yaklaşık 5 dolar) özelleştirilmesi gerçek bir soygun ve gerçekten vatana ihanettir. Ülke savunmamız, geleceğimiz bu konuda da hızla bir belirsizliğe sürüklenmektedir.

Dünyada ilk ciddi boraks madenciligi 1855 yılında Fransızlara verilen imtiyaz sonrası Balıkesir/Sultançayır'da başlamış ve tüm Batı dünyasının ihtiyacını karşılamıştır. (Fransızlar komisyon alarak işletmeyi İngilizlere devrettiler.)

Bigadiç, Kemalpaşa, Emet, Eskişehir-Kırka (dünyanın en büyük rezervleri) toplam 2 milyar ton civarında rezerv içermektedir. 750 milyar dolarlık bir kaynaktır. Ayrıca bor madeni işlendikten sonra değeri binlerce kat artmaktadır. Yani gerçek potansiyel 15 000 milyar dolarları aşmaktadır.

Özelleştirmeleri durumunda bu potansiyel, kurulacak ortaklıklar nedeniyle yabancıların kontrol ve sömürüsüne peşkeş çekilecektir. Ayrıca istedikleri yerlere, hatta düşmanlarımıza bile bu stratejik madeni satabileceklerdir. 4 Ekim 1978 tarih ve 2172 Sayılı Yasa ile (Devletçe İşletilecek Madenler Yasası) 1978'te kamulaştırılan borlar, bahsedilen nedenlerden ötürü özelleştirilemez. Sorumlular bir gün mutlaka yasalar önüne çıkartılır ve suçlu bulunurlar.

Ancak 1900'lü yılların başından itibaren başlayan kapitalizmin küreselleşme süreci, dünya ve Türk borlarında etkin

olacak tröstü oluşturmuştur. Bu tröst uluslararası mali kuruluşların baskıları ile madenlerin özel sektöre devri yaptırımını, yerli destekçileri aracılığı ile ülkemizde uygulatmayı başarıyor.

Demirel hükümeti ilk

olarak 2172 Sayılı Yasa gereği devletleştirilmesi gereken madenlerin devlete devir işlemlerini durdurtuyor. 9 Haziran 1980 tarihli kararname ile bunların eski sahiplerine iadesine çalışıyor, ancak TMMOB'nin itirazı sonucu danıştay yürütmeyi durduruyor. 10/06/1983'te 2540 Sayılı Kararname ile demir ve linyit madenlerinden bir kısmı tekrar özelleştiriliyor. Ancak bor, uranyum, thoryum, tirona aranması ve işletilmesi yine devlette bırakılıyor. Ancak *Morgan Bank*'ın hazırladığı özelleştirme ana planında (1986) Etibank'ın özelleştirilmesi öncelikli olarak yer alıyor. 1993'de Etibank'ın bankacılık kısmı özelleştirme idaresine devrediliyor. 1998-10552 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Etibank Genel Müdürlüğü, Eti Holding A.Ş. olarak 7 adet anonim şirkete dönüştürülüyor. Danıştay bunu yasalara uygun bulmuyor. Ancak devam eden talan düzeni Danıştay'ın 1999'da aldığı bu karara uyulmasını engelliyor ve son bir iki yıl içinde peşi peşine çıkartılan yasalarla tröstlerin ülkemizdeki yaptırımları artık önüne yasalarla geçilemeyecek biçimde gerçekleştiriliyor. (Maden Yasası, Endüstri Bölgeleri Yasası, Orman Yasası vs.)

Borda tröstleşme, dünyada banker oyunları ve bazı sonuçlar

Dünya bor ve bor ürünleri pazarı tröstleşme sonucu artık dört ailenin tekeline dedir. (*Rio Tinto Borax Holding*'in geçtiğimiz yılki cirosu 100 milyar doların üzerindedir.) Bu dört aile, tröstü devam ettirebilmek için her yola başvurmakta. Böylesine güçlü tröstle devletler bile baş edemezken, hangi özel kuruluş baş edecektir. Hedefleri bellidir. Alt işbirlikçi kuruluşları yanlarına alarak bunlar aracılığı ile ülkemizin 10-15 trilyon dolar eden değerlerini hemen hemen sifıra yakın maliyetlerle sömürmektedir asıl hedef. Bu boyutlu büyük cirolara sahip kuruluşun kirli işlerini yürütebilmek için CFR ile işbirliği içinde olmaması mümkün mü?

Nedir bu CFR?

1921'de Dış İlişkiler Komisyonu adı altında büyük bankerlerin ABD'de oluşturduğu, dünyada her kirliliğin takipçisi, GLADYO'dur. Bu bankerler 1920'de ABD'de gelir dağılımı adaletsizliği yaratmıştır. (Nüfusun % 1'i gelirin % 59'unu götürüyordu.) İşte bu Dış İlişkiler Komisyonu sömürüyü küreselleştirme çalışmalarına o yıllarda başladı. Sonuca ulaşabilmek için de her türlü kirli işi dünyanın her noktasında gerçekleştirdi.

Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bom-

bası atılması, İtalya'da Başbakan Aldo Moro'nun, Şili'de Allende'nin öldürülmesi, Guatemala'da (Soko Jacop Arbenz), İran'da şahın devrilmesi, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı, Küba Krizi, Kore-Pakistan-Vietnam bölünmeleri, Yunanistan Albaylar cuntası, Türkiye 1971-1980 general cuntaları; Kennedy, Martin Luther King, Malcolm X, Olaf Palme, Eşref Bitlis cinayetleri; Panama, Nikaragua, El Salvador, Filipinler, Kamboçya, Angola, Afganistan, Libya, İran, Ruanda, Somali, Franko, Salazar diktatörlüğü, Kızılderili katliamları, zenci katliamları (Klu Klux Klan), Güney Afrika (Nelson Mandela) tezgâhlarının hepsinin organizatörü CFR'dir.

Bunun çalışma şeklini 1941'de oluşturulan gizli komisyon tayin ediyor.

1944'te GATT Tarifeler Anlaşması

1947'de Dünya Bankası

1948'de IMF

1951'de Bilderberg Komisyonu

• Avrupa sermayesi ile işbirliği yapıyor.

• Demokratikleşme süslemesiyle Avrupa Birliği halkları da aldatılıyor.

1960'ta OECD (Ekonomik Kalkınma Teşkilatı),

1973-1979 Tokyo raundu-gümrük vergileri tuzağı,

1980'de 24 Ocak Türkiye ekonomik yatırımları,

1982'de Banker krizi arkasında sermaye piyasası oluşturulması,

1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası,

1986'da Uruguay raundu,

Tarifeler ve Ticaret Anlaşması'nı tanıma da uygulama kararı,

1990'a kadar ekonomi uluslararası sermayenin emrine veriliyor.

1526 Sayılı Yasa ile Türk Parasını Ko-

ruma kaldırılıyor (konvertibilite).

1994 Marakeş'e kadar tamamlanıyor.

1998'de MİGA (Yabancı Sermayeye Sigorta)

1996'da MAİ (Dünya Ticaret Örgütü Anayasası)

Çok gizli (parlamentarler bile bilmiyor.)

1997'de MAİ Fransız kamuoyuna sunuluyor (Ekim 1998). Fransa çekiliyor.

(Sadece 29 ülke olmasına karşı çıkıyor.)

3 Aralık 1999'da Seattle'da 150 000 kişilik protesto.

Hükümet harcamalarını bile bunlar yapacak. Merkez Bankası'nın önemi kalmadı.

Dünyadan son görüntüler

Günde 14x10 dolar borsalar aracılığı ile toplanıyor. Buna karşılık 800x10 dolar spekülasyon yolu ile her gün götürülüyor. Soros her gün 110x10 dolar ile borsa oynuyor. Geçtiğimiz yıl 358 kişi 2.5 milyar insanın kazancından fazlasını götürüyor.

Dünyada geçtiğimiz yıl tüketilebilecek olanın % 110 fazlası gıda üretildiği halde 40 milyon insan açlıktan öldü. Nedeni artık taşımada uygulanan uluslararası sömürü. Sömürülen mazlum ülkelerle, G8 (gelişmiş sekiz ülke) ülkelerinde yaşayanların karşılaştırılması, korkunç neticeyi tüm çıplaklığı ile ortaya koyuyor.

Örnek alınan 337 milyon insanın yaşadığı mazlum 10 ülkede yıllık gelir

1992'de 162 dolar

1997'de 210 dolar

2000'de 200 dolar

ortalama ömür 42 yıl

Örnek alınan 330 milyon insanın yaşadığı 8 gelişmiş ülkede yıllık gelir

1992'de 21 400 dolar

1997'de 24 000 dolar

2000'de 27 000 dolar

ortalama ömür 78 yıl

Amerikalı yetkililer, G8'ler ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bunların % 10 kalkındıklarını söyleyerek dünyayı aldatmaya çalışıyor. Bu ülkelerin % 10 milli gelir artışları 20 dolar yapar. Gelişmiş ülkelerin % 1 milli gelir artışı ise 3 000 dolar civarındadır.

Bu gerçekleri gördükten sonra 1968'de "Bugün memleketimizde boraks cevheri üzerinde yabancı bir oyun planlanmaktadır. Oyunun hedefi Türkiye'yi bu kaynağından mahrum bırakmaktır. Bunun oyuncuları kapı kapı doluşturmaktadırlar. Herkese ihtar ederiz ki, bu oyunu neticesiz bırakmaya; Türkiye'nin boraksı üzerinde hiçbir tekel kurulmamasına kesinlikle kararlıyız. Gerekirse açacağımız kampanyanın tesir ve öneminden kimse şüphe etmemelidir." diyen Sn. İsmet İnönü'nün CFR ve yerli işbirlikçileri yandaş medya aracılığı ile partisinin başından götürüldüğünü açıkça anlıyorum.

Ne gariptir ki, o günlerde İnönü'nün yerine geçen Ecevit tüm talamın yasalara bağlandığı bugünlerde hükümet yönetiyor. Medya aracılığı ile o günlerde tüm gençlik İnönü'ye cephe almış, Ecevit lehine başkanlıktan çekilmesini istemiştik.

Ülkemizde ise

Bağımsızlığımızı, kaynaklarımızı, doğamızı, egemenlik haklarımızı, kültür miraslarımızı, sağlığımızı, tümüyle geleceğimizi yok edecek olan yasa değişiklikleri ile yaptırımını sürdürüyor. Bu yaptırım için 1980 sonrası tüm hükümetler Anayasayı ihlal etmiştir.

Asıl amaç olan Türkiye'den birkaç ülke yaratıp Doğu'ya egemen olma planı sinsiye yürütülüyor. Yaptırımların yansımaları da hep zavallı halkın sırtına biniyor.

"Kendi Bankanı Kendin Kur, Kendin Soy" sistemiyle 18 katrilyon bu bankaların zararı olarak devletçe ödeniyor. Sahipleri 480 kişi. Son 10 yılda sıfır servetli 100 aile bugün 100 milyar dolar servet sahibi (bürokratlar ve politikacılar da paylarını almış durumda). Bunların devlete vergi katkıları 10 yılda, toplam verginin 170 000'de biri. (Prof. Veysi Sevi - Marmara Üniversitesi)

1983'te Bugün

İç Borç 70X10 dolar

Dış Borç 13X10 dolar 137X10 dolar

(Ana para 6 kez ödendiği halde)

Son 20 yılda 457x10 dolar faiz.

Toplam dışalım GSMH'nin % 86'sına çıkmış.

Türkiye'den dışarı 80x10 dolar çıkarılmış.

50x10 dolar yastık altına ———
(30x10 dolar 100 ailede)

Her şey kendine yetebilmekten ve ülkeyi sevmekten geçer. Bize bilgi toplumunu önerenler kendi tarım ve hayvancılığına inanılmaz yatırımlar yapıyorlar. Ülkemize gönderilip politikaya sokulan Dünya Bankası memuru Türkiye tarıma, hayvancılığa ayıracak destekleme parası vermeyecek derken, yapılan MAİ anlaşmalarında tarıma destek kaldırılırken bakan geçtiğimiz yıl kendi ülkelerinde neler yapmışlar.

Avrupa Birliği ülkelerinde 2 350; Amerika Birleşik Devletleri'nde 4 500 dolar çiftçi destekleme primi vermişler. Tabii dünya piyasasında onların buğdayı bizimkinden ucuz olacak. Ancak aynı desteklemeyi en azından gübre ve mazot girdilerinde biz yaparsak, buğdayımızın fiyatları 3 misli ucuzluyor. Bu hesapları yapmak çok basit, tabii işbirlikçi olmak kaydı ile.

Şu anda ısırdığımız bir lokma ekmeğin bile % 55'i mazot, gübre giderlerinden dolayı dışarı gidiyor. Birkaç yıl öncesine kadar 1 kg. buğday 1 litre mazot ederken, bugün 9,5 kg. buğday 1 litre mazot ediyor.

Çıkarılan pancar, tütün yasasıyla 8 milyon çiftçimizin canına okunuyor. Meclis kararı gereği 2001 yılı için pancar ekimi ülkemizde 11 milyon tona düşürülürken, Fransa'da 38,5 milyon, Almanya'da 44 milyon tonlara yükseltiliyor.

Ülkemizde mısır, nişasta kaynaklı şeker üretimi hiç yokken % 12'ye yükseltiliyor. Bu miktar tüm Avrupa'da % 2'leri geçmiyor. Ancak bir bakıyorsunuz ABD'nin elinde her yıl 50 milyon ton nişasta fazlalığı var. Dünya Ticaret Örgütü'nün bu yıl Cancun'da yapılan toplantılarında ortaya çıkan karar, AB ve ABD'nin tarım sübvansiyonlarına devam kararı almalarıdır. (The New York Times'ta Thomas Friedman'ın Cancun görüşmeleriyle ilgili yazısı) Kendi ülkelerinde tarıma sübvansiyon kalkarsa 2010' lardan itibaren 500 milyar dolarlık bir tarım geliri artışının 300 milyar dolarlık kısmı az gelişmiş ülkelere gidecek, en az 150 milyon insan fakirlikten kurtulacak. Ancak gelişmiş ülkeler buna yanaşmıyor. Mesela; Amerika pamukta yıllık gelirleri bir milyar doları geçen 25 000 pamuk üreticisine yılda 3 milyar dolar destekleme primi veriyor. Bu durum pancar, patates, tütün, sebze, meyve, gübre, mazot, et, süt aklınıza gelen her üründe aynen sürdürülüyor. Sadece direkt destekleme primleriyle de kalınıyor. Amerika dışında yiyecek satan

Özelleştirme ve IMF öncesi dış borç

	1980	1998	2000
Arjantin	27x10 ⁹	153x10 ⁹	200 x10 ⁹
Brezilya	71x10 ⁹	258x10 ⁹	300 x10 ⁹
Şili	12x10 ⁹	32x10 ⁹	40x10 ⁹
Endonezya	21x10 ⁹	136x10 ⁹	50x10 ⁹
G. Kore	29x10 ⁹	154x10 ⁹	220x10 ⁹
Malezya	7x10 ⁹	40x10 ⁹	45 x10 ⁹
Meksika	57x10 ⁹	153x10 ⁹	200x10 ⁹
Tayland	8x10 ⁹	90x10 ⁹	105x10 ⁹
Türkiye	13x10 ⁹	93x10 ⁹	37x10 ⁹

Amerikan patentli yiyecek standları da destekleme primi olarak, Amerikan çiftçisinin etinden, sütünden, patatesinden mısırına bunlar aracılığı ile dünyaya pazarlamasını sağlıyorlar. Kendi ülkesinde bu tip desteklemeleri olabildiğince yapmakla kalmıyorlar, çeşitli baskılarla, işbirlikçiler aracılığı ile bizim gibi az gelişmiş ülkelerdeki tarım ve hayvancılık desteklemelerini kaynak yokluğu bahanesi ile yasaklatıyorlar. Böylece az gelişmiş ülkelerin ürünleri ABD'nin ve benzeri ülkelerin ürünlerinin yer aldığı pazara giremiyorlar.

Ülkemiz Mc Donalds'larında, ABD'nin tavuk, patates, mısırı, eti satılıyor. Dondurmanın şekeri, sütü dışarıdan getiriliyor. Onlar tarımını ayrıca bu yollarla desteklerken bizim milliyetçi bakanlarımız bunların farkında bile değil. Gidin bakın Çin bu gibi yerlerde kendi üretiminden başkasını satıyor mu?..

Ülkemiz zavallılarca yönetilmemeli. Yetişmiş çok değerli insanımız var.

Bütçeye bakın, % 86'sı faize, 47 günlük faiz tutarı ise yatırımlara ayrılmış.

**Devletin varlıklarını,
vatandaşının haklarını
çıkartabilecekleri
yasalarla gasp
edebileceklerini
sanıyorlar.**

**Bir gün bu
yasalarla yargılanacak
ve cezalandırılacaklardır.**

İşsizlik bununla mı aşılanacak? Ülkemiz bu parayla mı kalkınacak?

Uluslararası sermayenin yatırımları ile devlet varlıklarının özelleştirilmesinden sonra dünyada tüm gelişmekte olan ülkelerde dış borçlar korkunç artmış durumdadır.

Netice olarak madencilik alanında da ulusal bir politikadan yanayız. Öz kaynaklarımızı yandaşlarına ve çıkar için yabancılara peşkeş çekenlerden bir gün mutlaka hesap sorulacağına inanıyoruz.

Borlarımız gibi önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracak olan stratejik kaynaklarımız devlet elinde tutulmalı, dışarıya ham bor satışı derhal durdurulmalıdır. (Dünyada bizden başka ham bor satan ülke yok.) Devlet Planlama Türk borlarını ülkemizde işleme yatırımlarını derhal başlatmalı, Türk insanına bu konuda gerekli teşvik, proje ve sermaye desteği sağlanmalıdır.

Dün demirimizi, kromumuzu, bugün bakırmızı, boraksımızı, sağlığını, hatta ülkemizin tüm varlıklarını, vatandaşlarımızın haklarını çıkartmaya çalıştıkları yeni yasalarla gasp etmeye çalışanlar büyük bir gaflet içindeler.

Hiçbir zaman rahat olmasınlar. İşbirlikçiliğin getirdiği rantiye paralarını huzurlu olarak yiyemeyeceklerdir. Gerçekten ulusunu seven köylüsü, işçisi, memuru, işadamı, ülke kaynaklarını kullanarak meslek sahibi olan doktoru, mühendisi son yıllarda uluslararası boyut kazandırılmaya çalışılan bu işbirlikçi talana karşı birleşip direnmeliyiz. Bu konuda hedef belli. Haydi hep birlikte hedefe doğru el ele...

2004 YILI İÇİN EN GÜZEL HEDİYENİZ...

geçmişten günümüze gelen birikim...

Tel: (212) 251 30 95

www.toroslu.com

Dil ile Ekin

Prof.Dr. Aydın KÖKSAL

Çağdaş Türk Şiiri - 1

Hikmet ALTINKAYNAK

Atatürk Diyor ki

Bilge METE

Denizcilik ve Yelkencilik

Sait KERESTECİ

**Anadolu ve Dünya Bilgesi
Nasrettin Hoca ve Fıkraları**

Yusuf Çotuksöken

**Politika'da Neden K?
Nasıl K?**

Ahmet TAN

**Öykü ve Roman Yazma
Sanatı**

Sevim GÜNDÜZ

**Yusuf Atılgan'ın Roman
Dünyası**

Ali İhsan KOLCU

kitapçınızdan isteyiniz...

Dağıtıcılarımız:

Artı (216-349 81 86)

Final (212-512 95 72)

Asil (312-230 28 80)

N-T/Gökkuşuğu (212-519 39 40)

Devin (212-511 43 39)

Nazım'ın şiirlerinde yararlandığı halk kültürü/ kültürleri öğeleri

Şairliğiyle, kişiliğiyle, sanatıyla bir dünya devi olan Nazım, şiirlerini yaratırken dünya halk kültürleri denizinden, ehemkuşağı gibi renk renk motifler, çizgiler, sesler almış ve onları kendilleştirip zenginleştirerek, dünyanın en güzel şiirlerine dönüştürüp, yine dünya halk kültürleri denizine yepyeni, ışıklı, gürül gürül akan bir ırmak olarak geri akıtmıştır.

Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz

Nazım'ın şiirlerinde yararlandığı halk kültürü / kültürleri öğelerini, şöyle sıralayabiliriz (Halk kültürü/kültürleri diyorum, çünkü Nazım yalnızca Türk halk kültüründen değil kimi dünya halklarının kültürlerinden de yararlanmıştır ve bunu da çok ustaca yapmıştır. İlerleyen bölümlerde vereceğim örneklerde de görüleceği gibi bazen bir Polonya efsanesi, bir Uzakdoğu türküsü, bir İtalyan veya bir Afrika yerleşim biriminin yerel özelliklerle bezenmiş betimlemesi O'nun şiirlerinde yer alır.)

- 1- Masallar, efsaneler, halk hikâyeleri.
 - a- Doğrudan yararlanma.
 - b- Dönüştürme, çağrıştıma yoluyla dolaylı yararlanma.
- 2- Türküler
 - a- Doğrudan yararlanma
 - b- Dönüştürme, çağrıştıma yoluyla dolaylı yararlanma.
- 3- Deyimler, ikilemeler.
- 4- Atasözleri, bilmece.
- 5- Halk ağzı, görenek ve inançlar.

1- Masallar, efsaneler ve halk hikâyeleri etkileri

a- *Doğrudan yararlanma*: Nazım şiirlerinde masallardan, efsanelerden, halk hikâyelerinden, bazen Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Menofis ve Şeyh Bedrettin Destanı'nda olduğu gibi doğrudan yararlanmış, çoğu zaman da bu türlerin formlarından, söylemlerinden, kurgularından, temel motiflerinden yola çıkarak, çağrıştıma ve dönüştürme yoluyla yararlanmıştır.

Ferhat ile Şirin'deki doğrudan yararlanmanın sonunda yine bir dönüştürme vardır. Çünkü bu tür anlatımların kimilerinde, anlatının erkek kahramanları, önlerine sürülen en güç koşulları sevgililerine kavuşmak için kabul ederler, ama bu kişisel aşkların giderek yön ve şekil değiştirdikleri de olur. Örneğin, Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisi'nde, Mecnun'un Leyla'ya duyduğu

ve pek çok acı çektiği kişisel aşkı, gide-rek tanrısal aşka dönüşür. Öyle ki, Mecnun günü gelip de Leyla'yı görende onu tanımaz bile çünkü o artık tanrı aşkına yönelmiştir. Leyla'nın aşkı bir çıkış noktası, bir aracı olmuştur. Nazım'ın Ferhat'la Şirin'inde ise Ferhat başta, Mehmene Banu'nun öne sürdüğü, dağları delip şehre su getirme koşulunu, Şirin'e kavuşmak için kabul eder. Ama giderek, bu soylu uğraşında halkla öylesine bütünleşir ki, bir gün Şirin ona gelip sevinçle, "ablam bizi bağışladı, hadi kü-lüngünü bırak da gidip, birlikte mutluluk içinde yaşayalım" müjdesini verdiğinde, artık Ferhat başka sevdalardadır ve Şirin'in onunla gelemeyeceğini, halkın ondan su beklediğini, onları yüzüstü bırakamayacağını söyler. Yaşar Kemal'in Ağrı'da Efsanesi'nde ise, Ahmet, uğruna o kadar savaş verdiği Göl-bahar'a kavuşunca, beklediği gibi hiç de ona öyle özlemle sarılıp yatmaz. Beklenenin tersine aralarına bir yalın kı-lıç koyup yatar ve ona elini bile sürmez. Çünkü yüreğine onurunu yarala-yan bir şüphe düşmüştür. Acaba Göl-bahar, Ahmet'i kurtarmak için, kendisine âşık olduğunu bildiği zindancı Memo'ya ne vermiştir veya ne vaa-detmiştir. Hiçbir şey vermediyse bile, kendi kişisel çıkarları, duyguları için, bir başkasının ölümüne neden olabi-len bu insanla, nasıl beraber olacaktır. Bu dönüştürme ve kendilleştirmeyi, konularından doğrudan yararlandığı, Şeyh Bedrettin Destanı ile Yusuf ile Menofis'in kurgu ve işlenişinde de görebiliriz. Yusuf ile Menofis'te yalnızca Yusuf ile Züleyha anlatısının konusundan yararlanmakla kalmamış, bir adım daha atıp, aşağıda vereceğim örnekte de görüleceği gibi, anlatımın yer aldığı kutsal kitaplardan Tev-rat'ın, "ve" bağlacıyla sürekli anlatım özelliği sağlayan söyleyiş biçimini çağrıştıran, bir biçim de kullanmıştır.

Örnek: Tevrat, bab 39. ...Ve Yusuf'un efendisi, onu alıp zindana, kralın mahpuslarının bağlandığı yere teslim etti, ve orada zindanda kaldı. Fakat Rab Yusuf'la idi ve ona inayet gösterdi, ve zindan müdürünün gözünde ona lütuf verdi. Ve zindan müdürü zindanda olan bütün mahpusları Yusuf'un eline verdi, ve orada yapılan her şeyi yapan o idi." (Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Orhan Matbaacılık, İst.1995)

Örnek: Yusuf ile Menofis (Nazım Hikmet, YKY, İst.2002)

Zaman: Milattan 1600 yıl önce.

Mekân: Mısır'da bir zindan avlusu.

Kahraman: Yusuf, 25 yaşında, sakallı ve bıyıklı.

Dördüncü mahpus konuşuyor: "Sen Yusuf'sun. Baban Yakup'a Allah dedi ki, senin sulbünden krallar çıkacak. Sen dilber Yusuf'sun. Kardeşlerin seni kısı-kandı ve çölde kör bir kuyuya attılar ve kervancılar seni orda bulup çıkardılar ve Mısır'a getirip esir pazarında sattılar ve seni Vezir Pötifar köle diye aldı ve Pöti-

far'ın karısı Zeliha sana göz koyup, seninle yatmak istedi ve sen buna razı olmadın ve sana Zeliha iftira edip üstüne saldırdı deyip, seni zindana attırdı ve sen zindan müdürünün gözünde lütuf buldun ve zindan müdürü, zindanda olan mahpusları senin eline verdi.”(s.172)

b- *Dönüştürme, çağrıştırmaya yoluyla dolaylı yararlanma*: Nazım, bu türlerden dolaylı yararlanmalarını aşağıda vereceğim örneklerde de görüleceği gibi, zaman zaman anlatımında masal atmosferi yaratarak, tekerleme kalıplarını dönüştürüp kendilleştirerek, masal kurgusundaki geleneksel “üç bilinmezlik” kuralını “üç bilinirliğe” dönüştürerek, masal eylemlerindeki olağanüstülükleri kendi söyleyiş biçimine uyarlayarak, özellikle efsânelerdeki “tayı-i zaman - tayı-i mekân” (mekânı, mesafeyi, zamanı atarcasına geçme) motifini kullanarak, yine özellikle halk hikâyelerindeki şiir+düzyazı formatını çok ustaca geçiş ve bağlantı söylemleriyle güçlendirip kullanarak, gerçekleştirmiştir.

Şimdi bunları örnekler üstünde görelim. (Bu incelemede üstünde çalışılan örneklerin kaynağı: Ülkü Tamer, Nazım Hikmet Seçmeler, Ararat Yayınevi.)

Masal olaylarının “olağanüstülük” özelliklerinden yararlanarak anlatımında masal atmosferi yaratmasına örnekler: “Altın yeleli aslanların ağzını yırtarak gerindik / Sıçradık / Şimşekli rüzgâra bindik. / Kayalardan / Kayalarla kopan kartallar / Çırpıyor ışıktan yaldızlanan kanatlarını. / Alev bilekli süvariler kamçılıyor / Şaha kalkan atlarını” Güneşii İçenlerin Türküsü s.41)

Masal tekerlemesi formunda yaratılan masal atmosferi: “Esrar / Tevekkül / Kismet / Kafes, han, kervan, şadırvan / Gülmüş tepsilerde rakseden sultan / Mihraçe, padişah / Binbir yaşında bir şah / Minarelerde sallanıyor sedef nalınlar / Burunları kınalı kadınlar / Ayaklarıyla gergef dokuyor / Rüzgârlarda yeşil sarıklı imamlar ezan okuyor”(Piyer Loti, s.47)

Masal kurgusundan yararlanma: “Mavi Gözlü Dev Minnacık Kadın ve Hanımelleri” şiirinin kurgusu, bir masal kurgusuyla koşuttur. Şiirin daha girişinde masaldaki üç bilinmezlik kuralının birisi olan, kahraman bilinmezliğine özenle uyulur, anlatının kahramanları mavi gözlü bir dev, minnacık bir kadın ve bir cüce olarak sembollerle belirlenir. Mekân, bahçesinde ebruli hanımelleri açan minnacık bir evdir ki, zaten ortada olmayan gelecekte düşlenen hayali bir evdir. Zaman ise yine adı konmamış bir zamandır.

Masallarda ve efsanelerde genellikle, sevgililerin arasına bir cüce, dev, arap, cadı karı, büyücü veya zengin bir bey, ağa vb. girerek onları ayırmaya çalışır

fakat kadın kahraman ne olursa olsun sonuna kadar sevdiği erkeğin yanında yer alır ve böylece mutlu sona ulaşılır.

Burada ise araya giren yalnızca zengin bir cüce değil, aynı zamanda, minnacık kadının mavi gözlü devin büyük yolunda yorulması ve rahata açılması, yani yüzeysel, inaçsız ve ruhen de minimumnacık olmasıdır. Bu saptama şu dizelerle yapılarak, masalların tersine anlatı mutsuz sonla bitirilir: “O mavi gözlü bir devdi / Minnacık bir kadın sevdi / Mininnacıktı kadın / Rahata acıktı kadın / Yoruldu devin büyük yolunda / Ve elveda deyip mavi gözlü deve / Girdi zengin bir cücenin kolunda / Bahçesinde ebrulii / Hanımeli / Açan eve”.

Verilmek istenen mesaj ise yine çoğu halk anlatılarında olduğu gibi sona saklanmış ve şu dizelerle verilmiştir: “Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev / Dev gibi sevgilere mezar bile olamaz / Bahçesinde ebruliii / Hanımeli / açan ev” (s.76)

Görüntü ve eylem bekimlemeleriyle yaratılan masal atmosferi: “Gördüğüm durgun mavi bir göldü / Bu gölde canımın çekik gözlü canı / Yaldızlı bir balığın sarılmıştı boynuna / Ben gidiyordum ona / sandalım Çin işi bir çay fincanı / açtığım yelken kamış bir japon şemsiyesinin nakışlı ipeğinden...” (Jokond ile Si-ya-u, s.101) “Açıldı kanlı bir ağız şeklinde karnı / Buda'nın / fişkirdi mukaddes alevler dışarıya / Uzun Külahlı Moğol rahipleri kaldırdılar havaya beyaz kadını. / Doyuracaktır / Buda ateş dolu karnım / Mavi gözlü dilber kurban gidiyor kurban.” (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.129)

“Jokond ile Si-ya-u”nun “Muharririn Not Defterinden” bölümü, masalların başlangıç tekerlemelerinin kurgusunu çağrıştıran şu dizelerle başlar: “Çin işi Japon işi / bunu yapan iki kişi / biri er-

kek biri dişi / Çin işi Japon işi / Seyrediniz ne hünerdir / Li-li-fu'nun bu son işi” (s.114)

Aynı şiirin sonuç bölümü ise, yine masalların sonuç tekerlemelerini çağrıştıran şu dizelerle biter: “Sanat, manat, eser, meser, filan, falan, ezel, ebed / eeeeeeyt / İşte o kadardır ol hikayet / Bakisi duruğu bi nihayet... / Temmet...”(s.120)

Bir halk deyiminin, bir sonuç tekerlemesi olarak kullanılış örneği: “Yorgan gitti, kavga bitti.”(Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.181)

Yine bir masal giriş tekerlemesi formuyla yaratılan, masal atmosferi örnekleri: “Gözüme altın bir damla gibi akan / yıldızın ışığı / ilk önce / boşlukta / deldiği zaman karanlığı / toprakta göğe bakan / tek bir göz bile yoktu. / Yıldızlar ihtiyardılar / Toprak çocuktu / Yıldızlar bizden uzaktır / Ama ne kadar uzak / Ne kadar uzak / Yıldızların arasında toprağımız ufaktır / Ama ne kadar ufak / Ne kadar ufak” (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.182)

“Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris / açıldı kâdife kutu / girdim zümrüt yüzüğe / bir ebem kuşağı / havayı fişeği / ve baştan aşağı yıldız yıldız / bir de demir dövülüyor gülüm / bir de demir dövülüyor kıvılcımlarla / bir de bir genişlik gülüm / yanıyor gümüş şamdanlarda at kestaneleri / yanıyor yeşil yeşil / misk gibi kokarak...”(Zümrüt Yüzük, s.393)

Aşağıdaki dizeler ise masalların sonunda yer alan ve “gökten düşen üç elma”nın işlevselliğini çağrıştırmaktadır. “Paris'te bir kestane ağacı olacak / Paris'in ilk kestanesi, Paris kestanelerinin atası / İstanbul'dan gelip yerleşmiş Paris'e Boğaz sirtlarından / Hâlâ sağ mıdır bilmem, sağsa iki yüz yaşında filan olmalı / gidip elini öpmek isterdim varıp

gölgesinde yatsak isterdim, bu kitabın kâğıdını yapanlar / yazısını dizenerler, nakışını basanlar, bu kitabı dükkânlarında satanlar / para verip alanlar alıp ta seyredenler, bir de Abidin bir de ben, bir de bir de saman sarısı / belası başımın" (Saman Sarısı, s.422)

Olağanüstü motiflerle çizilmiş bir kıyamet betimlemesi: "Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş / üryan idiler / her biri aşikâr etmişti zamirini. / Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu / encam / tavı gelmiş demirin / Vadenin irişip çatıldığını bildiler / kavaklar titreşip yere eğildiler / ve çınar ağaçları / gördüler haykırarak / köklerinin yılan ölüleri gibi / kopuşunu topraktan. / Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş üryan idiler / kızıl kanatlı kuşlar kayalarda / hazırda atlamaya / Vadenin irişip çatıldığını bildiler / kabardı köpüklendi dalgalar / başladılar çatlamaya / Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu / ve rüzgar / yükseldi ağır ağır çoğaldı gitgide / birikti birikti ve an-ı vahitte / ah edildi derinden / yer oynadı yerinden / yıkıldı köprüler kemerlerinden / yazılı taşlar kapandı yüzükoyun. /

Bu dem kıyamet demidir / Bu buhara inkılabdır kaynayan suyun." (Tebahur Suresi, s.293)

Halk anlatılarında çok kullanılan "Formülistik sayı" 7'nin, 40'ın ve "dev" gibi öteki masal varlıklarının kullanılmasıyla oluşturulan dizelere örnekler: "Kitap rüzgâr olmalı perdeyi kaldırmalıdır / kitap Kamber tayı olmalı Şah İsmail'in / seni sırtına alıp / devlerin üstüne saldırmalıdır. / Devler kale kapısında / Devler yedi başlı ve simsiyah dururlar... / Onları muhakkak yeneceksin / bir duvar yıkılacak / bir bahçeye ineceksin." (Şaban Oğlu Selim ile Kitabı, s.329)

"Ocağında odun yanan bir lokomotif üfleyerek sürüklüyor peşinden / beheri kırk kişilik kırk kırmızı vagonu." (Jokond ile Si-ya-u, s.117)

Masalların giriş tekerlemelerinden hemen sonra "Bir zamanlar bir ülke varmış, o ülkenin şehirlerinden birinde de bir adam yaşamış" şeklinde yer alan "üç bilinmezlik" saptaması ise Nazım'da "üç bilinirliğe" dönüşerek, şöyle yer alır:

"Ve Asya ki / toprakta beşte birdir / ve Asya'da / bir memleketdir Hindistan / Kalküta Hindistan'da bir Şehirdir / Benerci Kalküta'da bir insan" (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.182)

Aşağıdaki örnekte ise ancak masallarda görülebilecek bir olağanüstülikle çağrılan yardımcıdan, yine olağandışı bir istekte bulunulması beklenirken, istek çok sıradan ve çok gerçekçi bir eylem olması özelliğiyle bizi şaşırtır. Çünkü olağanüstü yöntemlerle çağrılan bu yardımcı sıradan bir kahveci, istenense

yalnızca iki çaydır: "Ayağını iki defa yere vur / Kapı açılsın / Lebbeeeyeyk deyip / Bize iki çay getirsin kahveci üstat." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.136)

Bu örnekte de 'görüldüğü gibi Nazım halk anlatılarındaki her türlü yararlanışında, gerçekle ilgisini hiç kesmemiş, asıl konusundan hiç uzaklaşmamıştır. Anlatının bütününe kendisini hiçbir zaman kaptırıp gitmemiştir. Bu yararlanışlar son derece bilinçli, kontrollü, yerinde ve ustaca gerçekleştirilmiştir.

Aşağıda tamamını vereceğim "Uykudan Uyanış" şiiri ise klasik bir masal ögesi olan "Antropomorfizm"e (insanbiçimcilik) çok güzel bir örnektir.

"İskeleler ayakta uyuyor / masa da öyle / serilmiş yatıyor sırtüstü kilim / yumuş nakışlarını / ayna uyuyor / pencerelerin sınıksız kapalı gözleri / uyuyor sarkıtmış boşluğa bacaklarını balkon / karşı damda bacalar uyuyor / kaldırım da akasyalar da öyle / bulut uyuyor / göğsünde yıldızıyla / evin içinde dışında uykuda aydınlık / uyanın gülüm / iskeleler uyanı / köşeden köşeye koşular / masa da öyle / doğrulup oturdu kilim / nakışları açıldı katmer katmer / ayna seher vakti gölü gibi uyanı / açtı kocaman mavi gözlerini pencereler / uyanı balkon / attı göğsündeki yıldızı odamıza / evin içinde dışında uyanı aydınlık / doldu saçlarına senin / aktı avuçlarından senin / dolandı çıplak beline ak ayaklarına senin" (Uykudan Uyanış, s.407)

Yine klasik bir masal ve efsane ögesi olan "tayı-zaman, tayı-mekân" (mekânı, mesafeyi, zamanı atlatırcasına geçme) özellikleri ise şu örneklerde açıkça görülmektedir:

"...elimden tuttu."

... Birdenbire kendimi o bir türlü görmediğimiz, denizle, duvarımızın birleştiği yerde, kayaların üstünde buldum. Börklüce'nin müridiyle yan yana, karanlık denizin dalgalarını sessizce aşarak, yılların arkasına, asırlarca geriye, Sultan Gıyasettin Ebülfeth Mehmed Bin İbni Yezidülkirişçi, yahut sadece Çelebi Sultan Mehmet devrine gittik." (Şeyh Bedrettin Destanı, s.250)

Özellikle halk hikâyeleri anlatımında görülen "şiir-düzyazı" anlatı formunun, ustaca geçişlerle kullanıldığı, "Benerci Kendini Niçin Öldürdü, Şeyh Bedrettin Destanı, Taranta Babu'ya Mektuplar" dan örnekler:

Örnek-1 : "Ve Benerci, macerayı bana kafiyesiz filan, yani nesren şöyle anlatmaya başladı: Sarılmıştık. Yok edilmesi lazım gelen bazı kâğıtlar vardı. Vakit ka-

zanmak için, polisün üstüne ateş açtık. Brovniklerimizin şarjörlerini iki defa tazeledik. Birimiz kolundan, birimiz de başından yaralandı. Kurşunlarımız tükendi. Britanya polisi içeri girdi. Gırtlak gırtlığa kapıştık. Nihayet kısıvrak bağladılar bizi. Kamyonlara yüklediler. Müdüriyette yedimiz birden, bir herifin karşısına dizildik.

Burada Benerci yine coştı, işi kafiye-ye döktü / Herifin mavi gözleri çipil çipil / Suratı çilliydi / İntelcentten olduğu belliydi. / Geçti arkadaşların önünden / Benim önümde durdu / Yüzüme baktı / İsmimi sordu / Niçin bıraktılar beni / Beni niçin bıraktı... / tılar. / Benerci buna bir tek sebep var / Ne? / Düşecekler peşine / Eşine / Ateşine / Mateşine / Tükürmüşüm kâfiyenin içine /

Yani anlayacağın, seni bıraktıktan sonra peşine düşecekler. Sonra cooöp haydi bir tevkiyat daha. Tabi sen yine içerde..." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.137, 138)

Örnek-2 : "Biz hemen atlarımızı mahmuzladık. Ve bir bağ içinde, bir ceviz ağacı altında, bir kuyuya saldıkları karpuzları serinletip sohbet edenleri, nallarımızın tozları arkasında bırakarak Aydın'a, Karaburun'a, Börklüce'nin yanına vardık. / Sıcaktı / Sıcak / Sapı kanlı demiri kör bir bıçaktı sıcak." (Şeyh Bedrettin Destanı s.261)

Örnek-3: "Size dedi, son kitabımdan, aklıma şöyle geliveren bir yazımı okuyacağım. Ve elleriyle havada geniş çizgiler çizerek, şu şiiri okumaya başladı: Kör olmak ne iyi şeydir / Ne güzeldir sevmek karanlığı / Ne yalın bir kılıç gibi bir ışık / Ne renklerin ağırlığı / Ve ne

şekillerin kalabalığı / Ne güzeldir sevmek karanlığı

Şiir bitti, alkışladılar. O, saatlerce çalılıp beyaz bir duvarı renkli resimlerle doldurmuş, bir nakkaş yorgunluğuyla sallanarak yerine döndü...”(Taranta Babuya Mektuplar, s.225)

Halk anlatılarından özellikle efsanelerin bir inanç boyutu ve inandırma özelliği vardır. Efsaneleri yıllardır, yüzyıllardır belleklerinin dipsiz derinliklerinde saklayarak, birbirlerine aktaran toplumlar, anlatı kaynakları, bu anlattıklarının gerçekliğine inanırlar ve başkalarının da bu gerçeğe inanmasını isterler. Bu nedenle de özellikle bu anlatıyı daha önce kimden veya kimlerden duyduklarını belirterek dolaylı da olsa bir kimlik sap-taması yaparlar. Aşağıda vereceğim örnekte Nazım, efsanelerin evrensel olan bu temel özelliğinden yararlanmıştır.

“Dedem soruyor: Bunun böyle olduğuna emin misin?

-Elbette. Bunu bana anamın babası anlattı. Ona da dedesi söylemiş. Onun dedesine de dedesi. Bu böyle gider... O gelecek yine. Çırlıçıplak ağaca asılan, çırlıçıplak gelecek yine. Dedem gülüyor: Sizin bu itikadınız diyor, Hristiyanların itikadına benziyor. Onlar da İsa Peygamber tekrar dünyaya gelecektir derler. Hatta Müslümanların içinde bile İsa Peygamberin günün birinde Şamı Şerf’te gözükeceğine inananlar vardır.” (Şeyh Bedrettin Destanı, s.279)

Roma’nın kuruluş efsanelerinden yararlanma:

“Taranta Babu / onuncu gecemdir ki bu / başımı gümüş yaldızlı kitaplara sokuyorum / okuyorum / doğuşunu / Roma’nın / önde sıkı dişli bir kurt / arkada tombul ve çıplak Remüs’le Romülüs / dolaşıyorlar içinde odamın / Ağlama Taranta Babu / bu Romülüs / Ual Ual çarşısında / güpegündüz / senin o incir memeli kız kardeşini / altına alan / mavi boncuk tüccarı Sinyor Romülüs / değil / ilk Romalı kral Romülüs

Remüs ve Romülüs / ikizleri Silvia’nın / Venüs’ün torunları / Bakılmadan / Gözlerinin / Yaşına / karanlık bir gece bir dağbaşına / fırlatıp, attılar onları... / Ne alınlarında defne / ne bacaklarında donları... / Ve daha o zaman / Habeşistan’a yeşil boya / vurulmadığı için / ve Banka di Roma / daha kurulmadığı için / Romülüs’le Remüs / Bir sabah erken / dağda düşünürlerken: / Şimdi biz ne halt ederiz diye burada / rastladılar yavrulu bir dişli kurda / Yavruları vurdular / ana kurdun sütüyle / karınlarını bir

temiz doyurdular. / Sonra gidip Roma’ya kurdular / Kurdular ama / iki adama / dar geldi Roma / Ve bir akşam bilmeden geçti diye / şehrin sınır taşını / çekince kopardı Romülüs / kardeşi Remüs’ün başını... /

İşte böyle Taranta-Babu / Gümüş yaldızlı kitaplarda yazılı bu / temelinde Roma’nın / dişli kurt sütüyle dolu kovalar / ve bir avuç kardeş kanı var...” (Taranta Babuya Mektuplar, s.213)

Spartakus efsanesine yapılan gönderme: “Sus Taranta-Babu / sevgiyle / saygıyla / güler / haykırarak / sus. / Dinle bak: / Zincirlerini kırıyor / Roma’nın varoşlarında Spartakus...” (Taranta Babuya Mektuplar, s.215)

Sezar’a ve Mussolini’ye yapılan gönderme: “Roma’nın büyük / Roma’nın geniş caddelerinde bugün / dayamış sırtını beton-arme bankalara / çifte başlı bir balta gibi duran / yalnız bir kara / yalnız bir kanlı gölge var: Her adımında bir / esir / başı vuran / her adımında bir mezar / açıp / geçen / SEZAR.

Roma kovadis Roma / diye sorma. / Bizim oraların güneşi gibi aydın / Ve ortada bu...”(Taranta Babuya Mektuplar, s.215)

Bir Polonya-Krakov efsanesinden yararlanma:

Efsane: Krakov’daki büyük meydan-da (Głowny Rynek) bulunan Meryem Ana Kilisesi’nin (Koşcuvi Maryatski) çan kulesinde, her saat başı bir trompetle Polonyalıların adına “heynav” dedikleri tarzda askeri bir müzik çalınır ve çan kulesinin dört penceresinden tek tek üniformalı bir asker tarafından canlı olarak çalınan bu melodi –ki adına Polon-

yalılar “Heynav z viyeji Maryatski” yani “Meryem Ana Kulesinin Heynavı” diyorlar– bir yerinde aniden kesilir. Polonya Üniversitesi’nde konuk hoca olarak bulunduğum dönemde, gittiğim Krakov’da tanık olduğum bir gösterinin nedenini sorduğumda bana şu efsaneyi anlattılar: Yaklaşık 13. yüzyılda, şehre saldıran düşman askerlerini gören gözcü, saldırıyı haber vermek ve halkı uyandırmak için, bu kuleden trompetiyle bu melodiyi çalmaya başlamış, fakat saldıran düşmanlardan bir tatarın attığı ok, gırtlığına saplanmış ve adına “heynav” denen bu melodi aniden susmuş. İşte tanınmış bir Polonya efsanesi olan, bu efsanedeki kahraman gözcü askerin ve bu olayın anısına, şimdi günümüzde de bu uygulama her saat başı yapılıyor.

Şimdi Nazım’ın, bu Polonya halk efsanesine göndermeler yaptığı dizelerine bakalım: “Varşova’da Bristol Oteli’nde / Yıllardır böyle derin uykulara dalmışlığım yoktu / ... / Meryem Ana kilisesinde çan kulesinde saat başlarını çalan borazan gece yarısı çaldı / Orta çağdan gelen çığlığı yükseldi / şehre yaklaşan düşmanı verdi haber / ve sustu gırtlığına saplanan okla ansızın / borazan iç rahathığıyla öldü / Ve ben yaklaşan düşmanı görüp de haber veremedim öldürülmenin acısını düşündüm...” (Saman Sarısı, s.413)

2) Halk türkülerinden yararlanma

Nazım’ın halk türkülerini ne kadar çok sevdiğini ve yine onlardan çok derinden etkilendiğini “İnsanların Türküleri” şiirinde açıkça görebiliriz: “İnsanların türkülerini kendilerinden güzel / kendilerinden umutlu / kendilerinden kederli / daha uzun ömürlü kendilerinden / Sevdim insanlardan çok türkülerini / insansız yaşayabildim / türküsüz hiçbir zaman / Hiçbir zaman beni aldatmadı türküler de / Türküleri anladım hangi dilde söylenirse söylensin. / Bu dünyada yiye içtiklerimin / gezip tozduklarımın / görüp işittiklerimin / dokunduklarımdan anladıklarımın / hiçbirini hiçbirini / beni bahtiyar etmedi türküler kadar...” (s.377)

Yine bu etkilenme konusunda “Memleketimi Seviyorum” şiirinden bazı dizeler: “Erzurum Yaylası’nı yalnız türkülerinden tanıyorum / ve güneşe pamuk işleyenlere gitmek için / Toroslar’dan bir kerre olsun geçemedim diye utanıyorum.” (s.20.)

İnsanlardan çok türkülerini seven, insansız yaşayabilen ama türküsüz yaşayamayan, hangi dilde söylenirse söylensin onları anlayabilen, kimi şehirleri türkülerden tanıyan ve kendisi ni en çok türkülerin bahtiyar ettiği bir

ozanın, şiirlerinde de türkülerden etkilenip yararlanması çok doğaldır.

a- *Doğrudan yararlanma*: Kimi türkülerin dizelerini şiirlerinin içinde olduğu gibi kullanmıştır.

Örnek: "Bir cumartesi gününü / hapis-hane çesmesiyle ıslanan / bir ikinci vak-tini hatırlıyor musun / Bir türkü söyledi-ydi kalaycı Şaban Usta, aklında mı / 'Beypazarı meskenimiz ilimiz / kim bi-ler nerde kalır ölümüz.'" (Çankırı Hapis-hanesinden Mektuplar, s.302)

Yine doğrudan kullandığı bir Uzakdo-ğu türküsü, kendi deyişiyle bir "Bahri Muhiti Hindi Türküsü": "Malaka şarabı gibi kızdırır kanı / ateşi Koşınşın / güneşinin / Çeker yaldızlı yıldızlara doğru gemicileri / Koşınşın geceleri / Koşınşın geceleri" (Jakond ile Si-ya-u, s.112)

b- *Dönüştürme çağrışırma yoluyla dolaylı olarak yararlanma*: Kimi halk türkülerinin dizelerini de değiştirerek, onlardan dolaylı olarak yararlanmıştır. Örneğin bir halk türküsü dörtlüğü olan, "Doldur gülüm doldur doldur içelim / Efkarlanıp kendimizden geçelim / Sararsa kollarım dünyada seni / Gam yeyem gayrı gelse ecelim" dizeleri, Nazım'ın "Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü" şiirinde şu dizelere dönüşerek karşımıza çıkar: "Doldurun çocuklar / doldurun / doldurun / doldur içelim / Başları / göklere / atalım / serden geçelim" (s.78)

Yine bir halk türküsünün dizeleri olan, "Zenginler yoksulun tutar mı elin / Vay namın hali vay benim halim" dizeleri de "Ceviz Ağacı ve Topal Yunus'un Hikayesi" şiirinde, şu dizelere dönüşür: "Var-lılar varsıza dokurmu kilim / Vay cevizi-zin hali vay benim halim" (s.322) Yine bu şiirde, "Yar göremez oldum gurbettir ilim" dizesi de aynı türkü formunda olduğu gibi, bölümlerin arasında iki kez kavuşmak olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki dörtlük de bir "mani" for-

munda düzenlenmiştir. "Dağ doruğu deler gider bulutu / dağ dibinde ak evler kutu kutu / evdekiler, yok mu koklamak isteyen / dağ doruğundan getirdiğim otu"(Dörtlük, s.399) Görüldüğü gibi bu dörtlüğün uyak düzeni genellikle manilerde olduğu gibi "aaba"dır. Hece sayısı ise 1, 2, 4. dizelerde 11 olduğu halde, 3. dizede 12'dir.

3) Deyimlerden ve ikilemelerden yararlanma

Bu bölümde önce Nazım'ın şiirlerinde kullandığı deyimler kullanılacak, hemen altında da kullandığı dizeler gösterilecektir.

Kına yakmak: "Düşmanlar kına yak-sın / dostlar girsın saflara" (Gece Gelen Telgraf, s.75)

Gölgesini çiğnetmemek: "Elden alıp almamana / karışmam ama / biz / gölge-mizi bile çiğnetmeyiz adama" (Bir Provakatör Üstüne Hiciv Denemeleri, s.82)

Zart zurt etmek: "Öyle zart zurt eşil-mez toprağı gidenlerin / rahat bırak oğ-lum / Rahat bırak uyusun / O muhterem 'şehidi hürriyet' bey pederin" (age, s.83)

Alnını karışlamak: "Fakat bugün / sende beni sattığını gösteren / bir tek satır bula-nın / alnını karışlarım"(Orhan Selim, s.89)

Tereyağından kıl çekmek: "Gökler durgun bir deniz / tayyaremiz bir gemi. / Tereyağından kıl çeker gibi gidiyoruz / Kalıyör arkamızda bir duman yolu." (Ja-kond ile Si-ya-u, s.108)

Ağzının suyu akmak: "Fakat ne hik-mettir ki ben / yükselmişim de yerden / yüzlerce minare boyu / yine dünyaya ba-kıp / aktı ağzımın suyu."(age, s.108)

Bel kırmak: "Hemen önünde bel kırıp öptüm elinden" (age, s.111)

... kazan ben kepçe olmak.

Hal olmak.

"Dün gece / limana girince gemi / Ja-

kond kapağı attı karaya / Şanghay kazan o kepçe / Hal oldu Si-ya-u'sunu araya araya." (age, s.114)

Üfleyip püflemek: "Ocağında odun yanan bir lokomotif üfleyerek püfleye-rek sürüklüyor peşinden / beheri kırk ki-şilik kırk kırmızı vagonu."(age, s.117)

İki gözüm: "Bence, yani roman mu-harrirince / olduğu kadar / Benerci için de bu tahliye keyfiyeti / Siniri, ruhu, ke-miği, eti / Kemiren bir esrardır iki gö-züm / Serapa esrar." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.136) "Bir eski Acem şairi: / 'Ölüm adildir' diyor. / Yakup / ne güzel güldünüz iki gözüm / yaşarken bir kerre olsun böyle gülmemişsiniz-dir."(Ölüme Dair, s.288)

Gırtlak gırtlığa gelmek; Kapaşmak; Çipil çipil: "Britanya polisi içeri girdi, gırtlak gırtlığa kapaştık.. ... mavi gözle-ri çipil çipil, suratı çilliydi."(age, s.137)

Yüreği cız etmek: "Düşündüm Be-nerci'yi / ve melun bir ihtimalle birden / yüreğim cızz etti / Arif olanlar için / Bu fasıl da burada bitti." (age, s.138)

Canına okumak: "Tuluş şemsin, guru-bu şemsin / okumuşlar canına ... / Bu hu-susta yapılacak iş / söylenecek söz / Kal-mamış bana."(age, s.193)

Birisini satmak; Tertemiz olmak; Kıl kalmak; Halt yemek; Kalıbı dinlendirmek; Çiğerleri ağzından gelmek: "Arka-daşlarımı bana 'sen bizi sattın' dedi-ler...halbuki ben tertemizdim. Fakat on-lar haklıydı. Kıl kaldı kendimi öldürü-yordum, fakat bu haltı yemedim. ... Bu kitabın ikinci kısmında Somadeva'nın çiğerleri ağzından geliyordu. Öyle ağır çekiyordu ki, kendini öldürmek istedi. Fakat o da bu haltı yemedi. Bir kamyonun üstünde kalıbı dinlendirmeyi daha doğru buldu."(age, s.194)

Safra gibi atmak: "Biliyorum hareket helki beni altı ay, bir sene sonra bir saf-ra gibi fırlatacaktır." (age, s.195)

Cigara tellendirmek: "Şöyle pencere-nin önünde birer cigara tellendirelim de-di." (age, s.195)

Kafasına dank etmek. "İtalya'da fa-şizm / Emiliyalı büyük toprak kontlarının asalarından / geçip / İl Duçe'nin dazlak kafasında dank demiş / bir nuuurdur. / TARANTA-BABU" (Taranta-Babuya Mektuplar, s.218)

Sakalına ak düşmek: "Bizim burada göller / dumanlıdır. / Balıkların eti ya-van olur / sazlıklarından ısıtma gelir / ve göl insanı / sakalına ak düşmeden ölür." (Şeyh Bedrettin Destanı, s.252)

Anasını satmak:

"Hehehey TARANTA-BABU / hehey / yaşamak ne güzel şey / anasını satmış-ımın / yaşamak ne güzel şey"(Taranta-Babuya Mektuplar, s.219)

Üstüne üstlük; Dem vurmak: "...hem maddiyundan olduğunu iddia eder, hem de Giritli keşiş gibi, üstüne üstlük aradan asırlar geçmiş iken, Börklüce'nin denizleri sessizce aşan müridiyle konuş-tuğundan dem vurur." (Şeyh Bedrettin Destanı, s.250)

-Kahpe felek; Kambur devran; Yüre-ğine basmak: "Ama bu yürek / o, bu dil-den anlamaz pek / O, hey gidi kambur felek / Hey gidi kahpe devran hey / Der. Ve teker teker / bir an içinde / omuzla-rında dilim dilim kırbaç izleri / yüzleri kan içinde / geçer çıplak ayaklarıyla yü-reğime basarak / geçer Aydın ellerinden Karaburun mağlupları." (age, s.266)

Yüreği parçalanmak: "Hem ne dersin / o berbat ayarsız sesim / öyle bir doku-nuyor ki içime / yüreğim parçalanı-yor." (Bir Cezaevinde Tecritteki Adamın Mektupları, s.296)

Atılan taşın bir kuşu vurmaması: "Attı-ğın taş / dediğin kuşu vurmuyor / Dün-ya trene bindi / Gayrı dünya öküzün boynuzunda durmuyor." (Ceviz Ağacı ile Topal Yunus'un Hikâyesi, s.320)

İşte geldik gidiyoruz şen olasin Halep şehri: "İçimiz rahat / gönlümüzde hak edilmiş / ekmeğine doymuşluk / gönlü-müzde ışıktan / ayrılmının kederi / iş-te geldik gidiyoruz / şen olasin Halep şehri." (Kale Kapısından Çıkarken, s.350)

Ölümünden öte köy var mı?: "Memleket mi daha uzak / Gençliğim mi / Yıldızlar mı / Bayramoğlu Bayramoğlu / Ölüm-den öte köy var mı?" (Karlı Kayın Or-manında, s.361)

Deli divane olmak: "Şu Varna deli et-ti beni / divane etti" (Sofra, s.369)

Benden sonra tufan: "Dünya bu... Doğrusu zaten / hayatı seven akıllı / iyi yürekli ölümler / ne kırkbir günlük yas is-ter / ne 'benden sonra tufan' der." (Ölü Nezvalle Sohbet, s.397)

Ölsem de gam yemem: "Sen mutlulu-ğun resmini yapabilir misin Abidin / 1961 yazı ortalarındaki Küba'nın resmi-ni yapabilir misin. / Çok şükür çok şükür bu günü de gördüm ölsem de gam ye-mem gayrının resmini yapabilir misin üstat. / Yazık yazık Havana'da bu sabah doğmak varmışın resmini yapabilir mi-sin." (Saman Sarısı, s.420)

4) Atasözlerinden ve bilmecelerden yararlanma

a) Atasözü

Sabahın sahibi vardır; Gün bulutta kalmaz: "Sabahın sahibi vardır / Gün daima bulutta kalmaz / Her hal ilerdedir / Yaşanacak günlerin en güzeli." (Ceviz Ağacı ve Topal Yunus'un Hikâyesi, s.323)

Beş parmak bir olmaz: "Fakat ben 'dünyayı düzelterek bir ben mi kaldım' a kadar düştüm. Mümkündür ki 'beş par-mak bir olmaz' a kadar da alçalayım. Amma bana öyle geliyor ki sizin hakkı-nız var." (Benerci Kendini Niçin Öldür-dü, s.172)

b-Bilmece

"Paris Üstüne Bilmeceler" şiirini, "so-ru-yanıt" olmak üzere, bilmece formun-da düzenlemiştir. Şöyle ki: "Hangi şehir şaraba benzer? / Paris. / ... / Hangi şehir kırk yağmurlarda bile güzeldir? / Paris. / Hikmetin oğlu hangi şehirde ölmek is-terdin? / İstanbul'da / Moskova'da / Bir de Paris'te. / Paris ne zaman çirkinleşir? / Basimevleri basıldığı / Kitaplar yakıl-dığı zaman. / Hangi şehirde yedin ekme-ğin hasını? / Paris'te / ... / Paris'te ne çok neyi sevdi? / Paris'i. / Paris'te kime çi-çek götürdün yoldaşım? / Komunacıla-rın duvarına / bir de dal gibi bir dilbere. / ... / Paris'e inanıyor musun Ademoğlu? / Paris'e inanıyorum." (s.391)

5) Halk ağzı, mahalli şive ve argo etkileri

Heeeey; Hoooop: "Heeeey nerden ge-çelim / yalınayak / koşarak / devlerin / geçtiği / yerden geçelim. / Heeeey / Hop / Heeeey / Hep / Birden geçelim." (Gü-neşin Sofrasında Söylenen Türkü, s.76)

Yuf çekmek: "Ben Nazım Hikmet / ra-kımülhuruf / işbu hususta / düşmana-a dostu / çekip yürekten / günde beş növ-bet / yuf üstüne yuf / iddia ediyorum / is-pat edeceğim / ispat edemezsem / sahnı sühandan / yıkılıp gideceğim." (Jakond ile Si-ya-u, Bir İddia, s.94)

Lanet olsun: "Lanet olsun Luvr'una, Paris'ine / Yazarım ben de hatıratı / mu-şambamın tersine." (age, s.96)

Anam-babam; Çakmak-çakmamak: "O akşam / birdenbire fırtına çıktı / Ama ne fırtına babam / Ama ne fırtına." (age, s.109) "Düşündüm ki bu göklerden ge-len madam / bizim gemici dilinden usu-lünden / çakmazdı anam." (age, s.111) "Dönüp arkama baktım ki anam / yolu-yor seyrek sakalını, / seyrek sakalını adam." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.178)

Vay vaaay; Be: "Şang-Hay büyük bir limandır / beyazların gemileri kocaman-dır / sarıların kayıkları küçücük / Kızıl saçlı bir çocuğa gebe Şang-Hay / Vay vaaay... / Ne acayip yer be Şang-Hay" (Jakond ile Si-ya-u, s.113)

Varda: "Yol verin varda... / Çan-Kay-Şi'nin celladı / Yeni bir kelle kovalıyor / Yol verin varda..." (age, s.115)

Dırlamak, dırlanmak: "Kees / yeter. / Dırlanma bozuk bir mitralyöz gibi / Za-bıt katibi / Kararı oku." (age, s.118)

Eeeee?: "Konuştular / Eeeee / sonra / dersiniz / bakın birinci babımıza" (Be-nerci Kendini Niçin Öldürdü, s.130)

Behey: "Behey tramvay / çiğnenecek-sin." (age, s.141)

Halt etmek; Kıyak: "Hamlet gibi bu-dala / Verter gibi komik olmamak lazım / Nazım / bilmiyorum ne halt edeyim / Nasıl alt edeyim / Şöyle bir poz alıp dur-mak / kendi kendini vurmak / kıyak iş doğrusu." (age, s.150) "Şimdi biz ne halt ederiz." (Taranta-Babuya Mektup-lar, s.212)

Teres; Be herif: "Teresin keyfi yerin-de / ne mükemmel bir ışık var / beni gö-ren gözlerinde / Gözlerinin içine güneş vuruyor / Masada bir portakal duruyor / soluyarak soyup yedim / Haydi be herif / Anlat dedim." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.153)

Gebermek: "Böyle duvar dibinde , sırtüstü gebermek berbat şey be ." (age, s.159)

Amma: "Amma bana öyle geliyor ki , sizin hakkınız var." (age, s.172)

Ala: "Benerci sordu: / Saat kaç / Altı / Ala / Anlamadım." (age, s.194)

Kardaşım; Uyyy aman; Kocakarı: "Meydanda bir kalabalık vardı kardaşım uyyy... aman kalabalık / Rüzgârlı bir or-man gibi uğuldardı kardaşım / bu yaman kalabalık. / ... / Kocakarılar oturmuşlar eşiklere / iğne değil bir kıl koparıp atsan sakalından / düşmezdi yere." (age, s.173)

Ne mene gidiş: "Yaşamak / Ne acayip iştir ki / bu ne mene gidiştir ki Taranta-Babu / bugün bu / bu inanılmayacak ka-dar güzel / bu anlatılamayacak kadar se-vinçli şey / böyle zor / bu kadar dar / böyle kanlı / bu denli kepaze." (Taranta-Babuya Mektuplar, s.221)

Gidi: "Fakat eğer sağsa ve bu yazdık-larımı okursa, benim için 'gidi hain' di-yecektir" (Şeyh Bedrettin Destanı, s.250)

Isıtma (sıtma): "Balıkların eti yavan olur / sazlıklarından ısıtma gelir." (age, s.252)

Geçek: "Bedreddin: Nöbet bizimdir. Rumeline geçek dedi.." (age, s.258)

Tevatür; Velakin: "Tevatür güzelmış İstanbul şehri/ varıp görülmesi nasib ol-madı/ Velakin niye tiftiği yok/ altmış ha-neden otuzunun." (Ceviz Ağacı ile Topal Yunus'un Hikâyesi, s.320)

Hay huy: "Ruhum / 'havada yaprağa dönderdi rüzigaar beni' / Muallim Na-ci merhum / Bu hayı huy neden / Ve in-sanlar neden dolayı / Şu tabakta yatan uskumru gibi mahzun." (Şaban Oğlu Se-lim ile Kitabı, s.324)

Tentene (dantela): "Tentene işlerdi Mebrure Hanım / Uyanır bir beyaz güle başlar / uyurken dağıtırdı gülünü." (age,

s.328)

Ha uşaklar; Uy; İslah be: "Domates, yeşil biber, kalkan tavası / radyoda ha uşaklar Karadeniz havası / rakı kadehte aslan sütü anason / uy anason kokusu / ahbapça, kardeşçe konuşulan dilim... / A be islah be, islah be halim." (Sofra, s.369)

Giresi; Güz: "Dünya kan kırmızı, saman sarısı, ölü yeşil / Güz gelmiş / Oysaki gönül / Güzge giresi değil..." (Dünya, s.373)

Kendine iyi bak: "Neyse. Ben gidiyorum. Kendine iyi bak. Ben kendime iyi bakıyorum. Üzülme. Git. Lambayı söndür." (Benerci Kendini Niçin Öldürdü, s.171)

6) Gelenek, görenek ve inançların etkileri

Göz yaşını göstermeden için için ağlamak: "Düşmanlar kına yaksın / dostlar girsin saflara / Sen göz yaşı göstermeden ağlayacaksın / Gece gelen telgraflara..." (Gece Gelen Telgraf, s.75)

Gülüşi gizlemek: "Memleketim: Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya / kurşun kubbeler ve fabrika bacaları / benim o kendi kendinden bile gizleyerek / sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir." (Memleketimi Seviyorum, s.284)

Dünyanın değişik yerlerinden, halk kültürlerini çeşitli yönleriyle yansıtan betimlemeler.

Afrika-Galla görüntüleri: "Boynunda mavi maymun dişinden / üç dizi gerdanlık taşıyan / kırmızı tüylü bir kuş gibi göğün altında / ve bir akarsu gibi yerin üstünde yaşayan / sözleri sözlerimin / gözleri gözlerimin bakır aynası / üçüncü kızımın ve beşinci oğlumun anası / Taranta-Babu." (Taranta-Babuya Mektuplar, s.214) "Papa XI. Piyi gördüm Taranta-Babu / bizim kabilenin / büyük sihirbazı neyse / burada o da bu... / Yalnız / bizim sihirbaz / üç başlı mavi şeytanı / Harar dağları ardına koymak için / para almaz. / Kurbanlık yaban eşekleriyle / yılda iki yük fildişi yığını / kapatır onun / bütçe açığını. / Oysa ki San sentete / Papa / bütçesini yaban eşekleriyle kapatamaz. / Adamcağızın / kara cübbeleri altın işlemeli haçlı elçileri / ve kısa donları ponponlu askerleri var. / O onların / onlar onun / eline bakıyorlar." (age, s.216)

İtalya görüntüleri: "İtalya'nın / nakışlarında güneşler oynayan ipekli şalları / Pompei yollarında kara katırlarının nalları / boyalı kutusunda Verdi'nin yüreği atan / laternası / ve ala düdük makarnası / kadar / faşizmi de meşhurdur / Taranta-

Babu / İtalya'da faşizm / Emilialı büyük toprak kontlarının asalarından geçip / İl Duçe'nin dazlak kafasında dank demiş / bir nuuurdur. / TARANTA-BABU / Bu nur / yarın / ve Romalı bankerlerin demir kasalarından / inecektir üstüne / Habeş ovalarında mezarların." (age, s.218)

Anadolu görüntüleri: "Ankara ovasında keçiler / kumral ipekli uzun kürklerin pırıldaması. / Yağlı ağır fındığı Giresun'un / Al yanakları mis gibi kokan Amasya elması / zeytin, / incir / kavun / ve renk renk / salkım salkım üzümler / ve sonra kara sapan / ve sonra kara sığır / ve sonra: ileri güzel iyi / her şeyi / hayran bir çocuk sevinciyle kabule hazır / çalışkan, namuslu, yiğit insanlarım / yarı aç yarı tok / yarı esir..." (Memleketimi Seviyorum, s.285)

Anadolu köylülerinin betimlenmesi: "Dün köylerden inenleri seyrettim: / yorgundular / kurnaz / ve şüpheli / ve kaşlarının altında keder / erkekler eşeklerde / kadınlar çıplak ayaklarının üstünde geçtiler." (Çankırı Hapishanesinden Mektuplar, s.305)

Halkın doğayla ilgili deneyim takvimi: "Pamukladı mıydı kavaklar / kiraz gelir ardından." (age, s.304) "Cevizlerini eylülde döker / yaprakları yeşil dururdu kasıma kadar." (Ceviz Ağacı ile Topal Yunus'un Hikâyesi, s.306)

Halk inancı: "Ve yerlilerin kavlince: / altı tek mil tuz madeni olduğundan / yıkılacak Çankırı şehri. / Kıyametten kırk gün önce." (Çankırı Hapishanesinden Mektuplar, s.307)

Ölünün kırkının çıkması-ölünün ardından kırk gün yas tutma:

"İyi yürekli ölümler / ne kırk bir günlük

yas ister." (Ölü Nezvalle Sohbet, s.397)

Son olarak da Nasrettin Hoca, Ferhat, Kerem, Keloğlan gibi halk anlatılarının tanınmış kahramanlarını; Bayburtlu Zihni, Yunus gibi çok tanınmış halk şairlerini; "Çanakkale İçinde Vurdular Beni", Çarşambayı Sel Aldı" gibi sevilen halk türkülerini; "kıyamet", "İsrafil'in suru", gibi yaygın halk inançlarını ve "kahpe felek, gayrı yeter" gibi halk ağzı söyleyişlerini harmanlayarak kullandığı, bir "Türk Köylüsü" betimlemesiyle bitirmek istiyorum bu incelememi:

"Topraktan öğrenip / kitapsız bilendir / Hoca Nasrettin gibi ağlayan / Bayburtlu Zihni gibi güler / Ferhat'tır / Kerem'dir / ve Keloğlandır / yol görünür onun garip serine / analar babalar umdu keser / Kahpe felek ona eder oyunu / Çarşambayı sel alır / bir yar sever / el alır / kanadı kırılır / çöllerde kalır / ölmeden mezara koyarlar onu / O 'Yunusu biçaredir / baştan ayağa yaredir / ağu içir su yerine / fakat bir kerre bir dert anlayan düşmesin önlerine / ve bir kerre vakterişip: / 'Gayrı yeter' / demesinler. / Ve bir kerre dediler mi: 'İsrafil surunu urur / mahlukat yerinden durur' / toprağın nabızı başlar / onun nabızlarında atmaya / Ne kendi nefsinin korur / ne düşmanı kayırır / dağları yırtıp ayırır / kayaları kesip yol eyler abihayat akıtmaya..." (Türk Köylüsü, s.294)

Sonuç

Sonuç olarak görüldüğü gibi, şairliğiyle, kişiliğiyle, sanatıyla bir dünya devri olan Nazım, şiirlerini yaratırken dünya halk kültürleri denizinden, ebemkuşağı gibi renk renk motifler, çizgiler, sesler almış ve onları kendileştirip zenginleştirerek, dünyanın en güzel şiirlerine dönüştürüp, yine dünya halk kültürleri denizine yepyeni, ışıklı, gürül gürül akan bir ırmak olarak geri akıtmıştır. Kendisi de bir "Ulu ırmağa" benzettiği sanat konusunda şöyle der: "Bizim zaatları düşünüyorum şiirciliği, resimciliği, çalgıcılığı filan düşünüyorum ve anlıyorum ki, bir ulu ırmak akıyor, 'insan eli ilk mağaraya ilk bizonu çizdiğinden beri. Sonra bütün çaylar yeni balıkları, yeni su otları, yeni tatlılarıyla dökülüyor onun içine ve kurumayan uçsuz bucaksız akan bir O'dur." (Saman Sarısı, s.422)

Yıllardır kurumayan, zaman içinde de kurumayacak olan ve uçsuz bucaksız bütün dünyamızda akıp duran Nazım'ın şiirinin, bundan böyle de dünya durdukça akıp durması ve dünyamızı daha bir anlamlı, daha bir yaşanılır kılması dileğiyle.

“Türkler ve Yunanlılar-Çatışan Komşular” kitabı üzerine Politik psikolojinin cinleri

Toplumlar arasında çözümü neredeyse imkansız kan davaları vehmetmenin, birlikte yaşama erdemine işaret eden tutumları geçici yanlısamalar olarak görmenin, devletlerin güç ilişkilerini halkların düşmanlığı ile özdeşleştirmenin, siyasal iktisadın iktisat kısmını dumura uğratıp yerine psikolojiyi ikame etmenin ulaştığı ve eklemlendiği nokta ise bellidir; en son Irak işgali ile birlikte, devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye hizmet edecek uluslararası hukuk iğdiş edildiğine, aralarındaki ‘kan davası’nın alevlenmesi riski yüksek olan devletlerin varlığı verili bir durum olduğuna ve ‘kimlik meseleleri’ nedeniyle bu duruma çare bulamayacaklarına göre bir efendiye gereksinim apaçıktır.

Dr. Cemal Dindar

Psikanaliz, yaratıcısı Freud’un, libidonun biyokimyasal karşılığının keşfedileceği beklentisi dahil, kendini tıbbın içinde tarif etme konusunda tutkulu olduğu dönemler yaşamış olsa da, tıp ve psikiyatri ondan hiç hazzetmedi.

Psikanalizin ideolojik bir aygıtı dönüşüm öyküsü

Modern psikiyatri bir iyimserliğin, bilinçli toplumsal eylemin, ampirik görgünün ve hümanizmin çocuğu olmuştur. Pınel’le özdeşleşen zinciri kırma eylemindeki etkin güç, Fransız İhtilali’nden başkası değildi. Mazhar Osman’ın Reşadiye Kışlası’nın, Fransızların işgal yıllarındaki karargahının yerinde Bakırköy Akıl Hastanesi’ni kurma deneyimi ile Cumhuriyet’in ülkeleri arasındaki bağlar verimli fakat başka bir incelemenin konusudur. Psikanaliz ise, edebiyat ve felsefedeki kökleri XIX.yüzyılda belirginleşmiş olsa da, kurumsallaşması temel alındığında iki savaş arasının çocuğudur. Bilimde ‘belirsizlik’in gücüyle determinizmin onulmaz bir yara aldığı, Avrupa’da devrim umutlarının tükenmeye yüz tuttuğu, parçalanmanın sanatta dadaist yıkıma hayatta ise çarkların altında ezilmeye vardığı, Kafkaesk bir hayatın tohumlarının atıldığı bir dönemde biçimlendi. Topluma atfedilebilecek hemen hiçbir ‘bilinç’ türüyle kıymetli bir rabita geliştirmek ile ilgilenmedi. Onun toplumu, uzun yıllar, hemen hep ‘kitle’ oldu ve toplumun kitleye evrildiği bu kavramsal dönüşüme niye gereksinim duyulduğu belliydi: psikanalizin kuruluş döneminin acılarının; yani özellikle kıta Avrupasındaki devrim girişimlerinin kana bulanmışlığının, yeni sonuçlanmış

bir dünya savaşının yıkımlarının ve ufukta beliren bir ikincisinin yapabileceği yıkımların tarıfsızlığının gösterdiği gibi kitlesel eylemlilik, bilinç ile değil körlük ile maluldü. Psikanaliz bir iyimserlik ikliminde değil kötümserlik vahasında doğdu. Buradaki çerçeveye uygun bir ifadeyle, en yetkin ifadesini Kafka’da bulan ‘böcekleşmiş’ bireyin, ‘talin elinde oyuncak bile olamamış’ Gregor Samsa’nın kaderiyle ilgilendi. Zira, Gregor Samsa, hiç de bilinçli eylemliliğinin bir sonucunu yaşıyor gibi görünmüyordu. O bir sabah, kendini böcekleşmiş bulmuştu ve böcekleşmiş olduğunu keşfedebileceği, psikanalizin bakışıyla, yaşadığı hayatın en has bilgisini ‘bilince çıkartabileceği’ bile şüpheliydi.

Modern psikiyatri, bir de bu nedenle

psikanalizden hiç hazzetmedi: çıkış noktasına ‘Rönesans-yeniden doğuş’ dediği, temel öngörülerini sağlıklı kabul ettiği ve bilince büyük önem atfettiği bu projede, proje ile ilgili gibi duran bir ‘enkazın’ nedenleri, dolaylı da olsa sorgulanmaktaydı. Kafka’nın edebiyatta açtığı Davanın bir benzeri ruhbilim alanında açılmıştı ve davacıların önemli bölümünün hekim olduğu göz önüne alınırsa, orada durmayıp, psikiyatriye de bulaşacağı anlaşılmaktaydı. Direncin izlerini bizzat Freud’un yaşamında görmemiz mümkündür. Freud, başlangıçtaki kısa dönem bir yana, bilgiyi bir kurumda değil muayenehanesinde üretmiştir. İnsan gerçekliği ile ilgili yetkin bir araştırmayı deha düzeyinde sürdürmesine rağmen, toplumsal fikirlere selamsızlığı ve üstelik

horgörsüsü bilinmektedir. Bunun kör gözüüm parmağına bir örneği Einstein-Freud mektuplaşmasıdır. 1931 yılında Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (International Institute of Intellectual Cooperation) "aydınların Milletler Birliği'nin ve entelektüel yaşamın ortak çıkarlarına hizmet edeceği düşünülen konularda" yazışmasını ve bunların yayınlanmasını hedefler. Einstein'a, geçtiğimiz yüzyılın büyük rasyonalistine de öneri götürülür, o da Freud'u seçer. Freud'un bu çabayı sıkıcı ve kısır bir tartışma olarak gördüğü biliniyor. Yine de Einstein'a yazdığı mektupta, bugün benzer sorunlara onun temellerini kurduğu kuramla bakanların kaçındıkları kabulleri işlemekle işe başlar. Bir: tarih şiddetin özsel olarak değişmediği ve yeni biçimler kazandığı süreçtir; yasalar ile kaba şiddet birbirlerinin karşısı değildir; aralarında özsel bir fark yoktur. Toplum eşit olmayan unsurlardan oluşur ve "...toplumun adaleti toplum içindeki eşit olmayan güçlerin bir dışavurumuna dönüşür; yasalar yönetenler tarafından ve yönetenler için yapılır." Yönetici sınıf, bu kavramı Freud kullanıyor, gücü elinde tutmak isterken, baskı altındakiler gücün adaletli bir şekilde yeniden dağılımını talep ederler ve yönetenler sıklıkla bu talebi kabul etmezler. Sonuçta, Freud'un mektubundan aynen alıyorum, "hunu başkaldırı ve iç savaş izler." İki: bir insan grubu iki yolla birarada yaşar ve bir toplum oluşturur; "şiddetin zorlayıcı gücü ve üyeleri arasındaki duygusal bağlar (teknik adıyla özdeşim)." Bunlardan ya birisi, ya da her ikisi etkin olabilir. Sıklıkla bu duygusal bağ fikirler olarak ortaya çıkar. Freud'un, bu yazının çerçevesi ile de ilgili olan örneği Panhelelizm'dir: "komşu barbarlardan üstün olma duygusu... Yunanlılar arasındaki savaş geleneklerini yumuşatmaya yeterli olur, ama Yunan ulusunun farklı kesimleri arasındaki savaşçı ihtilafları önlemeye, hatta bir kenti veya kentler konfederasyonunu, rakibi karşısında avantaj kazanmak için Persli düşmanlarıyla ittifak yapmaktan alıkoymaya yetmez... Kanunun başlangıçta kaba şiddet olduğu, hatta bugün bile şiddetin desteği olmaksızın yapamayacağı gerçeğini gözardı etmemiz büyük bir hata olacaktır" Üç: Freud, insanın serüveninde, insanla birlikte bu serüvenin temel öğelerinin de değiştiğini düşünmektedir. Bu da, politik psikolojide 'bilinç dışı çatışmalar'ı halklar arasında handiyse ebedi düşmanlık gerekçesi olarak formüle edenlerden önemli bir ayrımdır. "Uygarlaşma sürecine paralel gelişen ruhsal değişimler" üzerinde duran Freud, uygarlığın özellikle iki temel karakteristiğini vurgular: "içgüdüsel ya-

şamı yönetmeye başlayan aklın güçlenmesi ve sonuçtaki onca avantajıyla ve tehlikesiyle saldırganlık dürtülerinin içselleştirilmesi... kültürel tutumun ve gelecekteki bir savaşın sonuçlarına yönelik haklı korkunun, belli bir süre sonra savaşlara bir son verilmesini sağlayabileceğini ummak bir ütopya olmayabilir... uygarlığın gelişimini destekleyen herşey aynı zamanda savaşa karşı da etkinlik gösterir."

merkeze alarak bilgiye yeni bir hiyerarşi kurma niyetiyle de birlikte vardır ve bu disiplinin açıklayıcılık gücü ne denli şişirilirse o denli ideolojik bir yapıntı haline dönüşür. Sonuçta, yapısına bir eter gibi sinmiş ideolojik yüklerle birlikte, bu ideolojik yük görünür hale geldikçe, temasa geçtiği her bilgi alanını sakatlamakta,

Kıta Avrupası'nda Frankfurt ekolü ile birlikte, Reich ve Fromm gibi kuramcılar Freud'un biçimlendirdiği bilgi alanını, psikanalizi, toplumcu fikirlerin kaynağı olan Marksizm ile harmanlamaya mesai verdiler. Avrupa kültür çevresindeki bu uzlaşma çabasına karşılık gelen başka bir çaba da pratikte, daha çok da Kuzey Amerika'da en azından 1960'lara, yani psikofarmakolojinin etkinleştiği döneme değin sürdü ve sigorta şirketlerinin talepleri de göz önüne alınarak psikanalizin süresinin kısaltılması, terapinin aşırı şematik hale getirilmesi gibi gelir-geçer çözümler önerildi. 20.yüzyılın son çeyreği benzer birçok örnek gibi bu çabaların da kan kaybettiği dönem oldu. Marksizm, önerdiği toplum projelerinin ilk örneklerinin yıkılışıyla gözden düştü ve psikanaliz ile Marksizmi buluşturmaya yönelik çabalar da aynı akıbete uğradı.

Bu çabaların yarattığı ve yaşanan yıkımla boş kalan alan ise psikanalizin kötüye kullanımından gücünü devşiren 'politik psikoloji' ile dolduruldu. Psikanaliz, bireysel düzlemde; büyük çoğunluğun ulaşamadığı, pahalı, seçkin bir 'hizmet alanı' haline gelirken, toplumsal düzlemde; seçkinlerin toplumsal ve toplumlararası meseleleri çözümlemek için kullandıkları bir 'bilgi alanı' oldu, belki de yönetilenler hakkında yöneticilere sunulan bir 'servis alanı'na malzeme taşıdı. Özellikle politik psikoloji alanında yazılanları okudukça, kişi yalnız diğer bilim disiplinlerinin değil, tüm tarihin, tüm mitolojinin ve hatta sanatın bu yazılanları doğrulamak için kurgulandığı sanısına kapılıyor. Bu kötüye kullanım o denli açık ki, disiplinlerarasılığa vurgunun eninde sonunda bu vurguyu yapanların kendi disiplinlerindeki bir krizi aşmaya, sıklıkla da örtmeye yönelik bir işlevinin olduğunu yazmış olan Althusser'e, politik psikoloji özelinde şu yargımızı da ekleyebiliriz: disiplinlerarasılık talebi olan bir disiplin, burada ruhbilim, kendisini

ta, yok saymaktadır. Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan ettiği ve tezinin Türkçe'de dolaşıma girdiği yıllar, daha öncesinde ruhsal zorlanmalar ile ilgili toplumsal etkenlerin rolünü yazılarında işlemiş ve tıbbiyeyi Türkiye'nin hangi ilinde okursak okuyalım yazdığı ders kitabıyla kuşkusuz kuşağının psikiyatri hocası olmuş Orhan Öztürk'ün, psikiyatri kongrelerinde vurgusunu toplumsaldan biyolojiye eğdiği yıllardır. İstanbul'da yapılmış bir biyolojik psikiyatri kongresinde, Orhan Hoca'nın, yıllarca sürmüş dinamik psikiyatri vurgusunu, bir inanç sorunuymuş gibi, "ben yanılmışım... biyolojik alanda çalışmalıyız..." türünden ve içimi acıtan bir biat tatsızlığıyla dökülen cümlelerle ifade ederek bu dönüşümü özetlediğini anımsıyorum. Bu yıllar, aynı zamanda bu eleştiri yazısının yöneldiği metin olan, Volkan ve Itzkowitz'in "Türkler ve Yunanlılar-Çatışan Komşular" kitabının yayınlandığı yıllardır. Şüphesiz bu atmosfere eklenebilecek başka örnekler de vardır.

Bu örneklerin aynı tarihsel kesitte ortaya çıkmasının rastlantı olmadığının en yetkin işareti şudur: 20.yüzyılın son çeyreğinde bu öykü yaşanırken, psikofarmakoloji, ilaç endüstrisinin en çok kâr getiren alanlarından biri, sienes (CNS-central nervous system: merkezi sinir sistemi) bölümleri en gözde bölümler oldu. Iraklılar ile Amerikalılar, Volkan ve Itzkowitz'in kuramınca, aralarındaki 'seçilmiş travmalar, seçilmiş zaferler, psişik çatışmalar...(!)' nedeniyle ve Saddam'ın kişisel ve Bush'ların aile tarihinde arayanın bela kabilinden bulacağı gibi, travma ve zafer arayışları gereği savaşmak durumuna geldiler. Bağdat'a, medyadaki tabirle canlı kalkan olmaya giden Batılıların bir bölümü bu 'psişik çatışmalar'dan bihaber olduklarını anlamakta geciktirler ve Anglosaksonların Irak'a saldıracaklarını gördüklerinde ne yaptılar? Memleketlerine döndüler ve

dönmeden önce, Iraklılara, lazım olur diye depresyon ilaçları dağıttılar.

“Türkler ve Yunanlılar/Çatışan Komşular”: Düşmanlığın metafiziği

Freud'un yazdıklarında, kavimler arasındaki çatışmaların, özellikle bilinçdışı süreçlerle çözümlenmesine yönelik belirgin bir tutum yoktur. Psikanaliz kavramlarıyla, halkların birbirlerine karşı tutumlarını çözümleme çabası, sözünü ettiğimiz gibi, çok sonra ortaya çıkmıştır. Buna niye gereksinim duyulduğunun iyi bir ifadesi, şu alıntıdır (ve altını çizdiğim vurgular yapılan çalışmanın ideolojik yükünü iyice ele vermektedir):

“Ulusların ve etnik grupların birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarına dair düşünce tarzımıza yeni bir düzenleme getirmemiz gerektiği açıktır. Saunders şöyle diyor: ‘Eski mercekler artık dünyayı odaklayamadığı ve geleneksel söz dağarcığı doğru olarak tanımlayamadığında, yeni mercekler üretmek ve taze bir dil yaratmak hem gerçekçi hem de akılcı olacaktır.’

Harold Saunders'in izinden giderek, bu kitabın amacının uluslararası dinamikleri daha iyi anlamak ve eyleme yönelik öneriler oluşturmak üzere, gözlemlerimizi diğer paradigmalara bütünleştirmemize yardımcı olacak yeni bir psikolojik mercek üretmek olduğunu söyleyebiliriz.

...Farklı etnik kökenleri olan komşuların psikolojisine bir örnek sunmak ve bu psikolojinin nasıl olup da politik, ekonomik, yasal ve askeri etmenlere egemen olan, göze görünmeyen bir odak haline gelebileceğini göstermek için bu çatışmayı kullanmak istiyoruz... Bu kitapta ilk olarak büyük grup komşuların psikolojisine genel bir bakış getirecek, sonra da Türkler ve Yunanlılar arasında Türk Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt'te Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i mağlup etmesiyle başlayan karşılaşmaları ve düşmanlıkları ve bunların yanı sıra ortaklıkları tartışacağız.

...1999'a kadar Türk-Yunan politikalarında büyük bir değişme olmadı. Türkiye ve Yunanistan'daki 1999 depremleri ve iki tarafın karşılıklı yardım çabaları Türk-Yunan ilişkisinin rengini değiştirdi, bu yumuşama ve insancillaşmaya bazıları ‘depresyon diplomasisi’ adını yakıştırdılar. Fakat, Türk ve Yunan ilişkilerindeki değişimler bu kitapta incelediğimiz ‘kimlik meseleleri’ni değiştiremez.

...Temel önermemiz şudur: Bir kez bu

konu tam olarak anlaşıldıktan sonra, düşman imgesine ilişkin yapıların psikolojik analizi Türkleri ve Yunanlıları ayıran farklılıklara barışçıl çözümler getirmeye daha yakın tutumların geliştirilmesini adım adım kolaylaştırabilir. Amacımız Türkler ve Yunanlılar olduğu kadar, işin içinde olabilecek üçüncü tarafların da, genellikle dış politika ve uluslararası ilişkilerin belirleyicileri olarak kabul edilen sözde ulusal egemenlik çıkarları, devletlerin hakları ve yükümlülükleri, ulusların prestij ve onuru, taktik-politika-strateji hesapları ve ‘reel-politik’ altında yatan derin ve karmaşık psikolojik gereksinimleri, güdülenmeleri ve kaygıları anlamalarına yardımcı olmaktır. Ayrıca bu kitabın derinlikli bir psiko-tarihsel ve psiko-politik analizin nasıl gerçekleştirildiğine bir örnek oluşturacağını umuyoruz.” (Volkan ve Itzkowitz, 2002)

Uzun bir alıntı olduğunun farkındayım. Lakin bu uzun alıntı, bir önceki uzun girizgahın niye yapıldığına dair gerekçemdir. Baştaki Saunders referanslı alıntı, gerçeğin boşluk kabul etmeyeceği ve ortaya çıkmış boşluğun bir şekilde doldurulacağını ve aynı zamanda toplumların dışıyla tınağıyla biriktirdikleri birikimin nasıl da hiçleştirileceğinin ifadesidir. Tarihin sonu zaten ilan edilmişti. Meğer ki, belirleyici öge bilinçdışı süreçlerdir öyleyse tarih politik psikolojinin vargılarından başka nedir ki!.. Bu uzun geçmişin bilgisini soyutlamaya çalışan insan bilimleri geçersizdir ve sözkonusu inceleme alanı toplumların ilişkileri olduğunda biricik görevleri psikolojik çözümlemelere malzeme sunmaktır. Özellikle Batıda ve onca müca-

deyle elde edilen hukuksal normlar da geçersizdir ve bu geçersizliğin biricik sorumluları elbette görünür olanın ‘altında yatan derin ve karmaşık psikolojik gereksinimleri, güdülenmeleri ve kaygıları’ halledememiş Türkler, Yunanlılar ya da diğer halklardır. Bazen, mesela, depresyon olur, Yunanlılar ile Türkler arasında yumuşama, ‘insancillaşma’ belirtilebilir görülebilir. Bu normal bir süreç değil ‘depresyon diplomasisi’dir. “Fakat, Türk ve Yunan ilişkilerindeki değişimler bu kitapta incelediğimiz ‘kimlik meseleleri’ni değiştiremez.” Peki niye? Çünkü derinlikli psiko-tarihsel ve psiko-politik analiz öyle diyor. Bu ‘değiştiremez’ hükmünü içeren metafizik kabulle ilgili tartışmayı fizik bir alana taşımak mümkün mü?

‘Etnik ilişkiler psikolojisi’

İnsan doğar. Bu sözü sevmemek mümkün mü!.. Nebil Özgentürk’ün *Bir Yudum İnsan* belgeselinin laytmotifi. Öyle devam ediyor. İnsan yaşar...

Gelelim ‘Türkler ve Yunanlılar-Çatışan Komşular’ kitabının yazarlarının anlattığı öyküye. Kitabın adını, metin boyunca TY-ÇK kısaltmasıyla anacağım. TY-ÇK’yı şöyle özetleyebiliriz: Kitabın ‘Tarihe Psikolojik Bir Mercekten Bakış’ adlı ilk bölümü, temel psikolojik tezlerin ortaya konduğu bölümdür. Kitabın geride kalan kısımları ise bu ‘yeni psikolojik mercek’ ile tarihi yorumlama denemesidir.

İnsan doğar. Bebeğdir. Başlangıçta, aynı bir kendilik(self) duygusu yoktur. Bebek büyür. Başlangıçtaki zihinsel karmaşa ilk üç yıl içinde gerçek ve bütüncül bir ‘Ben’ duygusuna evrilir. Yazarlara göre, bu evrimin öyküsü, bize Türkler ve Yunanlıların, tabi bu arada Filistinliler ve İsraillilerin, Hırvatlar ve Sırpaların, Azeriler ve Ermenilerin niye çatışan komşular olduklarını anlamamız için kuramsal çatıyı sunacaktır. Küçük bir çocuk yaşadığı deneyimleri bütünleştirme yetisiyle sahip değildir; kendisine neyin haz verdiğini, ‘iyi’ geldiğini ve neyin acı verdiğini, ‘kötü’ geldiğini bilse de, iyi ve kötü’nün aynı ‘nesne’den gelebileceğini, emziren anne ile mesela işe gidip geciken annenin aynı kişi olduğunu algılayamaz. Siyahın siyah, beyazın beyaz ve birçok deneyimin ise gri olduğunu öğrenmesi zaman alır. Bu öğrenme sürecinde çocuğun kendine ait belli parçaları başkalarına veya şeylere yansıtması büyük bir rol oynar. Bütüncül bir ‘Ben’ duygusu için iki tip yansıtma işlev görür: Çocuk kendi bütünlüğünü tehdit edici ve kabul edile-

mez bulduğu 'kötü' yönlerini diğerlerine yansıtır; 'Ben' değil, O(nlar) kötüdür, ve/veya, çocuk bütünleştiremediği 'iyi' yönlerini de başkalarına yansıtır. Yazarlar, "sanki kara bir günde kullanmak üzere bunları güvenceye almak istercesine" diye yazıyorlar. Çocuk, gelişimi boyunca, geçmişte bütünleştiremediği ve başkalarına yansıttığı iyi ve kötü yönlerini, sonradan kendilik temsiline katabilir. Bireyin yapabildiğini, Volkan ve Itzkowitz'e göre, Türkler ve Yunanlılar ve de başka komşu toplumlar yapamazlar, çünkü, çocuğun ait olduğu gruptaki yetişkinler tarafından bazı projeksiyonlar öylesine onaylanırlar ki, "grup projeksiyonları olarak yerleri sabitleşir." Çocuk, bir etnik gruba ait olarak, gruptaki yetişkinlerin desteklediği ortak rezervuarları biriktirir. TY-ÇK'da, Volkan'a atfedilen tez şudur: "kötü" ortak rezervuarlar paylaşılmış 'öteki'nin (düşmanların) ve ortak 'iyi' rezervuarlar 'bizlik'in (müttefiklerin) başlangıcıdır. "Bizlik" ister bir klan, isterse herhangi bir büyük grup etiketi söz konusu olsun, etnisitenin çekirdeğidir ve 'öteki' genellikle komşu bir gruptur."

Volkan ve Itzkowitz'e göre, genel bir 'komşuluk psikolojisi'nden söz edilebilir. Yukarıda andığımız halklardan komşu olanlar, bilindiği gibi aynı toprak parçasında hak iddia etmektedirler. "Türk-Yunan yüzleşmesi ise başka bir paradigmadır... tüberküloz vakasında..." olduğu gibi. Biz, verem benzetimini ve Kuhn'cu bilim felsefesi açısından bir bilim alanında- ki yazarlar komşuluk psikolojisi ya da etnik ilişkiler psikolojisi adında bir bilimsel çaba içinde oldukları iddiasındalar- farklı olgulara göre paradigmanın değişmeyeceğine, eğer bir olgunun paradigmayı değiştirme gücü varsa artık o paradigmanın iflasından söz etmek gerçeğine dair bilisizliği bir yana bırakıp özetimize devam edelim:

Kişinin kendilik ve başkaları duygusu erken dönemlerde ana hatlarına kavuşur ve bu biçimlenişte anne-çocuk etkileşimleri belirleyicidir. TY-ÇK'dan aktarıyorum: "Etnik gruplarda da gerçek dünyadan gelen belli unsurlar ilk önce anne-çocuk kanalından geçer, bu yüzden de gruptaki bütün çocuklar tarafından paylaşılr." Bu cümleyi kavramakta güçlük çektiğimi ve bir totoloji tadı verdiğini itiraf etmek zorundayım. Psikanalizin ana tezlerinden birinin başına 'etnik gruplarda da' deyimini koymak, bireysel düzlemde toplumsal düzleme geçiş için yeterli midir? Ya da, "bu yüzden de gruptaki bütün çocuklar tarafından paylaşılr" yargısına ulaştıran nedenselliği anlamaya çalıştığımda, ulaştığım tek vargi: çünkü anneler de 'etnik,'

"Anne-çocuk kanalından" geçen çocuklar "dünyaları genişleyip, babalar ve öğretmenler" gibi "grubun gelenek ve göreneklerine uygun tepkiler veren diğer önemli bireylerle" ilişkiye geçerler, başka ortak deneyimler edinirler. Babaların ve öğretmenlerin tümünün grubun gelenek ve göreneklerine uygun tepkiler verdiği, bu arada, günümüz modern toplumlarında tüm babalar ve öğretmenler için ortak referans sağlayacak bir gelenek ve görenek örüntüsünün ön kabulü kanımca tartışmalıdır. Yine de bu kanımızı tartışmayı başka bir yazıya erteleyebiliriz. Zira TY-ÇK yazarlarının sözünü ettikleri toplumlar, bilinçdışı süreçlerin esaretine boyun eğmiş, geri kalmış, premodern düşmanlıklarının pençesinde devinen az gelişmiş gürühten gayri ne ki!..

Bu öykünün, TY-ÇK'da ulaştığı nokta şudur: düşman, bizi öldürdüğü için gerçek, etnik grubumuzdaki insanlarla 'kötü' projeksiyonlarımızı paylaştığımız için de 'kötü' ortak rezervuardır ve reel olarak her ikisidir.

TY-ÇK yazarları, bundan sonrasında gruplar arası ilişkiler üzerinde duruyorlar ve 'seçilmiş travma' ve 'seçilmiş zafer' kavramlarına, özellikle düşmanlıkları çözümlemede anahtar bir işlev yüküyorlar. Kitaptan aktararak özeti bitiriyorum:

"Seçilmiş travma" terimini, bir grubun üyelerinde başka bir grubun üyeleri tarafından aşağılanmışlık ve mağdur edilmişlik şeklinde yoğun duygular uyandıran bir olay anlamında kullanıyoruz.

Grup travmatik olayın duygusal anlamlarını(ruhsal temsiller) ve duygusal incinmelere karşı ruhsal savunmaları kimliğinin özüne çeker, ve bu incinmişlik ve utanç biçimindeki ruhsal temsilleri ve bunlara karşı savunmaları yılmadan kuşaktan kuşağa aktarır. Seçilmiş travmaların ve bunlara karşı savunmalarının ruhsal temsilleri, etnik kimliğin yaşamsal belirteçleri haline alır. Bir travma bir kez seçilmiş travma haline geldikten sonra, bununla ilgili tarihsel doğrular önemini yitirir. Olayın ve bununla ilişkili savunmaların ruhsal temsillerinin grubun etnik kimliği üzerinde oynadığı merkezi rol en önemli konuma oturur. Genellikle majör bir seçilmiş travma geçmişten ve gelecekte buna benzer travmalarla yoğunlaşır...

Bir seçilmiş travma bir kuşaktan diğerine aktarıldıkça işlevini değiştirebilir, ya da daha yakın bir travmayla bağlantılanarak yeni bir duygusal güç kazanır.

Geçmişteki travmaların ruhsal temsillerinin yası tutulamadığında en sık karşılaşılan sonuç çeşitli arındırma ayinlerinin yerleşmesidir... Grup düşmanı kirli

olarak görmüşse, kendini temizleme gereksinimi duyacaktır...

'Seçilmiş zafer' bir grubun bireylerinde, diğer grubun bireyleri karşısında yoğun bir başarı elde etmişlik veya haklı bir zafer kazanmışlık duygusu uyandıran bir olaydır... Bu olaylar da grubun kendi(self) kimliğinin parçası haline gelir ve kolay kolay elden bırakılmazlar..."

Başlangıçlar: "Onlar en yiğit ve en kalabalık..."

'Tarihe psikolojik bir mercekten bakış' iddiasının önkoşulu herhalde tarihi öncelikle ihmal etmemek olsa gerek. Bakış için seçilen merceğin, gerçekliği çarpıtabileceği riski ise her zaman vardır. TY-ÇK'da bunun kanımca tipik örnekleri vardır. Kuram ne diyor: Türkler ve Yunanlılar, seçilmiş travma ve seçilmiş zaferleri olan birer komşu etnik grup olarak birbirlerinin 'kötü' ortak rezervuarlarıdır. Geriye kalan düşmanlığın değişmezliğini 'kanıtlayacak' tarihsel olguları ayırtırmaktır. Söz konusu ki-tapta, tarihin bu 'kanıt bulma' sevdası yüzünden nasıl da eğilip büküldüğünün bir hayli örneği var. Ben iki örneği vermekle yetineceğim. TY-ÇK'da, 'Türkçe Çeviriye Giriş ve Teşekkür' bölümünde kitabın Türkler ve Yunanlıların tarihine dair ilk cümlesi: "Türkler ve Yunanlılar arasında Türk Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt'te Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i mağlup etmesiyle başlayan karşılaşmaları ve düşmanlıkları..."

Tarih ile ilgili tartışmayı mümkün olduğunca kısa tutacağım. Özetlemek gerekirse:

Bir: Bizanslılar ile Türkler arasındaki 'karşılaşmaların ve düşmanlıkların' tarihini Malazgirt ile başlatmak, konuyla ilgili bunca kaynak varken, bir bilgi eksikliğinden çok, tarihi 'psikanalitik merceklerle' okumaya uygun hale getirmenin sonucudur. Türklerle, daha doğrusu Türkomoğol kavimlere ilişkin en eski imgeler, her türlü komşuluktan, temastan çok, belirsizlikten köken almıştır. Uygarlık tarihinde, 'uyusal' yerleşikler ile 'saldırgan' göçerler arasındaki gerilim etkin bir rol oynamıştır. Şüphesiz, Batı uygarlığına da analık, günümüzde yaşananları düşününce belki de babalık(!), etmiş Mezopotamya uygarlığı incelenildiğinde görülür ki, Freud'un sözünü ettiği Helen-Barbar ikiliği, çok daha öncesinde Kuzeyli kavimler ile Sümer şehir devletleri arasında yaşanmıştır. Uygarlığın merkezi, Kuzeyli kavimlerin saldırılarıyla tarih boyunca kuzeye göç etmiş ve Mezopotamya birikimi Troya'dan taşarak Helen'e maya olmuştur. Geçmişin

'kuzeyli barbarları-uygarlık yıkıcıları', fetheden fethedilir yasası uyarınca uygarlığın yeni temsilcileri olmuşlardır.

İki: Batı Göktürkler, Bizans ile temasa geçen ve Türk adıyla anılan toplulukların ilkidir ve bu ilk teması, Volkan ve Itzkowitz'in Malazgirt'i düşmanlığın miladı yapıp yazmalarının aksine Türk-Bizans dostluğunun başlangıcı olarak kaydetmek gereklidir. Batı Göktürk konfederasyonu, yine Türk boylarından kabul edilen Basmıl, Uygur ve Karluk saldırılarıyla dağılsa da, Türk adı, özellikle Bizans'ta kalmıştır. 6.yüzyıl Bizans kaynaklarında Orta Asya Turchia adıyla anılmaktadır. Bu yüzyılın sonlarına ait Bizans kaynaklarında, çıkar birliğinin gereği olarak, Türkler hakkında övgü dolu cümlelere sıklıkla rastlanır. Simocatta'lı Théophylactos şunları yazmaktadır: "...Onlar en yiğit ve en kalabalık ulustur. Yeryüzündeki hiçbir halk büyüklükte onlarla kıyaslanamaz..."(Yerasimos,18-19).

Karşılaşmanın kısa öyküsü ise şöyledir: Bizans ile sürekli savaşlar yapan Sasaniler, ipek ticareti tekeline sürekli ellerinde tutmayı isterler. Batı Göktürk Kağanı İstemi Han, Batıya geldiğinde önce Sasaniler ile ittifak yapar... Lakin nüfuz alanında giderek güçlenen ve İpek Yolu ticaretinde söz sahibi olmak isteyen Türkleri kısa sürede bir tehlike olarak görürler ve siyasalarını bu temelde kurarlar. Bu siyasaya bölgede verilen tepki ise Göktürk-Bizans ittifakıdır.

Üç: Bu ittifak, Bizanslıların, Göktürklerin istemediği biçimde Avarlarla anlaşma yapmaları ve kendi iç karışıklıkları, özellikle Ermeni isyanı ile birlikte uzun ömürlü olmaz. Bu kısa sürede, ticaretin

gelişmesiyle Konstantinopolis 'sakinleri' arasında Türkler'in de yer aldığı anlaşıyor. 575'te, Konstantinopolis'ten yola çıkan Bizans elçisi Valentinus'un yanında 106 Türk vardır. Valentinus'un ve bu Konstantinopolisli Türklerin amacı İstemi ile ittifakı yenilemektir. Elçi, ancak İstemi'nin yasına yetişebilir ve yerine geçen Tardu ittifak yapmaz. Valentinus'un başına gelenleri Ligeti'den aktarayım:

"Onu (Göktürk kağanını) en büyük yas arasında rahatsız etmişlerdi, üstelik bu yasa iştirak edecekleri ve suratlarını bıçakla çentecekleri yerde arsızca kendilerini müdafaaya yeltenmişlerdi. Valentinus ve arkadaşları, ne süslü sözlerin ne de karşılık vermenin fayda etmeyeceğini gördüler. Yapılacak bir şey olmadığından çaresiz üzerlerine zorla yükletilen yasa uyarık, inanmadıkları halde yine acele hançerlerini çıkarıp yüzlerini yaraladılar ve sonra bu duruma boyun eğerek, yapmacık bir kederle, günlerce süren yas törenini seyrettiler. Bir gün ortaya dört Göktürk esiri getirdiler, dördü de bağlıydı; sonra hanın rahmetli babasının, Sizabulos(İstemi Han)'ın sevgili atlarını çektiler, ölüye onlarla haber salacaklardı..." (Ligeti, 72).

Bu etkileşimler tarih boyunca iyi izlendiğinde Türk imgesinin, öncelikle 'uygar' Güneyin, 'barbar' ve o ölçüde de 'öteki' olmaktan çok kim olduğu belirsiz Kuzeyli kavimlere uygun gördüğü sıfatlarla ifade edildiği, "zamanla Türkler uzak kuzey halkı belirsizliğinden çıkınca, onlarla ilgili olarak edinilen bilgilerde bir belirginleşme ve onlara karşı duyulan endişede de bir azalma" olduğu belirtilmektedir(Yerasimos,18). Sonra

sında çıkar birliğine ya da çatışmasına göre bu imge, 'en yiğit' halktan 'en korkunç' halk sıfatlarına değin bir spekturmunda değişir. Türkler'in göç yolları Ege kıyılarına dayandığında, onların dilinde Anadolu hala Rum iliydi. Haçlılar ise 'kutsal toprakları kafirlerden kurtarmak için' yollara düşüp Anadolu'ya girdiklerinde, Anadolu'nun insan dokusunun ve dilinin hızla değiştiğini gördüler ve Türklerin Rum dedikleri topraklara Turchia adını verdiler.

İzleyen süreç, özelde Türkler'in, genelde ise Orta Asya bozkır kavimlerinin göçebelikten yarı göçebelige ve yerleşikliğe uzanan öykülerinde kaydı eksik tutulmuş olsa da bilinçdışı psikolojik gereksinimlerinden çok görünür gereksinimlerinin belirleyici olduğu ve kavimler arasında coşkulu etkileşimlerin gerçekleştiği bir süreçtir.

Dört: Selçuklu tarihine baktığımızda yine Türkler ve Bizanslılar'ın karşılaşmalarının miladı Malazgirt değildir. Alparslan'ın atası ve İran Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey döneminde, 11.yüzyılda bölgede iki ittifak izlenmektedir: Selçuklu-Abbasi ve Bizans-Fatimi. Tuğrul-Halife ittifakında Tuğrul'un şahsında Selçuklular'ın konumu TY-ÇK yazarlarının yazdıklarının aksine bir mürit ilişkisi değildir ve nihai ulaştığı nokta, kısmi araziye sahip halifenin vasallaşması olmuştur. Yine yazarların yazdığına aksine Selçuklular'ın İslam ile kurdukları bağın ortodoks olduğunu kabul etmek güçtür. Bu mücadelelerin siyasal iktisat temeli açıktır: Uzakdoğu deniz ticareti yollarını denetim altına almak. Basra Körfezi-Bağdat yoluna karşın, Bizans-Fatimi ittifakı İskenderiye-Kızıldeniz yolunu güçlendirmek gayretindedir. Bunda da başarılı olurlar; Mısır zenginliğine, Bağdat ise fakirliğin yoluna girer. 1055'te, yani Malazgirt'ten 16 yıl önce, Bizans, Selçukluların etkinliğini kabul eder; Konstantinopolis'deki camide hutbe, Tuğrul'un isteği doğrultusunda ve Bağdat'taki halifenin adına okunur.

Bizans ile yoğun çıkar çatışmalarının yaşandığı bu dönemde Ermeni vakayünlü Urfalı Mateos, 11. yüzyılda Anadolu'ya yerleşmeye devam eden Türkleri 'Kam'ın oğulları' sıfatıyla anmaktadır, kam şaman demektir ve Türkleri ni telemek için kullandığı diğer sıfatlar, ilk Bizans-Türk karşılaşmasının kayıtlarındaki 'en yiğit' sıfatıyla hiç örtüşmez:

"467'nci yılın (17 Mart 1018- 16 Mart 1019) başlangıcında, mukaddes Haça tapınan bütün Hristiyan halk, Allah'ın hiddetine maruz kaldı. Öldürücü nefesli ejder, kasıp kavuran ateşle beraber ortaya çıktı ve Ekanimi Selase'ye tapınanları vurdu. Resul ve peygamber ki-

taplarının temelleri sarsıldı. Çünkü kanathı yılanlar, bütün hristiyan memleketlerini ateşe vermek üzere geldiler. Kana susamış yırtıcı hayvanların ilk zuhuru böyle olmuştur.” Kitabın editörlerinden Edouard Dulaurier, sözü edilenlerin “Bizans müelliflerinin ‘Ouzes’ Arapların da ‘Ghozz’ tesmiye ettikleri Selçuklu Türkleri” olduğunu dipnotla belirtmektedir. (Urfalı Mateos, 48-50)

Beş: Malazgirt savaşı, öyle görünüyor ki, Türkler’in bir fetih savaşı olmaktan çok, Selçukluların bile zaptedemediği Türkmen yağmalarını kontrol altına almak için Bizans’ın savunma savaşıdır. Alparslan’ın ise gönülsüz bir fatih olduğu, Romanos ile hiç savaşmak istemediği biliniyor. 1071 Ağustos’unda Malazgirt’te karşılaşıyorlar. Bizans’ın merkezi gücünü, feodal beylere karşı, yeniden inşa etme gayretindeki Romanos yeniliyor, bizzat Sultan tarafından kucaklanıyor ve yolcu ediliyor. Konstantinopolis’te yeni imparator tahta geçmiştir. Romanos’un ise gözlerine Ermeni prensleri tarafından mil çekilir...

Malazgirt’in en kesin sonuçları: Türkmen akımları hız kazanır, Bizans’ın merkezi gücü onulmaz bir yara alır, birbirleriyle mücadele halindeki Bizans feodalilerinin oluşturduğu ortamda Anadolu içlerine yerleşmeler başlar. Malazgirt’ten 3-4 yıl sonra Ege kıyılarında bile Türkmen toplulukları yerleşir.

Altı: Kutalmışoğlu Süleyman İznik’te çevresine topladığı Türkmenlerle birlikte kendi devletini kurar. Fetheden fethedilir yasası işler. Büyük Selçuklu-Bağdat Halifeliği karşısındaki tutumu, Bizantendir. Kilikya’da iken Antakya’dan davet alır. Savaşmadan Antakya’ya girer. Komşusu Halep egemeni Müslim, Süleyman’ı Filaretos gibi ‘Bizans Valisi’ sayar ve ondan Bizans’ın ödediği vergiyi ister. Süleyman ise İslam olduğunu, bu nedenle de kendinden cizye istenemeyeceğini ileri sürer. İtirazı Bizans sayılmaya değildir, zira, Halep egemeninden Bizans sınırları içinde olup da aldığı kaleleri geri vermesini talep eder, Bizans mirasçısı gibi davranır (Avcıoğlu, 1587-1589).

Yedi: Anadolu, fonda devletlerin çatışmalarının yer aldığı, gerçekte ise kavimsel ve dinsel çatışmalara indirgenmesi mümkün olmayan ve buluşmalar ve etkileşimlerle belirgin bir ortaçağ yaşamıştır. Bu özgünlüğün bir örneği

Pavlakiler (Paluicien)dir. Bunlar Hristiyan olsalar da Bizans’a ve kilisesine düşmandırlar. Bizans’a karşı İslam güçleriyle birlikte savaşır. Avcıoğlu, Pavlaki inancını Orta Asya Türkleri ve Uygurların da benimsedikleri düalist Manicilik’e dayandırır. Pavlakiler, görünen dünyayı ve insan bedenini kötü, göksel dünyayı ve insan ruhunu iyi olarak kabul ederler. Görünen iktidarı ve kiliseyi kabul etmezler. Daha sonra Babailer İsyanı’nda da önemli yer tutacak olan Divriği çevresinde toplanırlar. 9.yüzyılda İslam güçleriyle ittifak halinde Ankara’yı alıp Marmara’ya ilerlerler, fakat yerleşemezler. Marmara, üç inanç; Pavlakilik, Kürtlerdeki Yezidilik ve Anadolu Türk Dervişliği arasında bağlantı görür (Avcıoğlu, 1525). Selçuklular’da Sünni Bağdat Halifesi ile kurulan ittifakı ve sonrasında yaşananları bir dinsel bağnazlıkla, hatta bir İslam-Hristiyan çatışmasıyla açıklamak olası değildir. Daha geç zamanlarda bile Selçuklu sarayının ‘tam müslüman’ olduğuyla ilgili şüpheler bizzat Müslümanlarca dile getirilmiştir. Halep Atabeyi Nureddin Zengi’nin 12.yüzyılın ikinci yarısında elçiler göndererek II.Kılıçarslan’dan inanç yenilemesini istediği aktarılmaktadır (Gordlevski, 306).

Sekiz: Bizans ile Büyük Selçuklular arasındaki çatışmanın siyasal iktisadi temelleri, yukarıda değindiğimiz gibi, açıktır. Bu çatışmayı biçimlendiren siya-

sal çatı ise, Bizans ile Selçukluları da önceleyen ve günümüze bile yansımaları olan Roma-İran mücadelesinin ektiği geleneklerdir. Büyük Selçuklular’ın aynı zamanda İran Selçukluları olarak adlandırıldıklarını ve devlet geleneğinin temellerinin Nizamülmülk’ün kişiliğinde en yetkin ifadesini bulmuş İranlı vezirlerce atıldığını biliyoruz. Buna karşın Anadolu Selçuklularının aynı zamanda Rum Selçukluları olarak adlandırıldıklarını, İranî öğelerin korunduğunu ve bunlarla birlikte saraylarında Rum etkisinin belirginleştiğini, hatta I. Kılıçarslan’ın oğullarından Muizzeddin Kaysarşah’ın adında kayzer ve şahın birlikteliğinin, ya da Bizans’tan Selçuklular’a geçmiş bazı yüksek görevlilerin yazdığı Farsça metinlerin gösterdiği gibi Bizans-İran sentezinin ‘acelecî’ örneklerinin ortaya çıktığını biliyoruz. Rum asıllı Selçuklular’dan birinin adı Hass Oğuz, yazdığı bir metnin adı “Munazarai çenguşarap”, çalgı ile şarap arasında tartışmadır. Bunlarla birlikte, eski Türk inançları da canlılığını koruyordu. 13.yüzyılda Selçuklular’a karşı başta Türkmenler olmak üzere, her dinden köylünün katıldığı Babailer isyanının önderi Baba İshak yakalanıp asıldığında izleyicileri onun öldüğüne inanmamışlardı (Gordlevski 294-299, Çamuroğlu, 176). Yine Bizans-Büyük Selçuklular nüfuz alanı mücadelesine uygun olarak Rum Selçukluları-İran Selçukluları mücadelesinin dönemin

kaynaklarında da, örneğin “Rum u Şam begleri” ve benzeri deyişlerle kaydedildiği belirtilmektedir. (Gordlevski, 288). Günümüzden eklenecek olan ise, resmi eğilim ne olursa olsun, bugün halk hiçbir çekince olmaksızın Modern Türkiye’nin Avrupa kıtasında kalan toprakları Rumeli olarak anmakta, benimsemektedir.

Konstantinopolis Kudüs-Edessa...

TY-ÇK kitabında, tarihi politik psikolojinin hizmetine sunarken eğip bükmenin başka örnekleri de var. Yazarların, Yunanlılar için başlıca ‘seçilmiş travma’ ve Türkler için ‘seçilmiş zafer’ olarak gördükleri Konstantinopolis’e dair öykü bunlardan biri. “Mayıs 1453’teki o unutulmaz gün bir bağ kopmuştu. Kayıp bütün Hristiyan dünyasına aitti.” (Volkan ve Itzkowitz, 55).

Kaybın ‘hangi dünya’ya ait olduğu, Konstantinopolis’e nereden baktığımızla ilgilidir.

Freud köpeği Jofi ile birlikte. 1937

Yakındoğu tarihini ve bu tarih üzerinde bugün de izleri görülebilen Mezopotamya Uygarlığını 'başka dünyalar'ı referans alarak değil de kendiyle okuyunca görülecek ki, kayıp öncelikle Konstantinopolis'e aittir.

Sümer'den bugüne, Yakındoğu şehirlerinin öykülerine bakmaksızın bunu anlamak güçtür. Meğer ki 'çözülmemiş' yaslardan söz edeceğiz, bilinen ilk ağıtların, Mezopotamya'daki Sümerlilerce, Kuzey kavimlerinde yıkılmış surlara gidip şehirlerine yakıldığını bileceğiz. Konstantinopolis'in alınmazlığının simgesinin surları ve Osmanlılarca alınma öyküsünün aynı zaman da surların yıkılış öyküsü olduğunu bileceğiz. Kudüs'te, bugün hala Yahudilerin Süleyman'ın yıkılmış mabedinin duvarına 'ağlama duvarı' dediklerini ve orada ibadet ettiklerini, bu geleneğin tapınak merkezli Sümer şehir geleneğiyle dolaysız ilişkisini bileceğiz. Eski adı Edessa olan ve İsa'ca kutsanmışlık efsanelerine sahip Urfa'da bugün hala ağlamak eyleminin 'ağıt geldi' deyiimi ile karşılandığını bileceğiz. Konstantinopolis-Kudüs-Edessa üçlüsünün dinler tarihindeki önemlerini ticaret yollarından ayrı düşünmenin güçlüğü bir yana, bu üç şehrin ve benzerlerinin mayasına sinmiş kutsallığın kökenlerinin bir dine bağlanmayacak denli arkaik olduğunu, temel kurumlarıyla halen içinde değindiğimiz uygarlık sürecinin başlangıcına götürülebileceğini bileceğiz.

Eudes de Deuil, 12.yüzyılın ilk yarısında Konstantinopolis için "Diğer kentleri zenginlikte olduğu kadar, günahda da geride bırakır." diye yazmaktadır (aktaran Ducellier,17). Şehre dair en eski kayıtlarda bile vurgulanan iki özelliği, savunmaya hizmet eder: şehri çevreleyen deniz ve büyük surlar. Şehir nüfusunun egemen unsuru Yunanlılar olsa da, bu durum, siyasi ağırlığın da onlarda olduğu anlamına gelmiyordu. Özellikle Ermeniler'in etkinliğinin ağırlığından söz edilmektedir. 1204'te, şehrin Müslüman kolonisi için en az iki cami vardı ve "Bu unsurların neredeyse tamamı, bütün çeşitlilikleri içinde imparatorluktan çıkmıştı veya ona kültürel olarak bağlıydı; öyle ki bazıları kültürlerinin simgesi-Slav veya Ermeni kiliseleri, sinagoglar veya camiler- çevresinde toplanma eğilimi gösterse de, bunların ayrı semtlere bölünüp kapatılması söz konusu değildi." (Ducellier,25).

Konstantinopolis, ilk 1204'te, Haçlılarca düşürüldü ve şehrin kaderinin Hristiyanlık ile özdeşleşmesinin ciddi zedelenmesi bizzat 'Batılı barbarlar' eliyle oldu. Yakındoğu 'şehir' kültürüne uyan bir şekilde dünya tasavvurunu 'şehir ve surların dışında kalan yerler' olarak biçim-

lendiren ve barbarlığın Hristiyanlık içinde eriyeceğine dair imparatorluk idealini yayan Konstantinopolis'te, "Hristiyan barbarların da artık var olduğu zorunlu olarak kabullenildi." (Ducellier,58). Bu kabullenişe, başka olgular eşlik etti; İran Körfezi'nin doğu kıyısında ki Sincar'da doğmuş ve Konstantinopolis'te on iki yıl kaldıktan sonra ülkesine dönmüş bir tüccar olan Hacı Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahman adlı zatın şehirle ilgili gözlemleri, daha önceki tanıkların paylaştığı imgeyle buluşur; şehir bir yeryüzü cennetidir, kutsaldır, eninde sonunda takdir-i ilahi gerçekleşecek, Müslümanların olacaktır... Mansouri, bu tüccarın 'Hacı'lığının, İstanbul'u ziyaret eden Müslümanların hacca gitmiş gibi davrandığının işareti olabileceğini belirtmektedir. Yine Mohamed Tahar Mansouri'nin, Haçlılara

karşı ittifak kuran Bizans ile Müslüman Doğu'yu 'Düşman kardeşler' olarak nitelmesi de ilginçtir.

TY-ÇK yazarlarının, Türkler ve Yunanlılar'ın 'çatışan komşular' olmalarını gerekçelendirdikleri 'seçilmiş travma-seçilmiş zafer' Osmanlılar'ın İstanbul'u fethidir. Volkan ve Itzkowitz şunları yazmaktadır: "Yunanistan'ın Türklerle olan saplantısının altında yatan etmenler bilinçdışı kurban edilmişlik duygusuyla birlikte Helenizmin bilinçli şekilde ülküleştirilmesidir... Grubun psikolojik gereksinimlerini doyumak için muazzam enerji harcamaktadır(sözgelimi askeri harcamalar) ve bu saplantı Yunanistan'a pahalıya patlamaktadır. Eartha Kitt'in 'İstanbul, Konstantinopolis değil' şarkısını hep bir ağızdan söylerse Türkiye ve Yunanistan daha iyi komşular olacaktır. Zaten durum 1453 yılından beri şarkıdaki gibidir." (Volkan ve Itzkowitz,242).

Hep bir ağızdan şarkı söylemeye bir itirazım elbette yok, lakin söylenecek şarkıyla ilgili tereddütlerim var. Mesela, Nazım'ın, yedi tepeli şehre hasret yüklü dizelerle yazdığı 'Karlı Kayın Ormanı'nı, Maria Farandouri'nin insanda Rumca öğrenme isteği uyandıran sesi eşliğinde söyleyebiliriz. "İstanbul Konstantinopolis değil'e gelince, şehrin adının serüvenini izlemek bile durumun yazarların belirttikleri gibi olmadığı konusunda bizi uyarıyor: 10.yüzyılda Konstantinopolis'i ziyaret eden Mesudi, "Rumların Konstantinopolis'e Bolin veya imparatorluğun başkenti olduğunu ifade etmek istedikleri zaman, İstan Bolin dediklerini, ama Konstantiniye adını kullanmadıklarını, sadece Arapların kenti bu isimle" andıklarını belirtiyor(aktaran Mansouri, 160). Osmanlılar, şehre Arap-Müslüman geleneğine uyararak Konstantiniye adını veriyorlar, ancak halk daha önce Bizanslıların yaptığı gibi İstanbul diyor.(Mansouri,167).

Başka öyküler de var

Toplumların ilişkilerini, devletlerin 'resmi' ideolojileriyle kavrama çabası da bir yoldur. Halkların tarihini devletlerin çıkar çatışmaları ile yazmak en bilindik olandır. Fakat başka öyküler de var: Çocukluğum Tokat'ın bir dağ köyünde geçti. Yerleşiklik öyküsü, ilk gelen kuşaklardan başlayan soyağaçları dikkate alındığında 19.yüzyılın ikinci yarısına rastlıyor. Köyümde oynanan ve belirgin şamanistik özellikler içeren saya oyunları göç yollarının onlarca işaretleriyle doluydu. Bu Türkmen köyünde doğup büyümüş annem, İstanbul'a göç ettikten yıllar sonra bile, yeterince kalın giyindiğimizi düşünmediğinde şöyle uyarırdı: "Kış gününün iyiliğine, Osmanlı'nın dostluğuna güven olmaz..."

Bizans'ta 'Rumluk', Selçuklu'da 'Türklük' vardır, lakin, bu iki kavramı bugünün etnisite ve ulusçuluk bilgisiyle anlayabilmek pek mümkün değildir. Zira, gördüğümüz gibi, Romanos'un orusunda on beş bine yaklaşan paralı Türk askeri varken, aynı Romanos kendi Rum vasallerine, bu arada Ermeni vasallerine de güvenememiştir. Yine Selçuklular döneminde belirgin bir devlet sorunu haline gelmiş, Osmanlı döneminde çözülmemiş, isyanlara dönüşmüş ve Cumhuriyet dönemindeki siyasal düzeni de etkilemiş bir 'Türkmen sorunu'ndan söz edilebilir. Batı kaynaklarındaki 'Türk imgesi' ile ilgili betimlemelerin benzerlerini Selçuklu ve Osmanlı kaynaklarında da bulmak olasıdır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin 'ne olursal ol, gel' çağrısının, 1360'da ölmüş olan Eflâkî'nin geride bıraktığı 'Ariflerin Menkıbeleri' adlı

Amasya'nın görünümü, ikinci planda Bizans surları ve Helenistik nekropolis.

yapıtında yazdıklarına bakılırsa göçer Türkmenlere de yönelik olduğu şüphelidir. Başta Mevlana olmak üzere Mevlevi ulularının biyografilerini içeren yapıt Türkmenlere karşı hor görü cümleleri içermektedir.

Özellikle feodal topluluklar üzerinde egemenlik kurmak isteyen devletlerin merkezi otoriteyi güçlendirmede kullandıkları yönetim biçimlerini ve bunların doğurduğu çatışmaları halklarının ilişkilerine uygulamak TY-ÇK yazarlarının en önemli yanılgılarıdır. Uzun sürmüş ortaçağ tarihi, etnik kökenleri ortak olsa da, referans alınan merkezi güce, burada Bizans ya da Selçuklu'ya göre 'iyi' Türkler/Rumlar/Araplar veya 'kötü' Türkler/Rumlar/Araplar'ın değiştiği bir tarihtir de. Aşiretçiliğin kısmen de olsa korunduğu toplumların günümüzde aynı yarılmaya uğradıkları görülmektedir. Örneğin, Ortadoğu'da her devletin kendince 'iyi' Kürtleri-'kötü' Kürtleri vardır.

Başka öyküler de var: Urfa'da, 'iyi' Müslüman Harran'lı bir ağa ile konuşuyoruz. Konu: 'Yahudi meselesi.' Harran'lı ağa, çok şaşırtıcı bir şey söylüyor ve halen şaşkınlığım sürüyor: "Yahudilerle bizim kavgamız bellidir, elbette kavga ederiz, çünkü amca çocuklarıyız." Burada ayrılığa değil, özellikle kan bağına yapılan vurguyu, eğer Harranlı ağanın, Mansouri'nin daha önce andığım ve Haçlılara karşı Bizans ve Müslüman ittifakını ifade etmek için kullandığı 'düşman kardeşler' deyimine yaklaşan sezgisini bir sapma olarak görmeyeceksek, nasıl anlayacağız?

Bu soruyu yanıtlamaya geçmeden önce bir öykü daha anlatayım: birkaç yıl

öncesinde, Berna Laçın'ın becerisiyle popüler olmuş bir çocuk yarışması vardı. Bir zaman sonra farklı şehirlerde yapılmaya başlandı. Urfa'da, Urfa'lı çocuklarla yapılan bölümünü anımsıyorum. O dönemki sunucu, çocuklardan birine "Sizin kan davalınız var mı?" diye sordu. "Evet" yanıtını alınca da, olanca körlüğüyle "Onlara söyleyebileceğin bir şey var mı?" sorusunu yöneltti. Aldığı ders ise ciltlere bedel: "Yok... onlar beni izlemez ki!..."

Kan davası, feodal değerler silsilesinin göverdiği ve en kesif ifadesini bulduğu olgulardan biridir. Namus, şeref söylemleri eşliğinde sıklıkla toprağa bağlı sorunlarda ortaya çıkar. Modernitenin kavramlarıyla yorumlandığında bir toplumdaki 'gerikalmışlık' öğelerinin başında gelir ve şiddeti, Volkan ve Itzkowitz'in, aralarında toprak sorunları olan komşu devletlerin yaşadıklarına dair söylediklerine benzer bir şekilde barış olanaklarını azaltır. Söz konusu sosyokültürel çevrenin önerdiği çözümler dışında kalan çözüm önerileri kabullenilmez. Örneğin, cinayeti işlemiş olan kişi, aileler arasında barış sağlanmamışsa, mahkemeden müebbet de olsa diğer ailede bu durum bir 'rahatlama' sağlamaz. Kan davası durumlarında, sıklıkla, topluluğun ileri gelenleri öncü olurlar ve kültürel çözümler devreye sokulur. Nedir bunlar: kan bedelidir, bazen mağdur olan aileye gelin giden bir kızdır... Barış sağlanmışsa, şiddet, kurbanlar kesilerek ve bir şölenle sağaltılır.

Biz ve onlar diyalektiğinde, Harranlı ağanın, İshak ve İsmail dolayısıyla Yahudiler ve Arapların amca çocukları olduğuna dair vurgusunu düşünceler, kar-

şıtların birliğini kavrayabiliriz. Kökensel olanın çatışma olmadığını, ister aileler, ister aşiretler, isterse halklar arasındaki düşmanlıkların siyasal iktisat temelinde ve egemen değerlerce tarif edilmiş ve türetilmiş olduğunu da anlayabiliriz.

Küreselleşme: küresel feodalizm mi?

Geriye, politik psikoloji ile ilgilenenlerin niçin bunun tersine, komşu halklar arasında 'kan davası'nı öne çıkardıkları ve toplumların ilişkilerine buradan baktıkları kalıyor. Bunu yanıtlamak için, giriş bölümünde değindiğimiz psikanalizin sertüvenine dönmeliyiz.

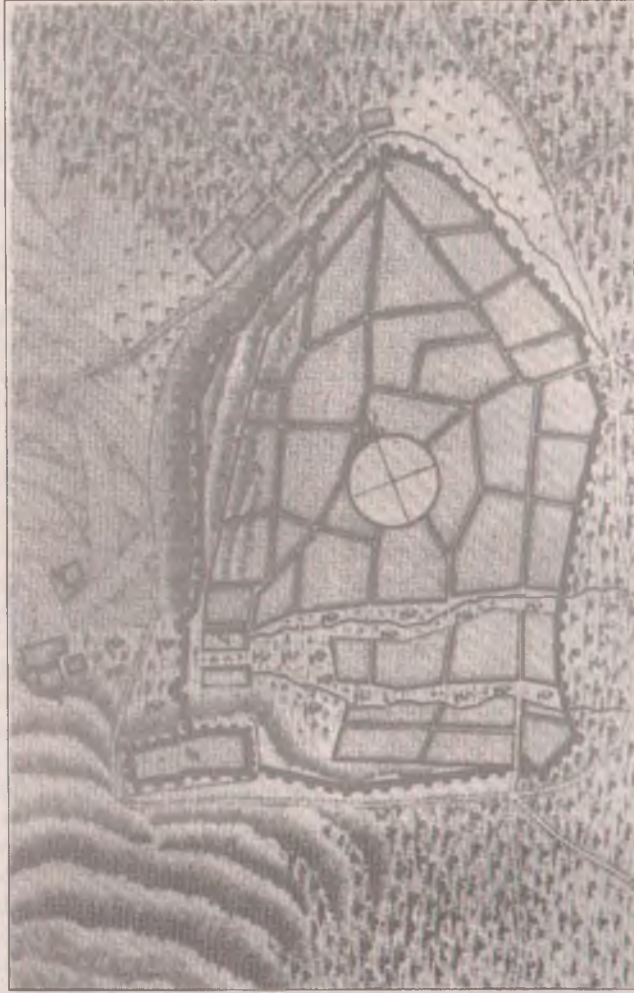
Yine önce bir öykü: Urfa'dan Antep'e yol alan bir otobüs. İki kişi sohbet ediyorlar. Tanışma faslından sonra Antepli olan: "Benim oğlanlardan birinin aklı diğer çocuklara göre seyrekti. Urfa'da Dergah'a götürdüm. Birkaç gün sonra dönmüş alacağım." diyor. Urfa'lı olan ise şunları söylüyor: "Benim karı da öyleydi. Vurup kırıyordu. Evde çocuklara kıymasın diye bıçakları saklıyordum. Şiha, ziyarete götürdüm... En son doktor bir ilaç verdi. Öyle sessiz oturuyor, hiç değilsen zarar yok..." En son bir tavsiye cümlesiyle sohbetin bu faslını noktalıyor: "Sen oğlunu doktora götür, onda cin değil psikoloji var..."

Dünyaya nasıl bakarsanız, dünya size öyle görünür. Nasıl ki günümüz tıbbında, kan hücrelerini, mikropları, kromozomları ayrıntısıyla tarif eden uzmanlar varsa, Sumer'de, Babil'de, Asur'da cinleri aynı açıklıkla gören ve tarif eden 'uzmanlar' vardı. Dünya'ya bakışları; birlik duygusu büyüsi ile ve herşeyin canlılığına inançla ve bakma biçimleri; esrime ve sihir ayinleri ile cinler bu 'uzmanlar' için apaçık şeylerdi. Şimdi psikoloji var. Ne diyordu, Volkan ve Itzkowitz'in 'izinden gittikleri' Harold Saunders: "Eski merccekler artık dünyayı odaklayamadığı ve geleneksel söz dağarcığı doğru olarak tanımlayamadığında, yeni merccekler üretmek ve taze bir dil yaratmak hem gerçekçi hem de akılcı olacaktır." Kuhn'u bilim felsefesinin, olağan bilim iş görmezse, bilimsel bir devrimle paradigma değişikliği yaşanacağı varsayımının başka kelimelerle ifade edilmesini içeren bu cümlede bizzat Kuhn'un tahrifi de var. Kuhn'da, bildiğimiz odur ki, 'yeni merccekler üretmek...' gibi bir görevden ya da farklı paradigmalardan söz edilemez. TY-ÇK yazarları ise şunları yazıyorlar: "Harold Saunders'in izinden giderek, bu kitabın amacının uluslararası dinamikleri daha iyi anlamak ve eyleme yönelik öneriler oluşturmak üzere, gözlemlerimizi diğer paradigmalara bütünlüştürmemize yardımcı olacak yeni bir psikolojik merccek üretmek

olduğunu söyleyebiliriz.” Daha önce de işaret ettiğim gibi, Saunders’ın til-mizleri Volkan ve Itzkowitz de ‘farklı paradigmaları bütünleştirmekten’ söz ettiklerine göre Kuhn bilim felsefesin-den bihaberdirler.

Yazarlar bilim felsefesinden olduğu gibi, Kuhn’un Bilimsel Devrimlerin Yapısı’nda sıklıkla vurguda bulundu-ğu bilim tarihinden de habersizler. Modern bilim en büyük bunalımını tam da psikanalizin doğduğu yıllarda ve aynı kültür çevresinde yaşadı. Ün-lü öyküdür: Newton fiziği, modern bi-limin kuzey yıldızıydı. 20.yüzyılın başında görüldü ki, makrokozmosta işleyen Newton fiziği ve sarsılmaz ne-densellik yasası, mikrokozmosta, ato-maltı parçacıklar düzeyinde işlemiy-or. Heisenberg bu bunalım için ‘Be-lirsizlik Yasası’nı önerdi ve bunalım çözüme kavuştu. Doğa tarihinde böy-lesi bir nitel değişim örneği ve bilim tarihinde bu öykü varken, bireyin psi-kolojik gelişiminin yorumsamaya da-yah varsayımlarını ‘etnik ilişkiler psi-kolojisi’ ve benzeri adlarla halklara uygulama lüksünün kaynağı nedir? TY-ÇK yazarlarının Stein’in etnisite ile ilgili şu yargısını paylaştıklarını yazmaları hiç inandırıcı değil: “Kişi-sel ve toplumsal kimliğin bir gösterge-si olarak etnisite doğası gereği bir ka-tegori değil, bir düşünce modelidir.” Bu yargıyı, yani; etnisite tarifinin doğ-al bir sınıflamanın değil, bir düşünce modelinin, üstelik de üzerinde çeşitli görüş ayrımları olan düşünce modeli-nin ürün olduğu yargısını paylaşmak ve buna rağmen makrokozmos-toplu-lukları bu tarife göre bölümlemek, sonra da mikrokozmos-bireyi anlamaya yönel-miş bir bilgi alanının, psikanalizin varsay-ımlarını toplumların ilişkilerine uygula-maya kalkışmak... Bu ne perhiz, bu ne ideoloji turşusu...

Toplumlar arasında çözümü neredeyse imkansız kan davaları vehmetmenin, bir-likte yaşama erdemine işaret eden tutum-ları geçici yanılsamalar olarak görmenin, devletlerin güç ilişkilerini halkların düş-manlığı ile özdeşleştirmenin, siyasal ikti-sadın iktisat kısmını dumura uğratarak yeri-ne psikolojiyi ikame etmenin ulaştığı ve eklemlendiği nokta ise bellidir; en son Irak işgali ile birlikte, devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye hizmet edecek uluslararası hukuk iğdiş edildiğine, arala-rındaki ‘kan davası’nın alevlenmesi riski yüksek olan devletlerin varlığı verili bir durum olduğuna ve ‘kimlik meseleleri’ nedeniyle bu duruma çare bulamayacak-larına göre bir efendiye gereksinim apa-çktır. Bu efendinin kim olduğuna dair bil-giyi ve erdemlerine bir örneği Volkan ve

Şanlıurfa kent planı (18. yy. ortaları). Planda sur kapılarından kuzeydeki Samsat Kapısı, Saray Kapısı; kuzeydoğudaki Bey Kapısı (Kısa Kapısı); güneydoğudaki Harran Kapısı gösterilmiştir. İçkalenin kuzeybatısında görülen yapılar grubu bugünkü Yakup Kalfa İlkokulu’nun yerinde bulunan Sergis (Hıdır İlyas) kilisesidir.

Itzkowitz veriyorlar: “1987’de Türkiye ile Yunanistan’ın Ege üzerindeki anlaşmazlık yüzünden savaşa girmesine ramak kal-dı.... NATO ve ABD’nin ağır baskıları so-nucunda iki taraf da savaşın kıyısından döndü.” (Volkan ve Itzkowitz, 162)

Kan davası, feodalitenin belirgin özel-liklerinden biridir. Yazarların tarih anla-yışlarının mantıksal sınırı bellidir: küre-selleşme diye kavramsallaştırılan düze-nin öngörüsü, belki de devletlerin bey-lıklere, parlamentoların savaş meclisle-rine, devlet başkanlarının vasallara dö-nüştürüldüğü, biat edenin korunduğu küresel feodalizmdir.

Anadolu’da cinlere hala inanılıyor ve özellikle değirmenlerde ve su başlarında var oldukları düşünülüyor. Tarımlı top-lumlarda suyun disiplininin ve tahıl am-barlarının korunmasının önemi düşünül-düğünde cinlerin mekanlarının buralar olması anlaşılabilir. Volkan ve Itzkowitz, Urfalı yurttaşımız denli bir aydınlanma-yı bile vaatlemiyorlar; toplumların tari-hine psikolojik mercekten bakıyorlar ve nereye baksalar kendi cinlerini; seçilmiş

travmaları ve zaferleri, çözülmemiş yasaları ve en sonunda kardeşliğin im-kansızlığını ve ebedi düş-manlıkları görüyorlar. Bi-limsel temellerinin çok tartışılır olduğunu göster-diğim TY-ÇK kitabının ahlaki temelleriyle ilgili yargıyı ise bu yanıyla okuyucuya bırakıyorum.*

* Bu yazıyı bitirdiğim günlerde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yöneti-mi sınır kapılarını açtı. Hayata gayri safi milli ha-sıla ve dolar kuru sınırla-rında bakanların umduk-ları gibi Kuzey, Güney’e koşmadı. Ne oldu?.. İki halk, Türkler ve Rumlar, yoksul ya da zengin, ‘ev-lerini’ sevdiklerinin, bu-nunla birlikte komşularını da sevebileceklerinin işa-retlerini verdiler.

KAYNAKÇA

- 1) *Anadolu Selçuklu Devleti*, V. Gordlevski, Çev. Azer Ya-ran, Onur Yay. 1988, Ankara.
- 2) *Bir Başkentin Yükselişi ve Gerileyişi*, Alain Ducellier, Konstantinopolis 1054-1261 kitabı içinde, Derleyenler: Alain Ducellier-Michel Balard, Dünya Şehirleri Dizisi-6, İletişim Yayınları, 2002, İstanbul.
- 3) *Büyük Rakibin Bakışı: Müslümanların Gözünde Konstantinopolis*, Mohamed Tahar Mansouri, Konstantinopolis 1054-1261 kitabı içinde, Derleyenler: Alain Ducellier, Michel Balard, Dünya Şehirleri Di-zisi-6, İletişim Yayınları, 2002, İstanbul.
- 4) *Konstantinopolis 1054-1261*, Derleyenler: Alain Ducellier, Michel Balard, Dünya Şehir-leri Dizisi-6, İletişim Yayınları, 2002, İstan-bul.
- 5) *Tarih Heterodoksi ve Babailer*, Reha Ça-muroğlu, Om yayınları, İstanbul, 1999.
- 6) *Türkler Doğu ve Batı, İslam ve Laiklik*, Editör: Stéphane Yerasimos, Çev. Temel Ke-şoğlu, Doruk Yayıncılık, 2002, Ankara.
- 7) *Türkler ve Yunanlılar-Çatışan Komşular* V.D. Volkan, Norman Itzkowitz, Bağlam Ya-yıncılık, İstanbul, 2002.
- 8) *Uygurluk, Din ve Toplum*, Sigmund Freud, Çev.Selçuk Budak, Öteki/Psikoloji dizisi, An-kara, 1997.
- 9) *Türklerin Tarihi*, Dördüncü Kitap, Doğan Avcioğlu, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999.
- 10) *Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor’un Zeyli*, Çev. Hrانت D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- 11) *Bilinmeyen İç Asya*, L. Ligeti, Çev. Sad-rettin Karatay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.

Cumhuriyet kızı

İlk ziraat yüksek mühendislerimizden Dr. Hadiye Tuncer:
“Ben Atatürk’ün Cumhuriyet’i
kurduğu gün, 29 Ekim 1923’te doğdum.”

Feyziye Özberk

Hadiye Tuncer’i, kızı Doç. Dr. Hüner Tuncer’in kitabından(1) tanıdım ve sevdim. Çünkü o; aydınlanmacıdır, yurtseverdir, insana değer verir...Yurttaşlarını aydınlatmak için gece gündüz demeden araştırır, yazar... Hadiye Tuncer, idealler kuşağının bir örneğidir. Biz altmışsekizliler de onlardan etkilendik, ideallerimizi hep herşeyin üstünde tuttuk.. Hadiye Tuncer sıra dışı bir kadındır, kendini kadınlıkla, kadınlara görev ve yetenekleriyle ilgili görevlerle, önyargılarla sınırlamaz... Ailesi İstanbul’da yaşarken, o, yeni kurulan bir yüksek okulda okumak üzere 1932 yılında Ankara’ya gider. Hadiye Tuncer, fakülte yıllarında tenis oynamış, kayak yapmış, ata binmiş, eskrim ve atıcılık sporlarını denemiş, paraşütle atlamış ve hatta planör bile kullanmıştır. Tarımın kadın mesleği olarak görülmediği bir dönemde, tarımı seçer. Cumhuriyetimizin ilk kadın ziraat yüksek mühendislerinden biri olur. Dr. Hadiye Tuncer, tarım alanında ve özellikle toprak reformu konusunda yazılmış Osmanlı İmparatorluğu’na ait elyazması eserleri, kanunnameleri ve arşiv belgelerini gün ışığına çıkarır. Tarım tarihi konusunda 40’a yakın kitap yazar. “Padişahlar Kanunnamesi” adlı son yapıtı, ölümünden birkaç

ay önce Ziraat Bankası tarafından yayımlanır. O, “Cumhuriyet’e Kanat Gerenler”dendir. (2) Atatürk’e tutkulu, ülkesini herşeyden çok seven, onurlu, mütevazı ve sevecen bir insandır.

**Annesi Lütfiye Hanım,
eline ne geçerse okur**

Hadiye Tuncer, 1912 yılında Diyar-
din’de doğar. Babası Mustafa Hilmi Bey,
Mülkiye Mektebi mezunu olup, Anadol-
lu’da kaymakamlık ve valilik görevlerin-
de bulunmuştur. Annesi Lütfiye Hanım,
aydın bir kadındır. Ev işlerinden arta ka-
lan zamanda eline ne geçerse okur. Kızla-
rından, hiç olmazsa birinin okumasını ve
bir meslek sahibi olmasını ister. Hadiye
dört yaşındayken babası ölür, annesi, on
iki çocuğundan yaşayabilen beşini alarak
Amasya’ya taşınır. Anne Lütfiye Hanım,
kocasından kalan emekli maaşıyla altı ki-
şilik ailesini geçindirmeye çalışır. Yemek
yiyemedikleri günler olur. Hadiye bir gün
okulda açlıktan bayılır. Hadiye’nin üç ab-
lası ve kendinden küçük bir erkek karde-
şi vardır. Hadiye ve erkek kardeşi Hay-
dar, ilkokulu Amasya’da okurlar. Daha
sonra aile, Hadiye’nin okuyabilmesi için
İstanbul’a taşınır.

İstanbul Kocamustafapaşa semtinde,
baba Mustafa Hilmi Bey’e ait bir konak
vardır. Aile konağın iki odasına yerleşir,
diğer odalar da ayrı ayrı ailelere kira-
lanmıştır. Hemen hemen
her gece, ailelerden birinin
odasında bir araya gelin-
mekte ve ortaklaşa roman-
lar, öyküler okunmaktadır.
Çocuklar okunanları tam
olarak anlamasalar da, ro-
manların ve öykülerin ya-
rattığı büyüklü ortamı bü-
yüklerle paylaşırlar. Bu tür
bir okumanın hem zevki
hem de okuma tutkusu
oluşturmadaki etkisi benim
için de oldukça tanındık.

Çocukluğumda, terzi olan annemin yar-
dımcısı genç kızlardan birinin okuduğu
bir romanı hep birlikte dinledik. İlkokul
üçüncü sınıfta olduğumu hatırlıyorum.
Kerime Nadir, Reşat Nuri Güntekin ve
Halide Edip’in bir çok romanını, o gün-
lerde dinlemiş ya da bekleme sabrını
gösteremeyip okumuştum...

Cumhuriyet’in ilk yılları...Atatürk
dönemi...Herkes bir şeyler okumak, bir
şeyler öğrenmek istiyor. Atatürk’ün ya-
rattığı aydınlanma ruhu, her yanı sar-
mış. Anne Lütfiye Hanım, Latin alfabe-
sini öğreniyor. Atatürk’ün düşünceleri-
ni, yaptıklarını anlamaya çalışıyor.Çö-
cuklarının Atatürk’ün düşüncelerini,
benimsemelerini istiyor.

**Artık onlar, yeni, genç, dinamik bir
devletin özgür vatandaşlarıdır**

Onlar, artık köhnemiş, boynu bükük
Osmanlı İmparatorluğu’nun kulları ol-
maktan çıkmış; yeni, genç, dinamik bir
devletin özgür vatandaşları olmuşlardır.

Hadiye, Erenköy Kız Lisesi’ne, kar-
deşi Haydar da, İstanbul Erkek Lisesi’ne
gitmektedir. Her iki kardeş de parasız
yatılı olarak okumaktadır. O, Atatürk
Türkiye’sinde yaşayan, geleceğe umutla
bakan bir genç kızdır. Annesinin çok is-
tediği gibi okuyacak, bir meslek sahibi
olacak; hiç kimseye muhtaç olmadan
kendi parasını kendisi kazanacak, daima
bağımsız ve özgür olacaktır. Hadiye
Tuncer, annesinin, kendi gücüyle yaşa-
mını sürdürmesi yönündeki öğüdünü
hiçbir zaman unutmamış, başta kendi kı-
zı olmak üzere çevresindeki tüm genç
kızlara, bu öğüdü vermiştir.

Bir yıl Edebiyat Fakültesi’nde oku-
yan Hadiye Tuncer, Ankara’da öğreti-
me yeni başlayacak olan Yüksek Zira-
at Enstitüsü’nde eğitimini sürdürmeye
karar verir.

1930’lardaki üniversite yılları... Ata-
türk’ün Almanya’dan davet ettiği fa-
şizmden kaçan profesörlerin verdikleri

dersler; Atatürk Orman Çiftliği'ndeki uygulamalı dersler; her sabah fakülte yurdunun terasında yapılan spor, ayrıca tenis, atıcılık, eskrim, atıcılık dersleri, her kış Uludağ'da kayak kampı...Alabil- diğine çok ve çeşitli sosyal etkinlikler, Fakülte'de düzenlenen balolar, danslar, çay partileri, tiyatro ve opera gösterim- leri.. Atatürk'ümüzün gençliğe verdiği önem ve gençlerin yetişmesine gösterdi- ği özen...Hadiye Tuncer'in kızı Hüner Tuncer de, "keşke" diyor, "ben de o yıl- larda üniversite öğrencisi olabilsey- dim!" Doğrusu bu keşkeye katılmamak mümkün değil.

Reis-i cumhur'dan bir öğrenciye bir kırmızı gül...

Atatürk, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne oldukça sık gelir ve özellikle de tarih derslerine girer, öğrencilere sorular so- rar, açıklamalar yapar. Tüm öğrenciler Atatürk'e mahcup olmamak için, var güçleriyle tarihe çalışırlar. Buradan bü- yük önderimizin, gençlerle nasıl bizzat ilgilendiğini, onları nasıl yönlendirdiği- ni, araştırma yapmaya özendirdiğini öğ- reniyoruz. Nitekim Hadiye Tuncer, üni- versiteyi bitirdikten sonra, tarım tarihi üzerine çalışma yapmayı yeğlemiş ve Osmanlı tarım tarihi konusunda ülkemi- ze çok yararlı eserler kazandırmıştır. Hadiye Tuncer'in Atatürk'le ilgili çok özel bir anısı da vardır: Fakültede öğren- ciyken, sonradan eşi olacak olan Hamdi Tuncer'le birlikte bir piyeste rol alır, an- cak, Atatürk'ün oyunu izlemeye gelece- ği gün, bir kaza sonucu Hadiye'nin baca- ğı kırılır. Fakat o yine de kırık baca- ğıyla Atatürk'ü görmeye ve oyunu izle-meye gider. Piyes öncesi bu aksaklık ne- deniyle özür dilenmesi üzerine, Atatürk bu genç oyuncuya bir gül gönderilmesini ister. Reis-i cumhur'dan bir öğrenciye bir kırmızı gül... Hadiye Tuncer, yüre- ğinde değerli bir hazine haline getirdiği bu kurutulmuş gülü, uzun yıllar büyük bir özenle saklar. Hüner Tuncer, annesi- nin Atatürk'le ilgili duygularını şu söz- lerle anlatıyor: "Ben,annem kadar, Ata- türk'ü bu denli yürekten seven ve ona bu denli bağlı bulunan başka hiç kimseyi görmedim. Atatürk, onun için bir dahiy- di, bir mucizeydi, Türkiye açısından çok büyük bir şanstı. Annem, Atatürk'ün bir genci olmasının onurunu her zaman ta- şıdı ve bu yüce insanın ülkemiz açısın- dan taşıdığı anlamı çevresindekilere ve özellikle de gençlere anlatmaktan hiç bı- kıp usanmadı."

Gençler geleceğe güven ve umutla bakarlar...

Hadiye Tuncer, fakülte yıllarında te-

nis oynar, kayak yapar, ata biner, eskrim ve atıcılık sporlarını dener, paraşütle at- lar ve hatta planör (motorsuz uçak) bi- le kullanır. Kışları Alman hocalarının rehberliğinde, Uludağ'a, kayak yapma- ya giderler. Kız ve erkek öğrenciler bir arada o zamanın tek tesisi olan Kayake- vi'nde kalırlar, bütün masraflarını, ka- yak giysileri dahil, fakülte karşılar...Fa- kültedeki kız ve erkek öğrencilere dans dersleri verilir, oldukça sık dans partile- ri ve balolar düzenlenir. Gençler, gele- ceğe güven ve umutla bakarlar...

Hadiye Tuncer, 1936'da Ziraat Fa- kültesi'ni bitirir; Yeşilköy Tohum Is- lah İstasyonu'nda çalışma yaşamına başlar.Aynı zamanda, kendisine ay- rılan tarlada, Türkiye'nin her tarafın- dan getirtilen tohumlarla yulaf bitki- si yetiştirir, "Türkiye'de Kültür Yu- lafları" üzerine doktora yapar. Öte yandan, bütün ömrünce sürdüreceği tarım tarihi ile ilgili çalışmalarına başlar. İstanbul'daki Osmanlı arşiv belgelerinin ve eserlerinin bulundu- ğu tüm kütüphanelerde çalışır, Os- manlıca uzmanlarından, "eski ya- zı"nın tüm inceliklerini ve siyakat yazısını öğrenir. Siyakat, Osmanlı İmparatorluğu'nun "stenosu" da de- nilen, büyük ölçüde nokta ve çizgi- lardan oluşan,çözülmesi zor ve öğre- nebilmek için özel bir eğitim gerek- tiren bir yazı türüdür.

Hadiye, 1941 yılında sınıf arkada- sı, meslektaşı Hamdi Tuncer'le evle- nir. Çifti Ankara'ya yerleşir. Hamdi Tuncer, Atatürk Orman Çiftliği'ne müdür olarak tayin edilir. Hadiye Tun- cer de naklini Ankara'ya yaptırır. Lütfi- ye Hanım,kızını istemeye gelen Hamdi Tuncer'e: "...kızım ev işlerini yapmayı bilmez, onun aklı fikri çalışmakta ve spor yapmaktadır" der. Hamdi Tun- cer'in, bu söze yanıtı şöyledir: "Ben, Hadiye'yi olduğu gibi seviyorum. Ev iş- leri o kadar önemli değil; onları birlikte yapabiliriz. Ben Hadiye'nin beni sevdi- ğini ve bana iyi bir arkadaş, iyi bir dost olacağını biliyorum." Çiftin kızları Hü- ner Tuncer, evlerinde kadın erkek eşitli- ğini hep gözlemlediğini, babasının ev iş- lerinde annesinin yanında yer aldığını, hatta kendi yaşlıları arasında bile babası kadar eşitlikçi davranan kimseyi görme- diğini söyler.

1946 yılında aileye Hüner Tuncer ka- tılır. Hadiye Tuncer yine Yeşilköy To- hum Islah İstasyonu'nda çalışmakta, Hamdi Bey de Halkalı Ziraat Okulu'nda görev yapmaktadır.

Hadiye Tuncer, 1952 yılında,ABD "AID" Yardım fonundan yararlanarak,

ziraatçı, veteriner ve ormancılardan olu- şan 45 kişilik bir heyetle altı aylığına ABD'ye; 1962'de de, CENTO bursuyla altı aylığına Cambridge Ziraat Araştırma Enstitüsü'ne giderek, mesleki bilgi ve görgüsünü artırır. 1953 yılında Çayıro- va Teknik Bahçivanlık Okulu'na öğret- men olarak atanır. 1956 yılında ise, Hamdi Tuncer Devlet Üretim Çiftlikle- ri'nde Genel Müdür Yardımcısı, Hadiye Tuncer de, aynı Genel Müdürlükte Mü- şavir olarak çalışmaya başlar.

Türkiye tarımına damgasını vuran 25 ziraat yüksek mühendisinden biri

Hamdi Tuncer, 27 Mayıs 1960 Devri- minden sonra Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'ne getirilir. Müşavir- lik göreviyle yetinmeyen Hadiye Tuncer ise, Osmanlı arşivlerindeki çalışmalarını sürdürür, birbiri ardına kitaplar ya- yımlar, tarım tarihimize ve ziraat mesle- ğine çok önemli katkılar yapar. Hüner Tuncer, annesinin tüm bu çalışmaları sessizce, kendini ön plana çıkarmadan yaptığını vurguluyor. "Annemin de, ba- bamin da kendilerini methettiklerine hiç tanık olmadım. Başkalarının kendilerini övmelerini de pek hoş karşılamazlar- dı" diyor. Ancak, meslektaşları onun "perde arkasında" kalmasını istememiş- ler, TMMOB Ziraat Mühendisleri Oda- sı, Dr. Hadiye Tuncer'i Cumhuriyet dö- nemi Türkiye tarımına damgasını vuran 25 ziraat mühendisinden biri olarak, 15 Ekim 1998 tarihinde "Onur Ödülü" ile ödüllendirmiştir.

Hadiye Tuncer'in en belirgin kişisel

özelliklerinden birisi de, yeni şeyler öğrenme tutkusudur. 40 yaşlarındayken, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yeni açılmış olan Tiyatro Eleştirisi Bölümü'nü ilk bitirenlerden biri olmuştur. 60 yaşından sonra araba kullanmaya merak sarmış, yetmişli yaşlarına yaklaşırken, kızının diplomat olarak görev yaptığı Danimarka'da, İngilizce ve cam boyama kurslarına gitmiş, olağan üstü eserler yaratmış ve bu eserlerini Ankara'da sergilemiştir. Resim yapmayı çok sever, çocukluğundan beri yağlıboya resimler yapar. Ölümünden birkaç ay öncesine kadar da resim yapmayı sürdürür.

Her zaman çok şık giyinir, giysisine uygun bir şapka ile kıyafetini tamamlar. Çoğunlukla kırmızı, mor, eflatun, yeşil gibi canlı renkleri tercih eder. O, ruhunun gençliğini dış görünüşüne de yansıtır. Fotoğraflarından da gözlemlendiği gibi hep güler yüzlüdür. İyi bir meslek kadını, iyi bir bilim kadını, iyi bir anne ve iyi bir eştir.

1971 yılı Ocak ayında Hamdi Tuncer ölür. Hamdi Tuncer'in erken yaştaki ölümünde uğradığı haksızlığın etkisi vardır. 1966'da dönemin Tarım Bakanının, yasal olmayan isteğini yerine getirmedeği için, Hamdi Tuncer Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'nden alınarak, Müşavirliğe atanır. Bu olay, onun yaşam sevincinin giderek solmasına neden olur.

Hadiye Tuncer, 41 yıl çalıştıktan sonra, 1976 yılında Tarım Bakanlığı Bakanlık Müşavirliği'nden emekli olur.

Onda müthiş bir öğrenme ve araştırma tutkusu vardır

1968'de Hüner Tuncer AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirir ve diplomat olmaya karar verir. Hadiye Tuncer, kızını yurtdışındaki diplomatik görevlerinde yalnız bırakmaz. 1979'u izleyen yıllarda, Meksika'dan Japonya'ya, Norveç'ten Güney Afrika'ya değin uzanan ülkelerde birlikte kalırlar. Hadiye Tuncer, yurtdışında kaldıkları yıllar boyunca hiç sıkılmaz. Çünkü onda müthiş bir öğrenme ve araştırma tutkusu vardır. Her gittiği ülkede mesleğiyle ilgili bilgiler edinir. Bulduklarını, öğrendiklerini de değerlendirmeyi bilir; "17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu- Danimarka ilişkileri" kitabını yayımlar. Bu kitabı, üç yıl yaşadığı Danimarka'da, Kopenhag Arşiv ve Milli Kütüphanesi'nde bulunan Osmanlı İmparatorluğu'na ait diplomatik mektup ve belgeleri inceleyerek; bunların, Başbakanlık Devlet Arşivi'ndeki karşılıklarını bularak yazar. Leibzig Ulusal Kütüphanecisi'nden Defter-i Hakaani Emmini Ayni Ali Efendi'nin elyazması kitabı olan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri"nin mikro-fotokopisini alır, uzun ve yorucu bir çalışma sonucunda bu kitabı günümüz Türkçesi'ne kazandırır. Bu eserde, Fatih devrinde, ilk büyük toprak reformunun yapıldığı belirtilmiş ve koca imparatorluğun toprak taksimatı ve vergi sistemi aydınlatılmıştır. Hadiye Tuncer'in, belirttiğine göre: "Kanunnamelerin detaylı incelenmesinden görülmektedir ki, çağdaş Avrupa'da henüz istatistik bilimi bilinmediği zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu 21 eyalete ayrılmış ve her eyalet yüzlerce sancağa bağlanmış ve bu arazi üzerinde yaşayan toprak sahiplerinin yeri, üretimi, vereceği öşür miktarı belirlenerek ayarlanmış ve kullanılmaları da, yasalarda en ufak bir hataya bile olanak vermeyecek biçimde düzenlenmiştir."

Hadiye Tuncer, Norveç'i tanıtan yazısında da, aydınlarımızın bir kısmının hatalı düşünce tarzına dikkat çeker: "Doğa güzelliği olağanüstü olmasına rağmen, bizim Karadeniz sahillerimiz ile kıyaslayamıyorum bir türlü. Bizde de o sahiller ne güzeldir! Bir yamacı dağ, orman, bir tarafı azgın dalgalı mavi deniz; Oslo'dan daha mı çirkindir! Ama biz yabancının her şeyine hayran olduğumuz için, kendi ülkemizi daima yereriz." Yine aynı yazısında, Hadiye Tuncer şu gözlemini aktarır: "Bizim yıllardan beri uğraştığımız, başvurmadığımız kapı kalmadığı halde, bir türlü kolumuzu, elimizi bile sokamadığımız Avrupa Birliği örgütüne Norveçliler girmek istemiyorlar. Nedeni de, özgürlüklerine ve hakiki demokrasiye olan aşk gibi tutkuları. Başka milletlerin kendi ekonomilerine karışmalarını hiç hoş bulmuyorlar."

10 Nisan 1997'de Hadiye Tuncer'i kaybettik. Ondan bizlere, topluma kalan bir hatıra da kızı Hüner Tuncer; o, annesine şöyle sesleniyor: "Anneciğim, gözün arkada kalmasın! Senin ayrılmanla bu dünyada yapayalnız kalmış da olsam, yüreğimde daima senin sevgini taşıyarak ve senin bana göstermiş olduğun doğru yoldan ayrılmayarak, yaşam savaşımı sürdürüreceğim. Senin ve babamın istemiş olduğunuz gibi, ülkemizin bir gün yeniden aydınlığa kavuşması yolunda elimden geldikince çaba harcayacağım."

Sevgili Hadiye Tuncer, sayın Muzaffer Evci'nin de dediği gibi, "Yalnızca tarımda değil, gönlümüzde de iz bıraktınız." Size yaptığımız herşey için teşekkür ediyoruz.

Sevgili Hadiye Tuncer, sayın Muzaffer Evci'nin de dediği gibi, "Yalnızca tarımda değil, gönlümüzde de iz bıraktınız." Size yaptığımız herşey için teşekkür ediyoruz.

KAYNAKLAR

- 1) Hüner Tuncer, "Cumhuriyet'e Kanat Verenler 'İdealler Kuşağı'ndan Bir Örnek: Dr. Hadiye Tuncer", Ümit Yayıncılık, 2002.
- 2) Derleyen: Hüner Tuncer, "Tarımda Bir 'İlk'in Ardından... Dr. Hadiye Tuncer'e ARMAĞAN", s.35.
- 3) Derleyen: Hüner Tuncer, "Tarımda Bir 'İlk'in Ardından... Dr. Hadiye Tuncer'e ARMAĞAN", s.59.

Ölen kişinin ardından yazmak zor. Çünkü yitirdiklerimiz, herkesin anısında başka yer tutar. Eğer yitirdiğinizin içerdiği anlamları gerçekten bilmiyor ya da yeterince hissedemiyorsanız, yazdıklarınız da zaten pek bir şeye benzemez. Ölenin ardından yazılanları okuduğumda hep; "keşke bunları sağken yazsalar" demişimdir. Şimdi ben de, o sağken yazmam gereken bir yazıyı hayli gecikmiş olarak yazıyorum. •

Yalnızca tarımda değil gönlümüzde de iz bıraktınız...

Muzaffer Evci

Öyle insanlar vardır ki, yaşamları, birikimleri artık kendi değerleri, kendi hayatları hatta kendi özellikleri olmaktan çıkar, o sevmeyişim deyimiyle, “kamuya mal olurlar”. Çünkü üstün özellikleri, onları öyle dönemlerde ortaya çıkarmış ve ürettikleri hayatlarımızı öylesine biçimlendirmiştir ki, hiç çekinmeden, o insanlar “bizim” deriz. Onları kendimize çok yakın hissederiz, şahsen tanımasak bile. Hani öyle insanlar vardır ki, yakından tanıdığınızda, size hayatın anlamını başka türlü kavratırır. Daha önce hiç yaşamamış, hiçbir şey yapmamış gibi görürsünüz kendinizi: “Ben ne yaparım, ne işe yararım, ne üretirim” dersiniz. O insanlar ki, bir ömre sığmazı sığdırırken, olmazı olur kılarlar.

İşte, geç yaşıyla ama taze yüreğiyle tanıdığım Hadiye Tuncer, böyle biriydi. Tam bir Cumhuriyet kadınıydı. Tarımımıza büyük emekleri geçmiş, tarımda iz bırakmıştı. Hadiye Tuncer, mesleğinin ilk kadınlarından biriydi.

Kadınları hep okumaya, meslek sahibi olmaya yönlendiriyor

....Anne olan Hadiye Hanım, hem çocuğuna ve evine iyi bakıyor hem de iş yaşamında başarılı olunabileceğini gösteriyordu. Bu anlamda kızının da yolunu çizen en büyük örnek kendisiydi. Onu araştırmaya ve bilime yöneltmişti. Yalnızca kızını değil, çevresindeki kadınları da hep okumaya, meslek sahibi olmaya yönlendiriyor, onlara yardımcı oluyordu.

Hadiye Tuncer’le ilk tanışmam, TRT için tarım tarihi konusunda bir program yapmak istememle gerçekleşmişti. Ankara, Mebusevleri semtindeki evine gittiğimde gördüğüm beni hiç şaşırtmadı. Yaşamının bütün yönlerine sinmiş bir zarafet ile karşılamıştı beni. Evi, hayata özen ve değer veren birinin elinden çıktığını belli ediyordu. Zarif çay takımlarını, kendi elleriyle yaptığı seramik sehpayı, diğer seramik parçaları, duvardaki tabloları, kızının yurtdışından getirdiği duvara asılan eski tip telefonu, zarif diğer objeleri hatırlıyorum. Derinden gelen kibar sesi, uzun yılların görgüsüyle bi-

Sayın Muzaffer Evci’nin aşağıda okuyacağınız yazısı, “*Tarımda Bir İlk’in Ardından...* Dr. Hadiye Tuncer’e armağan”, kitabından kısaltılarak alınmış, ara başlıklar tarafımızdan konulmuştur.

çimlenmişti. Yaptığı güzel çayı mutlaka pasta ile süsler, servisi büyük bir özenle yapardı. Bu özen beni rahatsız da ederdi biraz. Böyle bir insanı yoruyor, saygısızlık mı ediyorum diye düşünürdüm. Fakat sonradan kavradım ki, bu yalnızca Hadiye Hanım’ın değil, bütün o kuşağın soylu bir davranışydı.

Hadiye Hanım’la ikinci buluşmamıza, “*Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*” adlı kitabı götürmüştüm. Kitap ilgisi çekmişti. Kitabı ona hediye etmek bir an aklımdan geçse de, daha sonra çekimde kullanacağımı düşünerek, bundan vazgeçtim. Şimdi ona kitabı armağan etmediğim için ne kadar pişmanım.

Oysa, o kitap armağan etmekte benim kadar cimri değildi. Kızıyla birlikte Danimarka’da iken boş durmamış ve “17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu-Danimarka ilişkileri” adlı kitabını yazmıştı. Yanlış hatırlamıyorsam, kitap sıkıntılı bir süreç sonrası basılmış, yayıncısı Hadiye Hanım’a biraz çektiymişti. O kitap, kütüphanemde hep özel bir bölümde durmuştur. Çünkü o, Hadiye Hanım’ın imzaladığı bir kitaptı.

Pek çok bilimsel araştırmanın sahibi Hadiye Tuncer, onca yılın birikimini çok acı bir biçimde kaybetmişti. Kızının görevi dolısıyla yurtdışında bulunurken, eşyalarını, kitaplarını ve araştırmalarını bir depoya bırakmıştı. Depodaki ilgisizlik ve yağmur suları yüzünden, ne yazık ki, pek çok araştırması ve kitabı kullanılamaz hale gelmişti. Bu olayın onda ne büyük bir yara açtığını, konuyu anlatırken gözlerine baktığımda anlamıştım.

Hadiye Tuncer’le birkaç kez daha görüştüm ve her görüşmemde ona olan saygım ve ilgim daha da arttı. Ama kendisinin yine kızıyla birlikte yurtdışına gitmesi bağlantımızı koparmıştı. Hadiye Tuncer’i tanıdığım için şanslıyım ama onunla daha çok birlik-

te olamadığım, bilgisini, görgüsünü daha çok paylaşamadığımı için üzgünüm. Keşke birlikte bir şeyler üretebilseydik ya da en azından böyle bir yazıyı o sağken yazabilseydim! Hayırlılandığım bir başka konu da, sanırım o yurtdışındayken, kitapçada iki ciltlik bir kitabını bulmuş ve param olmadığı için alamamıştım. Kitap belki kendisinde bile yoktu. Alsaydım, ondan ne güzel bir anı kalacaktı!

Ürettiyordunuz hem de hepimiz için

Hadiye Hanım, sizi yalnız ve zirvelerde bıraktığımız için üzgünüm. Hayata böyle bakmakta ısrar ettiğiniz için, yalnız kalıp, çoğu zaman acı çektiniz. Siz ve kuşağınız çektiğiniz bütün sıkıntılara rağmen, ömrünüzün sonuna dek mücadeleye devam ettiniz. Bunu bir tek sizde değil, kendisi hakkında belgesel film ve kitap çalışması yaptığım Metin And ve kuşağınızın diğer kişilerinde de görüyorum.

Hayatı değiştirmeye çabanızı anlıyor ve saygı duyuyorum. Hayatın anlamı çalışmak, üretmek ve sevmek sizler için. Çalışmak hep temel ilkenizdi. Ardınızda bıraktıklarınız, bu ilkeden hiç şaşmadığınızı gösteriyor ve bizim de yolumuzu çiziyor bir anlamda. Ancak, açtığınız yollar çok uzun ve derin. Modern çağın sığ yaşamlarında, sizinki gibi kararlı ve derin çizgiler oluşturmak artık zor. Kendi yollarımızı yeterince derin açamasak bile, sizin yollarınızı izlemek bize yeteceğe benziyor.

Yakınlaştıkça sizi ve kuşağınızı, bütün yüreğimle sevdim ve saygı duydum. Değerinizi ve neyi temsil ettiğinizi her geçen gün daha iyi anlıyorum. Kavradıkça da daha çok seviyorum. Üretmek, var etmek için, insan yönünüzden neleri feda ettiğinizi biliyorum. Zorlu ama onurluydu hayatlarınız. Çünkü ürettiyordunuz hem de hepimiz için. İyi ki vardınız, iyi ki ürettiniz! Hem kendinizi ve kuşağınızı var ettiniz, hem bir Cumhuriyeti, bir hayata bakışı hem de bizleri var ettiniz. Sizlerin çabaları üzerine biz de daha rahat kurduk hayatlarımızı. Yalnızca tarımda değil, gönlümüzde de iz bıraktınız. Sağ olun...

padişaha arz edilmek üzere hazırlanan bu eser, Leibzig Ulusal Kütüphanesinden mikro-fotokopisi alınarak, uzun ve yorucu bir çalışma sonucu, Tuncer tarafından (1964) günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Söz konusu eserde, Fatih devrinde, çok geniş çapta arazi düzenlemelerinin yapıldığı ve ilk büyük toprak reformunun bu zamanda yapıldığı belirtilmiş ve koca bir imparatorluğun toprak taksimatı ve vergi sistemi aydınlatılmıştır.

Toplam yedi bölümden oluşan eserde, ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet taksimatı, sancak ve köylere kadar isabet eden topraklı sipahi, tımar ve zeamet sahiplerinin tek tek isimleri ile bunlar hakkında malî ve istatistikî bakımdan her türlü bilgi verilmiştir.

Tuncer'in, bu çalışmada, üzerinde özellikle durduğu bir olgu vardır. Buna göre; kanunnamelerin detaylı incelenmesinden görülmektedir ki, çağdaş Avrupa'da henüz istatistik bilimi bilinmediği zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu 21

eyalet ayrılmış ve her eyalet yüzlerce sancağa bağlanmış ve bu arazi üzerinde yaşayan toprak sahiplerinin yeri, üretimi, vereceği öşür miktarı belirlenerek ayarlanmış ve kullanılmaları da, yasalarda en ufak bir hataya bile olanak vermeyecek biçimde düzenlenmiştir.

İmparatorluğun kanun biçimindeki bu sırlarını (eyalet taksimatı, toprak dağıtımını vb.) kimse okumasın ve belirli şahıslardan başkası bu sırlara ulaşmasın diye, kanunlar, okunması çok güç bir dilde yazılmıştır. İşte, Tuncer, uzun yılların yorucu bir çalışması ve zorluğu ile bu kanunları okumuş, derlemiş ve eseri yalnız tarımcıların değil, iktisatçıların, tarihçilerin de araştırma yapacakları konularda, kendilerine yardımcı olacak biçimde kullanılabilecek bir duruma getirmiştir.

Padişahlar Kanunnamesi

Esseyd Ahmet Efendi ismindeki yazarın kaleme aldığı "Padişahlar Kanunnamesi", Osman Gazi ve Murad-ı Hüdevendigâr'dan başlayarak, üçüncü Sultan Mustafa zamanına dek olan (1309-1774) tüm arazi kanunlarını ve az miktarda da olsa, cezaî kanunları kapsamaktadır. Aslı elyazması olan eseri Tuncer, 1965 yılında Konya'da Koyunoğlu özel müzesinde görmüş ve mikrofilmli yerinde alarak, fotoğraflarını çıkartmış ve hemen çalışmalara başlamıştır. Günümüz Türkçesine (Tuncer tarafından) çevrilen

Padişahlar Kanunnamesi'nin özelliği, yalnız bir padişaha ait kanunnameyi değil toplu olarak değişik devirleri kapsamasıdır. Kanunname'de; miras, ortak kullanım alanları, işlenmeyen topraklar, köysel yapılar, toprak dağılımı-dağıtımını, resimler, öşürler vb. konularda bilgiler verilmektedir.

Avrupa ve Ortadoğu devletlerinde toprak reformu

Tuncer'in 1962 yılında yazdığı bu kitap, Türkiye'de söz konusu dönemde uygulanması beklenen Toprak Reformu

Kanunu'nun hazırlanması öncesinde yol gösterici olması açısından kaleme alınmıştır.

Çünkü, bu çalışmanın iyice incelenmesiyle, Kanun'un uygulanmasından çok iyi sonuçlar alınacağı düşünülmüştür. Büyük bir çabanın sonucu ortaya çıkan bu eser, belki de, kendi konusunda en ayrıntılı araştırmadır. Zira; İtalya, Norveç, Finlandiya, Danimarka, F. Almanya, İsrail, İspanya, İngiltere, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Polonya, SSCB, Estonya, Letonya, İran, Yunanistan ve Mısır başta olmak üzere, 20'den fazla ülkenin veya bölgenin toprak reformu çalışmaları araştırılmış ve ilgililerin hizmetine sunulmuştur.

Hadiye Tuncer, yalnızca arazi kanunları, toprak hukuku vb. konularla ilgilenmiş değildir. Çok yönlü bir yapıya sahip olan ve tarımın birçok alanı ile ilgilenen Tuncer, diğer yandan, Yabanî Bitkiler ve Tıbbî Bitkiler.

konusuna da ilgi duymuş ve bu konularda önemli eserler bırakmıştır. Tuncer'in bu konularda birçok eseri bulunmasına rağmen, iki eseri hemen dikkati çekmektedir.

1'ncisi –Yabani bitkiler sözlüğü

Kitabın asıl adı: Haza fihristi risale-l fevziye fi lügati müfredatı et tibbiye

Yazan: Hayati Zade Mustafa Feyzi efendi

Dördüncü Sultan Mehmet zamanında

(1641-1693) yazılan kitap iki ciltten oluşmakta olup, Tuncer tarafından (1974) günümüz Türkçesine çevrilmiştir. 1965 yılında Konya'da incelemeler yaparken bulunduğu elyazması kitap, 598 sayfa olup, çevirisi dört yılda tamamlanabilmiştir.

Kitabın birinci cildinde, alfabetik sıralamaya göre; bitkilerin Türkçe, Arapça, Latince ve Farsça isimleri ile siyah-be-yaz resimleri verilmiş; ayrıca, bitkilerin, ne biçimde kullanılacağı, hangi hastalıklara iyi geldiği ve nerelerde bulunduğu hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

İkinci ciltte ise; bitkilerin tıpta ilaç olarak kullanımı ile her ilâcın bir prospektüsü verilmiş ve ilâcın yan etkileri ile bunları önleyecek çareler üzerinde durulmuştur.

2'ncisi – Bitkilerin tıpta kullanışları ve ilaç reçeteleri

Yazarı belli olmayan kitabın aslı, Leibzig Karl Marx Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmakta olup, mikrofilmleri alınarak, Tuncer tarafından konuşma diline (1966) çevrilmiştir.

Kitapta, ilâçların hangi köklerden, yapraklardan ve çiçeklerden meydana geldiği ve ilâç olarak reçete yazılımları hakkında bilgiler verilmiştir.

Hadiye Tuncer, yalnızca günümüze kadar bıraktığı eserlerle değil, meslek arkadaşlarına olan bağlılığı ve vefası ile de kendisini göstermiştir. Tarım mesleğine emeği geçen, iz bırakan ve birlikte çalıştığı meslektaşlarını günümüze kadar taşıyabilmek, genç tarımcılara tanıtmak ve onları unutturmamak için yaptığı röportajları, Kırk yıllık meslektaşlarımız-Röportaj isimli kitabında toplamış ve bunu yayınlamıştır (1958).

Nesip Karaçay'dan Mahfî Eğilmez'e, Zihni Derin'den Muhlis Erkmen'e, Tevfik, Tarman'dan Süreyya Özek'e kadar 24 meslektaşı ile röportaj yapmıştır. Bu röportajları içeren kitabında Tuncer, meslek arkadaşlarının niçin tarımcı olduklarını, tarıma hizmetlerini, eğitimlerini, eserlerini, tarıma bakış açılarını ve hatıralarını ölümsüzleştirerek, bizlere aktarmıştır.

Kuşkusuz, Hadiye Tuncer'i anlatmak, yaptıklarını-eserlerini bu kadar öz biçimde tanıtmak oldukça zordur. Yukarıda, en öz haliyle anlatılmaya çalışılan Tuncer, Türkiye'nin tarımına, çağdaş yaşamına, hukukuna önemli katkılarda bulunmuş ve bu yönleriyle kendisini adeta ölümsüzleştirmiştir. Bizlere düşen görev; bayrağı Tuncer'in bıraktığı yerden çok daha ileriye, çok daha yukarıya taşımaktır. Ancak bu biçimde Tuncer'e lâik olmuş olabileceğiz. Anısı önünde saygıyla...

EEG Okulu Açıldı

Prof. Dr. Attila Altunel

(Halk Üniversitesi EEG Okulu Müdürü)

EEG nedir: Bedenimizin yönetim merkezi olan beynimizde elektrik vardır. Bu elektriği, beynimizi oluşturan hücrelerin en önemlisi olan ve "nöron" ismini alan sinir hücreleri üretir. Nöronların hücre gövdelerinden "dendrit" ismini alan, dallanmış, kısa uzantılar çıkar; dendritler, çevreden bilgi almaya yarayan antenlerdir. Nöronlardan, bir tanede, uzun bir iplik şeklinde olan "akson" ismini alan uzantı çıkar; akson, nöronun emrini yönettiği organa iletmeye yarayan telefon telidir..

Milyonlarca nörondan oluşan beyin, haber alma ve yönetme işlevini, kendi ürettiği elektrik ile sağlar. Bu elektrik şebekesinin aktivitesini kaydeden alete "elektroensefalografi aleti", kısaltılmış haliyle "EEG aleti" ismi verilir. EEG aleti, normal beyinlerde, normal elektrik aktivitesini kaydederken, özüllü beyinlerde, özüllü dokunun anormal elektrik aktivitesini kaydederek, bizlere hastalık hakkında bilgi verir.

Anadolu'da halkımızın "tutarık", "tutarak" ismini verdiği, Arapça ismi "sara" ve tıp dilindeki ismi ise "epilepsi" olan hastalıkta, EEG vazgeçilmez bir araştırma yöntemi haline gelmiştir. Bu hastalıkta, beyinde, özüllü bir ufak doku parçası bulunmaktadır. Bu özüllü dokudan, zaman zaman güçlü ve anormal bir elektrik çıkarak sara nöbetlerine sebep olur. Özüllü doku, ayrıca, nöbete sebep olmayan, hastanın farkedemediği, daha güçsüz anormal elektrik boşalmalarını sık bir şekilde çıkarır. Bütün bu anormal boşalmaları kaydeden EEG aletinin, öncelikle kullanıldığı hastalık epilepsidir.

EEG'nin dünü ve bugünü: Hans Berger'in 1927 yılında, insanda ilk EEG kaydını gerçekleştirmesinden sonra, 1980'e gelinceye kadar, sahne ışıkları EEG üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak, 1980'in ilk yıllarından itibaren, "görüntüleme yöntemleri" inanılmaz gelişmeler sergilemiş ve EEG'yi sahnenin alacalı bölümlerine itebilmiştir. EEG ve epilepsi uzmanları dışındaki hekimler, "bilgisayarlı tomografi" ve "manyetik rezonans" tetkiklerinin EEG gereksinimini ortadan kaldıracığını düşünebilmişlerdir. Hatta, o yıllarda, henüz yetişmekte olan bazı EEG uzmanları bile, bir dönemin sona erdiği şüphesine kapılmışlardır. Oysa, kısa bir süre sonunda, yanlış farkedilmiş ve görüntüleme yöntemlerinin organın yapısal değişimlerini, EEG'nin ise fonksiyondaki bozuk-

lukları yansıttığı, tekrar hatırlanmıştır. Bu hatırlayış, sahnenin parlak bir ışığını, gene EEG üzerine yöneltmiştir.

Görüntüleme yöntemlerinin henüz gelişmediği dönemlerde EEG, yoğun bir baskı altında kalmıştır. Çaresizlikten, beyin ile alakalı olabileceği düşünülen her tabloda EEG tetkiki istenmiştir. Böylesine yoğun bir talep, EEG laboratuvarlarının 1-1,5 ay sonraya randevu vermelerine sebep olmuştur. Gereksiz yere istenen tetkikleri karşılayabilmek için, kayıtlar kısa sürelerde tamamlanmıştır. Kısa süreli kayıtlar, özüllü bir dokuya sahip beyinlerde bile, anormal elektrik boşalmalarının kaydedilmesine imkan tanımamıştır. EEG aktivitesi normal olan kişilerde, gereksiz yere yapılan EEG tetkiklerine, bir de, kısa süreli kayıt yüzünden, zaman zaman ortaya çıkan anormal boşalmaların kaydedilemediği tetkikler eklennince, EEG raporlarının çoğu normal olmuştur. İşte bu durum, aletin kötüye kullanımının, alıp başını gitmesine yol açmıştır. Birkaç kez EEG laboratuvarına uğramış kişiler bile, bu işi yapabileceklerine inanmışlardır. Önceleri fazla önem verilmeyen bu sorun, giderek, büyük boyutlar kazanmıştır.

Bir başka sorun da çocuk EEG'lerinde yaşanmıştır. Çocuk EEG'si Amerika ve Avrupa'da da gelişimini geç tamamlamıştır. Bu yüzden 1970'den önceki yanlış bilgiler yurdumuza taşınmış ve yerleşmiştir. Çözümü bir denklem haline gelmiş olan çocuk EEG'si 1976'dan sonra çözüm yollarını aramaya başlamıştır. O tarihten önce ise yurdumuzda çocuk EEG'si bilen bir kişinin bile bulunmadığı anlaşılmamıştır.

Çaresizlik, acemilik, kötüye kullanım ve çocuk EEG'sinin bilinmemesi, hatta, bilinmediğinin bile farkedilememiş olması gibi nedenlerin yarattığı durum, hekimler arasında, hekimlerle hastalar ya da hasta yakınları arasında sürtüşmelere ve güven bunalımlarına sebep olmuştur.

Bugün, ya da 1990'dan sonra, ülkemizde bir değişim başlamış ve EEG gerçek rayına yönelmiştir. Artık, beyin damar hastalıklarını ve bir beyin uru ihtimalini araştırmak için EEG'ye başvurulmamaktadır. EEG üzerindeki baskının önemli ölçüde azalması, gerçek ihtiyaç sahiplerinin önünü açmış ve 1-2 ay sıra beklemeleri ortadan kaldırmıştır.

Neden EEG Okulu : görüntüleme yöntemlerinin gelişmesiyle, EEG gerçek ra-

yına yönelmiştir; ancak, eskiye dayalı kötü alışkanlıklarından kurtulamamıştır. EEG'nin kötüye kullanımını engellemek için bazı önlemler gerekmektedir. Ben, 1969'dan beri, bu işin içindeyim. O tarihten beri, EEG toplantılarında, bu önlemlerin gerekliliğinden söz edilirdi. Konu hakkında çok konuşuldu, ceza yaptırımları ve belirli merkezlerden alınmış belge koşulunun aranması gibi önlemler düşünüldü. Ancak, hiçbir şey yapılamadı ve olay kendi mecrasına bırakıldı.

Kötüye kullanım açısından hiçbir önlem alınmamasının önemli bir nedeni de vardı!. Bu güne kadar, EEG öğreniminde tek yöntem uygulanmıştı; EEG'nin ancak usta çırak ilişkisi içinde ve yan yana, diz-dize bir yöntemle öğretililebileceğinin inanılmıştı. Halbuki, bu yöntemin "alaylı uzmanlar" yetiştireceği, oysa, "okullu uzmanlar" a gereksinim olduğu düşünülmemişti. Hiç kimse, ustanın gerçekten usta olup olmadığını, bütün deneyimini çıracağına aktarıp aktarmadığını kurcalamıyordu. Gene hiç kimse, ülkemizde kaç usta bulunduğunu, bir ustanın kaç yılda bir uzman yetiştirdiğini, yetişen uzmanların ustalık görevini mi üstlendiğini yoksa kendi işinin başına mı geçtiğini, bu kadar az sayıda usta ve uzmanın giderek artan nüfusa yetip yetmediğini hesap etmiyordu!.

Yukarıda sıralanan sorular ve sorunlar üzerinde yoğunlaştığımız zaman, kolayca anlaşılacaktır ki, bu sorunlar ve sorunlar, ancak bir okulda çözülebilir. Okulda, planlı, programlı, dergili ve kitaplı eğitim sonrasında alınacak temel bilgiler ışığında, deneyimi arttırmak için, diz-dize eğitim de sürdürülebilir.

EEG okulunun çalışma prensipleri: Okulumuz, "Köy Enstitüleri" çalışma modelini benimsemiştir. Teorik eğitim sırasında, önce kalıplaşmış bilgiler verilecek, sonra örnek resimler üzerinde sürekli tartışarak bilgi pekiştirilecektir. Dersler, öğrenimi en kolay hale getirecek şekilde sıralanmıştır. Eğitim döneminin bitiminde sınav yapılmayacaktır; ancak, sürekli gelmiş olanlara belge verilecektir. Üçüncü belge diploma niteliğinde olacaktır. Diploma alanlar, arzu ettikleri takdirde, okulumuzun eğitimci kadrosuna katılacaklardır.

Dersler sırasında not tutmaya gerek kalmayacaktır. Not almayı gerektirecek bilgiler ve sınıflamalar her ay *Bilim ve Ütopya* dergisinde yayımlanacaktır. Eğitim dönemi sonunda, dergide birikenler bir kitapçıkta toplanacaktır. Daha sonraki yıllarda okulumuza özgü ve sadece eğitim amaçlı bir atlas oluşturulacaktır. İstanbul dışında oturan ve okulumuza kaydolmak isteyen genç hekimlerimiz için hızlandırılmış ve kısa sürede biten

programlar oluşturulacaktır. Bu programlar, her gün ders yaparak, 15 günde bitirilecek şekilde düzenlenecektir. Ancak, hızlandırılmış programları uygulayabilmek için, okulumuzun biraz daha organize olması ve kitapçıımızın basılması gerekmektedir. Yıllık izinlerini bu programlar için kullanacak hekimlere gereken kolaylık sağlanacak ve duyurular *Bilim ve Ütopya* dergisinde yapılacaktır.

Kurumun okuldan beklentileri: *Bilim ve Ütopya* Dergisi "Halk Üniversitesi" kurumunu oluşturmuştur. "EEG Okulu" Halk Üniversitesi'nin bir okuludur; fakultesi değildir, çünkü devam mecburidir. Bu ücretsiz ve sınavsız okulu kuranların bizlerden bir tek beklentisi vardır; "madem ki bu işe kalkıştınız, en iyi siz olmalısınız" diyorlar.

Derslerin yapılacağı tarihi binayı içinde oturulabilir hale getirmek için, 130 kamyon molozu sırtlarında taşıyarak kamyonlara yükleyen bu özverili insanları mutlu etmek zorundayız. Geçen yıl tamamladığımız 3 er aylık 2 kurs, ülkemiz kapsamında bu hedefi gerçekleştirmiştir. Bu yıl okul oluyoruz; hedef büyümüştür. Okulumuzun yeni hedefi, dünya ölçeğinde en iyiyi başarmaktır. Bu hedef kimseyi korkutmasın; bildiğimiz kadarıyla, böyle bir okul dünyada ilk kez kuruluyor ve gerekli kaliteyi de sağlayabilirsek, zaten dünyada bir numarayız.

EEG okulumuz hepimize hayırlı olsun. Okul için gerekli mekanı sağlayanlara ve hiçbir yardımı esirgemeyenlere yürek dolusu teşekkür ederiz.

Halk Üniversitesi EEG Okulu ders programı ve içeriği

Giriş : EEG eğitiminde 1927'den beri tek model uygulanmıştır. Bu modelin başka türlü hiç düşünülmemiştir; hatta düşünülmesi bile hoş karşılanmamıştır. Bu modele göre, EEG usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilir; usta ile çırak yan-yanaya ve diz-dize otururlar, EEG kayıtlarının yazıldığı kağıtları beceri gerektiren havalı bir tavırla ve hızlı bir şekilde çevirirler; bazen tekrar başa dönerek bazen de tersten bir kez daha çevirirler; sonunda usta kararını vermiştir ve raporunu yazdırır; çırak da "demek ki, bu gördüklerime böyle rapor yazılırmış" değerlendirmesini yapar; böylece, o günün eğitimi mutlu bir şekilde noktalanır...

Yukarıda anlatılan eğitim modeli "alaylı eğitimidir"; bu modelin değişmesi gerekmektedir. Alaylı eğitim modelinin yerini "okullu eğitim" almalıdır. "Okullu eğitimi" de ancak bir okulda verilebilir. "Halk Üniversitesi EEG Okulu", bütün dünya için geçerli olan bir anlayış

düzeltilmek, bir eksiği tamamlamak, bir açığı kapatmak için kurulmuştur.

Ustaların, genellikle, okul fikrine karşı çıkacaklarını, bizleri eleştireceklerini, müstehzi ifadelerle güleceklerini ve sonunda "öyle EEG eğitimi olmaz" diyeceklerini biliyoruz. Böyle bir tavır takınacak olan ustalara gerçekleri hatırlatmak istiyoruz!. Ustalar kendilerini, genellikle, çalıştıkları kurumdaki EEG aletlerinin sahibi zannederler ve aletleri işlerine geldiği oranda çıraklarına kiralarlar. Usta-çırak ilişkisi temeline dayanan bu anlayışın yok edilmesi ve onun yerine öğretmen-öğrenci ilişkisinin egemen olması için var gücümüzle mücadele edeceğimizi herkese duyurmak istiyoruz...

Ders 1: 30 dakika

Konu: EEG için oluşturulan özdeyişlerin eleştirisi.

1. EEG, usta-çırak ilişkisiyle ve diz dize öğrenilir.
2. EEG, statik bir araştırma yöntemi-dir.
3. EEG raporuna trasede görülenler yazılır.
4. EEG raporunda, tetkiki isteyen hekime öneri sunulmaz.
5. EEG'yi değil hastayı tedavi ediyoruz.
6. EEG, bölümlere ayrılmıştır; yeni doğan, çocuk, erişkin, uyku, vb.
7. EEG, biyoelektroenezisi bilmeden de öğrenilir.
8. EEG raporuna örnek eklemeye gerek yoktur.
9. EEG trasesi raporsuz olarak hastanın eline verilebilir.
10. EEG trasesine, sayfalar süratle çevrilerek bakılır.
11. EEG trasesine bakarken memleket

meseleleri de tartışılabilir.

12. EEG trasesinde gördüklerinden bazılarını bilmiyorsan, görmezlikten gelsin; bildiklerini rapor eder ve örneklersin.

13. EEG'siz, epilepsi sınıflamaları yapılabilir.

Yukarıda sıralanan maddeler, EEG konusunda, doğruluğu kesinlikle kabul edilmiş ve tartışılması dahi engellenmiş özdeyişlerdir. Bunlardan yalnız sonuncusu, son yıllarda tartışılmaya başlanmıştır.

Okulumuzun eğitim anlayışı, bunların hepsinin yanlış olduğunu ve hepsinin üzerine kırmızı bir kalemle çarpı işareti koyduktan sonra, hepsinin tam tersinin doğru olacağını düşünerek eğitime başlamaktır.

Ancak, "şeyhin kerameti" örneğini benimsemediğimiz için, önce bu maddeleri tartışmaya açmak istiyoruz. Tartışma süresince, maddelerin tersinin doğruluğunu kanıtlamak yerine birtakım sorular sormayı tercih edeceğiz. Siz, bu soruları içinizden cevaplayın ve sonunda ya kırmızı çaprazı kaldırın ya da kırmızıyı daha da koyulaştırın!..

1) Ustanız gerçekten usta olduğunu biliyor musunuz? Ustanızın, yalnız sizin için, bir okul disiplini içinde, yıllarca devam edecek eğitimi, özveri ile sürdürdüğüne inanıyor musunuz? Ustanızın, bütün bildiklerini size öğreteceğine emin misiniz? Ustanızın, bu eğitimi, sizi küçük düşürmeden sürdürdüğüne düşünüyor musunuz? Ustanız sizi ortak mı alacak, yoksa EEG aletlerini bir süre için size kiralayacak mı? Bu soruların hepsine "evet" cevabını vermişseniz, bu kadar iyi niyetli bir kaç ustanın her birinin, ömür boyu yetiştirebileceği birkaç çırak ile, bu kalabalık ülkenin EEG so-

rununun çözümleneceğine güveniyor musunuz ?

2) EEG'nin bir matürasyon süreci vardır. Ana karnındaki 5 aydan başlayıp, dış dünyada 10-14 yaşlarına gelinceye kadar devam eden bu olgunlaşma süreci boyunca, normal EEG'de, en az 34 kalıp görüntü ve davranışların tümünü kapsayan yaklaşık 10 organizasyon modeli sergilenir. Bu süreç, belirli kalıp görüntülerini ve organizasyon modellerinin, belirli ve değişmez bir sıra ile ardarda dizilmesi sonucu tamamlanır ve erişkin EEG kalıplarına varılır... Aynı gelişim süreci patolojik aktiviteler için de söz konusudur. Onlar da, gökten zembille iner gibi, EEG trasesine birden oturmazlar. Onların da bir matürasyon süreci vardır. Onlar da doğar, büyür, olgunlaşır (herkes tanıdığı biçime bürünür), silinmeye başlar (biçim erozyonu oluşur), sonunda silinip kaybolurlar.

Yukarıda yazılanlar doğru ise, EEG'nin statik bir araştırma yöntemi olabileceğine inanır mısınız?

3) EEG'deki gerek normal, gerekse patolojik aktivitelerin henüz olgunlaşmamış, yani immatür formlarını farke edebilme becerisini elde etmişseniz, yani geleceğin ayak seslerini işitebiliyor ya da geçmişin ayak izlerini görebiliyorsanız, rapor yazma tarzınız değişmez mi ? Gözleriniz bakan göz olmaktan çıkmış ve gören göz olma haline gelmişse, EEG raporu yazarken, sadece, EEG'ci olmayanların bile rahatça farkedemediği patolojik deşarjları yazmakla yetinebilir misiniz ?

4) Görmeyi öğrenmiş olan gözleriniz, gelecek ve geçmiş hakkında yorum yapabileceğinizi size verebiliyorsa, EEG'ci olmayan ve sizden EEG tetkiki isteyen meslektaşınızdan bu bilgileri esirger ve ona öneride bulunmaktansa, "hastanı bana gönder" diyebilir misiniz?

5) EEG'de gördüğünüz patolojik aktivitelerin, hastaya uyguladığınız tedavi ile silinme şansı varsa, ancak EEG kontrolleri ile tedavinin kesilme zamanını saptayabiliyorsanız, "biz EEG'yi değil, hastayı tedavi ediyoruz" diyerek, bu kontrollerden vazgeçebilir misiniz?.. Bu özdeyiş, tedavi ile değişime uğramayacak EEG anomalilerinin sık sık EEG kontrolünü yaparak, EEG'yi kötüye kullananlar için söylenmiştir. Ancak, kötüye kullanımı engelleyemediği gibi, iyi niyetlilerin de ellerini bağlamıştır!..

6) Geleceğin ayak seslerini işitmeyi ve geçmişin ayak izlerini görmeyi becerebilen bir EEG'ci, kendisini, yeni doğan-infantil dönem-çocukluk dönemi-erişkin dönem EEG'cisi olarak sınırlayabilir mi ? Yeni doğan döneminde gördüğünüz bir EEG patolojisinin, dönem sonunda kaybolabileceğini, çocukluk

döneminde tekrar görünür hale gelip epilepsi nöbetlerini başlatacağını biliyorsanız, "ben yeni doğan EEG'cisiyim, sonrası beni ırgalamaz" diyerek, izlemekten vazgeçer misiniz? Yoksa "ben EEG'ciyim, EEG bir bütündür, ben EEG'nin her bölümüne burnumu sokarım ve EEG'yi parçalayanlara bütünü öğretirim" mi dersiniz?

7) Ustanızla diz-dize oturup laboratuvarında bir gün önce kaydedilmiş, yaklaşık 30 kadar EEG trasesini yorumluyorsunuz. Önünüze her yaşta insanın EEG kaydı geliyor. Bu kayıtların yarısı çocuk EEG'si olsun; yeni doğan döneminden 10 yaşına kadar olan çocuklar... Çocukların kimisi uyumamış ve trasesinin tamamı artefaktlarla dolu; kimisi uyumuş ve kayıt uyuduktan sonra başladığı için uykunun derin dönemleri kaydedilmiş; kimisi derin uykuya girememiş yüzeysel uykuda kalmış; kimisine de sakin uyanıklık kaydı yapılırken uyumuş ve uykunun bütün dönemleri ve uyanma reaksiyonu yazdırılmış... Siz biyoelektrojenizi bilmiyorsunuz; EEG'nin matürasyon süreci içinde, yaklaşık 10 organizasyon modeli ve en az 34 kalıp görüntü sergileyeceğini ve bunların değişmez bir sıra ile dizileceklerini bilmiyorsunuz; söz konusu olan değişmez düzeni ancak patolojik süreçlerin değiştireceğini ve kendilerine özgü karakterleri ortaya çıkaracağını bilmiyorsunuz; üstelik, bütün bunları ustanız da iyi bilmiyor!..

Böyle bir durumda, karmakarışık dizilmiş yaşlarda, karmakarışık davranış düzenlerinde önünüze gelen kalıp görüntüleri yorumlayıp rapor yazarken, yazdığınız rapor körlerin fili tarifinden öteye gidebilir mi?

8) Yazdığınız EEG raporunda, tarif ettiklerini ve sonucu kanıtlayan bir sayfa örnek koymayan uzmanın, gerçekten usta bir EEG'ci olduğunu biliyor musunuz? Usta olup olmadığını bilmediğiniz ve yakından tanımadığınız bir kişinin örneksiz raporuna güvenebilir misiniz? Raporunda tarif ettiklerini örnekledikten başka, trasede, bilmediğiniz aktivitelerle karşılaşmışsa, bunları da örnekleyip ve de raporuna "bunların ne olduğundan pek emin değilim" diye yazan kişi size güven vermez mi?

9) Yazdığınız raporla birlikte EEG kaydının bütünü hastanın eline veren, hatta trasede gördüklerini oklarla işaretlemiş olan kişinin cesaretini ve dürüstlüğü takdirle karşılamamak olanaksızdır.. Ancak, rapor yazmadan EEG kaydını hastanın eline veren ve hasta yakınlarına "2 damar tıkanmış" diyen EEG'ci hakkında ne düşünüyorsunuz ? Eğer siz, epilepsiyle uğraşıyorsanız fakat EEG'ci değilseniz, bu EEG kaydını elinize alıp, usta bir EEG yorumcusu aramaya gider

misiniz?

10) Kayıt sırasında hiçbir şey düşünmeden son derece hareketsiz ve kayıtsız kalabilmiş bir erişkinin EEG trasesinde sürekli olarak badem gibi alfa aktivitesi kaydedilmişse, bir ustanın, zarif el bükmeleri ile, önündeki kağıt dizisini, sizin izleyemeyeceğiniz bir hızla çevirmesi, gerçekten seyri hoş bir manzara oluşturur ... Ancak, siz, tetkik sırasında uyumuş bir çocuğun EEG kaydında, geleceğin ayak seslerini ya da geçmişin ayak izlerini ararken, yukarıda tanımlanan seyri hoş manzarayı oluşturabilir misiniz?

11) Aziz Nesin Usta, hepimizi kahkahalarla boğan hikayelerini yazmaya otururken, ibadete hazırlanan bir mümin cidiyetiyle hazırlık yaptığını ve masadan kalkana kadar bu ciddiyetini koruduğunu yazmıştı !... Siz, sizin raporunuzu heyecanlı bekleyen kişileri göz ardı edip, başka konulara yoğunlaşarak, önünüzdeki EEG trasesini yorumlayabilir misiniz?

12) EEG kaydını yorumlarken, ne anlama geldiğini anlayamadığınız birtakım aktiviteler ve paroksizmlerle karşılaştınız, bunları görmezlikten gelip, sadece bildiğiniz aktiviteleri değerlendirerek bir rapor yazarsanız, kendinizi yetenekli ve dürüst bir EEG'ci olarak görebilir misiniz?

13) Rüyanızda nörolojinin filozofu ve epilepsinin büyük ustası Hugling Jackson'ı gördünüz. Şaşkın bir ifade ile size sesleniyor ve "ben Hans Berger'i, Perfield'i, Casper'ı tanıyamadım, acaba siz de tanıyamadan mı öldünüz de, EEG'den yararlanmadan epilepsi sınıflamaları yapmaya kalkıyorsunuz" derse, kendisinin filozof ünvanını geri alır mısınız ?.. Caton 1901'de beynimizde elektrik bulunduğunu kanıtlamıştır. Ancak filozof 1870'de kendi adıyla tanımlanan nöbeti tarif ederken "belli ki beyinde birtakım deşarjların yayılma özelliği var" demiştir. Deşarj kelimesini nasıl kullandığı henüz anlaşılamamış olan filozof ustanın zamanında EEG aleti olsaydı, o deşarjları kağıt üstünde görmeden sınıflama yapar mıydı?

Tartışmayı, tartışmadan bitirdik. Şimdi, kırmızı çaprazı koyulaştıracak mısınız, yoksa kaldırarak mısınız

Teşekkür

Halk Üniversitesi EEG Okulu'nun 4 Kasım 2003 tarihinde başlayan derslerinde kullanılacak slaytların hazırlanması sırasında, gerek yapım becerisi olan elemanlarını ve gerekse maddi desteğini esirgemeyen UCB Pharma A.Ş.'ye yürek dolusu teşekkürler ederiz.

**Halk Üniversitesi
EEG Okulu Yönetimi**

ABD'nin Küba'ya karşı ekonomik ve biyolojik savaşı

ABD 1959'dan beri Küba tarımına ve hayvan varlığına yönelik acımasız bir biyolojik savaş yürütüyor. Panama Kanalı bölgesindeki "Fort Gullick" üssünden gönderilen özel bir virüs 1971'de Küba'nın 500 bin çiftlik domuzunu yitirmesine yol açtı. 1980'deki ikinci salgın ise 300 bin domuzun ölümüne yol açtı. 1960-1965 arasında ABD'nin desteklediği sabotaj grupları, 1.5 milyon ton kadar şeker ürününün yanmasına neden oldu.

ABD'nin biyolojik savaşının sonucunda Küba, dünyanın en gelişmiş genetik ve biyoteknoloji birikimine sahip birkaç ülkesinden biri oldu.

Raisa Pages

(Granma International, 5 Ekim 2003)

Çeviren: Dr. M. Kürşat Bozkurt

Adını bazıları ambargo, bazı yazarlar ise ekonomik abluka koyuyor. Ama, her iki kavram da ABD hükümetlerinin 1959'dan beri Küba'ya karşı yürüttüğü yıkıcı eylemlerin kapsamını tam olarak açıklamaya yetmiyor. Küba Devrimi, Birinci Toprak Reformu Yasası'nı meclisten geçirdikten beş hafta sonra, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter önerilen ambargoyu doğru olarak tanımlamıştı. Herter ABD'nin Küba'ya bir ekonomik savaş başlattığını açıkladı ve bu politika 44 yıldır sürüyor.

6 Nisan 1960'da ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın üst düzey bir yöneticisi

olan L.D. Mallory'nin imzaladığı bir resmi belgede, "... Küba'yı ekonomik olarak zayıflatmak için uygulanabilecek her yöntemi hızla kullanacağız. Küba mallarını ve parasını dünyada kabul görmez hale getireceğiz. Ayrıca, açlık, ümitsizlik, halkın gelirlerinde düşme ve hükümete karşı ayaklanmalar yaratacağız." deniyordu.

O günden başlayarak Küba toplumsal yaşamının her alanında ABD hükümetinin saldırgan politikalarının etkileri görüldü. Ancak, bu yıldırma ve yıkım programı içinde, özellikle Küba tarımsal üretimini, şeker kamışı plantasyonlarını tahrip etmeye ve halkı gıdasız bırakmaya yönelik girişimler tam anlamıyla terörist karakter taşıyordu.

Küba ekonomisine yönelik ilk darbe, binlerce Kübalıyı aç ve işsiz bırakmak amacıyla Amerikan hükümetinin Küba'dan şeker ithalatını durdurması oldu.

Ardından, Küba Devrimi'ni sabote etmek için tarım, hayvancılık ve balıkçılık sektörlerine yönelik saldırılar başladı. 26

Ekim 1959'da bir Amerikan uçağı Küba'nın Batı eyaletlerinden Pinar del Rio'daki Niagara şeker fabrikasına iki yangın çıkartıcı araç attı ve büyük bir yangına neden oldu. Aynı ay içinde Punta Alegre rafinerisi ve ülkenin doğusundaki Violeta şeker fabrikası da birçok kez havadan bombalandı.

1960 yılı şeker kamışı hasadının tam ortasında, Ocak ayında şeker kamışı plantasyonlarını hedef alan hava saldırıları artmaya başladı. Sadece Ocak 1960'da çıkarılan yangınlarda toplam olarak bir milyon kök şeker kamışı bitkisi tahrip edildi. Küba'nın merkezi eyaleti Villa Clara'nın kuzeyinde bulunan bir plantasyondaki yangında tarım işçilerine ait iki ev tahrip oldu.

Amerika'nın ekonomik terörizmi belirli aralıklar ile hep devam etti. Korsan çetelerinin saldırıları ve ABD'nin finanse ettiği sabotaj gruplarının şeker kamışı plantasyonlarını ateşe vermeleri sonunda, 1960 - 1965 yılları arasında 1.5 milyon ton kadar şekerin zarara uğradığı tahmin edilmektedir. ABD ajanlarının şeker kamışını işleyen fabrikalara yönelik operasyonlarının yol açtığı zararlar bu rakama dahil edilmemiştir.

18 Şubat 1960'da, Matanzas Eyaleti'ndeki Espana şeker fabrikasını bombalayan özel uçakta bir patlama meydana geldi. Uçağın pilotu ve ABD yurttaşı Robert Ellis Frost ile eski Küba diktatörü Fulgencio Batista'nın özel terör birliklerinin eski kumandanı Onelio Santana Roque patlama sonucu öldüler. İki terörist daha önce de Küba'yı hedef alan birçok hava saldırısında görev almıştı. 18 Şubat saldırısı-

1992'de ABD Senatosu'nda kabul edilen Toricelli Yasası ile ABD sermayesinin üçüncü ülkelerdeki iştiraklerinin de Küba ile iş yapmaları yasaklandı.

na katılan uçak Florida'daki Tamiami Havaalanı'ndan kalkmıştı.

Amerikalılar Küba'nın 46 şeker fabrikasına hava saldırıları düzenlediler. Küba halkı adına ABD hükümetine karşı 2000 yılında açılan davanın sunuş dilekçesinde, o güne kadar yapılan sabotaj saldırıları ve biyolojik savaş sonunda Küba ekonomisinin 11 milyar ABD doları tutarında zarara uğradığı bildirildi.

Gıda üretimi düşüyor

Sabotaj ekiplerinin bir başka hedefi de, devrimden sonra halkın gıda gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulan tarım işletmeleri ve tavuk çiftlikleri oldu. 1960-1980 yılları arasında tarımsal üretim yapan işletmelere yönelik 34 sabotaj girişimi saptandı.

Tarım sektöründe ABD ürünü teknoloji kullanmak olanaksız olduğundan, daha uzak pazarlardan sağlanan donanım ile eski yapı tümüyle değiştirildi. Uzak pazarlardan daha pahalı sağlanan teknik donanımın daha yüksek nakliye ücretleri ödenerek Küba'ya getirilmesi nedeniyle ülkenin uğradığı parasal zararın 2 milyar ABD dolarını geçtiği tahmin ediliyor.

Ekonomik savaşın bir cephesi de çeşitli büyüklükteki balıkçı gemileri oldu. 300 kadar Küba bandıralı balıkçı teknesi ekonomik terörizmin hedefi oldu. Tuna balığı, karides, istakoz avlanması neredeyse olanaksız hale geldi.

Balıkçı gemilerinin batırılması ya da hasara uğratılması Küba halkı için yapılan deniz ürünleri üretimini azalttığı gibi istakoz ve karides ihracatını da baltaladı.

10 Ekim 1972'de iki silahlı gemi, Andros Adası açıklarında Aguja ve

Küba'da kargaşa çıkartma çabaları çok sayıda sabotaj ve biyolojik savaş girişi ile sürdürüldü. 1971 yılındaki Afrika domuz vebası salgını Panama Kanalı bölgesindeki Fort Gullick Askeri Üssünden gönderilen bir virüs ile başlatıldı. Salgın Küba'nın 500 bin çiftlik domuzu yitirmesine neden oldu.

Plataforma IV adlı iki Küba balıkçı teknesine yanaştı. Balıkçıları rehin aldıktan sonra tekneleri bombaladılar ve batmalarına yol açtılar. Küçük bir kayık içinde açık denizde kaderlerine terk edilen 11 Kübalı balıkçı 3 gün sonra Bahamalar'dan kalkan bir helikopter tarafından rastlantı sonucu bulundu.

Bu olaydan bir yıl kadar sonra, 4 Ekim 1973'de yine iki silahlı tekne Cayo Largo 17 ve Cayo Largo 34 adlı Küba balıkçı teknelerine ateş açtı. Balıkçı Roberto Torna açılan ateş sonucu yaşamını yitirdi ve teknelerdeki diğer balıkçılar küçük bir bot ile açık denizde yanlarına su ve gıda verilmeden kaderlerine terk edildiler.

Bu tür açık deniz saldırıları birçok Kübalı aileyi yas içinde bıraktı. 6 Nisan 1976 tarihli saldırıda Bienvenido Matriz Diaz ve Luis Orlando Diaz Perez adlı balıkçılar öldürüldü. Saldırılarda çok sayıda Küba yurttaşı da sakat kaldı.

Acımasız "Görev 21"

"CIA 15 Şubat'ta yeni bir kampanya başlatacak ve Küba'nın tarım ürünleri hasadını yok edecektir". CIA belgelerinde "Proje Küba" adı ile yer alan büyük bir yıkıcı eylemler kampanyasını açıklayan 18 Ocak 1962 tarihli bir belgede "Görev 21" adı verilen bir biyolojik savaş hareketi bu cümle ile başlatılıyordu. 32 değişik biyolojik saldırı paketinden oluşan "Proje Küba"daha sonra "Melez Operasyonu" olarak tanınacaktı.

Küba'ya karşı açılan biyolojik savaş aynı yıl içinde (1962) ilk sonuçlarını gösterdi. Kümes hayvanları için alınan aşılarda Newcastle Hastalığı virüsü (kümes hayvanlarını ve kuşları hasta eden öldürücü bir virüs) ile bulaştırıldı ve Küba kısa sürede bir milyon kuş ve kümes hayvanı yitirdi.

Bu salgının yol açtığı tavuk ve kümes hayvanı eti kayıpları ile kümeslerin ve işletmelerin temizlenmesi için yapılan masrafların 3.5 milyon pezoyu geçtiği hesaplandı.

İkinci biyolojik savaş saldırısı 1971'de Havana Havaalanı yakınlarında başladı. Küba halkını aç bırakmak isteyen saldırganların başlattığı

Ambargonun pahalı sonuçları

ABD hükümetinin Küba'ya gıda maddeleri ithalatına sınırlama getirmesi Küba'ya yılda 114 milyon ABD dolarına mal oluyor.

Küba limanlarına yanan gemilerin ABD limanlarına girişi yasaklandığı için tahıl nakliyesi çok daha pahalıya mal oluyor. Gemilerin Küba dönüşünde ABD limanlarından mal almasına izin verilse, şu anda 15.5 ABD doları/ton olan tahıl nakliye ücretleri 10 ABD doları/ton olarak uygulanabilecek.

ABD ambargosu Küba tarımına 108.5 milyon dolar kadar zarar verdi. 1959'dan önce Küba geleneksel olarak ABD pazarının en büyük tropikal meyve ihracatçısı idi. Adadan ABD'ye yılda 13 bin ton avokado, mango, hindistan cevizi, papaya vb. ihraç edilir ve 25 milyon dolar gelir elde edilirdi.

Küba patates tohumlarını ABD'den ithal edemediği için % 50 daha pahalı satın alıyor. Bu engel olmasa, 2300 hektar alana daha patates ekimi yapılacak ve 57 bin ton daha fazla patates elde edilecek.

Sadece bir yılda, ABD dışı ülkelerden yapılan gıda maddeleri ithalatına 22.4 milyon dolar daha fazla ödeme yapıldı. Bu para ile, Küba halkının temel besin gereksinimlerini karşılamak için ABD pazarından 52 bin ton pirinç ve 4 bin ton tam yağlı süt tozu alınabilirdi.

Amerika'nın finanse ettiği sabotaj çetelerinin şeker kamışı tarlalarında çıkarttığı yangınlar 1960-1965 arasında Küba'ya 1.5 milyon ton şeker ürününe mal oldu.

Afrika domuz humması salgını bu çevreden başlayarak bütün adaya yayıldı. Salgın özellikle Havana ve komşusu Pinar del Rio eyaletlerinde etkili oldu.

Adaya Afrika domuz humması virüsünü sokan CIA ajanının daha sonra yaptığı açıklamalarda virüsün ABD Ordusu'nun Fort Gullick üssünde üretildiği ve Küba'ya gönderildiği belirtildi.

Kübalı yetkililer, salgını sınırlayabilmek amacıyla 500 bin domuzu imha etmek zorunda kaldı. Bu biyolojik saldırı, ada halkını aç bırakmak amacıyla yapılan diğer saldırıların başlangıcıydı.

Afrika domuz humması 1980'de, Küba adasındaki Guantanamo ABD askeri üssüne komşu olan köylerde yeniden ortaya çıktı. Bu salgın da 300 bin domuzun ölümüne neden oldu ve Küba halkının çok sevdiği domuz eti konusunda ciddi boyutlarda bir sıkıntı yaşanmasına yol açtı.

Biyolojik savaşın ikinci önemli hedefi, 1970'lerde Küba'nın en önemli ihraç malı olan şeker kamışı oldu. Eylül 1978'de adanın doğusundaki Holguin Eyaleti'nde başlayan bir şeker kamışı küfü salgını hızla yayıldı. Yüksek verimli Barbados 4362 adlı şeker kamışı türü neredeyse tamamen yok oldu. Küba'daki bütün şeker kamışı tarlalarının %34'ünün tahrip edilerek Barbados 4362'nin yerini alacak yeni türlerin ekilmesi gerekti. Kübalı çiftçiler bu olaydan sonra bir daha yüksek verimli Barbados 4362 gibi bir şeker kamışı türü ekemediler. Salgını izleyen yılda Kübalı çiftçiler ancak bir milyon ton şeker üretebildi. Küf salgını

nı inceleyen uzmanlar, salgının doğal olarak başlamadığı sonucuna vardılar.

Kübalı çiftçilerin hiç unutmadığı biyolojik savaş saldırısı, Kasım 1979'da adanın merkezinde bulunan Villa Clara eyaletinde başlayan bütün küfü salgını oldu. Tütün bitkisini tahrip eden yeni bir mantar türü bütün plantasyonlarında hızla yayılmaya başladı.

Küba'da 1957 yılında tütün ürününü sarmak amacıyla ABD'den ithal edilen yeniden dönüştürülmüş kumaşlarda aynı küfün bulunduğu ve o zaman da tütün ürününü tahrip ettiği bildirilmişti. Dolayısıyla, bu tütün küfünün ABD'de üreyen bir tür olduğu devrimden önce de belgelenmişti.

Tütün küfü salgınının 22 yıl sonra 1979'da yeniden ortaya çıkması rastlantı olamazdı. Geniş bir alanda salgının ilk ortaya çıktığı tütün tarlaları, mantarın hava yoluyla atıldığını ortaya çıkarıyordu. CIA bir kez daha Kübalı çiftçileri aç bırakmaya karar vermişti. Tütün hasadı o kadar düştü ki, tütün ihracatındaki kayıp 350 milyon doları buldu.

Kübalı bilim insanları 1980'lerde, sığırlarda kullanılan aşıları üretmek için yoğun bir genetik araştırma programı yürütürken 4 Ağustos 1981'de adada "nodüler sığır yalancı dermatozisi" salgını başladı. Salgın üç hafta içinde Küba'nın dokuz eyaletine de yayıldı. Bu virüsün kaynaklandığı taşıyıcı ajan sadece ABD ve İtalya'da ayrıştırılmıştı. Ancak, ABD'li yetkililer bu taşıyıcı ajan ve hastalık etkeni konusunda uluslararası sağlık kurumlarına hiçbir bilgi vermediler. Küba'da

salgın başladığı sırada ABD'nin Plum Adasındaki tropikal hastalıklar merkezi laboratuvarlarında hastalık etkeni üzerinde çalışılıyordu. Kübalı yetkililer, hastalığın görüldüğü 3 bin noktada yoğun temizlik önlemleri aldı ve sıkı bir karantina programı başlattı. Salgından etkilenen hayvan sayısı 220'ni geçti.

CIA Küba sığırcılığını hedef almaya devam etti. 1980 yılında Küba, uyguladığı genetik programlar sayesinde tarihinin en yüksek süt verimini gerçekleştirdi. CIA bu endüstriyi yıkıma uğratabilmek için süt sığırlarında öldürücü bir hastalık yapan bir mikrop geliştirdi. Adanın doğusundaki Granma eyaletinde, Nisan 1989'da inek memelerinde ülserli iltihap yapan bir salgın başladı. Kısa sürede adanın batısındaki eyaletlerde de salgın başladı. Alınan bütün koruyucu önlemlere ve yıllardır uygulanan temizleme çabalarına karşın bu salgın günümüzde de etkisini sürdürmektedir.

Saldırılar 1990'dan sonra artıyor

Doğu Avrupa'daki sosyalist blok ortadan kalktıktan sonra ABD, Küba halkını aç bırakmaya yönelik saldırılarını artırdı.

Küba ile eski müttefikleri arasındaki ticaret ilişkileri son bulduktan sonra Küba'nın ithalat ve ihracatının çok daha uzak ülkelerden sağlanması zorunlu oldu. Malların taşınmasında ortalama olarak 11 bin km daha fazla mesafe kat etmek gerekiyordu ve nakliye masrafları çok daha yüksek oluyordu.

Küba ne zaman hayvancılık sektörünün verimini arttırmayı amaçlayan bir program başlatsa, adadaki çiftlikler esrarengiz saldırılara hedef oldu. Adanın tarımsal üretiminin artması ve halkın gıda stoklarının güçlenmesi hep engellendi.

Muz ağaçları için özel bir sulama sistemi geliştirildikten sonra (muz, özellikle adanın doğusunda halkın çok tükettiği bir besindir) üretimde büyük bir artış sağlandı. Bir yandan da muz hasadını işlemek için büyük yatırımlar yapılıyordu. Bu sırada, adanın merkez – doğu eyaleti Camagüey'de muz ağaçlarında *Sigatoka negra* adlı bir zararlı ortaya çıktı. Daha önce Küba'da hiç görülmemiş olan bu mikrobun ilk ortaya çıktığı muz bahçeleri Maya uluslararası uçuş yolunun yakınındaydı. Muz plantasyonlarında etkili olan bu mantar 1990-1995 arasında muz ekili alanların verimini %77 oranında düşürdü. Küba halkı uzun süre muz yemedi ve ülkenin parasal kayıpları 100 milyon ABD dolarını geçti. Bir-

çok plantasyona hastalığa dirençli muz ağaçları yeniden dikilerek salgın önleildi.

Aralık 1992'de, Küba'nın önemli bir ihraç ürünü olan turunçgiller de biyolojik savaş saldırılarının hedefi oldu. "Turunçgil hüznü" adı verilen hastalığın etkeni olan kara bitki biti turunçgil bahçelerinde saptandı. Hastalık etkenini taşıyan böceği izleyen uzmanlar, ABD askeri üssü Guantanamo yakınlarındaki Caimanera ilçesine kadar ulaştılar. Bu tehlikeli böceğin Küba'da ilk olarak görüldüğü bildirildi.

Daha önce Amerika kıtasında hiç görülmemiş olan bir başka böcek de 1993 yılında Havana yakınlarında ortaya çıktı. *Minador de citricos* adlı bu böceğin yol açtığı salgın hastalık adanın doğusundan başlayıp merkez-doğu eyaleti Camagüey'e doğru yayıldı.

Son yılların en kötü biyolojik saldırısı 21 Ekim 1996'da yaşandı. Giron uluslararası uçuş yolunu izleyen bir Amerikan uçağı, Küba'nın batı eyaleti Matanzas üzerinde havaya beyaz bir toz serperken yakalandı.

İki ay sonra, o güne kadar Küba'da hiç görülmemiş bir böcek olan *Thrips palmi karny* Matanzas eyaletindeki patates ekim alanlarında ortaya çıktı ve diğer patates ekili alanlara doğru hızla yayılmaya başladı. 1998 yılına kadar patates hasadı %50 oranında düştü. Bu böceğin patates tarlalarına zarar vermemesi için alınan önlemler Küba ekonomisine o günden beri yılda 3 milyon dolara mal oluyor.

Küba'da sebze ekimi yapılan bahçelere yönelik biyolojik saldırılarda 1978 ile 1996 arasında beş yabancı hastalık etkeni kullanıldı. 1997 ile 1999 arasında sekiz yeni hastalık etkeninin kayıtlara geçmesi, biyolojik savaşın artarak sürdüğünü gösteriyor.

Ekonomik terörizmin giderek artması ve en önemlisi, Küba halkını tehdit eden birçok yeni hastalığın ortaya çıkması üzerine, Kurtarıcı Kardeşler şirketine ait iki küçük uçak, Küba toprakları üzerinde yasadışı uçuşlar yapmamaları konusunda defalarca uyarıldıktan sonra 1996'da düşürüldü.

Baskı artıyor

ABD'nin 1992 savunma bakanlığı bütçesi içinde kabul edilen Toricelli Yasası, ekonomik ambargo koşullarını daha da ağırlaştırdı. Yasaya göre, üçüncü ülkelerdeki ABD ortaklığı bulunan şirketler de Küba ile ticaret yapmaktan men edildi. Ada ile ekonomik ilişkilerini koruyan birçok ülkenin verdiği desteğin yeni Amerikan yasası

Amerikan ajanları 1980'lerin başında Küba'nın süt üretimini tahrip edebilmek için inekleri hedef alan bir mikrobik saldırı başlattılar. Salgının etkileri, doğu Küba'nın Granma Eyaleti'nde bugün bile sürüyor.

hükümlerince tehdit edilmesi, Küba'nın gıda maddeleri satın almasını daha da güçleştirdi.

Küba Devrimi'nin Toricelli yasası ile getirilen zorlukları aşmayı başarması üzerine Amerikalılar 1996 yılında Helms Burton Yasası'nı kabul ederek adaya gelen yabancı sermayeyi engellemeye çalıştılar. Yeni yasanın ABD toprakları dışındaki ekonomik ilişkilere sınırlama getiren boyutları dünyanın bütün ilerici güçlerince lanetlendi. ABD'nin bütün saldırganlığı ve sınırlama çabalarına karşın Küba dünyanın birçok ülkesi ile önemli işbirliği projelerini yaşama geçirdi. Bazı ülke ve kuruluşların ABD ambargosundan etkilendiğini de belirtmek gerekiyor.

Küba'yı hedef alan ekonomik savaş, gıda maddelerini daha uzak ülkelerden almak zorunluluğu, daha çok gıda stoklama gereksinimi, daha ucuz seçenekleri değerlendirememek ve ülke ekonomisini zorlayan finansman sorunları gibi sonuçlar yaratmaktadır.

Çok ender de olsa, ABD malları satın alınıyor

4 Kasım 2001'de Küba adasında büyük bir yıkıma yol açan Michel Tayfunu'ndan sonra ABD hükümeti Küba'ya yardım etmek istediğini bildirdi.

Küba Devrimi'nin liderleri ise, yardım yerine ABD hükümetinin Küba'ya gıda ve ilaç satışını serbest bırakmasını istediler.

Böylece, Küba'ya gıda maddeleri satışı başladı ve tabii ki satılan malların bedelleri peşin olarak ödendi. ABD'den satın alınan gıda maddelerini taşıyan ilk gemi 17 Aralık 2001'de Küba limanına girdi. Tek yanlı bir ticari ilişki olan bu satış, doğal bir afetten sonra yaşanmış olağan dışı bir yumuşama belirtisiydi.

İlk nakliyeden sonra devam eden ABD ihracatının bugüne kadar, 500 milyon dolar tutarında gıda maddeleri satışı düzeyine ulaştığı bildiriliyor.

Bu ticari ilişki her ne kadar Amerikan ambargosunun delinmesi anlamına gelse de, henüz Küba ABD'ye mal satamıyor ve satın aldığı mallara kredili ödeme yapamıyor.

Bugüne kadar Amerikan toplumunun birçok kesimi Küba'ya karşı yürütülen ekonomik savaşa karşı çıktı. Bu toplumsal hareket giderek güçleniyor, ancak Küba karşıtı güçlü bir muhalefet ile karşı karşıya kaldığı bilinmekte: Miami Mafyası ve Amerikan toplumdaki güçlü aşırı sağ hareket. Bu güçler, ABD hükümetlerinin en önemli başarısızlıklarından birini oluşturan bir politikanın devamını savunuyorlar.

Türk romanında alafranga tip üzerine II

19. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunun girmeye başladığı yarı-sömürgeleşme süreci içinde doğan alafranga tip, sonunda Sevr'e varacak olan bu sürecin derinleşmesine bağlı olarak dönüşüme uğramış; ve bunun sonucunda da alafranga karakterde bir işbirlikçi hain ortaya çıkmıştır. Alafrangalığın son noktası işbirlikçi hainlik olmuştur. Türk romanında alafranga tiplerin önemli bir yer tutması, Türk toplumunun toplumsal yapısındaki dönüşümlerden kaynaklanmaktadır.

Arda Odabaşı

Geçen sayıda, romanımızda önde gelen bazı alafranga tipleri ele almıştık. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Meftun Bey'i ile birlikte alafranga züppe tipinin nasıl alafranga haine dönüşmeye başladığına değinmiştik. Bu ikinci bölümde Meftun Bey'in de ötesine geçmiş ve artık alafranga hain kategorisine girmeye başlamış veya giren bazı roman tiplerini ele alacağız. Aşağıda göreceğimiz gibi, özellikle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ve Peyami Safa'nın 1920'lerde yazdıkları romanlardaki alafrangalar, Ahmet Mithat'ın, Recaizade Ekrem'in ve hatta Hüseyin Rahmi'nin alafranga tiplerinden önemli ölçüde farklıdır. Yeni alafranga tipin kendine has özellikleri vardır. Bu alafranga tipin en açık ve en olgunlaşmış örneklerini ise, Yakup Kadri'nin aşağıda ele alacağımız "Sodom ve Gomore" adlı romanında bulmak mümkündür.(1)

Alafranga tipler, Reşat Nuri Güntekin, Mithat Cemal Kuntay, Kemal Tahir vs. gibi diğer yazarlarımızın romanlarında da kendilerine yer bulmuşlardır. Ama biz burada, Berna Moran'ı izleyerek, Peyami Safa'nın ve özellikle Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun alafranga tipleri üzerinde duracağız.

"Kiralık Konak"ın alafrangaları

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) romanlarında, tam anlamıyla Frenkleşmiş tiplere sıkça rastlanır. 1922'de yayımlanan "Kiralık Konak",(2) bu alafranga tiplerin bolca yer aldığı romanlardan biridir. Olaylar II. Meşrutiyet'in başlarından I. Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar uzanan bir zaman dilimi içinde geçer. Romanda, yozlaşmış alafranga bir aile konu edilir. "Kiralık Konak"ın baş kahramanlarından biri olan Düyun-u Umumiye müfettişlerinden Servet Bey tam bir züppedir. Alafranga hayat namına sabahdan akşama bin türlü garabet yapar. Konağın her odasını Avrupa'dan gelmiş mobilya ka-

taloglarına göre döşettirir. Konağın eski hizmetçilerine yol verir; evi Beyoğlu'ndan gelen hizmetçilerle doldurur.

Servet Bey Fransızca bilir; bir süre Galatasaray Mektebi'nde bulunmuş, Beyoğlu'nun tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmıştır. Daima bir Avrupa seyahati için hazırlanmış bir bavulu vardır. Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eder. İdaresindeki konakta Türkçe konuşulmaz. Servet Bey alafrangalığa ateşle, coşkuyla düşkündür. Bu düşkünlükte o derece samimidir ki, gözlerinde sarsılmaz bir imana ermiş adamların ateşi vardır.

Servet Bey, doğduğu günden beri aradığı havayı Şişli'nin yeni usul apartman dairesinde bulur. Ailesiyle birlikte taşındıkları apartmanın bulunduğu cadde onun beyninde tamamıyla bir Avrupa şehri manzarası canlandırır. Servet Bey, I. Dünya Savaşı sırasında savaş zengini olur. Tek derdi para yapmak ve kapağı Avrupa'ya atmaktır.

Servet Bey'in oğlu Cemil de alafranga bir tiptir. Henüz bir mektep çocuğu olan Cemil, Beyoğlu'nun sadık gediklilerin-

dendir. Eğlence ve kadın peşinde koşar. Gecelerini dışarıda geçirir. Beyoğlu'nda oturan bir metresi vardır.

"Kiralık Konak"ın baş kahramanlarından biri Servet Bey'in kızı ve Cemil'in ablası olan Seniha'dır. Seniha öylesine alafrangadır ki, büyükbabası ve annesi bir yana, babası bile ona ilkel, sakat ve garip görünmektedir. O, Frenklerin "asır sonu" dediklerindendir. Seniha daima, son çıkan moda gazetelerinin resimleri-ne benzer. Sürekli başkalaşır. Değişmeyen tek özelliği alaycılığı ve şuhluğudur. Debdebeye, iyi kumaşlara, nadide mücevherlere düşkündür. Maymun iştahlıdır da. Beyoğlu'na her inişte alınıp bir kenara atılmış mendil, eldiven, çorap gibi eşya evde yığınlar teşkil eder. Seniha, Gyp'in romanlarını, yeni piyesleri ve Paris'in mizah gazetelerini okumaktan zevk alır. Gyp'in romanlarındaki genç kızları taklit eder. Avrupalı kibar kadınlar gibi çay günleri düzenler. Ziyaretçileri arasında Beyoğlu "madam" ve "matnazel"leri vardır.

Seniha, ailesinden, çevresinden, yasantısından ve memleketinden memnun

değildir. Bu memlekette ve bu konakta ona herşey dar, az ve adi görünmektedir. "...Doğduğu günden beri daima aynı havayı yuta yuta adeta bunaldığını hissettiği bu memleketten kaçmak...istiyordu. Avrupa'nın şenlik ve aydınlık şehirleri, onu büyüdüğü bir surette kendine doğru çekiyordu. Çölde yürüyene serap neyse, Seniha'ya Avrupa oydu. Ne yapsa, ne işlese hep oraya gitmek içindi; bulunduğu yerin hiçbir şeyinde gözü yoktu." Seniha ne yapsa, bu hasreti avutmak, bu derdi unutmak içindir. Ona göre İstanbul'da hiçbir şey dikkate değmez; buradaki hayatta gönül bulandırıcı bir yavanlık vardır. Faik Bey'in, doğup büyüdüğü Avrupa'ya dönmemesini şaşkınlıkla karşılar. Paris'e gidenlere imrenir. Avrupa sevdasının depressiği dönemlerde çevresindekilere saldırır. Bu anlardan birinde Naim Efendi'ye, "siz zannediyor musunuz ki, ben ömrümün sonuna kadar böyle bir evde kalacağım? Böyle bir memlekette, etrafımda böyle bir halkla?.." (3) diye bağıracaktır.

Seniha sürekli iç sıkıntısı çeker, gönlü hiçbir şeyle avunmaz. Tanıdıklarından nefret eder. Sinir krizleri geçirir. Sadece Leh mürebbiyesi Madam Kronska ile anlaşabilmektedir. Çünkü bu kadın ona, Avrupa'da sürülen yüksek hayatı anlatır ve onun hayalindeki aleme can verir. Seniha bütün bunları dinlerken kendinden geçer.

Seniha sonunda Paris'e kaçar. Oradan ailesine gönderdiği mektupta şöyle yazar: "Buranın taşını, toprağını kendi memleketimden ziyade seviyorum. Ahali ne kadar nazik, ne kadar zinde, ne kadar iyi insanlar!" (4)

Seniha Avrupa'dan geri geldiğinde, kendisinin yokluğunda konağı bırakıp Şişli'deki apartman dairesine taşınan ailesinin yanına döner. Batılılaşmayı simgeleyen apartman dairesinde ziyafetler ve toplantılar düzenlenir. Savaş sırasında Seniha artık, zengin aşığı sayesinde lüks içinde yaşayan ve zengin bir koca avlamaya çalışan, dedikodusu tüm İstanbul'a yayılmış düşkün bir sosyete kadınıdır.

"Kiralık Konak"ın diğer bir alafanga tipi de Cemil ve Seniha'nın arkadaşı Faik Bey'dir. Faik Bey tam bir Frenkleşmiş tiptir. Frenkliği tümüyle özümsemiştir. Küçük yaşından beri Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde dolaşmış, oturmuş olduğu için tavır ve hareketlerinde hiç de sahte görünmeyen bir Frenk zarafeti ve kıvraklığı vardır. Batılı salon adamının bütün gösterişini tamamıyla özümsemiştir. Bu kusursuz alafangalığı nedeniyle Seniha'nın hayran olduğu (ve platonik bir aşk beslediği) tek kişi Faik

Bey'dir. Faik Bey aynı zamanda müsriftir, kadınları bile unutacak kadar kumar bağımlısıdır. Hayatta tek amacı seçkin ve zengin bir dulla evlenmektir. Viskiden başka "aperitif" içemez.

"Sözde Kızlar" ve "Mahşer"

Peyami Safa (1899-1961) da, şimdiye kadar değindiğimiz romancılarımızdan daha farklı bir perspektifle (5) de olsa, alafanga tipleri sık işlemiş bir romancıdır. Örneğin "Şimşek" (1923), "Sözde Kızlar" (1923), "Mahşer" (1924), "Dokuzuncu Hariciye Koşuşu" (1930) "Fatih-Harbiye" (1931) ve "Biz İnsanlar" (1959) gibi romanlarında alafanga tipler yer almaktadır.

"Sözde Kızlar"da (6) olaylar Mütareke dönemi İstanbul'unda geçer. Burada da artık tek bir alafanga tip değil, alafanga bir çevre konu edilir. Romanda pek çok alafanga tip bulunur. Viyana Sefareti müsteşarlarından merhum Nâfi Bey'in Şişli'deki köşkü olayların merkezidir. Nâfi Bey'in oğlu Behiç, romanın en önde gelen alafanga tipidir. Behiç'in kızkardeşi Nevin, annesi Nazmiye Hanım, yabancı bir bankada çalışan arkadaşları Siret, Avrupa sefaretinde dolaşa dolaşa iyice Frenkleşmiş olan Nizamettin Bey, aktris olmayı kafasına koymuş ve ismini Belma olarak değiştirmiş olan Hatice, Salih, Güzide ve Naciye Hanım, bu alafanga çevrenin diğer mensuplarıdır.

Etrafa kötü bir ün salmış olan köşkte alafanga bir yaşam sürülür. Konuşurken cümlelerin arasına Fransızca kelimeler sokuşturmak, Batı'ya hayranlık, Avrupa dergilerinden modayı takip etmek, alafanga tarz giyinmek ve süslenmek, hoppa ve zevk düşkünü bir hayat sürmek, ölçsüz para israfı, eğlence düşkünlüğü, tembellik ve ahlâksızlık bu alafanga zümrenin genel özellikleridir. "Sözde Kızlar"ın alafangaları Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na karşı ilgisizdirler. Zevk içinde yaşarlar. Erkekler kadın, kadınlar ise paralı aşık peşindedirler. Örneğin Nevin, Belkıs'a gizlice paralı aşık bulur.

Romanın en önde gelen alafanga tipi Behiç'tir. Behiç alafanga bir yaşam sürer. Tenis meraklısıdır. Tam bir kadın avcısıdır. Şımarık, bencil ve küstah bir salon adamıdır. Son derece ahlâksızdır. Etrafındakilerin zaafalarını iyi anlamış zeki bir kimsedir ve bu zaafaları kendi çıkarları için kullanır. Behiç tehlikelidir de. Yalancı ve sahtekârdır. Sevimli görünmesini bilir. Diğer yandan, kendi gizli hesapları için çevresindekileri kandırır. Alafanga hayata özenen Belma'yı kandırmış, ondan olan gayri meşru çocuğunu canlı canlı gömmüştür. Belma'nın yalvarmalarına karşın kendi çocuğunu öl-

dürecek kadar acımasızdır.

Behiç, ülkesine ve halkına tamamen yabancı bir kişidir. İstanbul'un semtlerini hiç görmemiştir. İstanbul'da Cerrahpaşa isminde bir yer var mıdır, varsa neresidir bilmez. Ama Viyana'nın her sokakını tanır, isimlerini ezbere sayabilir. Ülkenin içinde bulunduğu Kurtuluş Savaşı'na hiçbir ilgi duymaz.

Peyami Safa'nın bir diğer romanı "Mahşer"de (7) (1924) olaylar I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da geçer. Romanın önde gelen alafanga tipleri olan Mahir Bey ve Seniha Hanım'ın Beyoğlu'ndaki apartman daireleri alafanga sosyetenin toplandığı yerlerdendir. Bürokratlar, milletvekilleri ve Almanlar burada hiç eksik olmaz.

Alafanga tarzda gösterişli, debdebeli ve süslü yaşam, Fransızca kelimeler kullanmak, halka ve ülkeye yabancılaşmışlık ve ahlâksızlık bu alafanga tiplerin de genel özellikleridir. Örneğin Mahir Bey ile Seniha Hanım'ın küçük kızları Türkçe okumak istemez, Fransızca okumak ister.

Babası II. Abdülhamit'in sarayından olan Mahir Bey bir savaş vurguncusudur. Mahir Bey, milletvekili Alâaddin Bey ile birlikte yolsuzluk yaparak ülkeyi soyar. Bu işlere Almanların da karıştığı olur. Gayet becerikli bir kimse olan Mahir Bey, sinsi ve esrarlıdır. Kafası hep gizli hesaplarla doludur. Halkına ve ülkesine yabancısıdır; vatansızdır. Evine ilgisiz ve bir kumarbaz olan Mahir Bey de son derece ahlâksız bir kimsedir. Siyasi ve ticari işlerinde Seniha Hanım gibi şuh bir kadının çok faydalı olacağını düşünerek onunla evlenmiştir. Mahir Bey hangi erkeği kandırmak istiyorsa alımlı karısı Seniha Hanım'ı araya koyar. Seniha Hanım, Mahir Bey'in işleri için milletvekili Alâaddin Bey ile ve Almanlar ile ilişki kurar. Mazisi de karışık olan Seniha Hanım, bu işlerde çok beceriklidir. Mahir Bey sadece karısını değil Seniha Hanım'ın yeğeni Muazzez'i de Alâaddin Bey'i ele geçirmek için ona sürmek ister.

Alafranga aydının siyasi örgütü: Hürriyet ve İtilaf Fırkası

1927'de yayınlanan ve Yakup Kadri'nin "siyasi roman" olarak nitelediği "**Hüküm Gecesi**".(8) aslında bir İttihat Terakki romanıdır. Batılılaşma sorunu ve alafrangalık romanın esasını oluşturmaz. "Hüküm Gecesi"nde İttihat Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkaları arasındaki çekişme ve siyasi mücadeleler temel alınmıştır. Kimi eleştirmenlerce roman türüne girip girmediği bile tartışma konusu olan "Hüküm Gecesi", aslında söz konusu dönemi yaşamış olan Yakup Kadri'nin kendi perspektifinden bu dönemi anlatışdır. Bu nedenle bir anı/tarih kitabı izlenimi doğurur. Bununla birlikte, kendisinin de aktörlerinden biri olduğu tarihsel bir kesiti sunarken, Yakup Kadri, alafranga tipler ve bu alafranga tiplerin siyasi duruşları konusunda çarpıcı ipuçları verir. Bu nedenle "Hüküm Gecesi"nin alafrangaları işlenmeye değerdir.

Gazeteci Ahmet Samim'in öldürüldüğü 9 Haziran 1910 dolaylarından başlayıp Mahmut Şevket Paşa'nın öldürüldüğü 11 Haziran 1913 dolaylarına kadar geçen dönemin konu edildiği romanda gerçek olaylardan yola çıkılmıştır. "Hüküm Gecesi"nde yazarın yarattığı roman tiplerinden başka, hatta onlardan daha çok sayıda, gerçek, tarihi kişiler vardır.

Dönemin hemen bütün önemli ve ilginç aktörleri "Hüküm Gecesi"nde yer alırlar: Enver, Talât ve Cemal Paşa'lar, Bahattin Şakir, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Ubeydullah Efendi, Ömer Naci, Ali Kemal, Ahmet Samim, Miralay Sadık, Gümülcineli İsmail Hakkı, Boşo Efendi, Şahabettin Süleyman, Rıza Tevfik vs. Dönemin başka pek çok kişisi de, romanda dolaysız olarak yer almasalar bile, boy gösterirler: Resneli Niyazi, Cavit Bey, İsmail Canbulat, Hüseyin Cahit Yalçın, Mahmut Şevket Paşa, Mizancı Murat, Prens Sabahattin, İshak Süküti, Kamil Paşa, Sait Halim Paşa vs.

Romanın baş kahramanı, Yakup Kadri'nin bu romanında kendi yarattığı nadir tiplerden biri olan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı gazeteci Ahmet Kerim'dir. Olaylar ve kişiler Ahmet Kerim'in gözüyle anlatılır. Ahmet Kerim'in aslında Yakup Kadri'nin kendisi olduğunu düşünmek zor değildir.

Bildiği gibi, o dönemde Yakup Kadri de İttihat Terakki'ye karşı muhalefet saflarında yer almıştır. Bununla birlikte "Hüküm Gecesi"nde Yakup Kadri'nin, muhalefet söz konusu olduğunda, Balzacvari bir tutum takındığı görülür. Yakup Kadri'nin bu tutumunu ünlü İttihatçılardan olan Hüseyin Cahit Yalçın şöy-

le anlatmaktadır: "...Yakup Kadri Bey de bu mücadelenin içinde idi. Fakat o muhalifler safında mevki almıştı. ... Mamafih, Yakup Kadri Bey adi fırkacılığın çok üstüne yükselmiştir. ...*Hüküm Gecesi* İttihat ve Terakki'den bahsederken alelade muhalefet gazetelerinin görüşünden, bahsedişinden pek çok uzaklaşmadığı halde, muhalefetten bahsederken edebiyatımıza hiçbir zaman ölmeyecek, sanatkârane ve derin tahliller bırakmıştır. Kitabın en kuvvetli parçası muhalefetin, ruhî mahiyeti hakkındaki tasvirleridir. ... İttihat ve Terakki devresinden bahseden tarih, muhaliflerin ruhî saikleri, maneviyatları hakkında en doğru vesikalara Yakup Kadri Bey'in yazılarında tesadüf edecektir..."(9)

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet, Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde işbirlikçi/komprador burjuvazinin siyasi örgütüydü. Bu parti, işbirlikçi alafranga aydınların merkezi, siyasi örgütü konumundadır. Yakup Kadri, "Hüküm Gecesi"nde işbirlikçi alafranga aydının adresinin Hürriyet ve İtilaf Fırkası olduğunu tespit ederek nesnel gerçekle birleşmiştir. "Yakup Kadri'nin Balzacvari tutumu" derken, o dönemde kendisi muhalefet saflarında olmasına rağmen, bu örgütün işbirlikçi alafranga karakterini tespit etmesini kast ediyoruz.

"Hüküm Gecesi"nde daha birinci sayfada karşımıza çıkan ilk işbirlikçi alafranga aydın, ağzından Edmond Desmoulains'i düşürmeyen, muhalifler arasında geleceğin nazırı gözüyle bakılan Hasip Bey'dir. Prens Sabahattin hayranı olan Hasip Bey onun çırağıdır. Ahmet Kerim Hasip Bey'e baktıkça, İttihat ve Terakki'nin en cahil, en kör üyelerinin bile aksiyon alanında mutlaka bu adamdan daha değerli olduğunu düşünür. "Ne yazık, biz sanki bunlarla mı bir hükümet

kuracağız?"(10) der. Hasip Bey maddi çıkar için siyaset yapar. Bir an önce iktidar mevkiine geçmek için can atmaktadır. Artık daha fazla beklemeye tahammülü yoktur. Çünkü borçları gırtlığını aşmıştır ve herkesi "bugün yarın" diye avutmaktan bıkmıştır.

Hasip Bey de bütün alafrangalar gibi konuşurken araya Fransızca kelimeler sokuşturur. Dayanılmayacak kadar ukalâdır. Desmoulains'den ömürlerinde bir kerecik, bir tek satır okumamış zavallılara insan gözüyle bakmaz. Avrupa gezisinden döndüğünde Ahmet Kerim'e, "Of, monşer" der; "Avrupa'dan şu İstanbul'a dönüş yok mu? Her defasında sinirlerimi altüst ediyor...Burada hiç kimse sokakta nasıl yürüyeceğini bilmiyor... Daha sokakta yürümesini bilmeyen bir halka Meşrutiyet! Hah, hah...Kimi aldatmak istiyorlar... Avrupa'da bu yalana kimse inanmıyor..."(11)

Hasip Bey hep şahsi teşebbüsten bahseder. Ahmet Kerim, hayatında bir şey olmak için yıllardan beri mutlaka dayanacak bir devlet nüfuzu aramakla çırpınıp duran bu adamın, şahsi teşebbüsten bu derece inançla bahsedişindeki acayıplığa şaşar.

Hasip Bey'e göre İttihat ve Terakki yıkılacaktır. "Fakat harici bir kuvvetin tesiri altında." Milli ve vatani hamlelerin az görüldüğü Hasip Bey, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgale hazırlanmasından memnundur. İttihatçıları yıkacak harici kuvvet aramaktadır. Muhalefet de İttihatçıların Trablusgarp için çabalarını demagogca, boşuna ve siyaset dışı bulur. Hasip Bey gibi Avrupalı kimseler her gün ufukta yabancı savaş gemilerini gözlemekte idirler.

"Hüküm Gecesi"nin bir diğer önemli Frenkleşmiş işbirlikçisi Hasip Bey'in dostu Ömer Beyefendi'dir. Muhalefetin

önde gelen isimlerinden olan Ömer Beyefendi, eski sadrazamlardan Halil Paşa'nın oğludur. Yani bir paşazadedir. Ömer Bey'in konağının salonları muhaliflerin toplantı yeridir. Prens Sabahattin ve Ali Kemal de onun arkadaşları arasındadır. Onun salonlarındaki konuşmaların çoğu Fransızca yapılır. Ömer Bey, "Devleti Osmaniye" yerine "Empire Ottoman" demekten garip bir tat duyar. Akla gelmeyen kelimeler yerine konuşma sırasında kullanılan "şey" lafının bile mutlaka Fransızca'sını kullanır. Bu alışkanlıkları iki yıllık bir Avrupa seyahatinde edinmiştir. Alafranga tarzda selam verir, cümlelerinin arasına yabancı kelimeler sıkıştırır. Dilde ve kılıkta tam bir alafrangadır.

Diğer Hürriyet ve İtilaflılar gibi, amacı, kendilerine göre bir ikbale erişmekten başka bir şey değildir. Nüfuz ve şöhrat peşindedir. Şaşaalı bir hayat süren Ömer Bey'de mülkiyet hırsı sönmemiştir. 25 yaşına geldiğinde artık kazanacağı rütbe, erişeceği makam kalmamış olan bu paşazadenin Meşrutiyet devrine düşman oluşu Ahmet Kerim'e göre belki de arabasına kurulup karakollar önünden geçerken kendisine artık eskiden olduğu gibi selama durulmamasından ve gazetelerde kendisine "Utufetli Ömer Beyefendi Hazretleri" denilmemesindendir.

Ömer Beyefendi insanlığın en yüksek komik sıfatlarını kendinde toplamıştır. Ona yarı sapık, yarı deli gözüyle bakmak mümkündür. Hoppadır, gurur ve azamet buhranları geçirir. Onun sofrasında oturmak için tanınmış ve itibarlı olmak gerekir. Ömer Bey muhalefeti bir çeşit rütbe ve soy sop rakipliği haline sokmuştur. Halktan nefret eder, kalabalıkla temastan sakınır.

Babıalı Baskını'ndan sonra Avrupa'ya kaçan Ömer Bey, Paris'in ve Londra'nın en lüks otellerinden Ahmet Kerim'e yazdığı mektuplarda kendini talihsiz ve felakete uğramış sayar. Ahmet Kerim'e ise cüreti ve fedakârlığı tavsiye eder.

Ömer Bey'in sofrasında en seçkin yerde oturmakta olan Necip Molla ise bir eşcinseldir. Yanında iriyarı delikanlılar taşır. Onların kültür sahibi kimseler olduğunu kanıtlamak için kendilerine sıra Fransızca kelimeler söyler. Kazas-ker'in sapıklığı herkesçe malumdur. Ahmet Kerim ona "sakallı kadın" adını takmıştır. Necip Molla da mevki peşindedir.

Devrin muhalif gazetecisi Ahmet Samim'in cenazesinde Ömer Bey ve takımı yoktur. Halbuki Ahmet Samim'i "karanlıktan uzanan sinsi elleriyle" tehlikelere doğru itip duranlar onlardır. Aslında İttihat Terakki aleyhtarlığı altında bir devrim ve yenilik düşmanlığı gizlenmektedir. Muhalefet, tüm gücünü gerici-

likten almaktadır.

Ahmet Kerim, bir zamanlar alafranga yaşama özenmiştir ama zamanla bundan tamamıyla nefret etmeye başlar. Atmosferi Türk olmayan Beyoğlu'ndan iğrenir. Temiz Türk mahallelerinin çekiciliğine kapılmış, bir Türk kızına aşık olmuştur.

Emperyalist Batı ile Osmanlı ortaçağının ittifakı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda vücut bulur. Bu fırkanın başında en tutucu hocalar, en katı gelenekçilerden başka, Osmanlı Devleti'nin yıkılıp dağılması yanlısı ve Türk unsura karşı iyi niyet beslemeyen azınlık mebusları ile işbirlikçi alafrangalar bulunur.

Alafranganın vardığı en yüksek aşama

1928 yılında yayımlanan "Sodom ve Gomore"nin(12) alafrangaları, alafranga tipin vardığı son aşamadır. Öyle ki romanın her sayfasından çamur akıyor gibidir.

Olaylar, işgal altındaki İstanbul'da geçer. "Sodom ve Gomore"de de Frenkleşmiş hain bir zümre söz konusudur. Bu muhitte yarı Türkçe, yarı İngilizce, yarı Fransızca konuşulur. İşgal kuvvetlerinin nüfuzlu subaylarına yakın durmaya çalışmak, her türlü ahlâksızlık, halk düşmanlığı ve düşmanla işbirliği bu zümrenin özellikleridir. Romanın baş kahramanlarından Necdet'in sözleriyle, Batı medeniyetinin bütün lağımı İstanbul'un belirli bir bölümüne boşalmıştır. Düşman çamurlu çizmeleriyle evlere ve hatta yataklara kadar girmiştir.

Romanın baş kahramanı Leyla'dır. Romanda çok sayıda alafranga tip bulunmaktadır. Bunlar arasında Leyla ve babası Sami Bey, alafranga hain tipinin en belirgin örnekleridir.

Leyla'nın babası Düyun-u Umumiye'nin eski yüksek memurlarından Sami Bey bir alafranga emekli tipidir. Düyun-u Umumiye'de yıllarca Fransız dostluğuyla sivrilmiş ve hatta Fransız çıkarlarına hizmet etmekle tanınmıştır. İşleri hep yabancılarladır. Bu çevre ile bağlarını sürdürmek onun için aynı zamanda bir geçim meselesidir. Sami Bey, işgali ve işgalcilerin yaptıklarını olağan bulur.

Sami Bey için İngiltere ortaksız bir ilahtır. Dünyanın bütün işleri, tüm dünya milletlerinin kaderleri onun vereceğı kararlara bağlıdır. Onun arzu ve iradesi dışında hiçbir şeyin olmasına imkân yoktur. Bir avuç Anadolu Türk'ünün bu heybetli kudrete rağmen başarıya ulaşacağına ihtimal verilemez. "Sami Bey, Tanzimat devrinin ortaya attığı o biçim alafranga Türkler'dendir ki Türk'ten başka her milletin gücüne inanırlar ve Türkiye'ye ait meselelerin mutlaka baş-

kaları tarafından halledilebileceğı fikrinde-dirler."(13)

Sami Bey'in Nişantaşı'ndaki apartman dairesi işgal kuvvetleri subaylarının sürekli mekanıdır. Sami Bey, kendi çıkarlarına uygun bulduğı için işgal kumandanlığına bağlı nüfuzlu bir subay olan Yüzbaşı Gerald Jackson Read'i evine davet etmektedir. Yüzbaşı Read, bu eve girip çıkan yabancı subaylar arasında tek gedikli misafir konumundadır. Yine böyle bir ziyaretinde portmantoyu görünce "bütün işgal kuvvetleri burada!" diye söylenecektir.

Sami Bey'in eşi ve Leyla'nın annesi ise, halâ gençlik taslayan ve kızlarıyla rekabet eden "kart bir işvecidir." Read'i diğer kadınlardan ve kızı Leyla'dan kıskanır.

Read İstanbul'a geldiğinden beri flört-süz kalmamış, aşk oyunlarına artık doymuştur. Çevresindeki Türk, Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlardan başını kaldırmaz. Herkes ona hayrandır. Leyla onun son flörtüdür. Saraydan bir kişiyle, Şehnaz Sultan'la da birlikte. Yabancı ahbablarına kısa sürede alışan Şehnaz Sultan daha sonra Major Will ile birlikte olacaktır. Sadece bazı Türkler değil, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler de işgal kuvvetleri subaylarının etrafında pervanedir.

Leyla, Read'in İstanbul'da tanıdığı kadınların İngiliz kültürü ve terbiyesine en yakın olanıdır. Öyle ki onun yanındayken Read, kendisini ülkesinde, evinde hisseder. Leyla öteden beri İngiliz meraklısıdır. Read'i tanıdıktan sonra bu merakı bir taassup haline dönüşmüştür. Read ile olan ahbablığından büyük gurur duyar. Read ile flörtü onun için övünme vesilesidir. Başarılarını herkesin gözü önüne sermekten büyük zevk duyar. Hem Necdet ile hem de Read ile ilişkisi vardır. Leyla suh, fettan, züppe, gösterişçi, kibirli, küstah bir kızdır. İngiliz hayranı ve dostudur. İngilizlere mahsus övünmeyi, züppeliği o derece ileriye götürmüştür ki babası Sami Bey bile kızını zaman zaman uyarma mecburiyetini duyar. Leyla'nın Türklükle ilgisi yoktur. İngiliz subaylarla laubalice şakalaşır. İngiltere'nin adının her söylenişinde yüreğı ağzına gelir. Ama aynı zamanda Necdet'e de Fransızca mektup yazar.

Leyla, romanın ilerleyen bölümlerinde, düzenlediğı partiye Read katılmayıp işbirlikçi sosyetenin dışlanınca sınır krizleri geçirecektir. Avrupa'ya tedaviye gider. İstanbul'un kurtuluşundan sonra Avrupa'dan dönen Leyla, Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı bir ortamda tamamen başka bir İstanbul'un içinde ne yapacağını şaşırır. Bağımsızlığın ve özgürlüğün coşkusuyla dolu yeni atmosferde

Kadrocularla toplu halde. Soldan itibaren, Vedat Nedim Tör, Burhan Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, M. Şevki Yazman, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin.

İstanbul ona bir kaos ortamı gibi görünür. Kendini yabancı bir diyarda hissederek. Kendi bildiği memleketin dışında ve ondan büsbütün farklı bir memleket ortaya çıkınca, tam anlamıyla yersiz yurtsuz bir insan haline gelir. Şehirde gitgide çoğalan kalpaklıları, kötü giyinmiş kaba saba adamlar olarak görür. Her yerde saygı ve itibar görmelerini mantıksız bulur. Yeni devrin efendilerinin bunlar olduğunu düşündükçe tasalanır. Kalpaklılar rüyalarına girer. Leyla, evden dışarı adımını atamaz olur.

Babası ise bunun anarşi denilen şey olduğu kanaatindedir. Leyla'nın uykuları kabuslarla dolar. Sokakta yürümekten, halkın arasına karışmaktan korkar. Onun tarzındaki kimselere karşı artık havada bir düşmanlık kokusu vardır. Sami Bey de yeni İstanbul karşısında kızı kadar ürkmüştür. Sami Bey'in aklı, Batılı devletlerin Türkler karşısında bozguna uğramış olmasını bir türlü almaz. Bu, onun alışmış olduğu düşünce tarzını, inançlarını bozan ve onu rahatsız edip keyfini kaçırır bir olaydır. Kızına, bu durumun çok sürmeyeceğini, İngiltere'nin yeni tedbirler almak zorunda kalacağını söyler. Dindarca bir ciddiyetle söylenen İngiltere kelimesi onun ağzında esrarlı ve metafizik bir içerik edinmektedir.

İşgal kuvvetleri haksızlığın ve zulmün her türlüünü yapmış ve bazı Türkler bunu alkışlamışlardır. Zafer haberleri geldikçe İstanbul'da bazılarının yüzleri sararmıştır. İstanbul sokaklarında artık titrek bazı canlı ölümlere rastgelmektedir. Bazıları ise ortadan kaybolurlar. Kaybolmayanlar ise sinmişlerdir. Korku içindedirler.

Romanın bir başka alafranga tipi olan Orhan Bey, sözde irtibat subayı adı altında sürekli Major Will ile birlikte dolaşır. Dünya Savaşı sırasında kısa bir

süre yedek subaylık yapmış; daha sonra ise görevli olmamasına rağmen üniformasını çıkarmamıştır. Kıyafeti sayesinde kendisine işgal kuvvetleri kumandanları yanında resmi bir mevki temin etmeye çalışır. Major Will'in tercümanı ve emir eri gibidir. Major Will'in direktiflerini yerine getirir. Örneğin Major Will adına kadınlara aşk ilanları yapar. Major Will hesabına tuzağa düşürmediği kadın kalmamıştır. Orhan Bey tam bir İngiliz uşağıdır.

Yüzbaşı George Marlow bir eşcinsel ve sübyancıdır. Marlow'un sevgilisi ise Atıf Bey'dir. Atıf Bey, iliklerine kadar kumar ve sefahat içinde çürümüştür. Marlow'un himayesinde Beyoğlu'nda bir kumarhane işletir. Karısı Azize Hanım'ın da çürümüşlükte ondan aşağı kalır yanı yoktur. Kocasını gibi o da işgalci askerlerle birlikte. Hatta sevgilisi olan genç Fransız bahriyelisinin zevkine uymak için tam bir Doğulu yaşam tarzı benimser. Öyle ki görenler artık onu tanımakta güçlük çekerler. Azize Hanım tam bir maskaraya dönüşmüştür.

Leyla'nın güçsüz rakibi Nermin ise bir lezbiyendir. Amerikalı Miss Fanny Moore ile ilişkidedir. Moore'un malı olmuştur. Dahası, bir kadın tarafından sevilmeğe ona gösteriş ve zarafetin en yeni, en çağdaş şekillerinden biri gibi gelir.

Alafranga hain

Gördüğümüz gibi, alafranga tipin Felâton Bey ile başlayan macerası, "Sodom ve Gomore"nin hainleriyle son aşamasına ulaşmıştır. Alafranga haini, alafranga züppeden ayıran özelliklere geçmeden önce, birbirinin devamı olan bu iki figür arasındaki sürekliliklere değinelim.

Batı hayranlığı, konuşurken cümlelerin arasına yabancı kelimeler sokuştur-

mak, kendi ülkesine ve halkına yabancılaşmışlık, halkını ve halkına ait olan şeyleri hor görme, tüketim budalalığı, zevk ve şaşaa içinde yaşam ve ahlâksızlık, aralarında derece farkı olsa da birbirinin devamı olan bu iki tipin ortak özellikleridir.

Bunun yanında, alafranga haini, alafranga züppeden ayıran önemli bazı özellikler vardır. Birincisi, alafranga züppe toplum içinde istisnai bir tiptir. Dikkat edilecek olursa, Felâton, Bihruz ve Mef-tun Beylerin kahramanı oldukları romanlarda elle tutulur başka bir alafranga tip yoktur. Bu alafrangalar kendi çevrelerinde istisnadırlar. Başka bir deyişle, alafranga züppe yalnızdır. Toplumda az rastlanan bir kimsedir. Bu durum, alafrangalığın toplum içinde henüz güçlü bir yer edinmemiş olduğunu düşündürür. Halbuki yeni alafranga tipin yer aldığı yukarıda ele aldığımız romanlarda artık tek bir alafranga kahraman yoktur. Alafrangaların sayısı birden fazladır. Alafranga hain, toplum içinde Frenkleşmiş bir zümrenin parçasıdır. Alafranga, istisna olmaktan çıkmış, toplumsal bir kesim, bir zümre haline gelmiştir.

Alafranga züppeyi alafranga hainden ayıran en önemli özellik, emperyalist Batı'ya karşı tutumunda ve Batılılar ile ilişkide kendini gösterir. Alafranga züppeler her ne kadar Batı'ya hayran olsalar da, onların kendi ülkelerinin Batı ile cephe cepheye geldiği koşullarda emperyalizmin safında olacaklarının işaretini veren bir şey yoktur. Hatta alafranga züppeler apolitiktir. Alafranga hain ise en iyi ihtimalle, Kurtuluş Savaşı'na karşı gayet ilgisiz olan Behiç örneğindeki gibi, ülkesinin içinde bulunduğu koşullara tümüyle duyarsızdır. En kötü ihtimalle ise Sami Bey ve Leyla örneğindeki gibi ülkesini işgal eden düşmanın safındadır. Alafranga züppedeki Batı hayranlığı, hainde işbirlikçiliğe ve uşaklığa dönüşmüştür. İşgal altındaki İstanbul'da Batı hayranı alafrangacılık hain işbirlikçilik haline gelmiştir.

Moran'ın deyişiyle, "Sodom ve Gomore"de anlatılan Batı hayranı zümre, iğrençliğin son aşamasına varmıştır. Emperyalist devletlere göbeğinden bağlı bu Türkler, alafrangalığa heveslenen komik insanlar değil, ahlâksız savaş zenginleri de değil, düşmanla işbirliği yapan, Türk ordusunun zaferine sinirlenen vatan hainleridir." (14)

Emperyalizme karşı bu tutumun temelinde alafranganın değişen ekonomik ve toplumsal konumu vardır. Alafranga züppe Batı'ya hayran olsa ve Batılılar ile ilişkileri olsa bile ekonomik açıdan Batı'ya bağımlı değildir. Etkin bir ekonomik işlevi yoktur. Bir tüketim budalası

olmaktan ibarettir. Alafranga hain aşamasında ise emperyalizm ile ekonomik işbirliği dikkat çeker. Alafranga hain Batı tekeli kapitalizmine ekonomik çıkarlarla bağlıdır. Vurgunculuk faaliyetini emperyalizm ile işbirliği içinde sürdürür.

Felâton ve Bihruz Beyler babalarından kalan mirası yerler. Onlara göre çulsuz olan Meftun ise bazı dalaverelerle kendisi gibi sıradan bir kişinin (Kaşıkçılar Kâhyası'nın) servetine konmaya çalışır. Meftun da dahil olmak üzere züppeler henüz toplum içindedirler. Alafranga hainler ise sivil toplumun üzerine yükselmişler, politik topluma nüfuz etmişlerdir. Politikacılarla, bürokratlarla ve nüfuzlu Batılılar ile ilişki içindedirler. Bir iki sıradan kişiyi değil, halkı ve ülkeyi soyarlar. Vurguncudurlar. Bu nedenle çok daha zengindirler ve buna uygun bir yaşam sürmektedirler.

Alafranga hainler, alafranga züppeler gibi servetlerini alafrangalık uğruna har vurup harman savurmazlar. Zaten buna ihtiyaçları yoktur çünkü alafrangalığı içselleştirmişlerdir. Dahası, alafranga zihniyetleri ve ahlâk anlayışları sayesinde servet yapar veya yapmak isterler. Para için herşeyi yapabilirler. Alafrangalığı da servet yapma yolunda kullanırlar. Sömürücüdürler. Tanzimat romanında alafrangalıkla çıkarıcılık henüz birbirine bağlanmamıştır. 1920'lerin romanlarında ise bu bağ açıktır.

Alafranganın değişim sürecinde Batılılar da değişmiştir. Felâton, Bihruz ve Meftun Beylerde Osmanlı toplumu içinde yaşayan sıradan Batılılar söz konusuysen, örneğin Sodom ve Gomore'nin Batılıları işgal kuvvetleridir. Yani açık düşmandır.

Vatana ve halka karşı tutum da iyice değişmiştir. Züppe, kendi ülkesine ve halkına yabancılaşmıştır. Onu küçük görür. Hain ise yabancılaşmış olmanın ve hor görmenin ötesinde Sami Bey örneğindeki gibi, ülkesine ve halkına düşmandır. Vatan sevgisinden yoksundur. Kişisel sorunlarıyla meşguldür ve yalnız kendi bencil varlığını gözetir.

Alafranga hainde artık gülünç olan bir yön yoktur. Felâton, Bihruz ve hatta Meftun Beyler resmen komiktirler. Nitekim yaratıcıları da onları anlatırken mi-

zahi bir dil kullanmışlardır. Hatta onlara acırlar. Halbuki alafranga hain tiplerinin yaratıcılarının yarattıkları tiplerden tiksindikleri dikkat çeker. Alafranga tip, artık alay edilecek ve acınacak bir figür olmaktan çıkmış, nefret edilip tiksini-cek bir figür haline gelmiştir.

Alafranga hain, alafrangalığın üzerinde iğreti durduğu bir tip değildir. Felâton ve Bihruz Beylerin üzerinde alafrangalık iğreti durduğu, yani olmak istedikleri ile oldukları arasında fark olduğu için bunlar gülünçtürler. Yeni alafranga ise Batılılaşmış, ekonomik ve siyasi yönden Batı emperyalizmi ile organik bağ kurmuş bir tiptir. Komik, cahil ve beceriksiz bir

taklitçi değil, aksine, okumuş, zeki, tehlikeli, ne yaptığını bilen bir tiptir. Güçlü, hırslı ve yeteneklidir. Tuttuğunu koparı. Felâton ve Bihruz Bey'ler alıktırlar. 1920'lerin alafrangaları ise akıllı, sinsi, hesaplı, ne yaptığını bilen insanlardır.

Ahlâk düşkünlüğünün yoğunluğu bir başka ayrımdır. Meftun Bey örneğinde, alafranga züppenin hainleştiği süreçte nasıl ahlâksızlaştığını görmüştük. Olgun alafranga hainlerde bu ahlâksızlık her çeşitten olmak üzere doruğa ulaşır.

Sonuç itibarıyla, 19. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunun girmeye başladığı yarı-sömürgeleşme süreci içinde doğan alafranga tip, sonunda Sevr'e varacak olan bu sürecin derinleşmesine

bağlı olarak dönüşüme uğramış; ve bunun sonucunda da alafranga karakterde bir işbirlikçi hain ortaya çıkmıştır. Alafrangalığın son noktası işbirlikçi hainlik olmuştur. Türk romanında alafranga tiplerinin önemli bir yer tutması, Türk toplumunun toplumsal yapısındaki dönüşümlerden kaynaklanmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1) Bu makalede ele alacağımız alafranga tipleri ile ilgili olarak bkz. Berna Moran, "Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I", İletişim Yayınları, İstanbul, 8. basım, 1999, s.136-152, 196-202, Fethi Naci, "100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme", Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2. basım, Ağustos 1990, s.52-58, 99-103.
- 2) Bu çalışmada kullanılan baskısı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Kiralık Konak", İletişim Yayınları, İstanbul, 21. basım, 1999.
- 3) Paragraftaki alıntılar için bkz. Karaosmanoğlu, "Kiralık Konak", s.55, 122.
- 4) Karaosmanoğlu, "Kiralık Konak", s.152.
- 5) Peyami Safa'nın muhafazakâr bir bakış açısı vardır. Safa toplum sorunlarını tarihsel açıdan değil, bu sorunları madde-ruh karşıtlığına indirgeyerek ele almaktadır. Safa'da ahlâk ve din ön plandaki değerlerdir. Peyami Safa'nın eserlerinin ideolojik yapısı ile ilgili olarak bkz. Moran, age, s.136, 167-179. Ayrıca bkz. Naci, age, s.65-70.
- 6) Bu çalışmada kullanılan baskısı: Peyami Safa, "Sözde Kızlar", Ötügen Neşriyat, İstanbul, 24. basım, Aralık 2000.
- 7) Bu çalışmada kullanılan baskısı: Peyami Safa, "Mahşer", Ötügen Neşriyat, İstanbul, 14. basım, 2000.
- 8) Bu çalışmada kullanılan baskısı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Hüküm Gecesi", İletişim Yayınları, İstanbul, 2. basım, 1998.
- 9) Karaosmanoğlu, "Hüküm Gecesi" içinde s.361.
- 10) Karaosmanoğlu, "Hüküm Gecesi" s.28.
- 11) Karaosmanoğlu, "Hüküm Gecesi" s.132.
- 12) Bu çalışmada kullanılan baskısı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Sodom ve Gomore", İletişim Yayınları, İstanbul, 11. basım, 2001. Sodom ve Gomore Tevrat'ta anlatıldığına göre, Lût ve İbrahim devrinde Tanrı'nın gazabına uğramış Filistin'deki iki şehirdir. İşgal altındaki İstanbul bu şehirlere benzetilmiştir. Peyami Safa da "Mahşer" derken dönemin İstanbul'unu kastetmektedir.
- 13) Karaosmanoğlu, "Sodom ve Gomore", s.288.
- 14) Moran, age, s.201.

ÖZEL FIRUZKÖY POLİKLİNİĞİ

BİLİM VE ÜTOPYA OKURLARINA
ÖZEL KOŞULLARDA
GENEL SAĞLIK (CHECK-UP) TARAMASI
PROGRAMI BAŞLAMIŞTIR

YURTDIŞINDAKİ
BİLİM ve ÜTOPYA OKURU
DOSTLARIMIZ,

protez ve diğer diş tedavileriniz özel koşullarda
ve uluslararası standartlarda yapılır.

Protezleriniz izin sürelerinize uygun olarak,
kısa sürede tamamlanır.

Bilgi ve randevu için: Dr. M. Kürşat Bozkurt Dt. Hakan Tüjen

Adres: Özel Firuzköy Polikliniği Hasan Önel Cad. No:70/1 Firuzköy/Avcılar/İSTANBUL

Tel: (90-212) 690 57 47 - 423 53 08 Tel/Faks: (90-212) 423 33 10

e-posta: firuzkoydis@yahoo.com dthakantujen@yahoo.com

Biyokorsanlık

“Biyoteknoloji... İyi ve kötü pek çok amaca hizmet edebilir... Milyonlarca insanı doyurup sağlığına kavuştururken, milyonlarcasının ölümüne sebep olabilir, türleri yoktan var, vardan yok edebilir ve doğayı geri dönülemeyecek şekilde değiştirebilir... Ancak ne amaçla kullanılırsa kullanılsın 21. yüzyılda bir ülkenin elindeki en büyük güçlerden biri olacağı kuşkusuzdur... İşte bu nedenle gelişmiş ülkelerin hedefi küresel gen havuzundan aslan payını kapmaktır...”

İrge Şatıroğlu

(Çevre Y. Müh., A. Ü. Sosyal Çevre Bilimleri ABD, Doktora Programı)

Dr. Nesrin Çobanoğlu

(Başkent Üniversitesi Tıbbi Etik ve Tıp Tarihi ABD, (MD, PhD))

Bitkilerin yiyecek, ilaç, pestisit yapmak amaçlı kullanımı ve ticareti binlerce yıl öncesine dayansa da bir bitkinin kökleriyle birlikte bir ülkeden diğerine taşınması ilk olarak sömürgeci dönemde görülmektedir. Bu dönemde Avrupalılar tüm dünyada bitki avlarına çıkmış, ele geçirdikleri bitkileri üretmek için botanik bahçeleri ve çiftlik kolonileri kurmuş, hem yerel bilgileri, hem de biyolojik kaynakları olabildiğince sömürmüştür. (1) Günümüzde bitki avcılarının yerini gen avcıları almış, sömürge ülkeleri yerini geliştirmekte olan ülkelere bırakmıştır ve biyolojik zenginliklerin sömürsü ne yazık ki devam etmektedir.

“Biyokorsanlık”, bir ülke tarafından diğerinin geleneksel bilgilerinin ve biyolojik zenginliklerinin, yani en önemli yaşam kaynaklarının çalınması anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada kim, nerede, nasıl “biyokorsanlık” yapar ve sonuçları ne olabilir soruları cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda biyoteknolojinin gelişimiyle birlikte yaşam formlarının “patentlenebilir” oluşuna değinilmiş, biyokorsanlık örnekleri verilmiş ve biyokorsanlığın sonuçları ele alınarak Türkiye’nin durumu değerlendirilmiştir.

Yaşam formlarının patentlenmesi

Biyoteknoloji ifadesi, genel olarak, canlıların ve biyolojik süreçlerin mal ve hizmet üretmek amaçlı kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Hepimizin bildiği gibi hızla artan dünya nüfusuyla birlikte her geçen gün gıda ve ilaç ihtiyacı da artmaktadır. Bu nedenle tarım ve tıp sektöründe çığır açan biyoteknoloji, günümüzün en popüler bilim dallarından biri haline gelmiş ve bu sektöre yapılan yatırımlar son on yılda iki katına çıkmıştır. (2)

Aşağıda okuyacağınız makale, üçüncü Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günlerinde 22-24 Ekim 2003 tarihinde sunuldu.

Biyoteknolojinin üretim için canlıları, canlı sistemlerini ve biyolojik süreçleri kullanıyor olması, bu endüstrinin ilerleyebilmesi için “yaşam formlarının” da patentlenebilir olması gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Yaşam formları, önce ABD, Avrupa ve Japonya’da, yani biyoteknolojik araştırmaların ilk başladığı ülkelerde patentlenebilir olmuştur. Kendi ülkelerinde ulusal pazarları garanti altına alan biyoteknoloji endüstrisi gözlerini dünya pazarlarına dikmiş, yaşam formlarının tüm dünyada patentlenebilir olması için lobi çalışmalarına girişmiştir. Bu çabalar sonucunda Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) Uruguay Raund’unda (1988-1994), Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) oluşturulmuştur.

Bu anlaşmayla tüm tarafların genetik tasarımı yapılan bitki ve mikroorganizmalar için patent koruması oluşturması şart koşulmuş, bu şartlara uyulmaması halinde etkin ekonomik yaptırımlar belirlenmiştir. (3) TRIPS anlaşmasıyla biyoteknolojik ürünlerin tüm dünyada güvence altına alınması, biyoteknoloji yatırımlarının önünü açmış, araştırmalara hız kazandırmış ve şirketler adeta patent alma yarışına girmişlerdir.

Biyokorsanlık

Ancak bu durum, çok büyük bir adaletsizliği de beraberinde getirmiştir. Çünkü dünyada kalan biyolojik çeşitliliğin %90’ı geliştirmekte olan ülkelerdedir ve bu nedenle biyoteknoloji endüstrisi araştırmaları için geliştirmekte olan ülkelere yönelmiş, araştırmalarının sonucundan emin olabilmek için özellikle yerel halklar tarafından kullanılmakta olan bitki çeşitlerine odaklanmıştır.

Araştırmalar için kullanılan yöntem

genelde benzerdir. Bir bitkinin "potansiyel faydalarını ve ticari güvenilirliğini" saptamak üzere bilim adamları bu bitkinin kaynak ülkede ne amaçlarla kullanıldığını gözlemlemekte, daha sonra bitki-deki tüm bileşiklerini incelemektedir. Şirket bitkideki aktif ajanı (örneğin geleneksel tıp yöntemlerinde tedavi değeri olan bileşiği) "keşfedince" (ayrıştırınca) kimyasını değiştirmekte ve değiştirdiği bileşiğin patentini almaktadır.(4)

Bu şekilde yerel halklar tarafından yüzyıllarca nesilden nesile aktararak geliştirilen geleneksel bilgiler ve kullanılan biyolojik kaynaklar hızla kuzeyli şirketlerin tekeline geçmeye başlamıştır.

Biyokorsanlık tartışmaları ilk defa Hindistan'da W.R. Grace adlı bir Amerikan şirketinin yerel dilde "eczane ağacı" olarak adlandırılan Neem ağacıyla ilgili bir patent almak üzere başvurusuyla ortaya çıkmıştır. Neem ağacı (*Azadirachta indica*) Asya'da yetişen bir ağaç türüdür ve iki bin yıldan uzun süredir bu ağaçtan edinilen ürünler Hindistan'da böcek ve mantarlara karşı pestisit üretimi için, ayrıca antibakteriyel olarak bir dizi hastalıkta ve gebeliği önlemek için kullanılmaktadır. Grace 1994 yılında Avrupa Patent Ofisi'nden neem yağının elde edilmesine ilişkin bir patent almıştır. Bunun üzerine uluslararası örgütler ve yerel çiftçiler bu yöntemin yüzyıllardır kullanılmakta olduğu ve buluşun yeni olmadığına dayanarak patente karşı dava açmışlar ve 1999 yılında Avrupa Patent Ofisi Grace'in patent hakkını geri almıştır.(5) Ancak bu patent ve neem ağacına ilişkin diğer pek çoğu ABD'de halen geçerliliğini korumaktadır.

Renkli pamuk, Peru'daki yerel halklar tarafından yüzyıllar boyunca yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilen bir kültür bitkisidir ve Peru'da renkli pamukların İÖ 2700'lerden beri üretildiği bilinmektedir. Sally Fox, ABD Tarım Departmanı'nda bulunan bir tohum koleksiyonundan edindiği renkli pamuğu genetik olarak biraz değiştirmiş ve 1990 yılında patentini almıştır. Şimdi bu pamuğun üretiminden Sally Fox her yıl milyonlarca dolar kazanırken Peru'daki yerel halklar her geçen gün daha da yoksullaşmaktadır.

Bir başka örnek ise Tayland'dan verilebilir. Plao-noi'nin (*Croton sublyratus*) şifa özellikleri yüzyıllardır Tayland'da bilinmektedir. 1975'de Japonya'daki ikinci büyük ilaç şirketi olan Sankyo'dan gelen araştırmacılar, Plao-noi örnekleri toplamış, Japonya'daki laboratuvarlarda bu bitkinin aktif ajanı olan "Plaonotol"ü çıkartmış ve patentini almışlardır. Şimdi bu şirketin ülser tedavisi için Plaonotol ile yaptığı "Kelnac" ilacından yılda elde ettiği kazanç 40 mil-

yon dolardan fazladır. Oysa bu kârdan Tayland'ın ya da bölgedeki yerel halkın yani Plao-noi'nin asıl sahiplerinin hiç bir kazancı yoktur.(6)

Ne yazık ki bu örneklerden daha binlerce verilebilir. Çünkü Meksiko'da 1998 yılında düzenlenen ilk Latin Amerika ve Karayipler Yerliler Seminerinde, katılımcılar bölgede yerel halklar tarafından geleneksel ilaç yapımı için kullanılmakta olan 13000 bitki türünün 5000'inin, Avrupa ve ABD'deki pek çok uluslararası laboratuvar tarafından patentlendiğini bildirmişlerdir. Dünyanın biyolojik çeşitliliğinin büyük kısmını barındıran Brezilya'nın bilinen bitki türlerinin yarısından çoğu kuzeyli şirketler tarafından patentlenmiştir.(7)

Biyoteknoloji şirketleri, yerel halkların nesillerdir kullanılmakta olduğu bitkilerin patentlerini bu halklara danışmaksızın ve izinleri olmaksızın almaktadır. Ve geliştirilen yeni fikri mülkiyet sistemleriyle bu patent hakları sıkı sıkı korunurken, günümüzde halen biyolojik çeşitliliğin, ya da geleneksel bilgilerin korunması için geliştirilmiş etkin bir sistem bulunmamaktadır.(8)

Biyokorsanlığın sonucunda gelişmekte olan ülkeleri neler bekliyor?

Uluslararası Kırsal Gelişim Fonu (Rural Advancement Foundation International, RAFI) tarafından yapılan bir tahmine göre eğer çokuluslu gıda, tohum, ilaç şirketleri geleneksel bilgiler için telif hakkı ücreti ödüyor olsaydı gelişmekte olan ülkelerin elde edeceği kazanç yılda yaklaşık 5.4 trilyon dolar civarında olacaktı...(9)

Ancak ne yazık ki gelişmekte olan ülkelerin kaybı yalnızca bununla sınırlı kalmamaktadır.

Geleneksel bilgiler modern tarım ve tıp uygulamalarının en önemli kaynağıdır. Bu kaynakların şirketlerin tekeline geçmesi sonucu, kaynağın asıl sahibi olan ülke için, telif hakkı ödemek zorunda kalabileceği için bu kaynaklara ilişkin araştırmalar yapmak ve kendi ürünlerini üretmek de zorlaşacak, hatta en az gelişmiş ülkeler için imkansız hale gelebilecektir.(10)

Geleneksel ilaçlar ve tarım ürünleri

gelişmekte olan ülkelerdeki milyonlarca insan için gıda güvenliği ve sağlık anlamına gelmektedir. Bu kaynakların "sözde buluşlarla" büyük şirketlerin tekeline geçmesi, ileride yerel halkların bu bilgileri, biyolojik kaynakları ve hatta süreçlerini dahi kullanmalarını engelleyebilecektir. Bunun sonucunda hayatta kalmak için bu kaynaklara muhtaç olan yoksul yerel halkların durumu daha da kötüye gidecek ve gıda ve ilaçlara erişim iyice azalacaktır.(11)

Bazı ülkelerdeki yerel halkların (bu oran %80'lere varabilmektedir) erişebildikleri tek tedavi türünün yerel ilaçlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durumun ciddiyeti daha da ortaya çıkmaktadır.(12)

Ayrıca TRIPS Anlaşması, kaynak ülkenin haklarına ilişkin herhangi bir uygulama getirmemektedir. Yani ülkeler kaynağı bulduğu ülkeye yatırım yapmaksızın kendi ülkelerinde işleyip doğrudan dünya pazarlarına sunabilmektedirler.

Küresel bir bakış

Hepimizin bildiği gibi biyoteknolojiyle ilgili pek çok etik tartışma süregelmektedir. Bu teknoloji iyi ve kötü pek çok amaca hizmet edebilir... Milyonlarca insanı doyurup sağlığına kavuştururken, bir anda milyonlarcasının ölümüne sebep olabilir, türleri yoktan var, vardan yok edebilir ve doğayı geri dönülemeyecek şekilde değiştirebilir... Ancak ne amaçla kullanılırsa kullanılsın biyoteknoloji yüzyılı olarak değerlendirilen 21. yüzyılda bir ülkenin elindeki en büyük güçlerden biri olacağı kuşkusuzdur.

İşte bu nedenle gelişmiş ülkelerin amacı küresel gen havuzundan aslan payını kapmaktır. Bu amaçla patent standartları iyice düşürülmüş, alınan patentlerin tüm dünyada geçerliliğini sağlamak için küresel fikri mülkiyet sistemi oluşturma çabalarına girilmiştir. Küresel gen havuzunu biyolojik zenginliğin sahibi güney ülkeleri mi yoksa teknolojinin sahibi kuzey ülkeleri mi yönetecektir? Gelecek ne gösterir bilemeyiz ama şu an için dünyada kalan biyolojik çeşitliliğin %90'ı gelişmekte olan ülkelerde olduğu halde, alınan biyoteknolojik patentlerin %97'si gelişmiş ülkelere aittir.(13) Ve bu büyük yarışta, geleneksel bilgiler doğru genlere giden yolu gösteren oklar gibidir.

Kısaca biyokorsanlığın bir taşla üç hırsızlık anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

- Geleneksel bilgi,
- Biyolojik kaynak,
- Ve ulusların en önemli potansiyel ekonomik kaynakları.

Yani biyokorsanlığın önlenmesi için hem biyolojik kaynakların, hem de geleneksel bilgilerin korunması gerekmektedir.

Geleneksel bilgilerin korunmasına ilişkin Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Birliği, BM Gıda ve Tarım Örgütü gibi uluslararası örgütler tarafından bazı çabalar sarf edilse de henüz geliştirilebilen etkin bir uluslararası sistem yoktur. Bu sebeple bu potansiyel ekonomik kaynağın korunması uluslara düşmektedir.

Örneğin geleneksel bilgiler konusunda en iddialı ülkelerden olan Çin, dünyadaki pazarını kaybetmemek için 1992'de patent yasalarını geleneksel bilgileri kapsayacak şekilde uyarlamış ve geleneksel tedavi yöntemlerine ilişkin şimdiden 12 000 patent almıştır.(14)

Biyokorsanlığın önlenmesi için pek çok ülkede geniş çaplı kampanyalar yürütülmüş, alınan patentlere karşı davalar açılmıştır. Ancak geleneksel bilgilerin doğası gereği çoğunlukla dokümanite edilmemesi ve varlığının kolay ispatlanamaması bu davaların pek çoğunun kaybedilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple biyokorsanlığın önlenmesi için en çok üstünde durulan yöntem geleneksel bilgilerin dokümanite edilmesidir.

Geleneksel bilgilerin varlığını ispatlayacak olması sebebiyle ilk bakışta harika bir fikir gibi gözüken bu uygulamaya Hindistan öncülük etmiş. 1999 yılında Hint İlaç Sistemi yani "Ayurveda"ya ait 35 000 tarif ve formülün İngilizce, İspanyolca, Almanca, Fransızca, Japonca ve Hintçe olarak açıklandığı yaklaşık 140 000 sayfadan oluşacak dijital bir kütüphane oluşturmak için çalışmalara girişmiştir.(15)

Ancak bir bitkideki tek bir genetik özelliğinin sayısız patent için kullanılabilmesi ve örneğin ABD'de bir iki kimyasal tepkimeyle süslenen geleneksel bilgilere rahatça patent alınabildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu tür dijital kütüphanelerin biyokorsanlığı önlemekten çok huzlandırabileceği kuşkusuz doğmaktadır.

Türkiye

Türkiye'yi ele alacak olursak, TRIPS anlaşması gereği, Türkiye'deki patent yasaları 1995 yılından bu yana biyoteknolojik ürünleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.(16) Ülkemiz hem geleneksel bilgiler hem de genetik kaynaklar yönünden çok zengin bir ülkedir ve Akdeniz ikliminde olan diğer ülkelerde bile bulunmayan pek çok endemik bitki çeşidini barındırmaktadır. Halkımız saf ve bilgilerini paylaşmaya çok açıktır. Geleneksel bilgi-

lerimizi korumak için herhangi bir sistem geliştirmedikimiz gibi, Biyolojik Çeşitlilik Anlaşmasına taraf olsak dahi biyolojik çeşitliliğimizi korumak için de geliştirilmiş etkin bir sistem bulunmamaktadır.(17) Bu sebeplerle bir biyoteknoloji şirketi için keşfedilmeye hazır nadide bir kaynak olabiliriz. Her hangi bir şirket rahatça ülkemizde araştırma yapabilir, araştırma sonuçlarının patentini hem Türkiye'de hem de kendi ülkesinde alabilir ve ürününü hem Türkiye pazarına, hem de dünya pazarına sunabilir.

Kayıtlarda henüz Türkiye'yle ilgili bir biyokorsanlık davası bulunmamaktadır. Ancak bu, ülkemizde biyokorsanlığın olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ülkemizde bulunan bitkiler ve yerel bilgiler kullanılarak alınmış patentler olsa dahi, bir gün bu bitkiyle ilgili kendi araştırmalarımızı yapıp patentini almak isteyinceye değin bu konudan haberdar olmayabiliriz.

Bu nedenle geleneksel bilgilerimizi korumak ve geliştirmek için ulusal bir strateji geliştirmeli, biyolojik çeşitliliğimizin korunmasını daha etkin hale getirmeliyiz. Eğer bu konularda hızlı davranmazsak, bir gün gözlerimizi açtığımızda en önemli bitki ve bilgi kaynaklarımızı, yani kültürel mirasımızı ve ekonomik geleceğimizi çoktan gelişmiş ülkelerin ellerine kaptırmış olabiliriz.

NOT: Bu çalışma 22-24 Ekim 2003 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenen III. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sunulmuştur.

Bilgi paylaşımı ve yorumlar için bizlere isatiroglu@encon.com.tr ve nesrin@baskent.edu.tr adreslerinden ulaşabilirsiniz.

DİPNOTLAR

1) John Merson, "Bio-prospecting or bio-piracy: intellectual property rights and biodiversity in a colonial and postcolonial context. (Colonial Science and the new world

system)", *Osiris*, (Annual 2000), ss. 298.

2) Biotechnology Industry Organization, "Biotechnology Industry Statistics", <www.bio.org/er/statistics.asp>, (05.05.2003).

3) Geoffrey Tansey, "Food For Thought: Intellectual Property Rights, Food, And Biodiversity. (International Law)", *Harvard International Review*, Vol. 24 (Spring 2002), No. 1, s.54-60.

4) J.M. Spectar, "Patent necessity: intellectual property dilemmas in the biotech domain & treatment equity for developing countries", *Houston Journal of International Law*, Vol. 24, (Winter 2002), No. 2, s.227-279.

5) Ruth McNally, Peter Wheale, "Biopatenting And Biodiversity: Comparative Advantages In The New Global Order", *The Ecologist*, Vol. 26 (Sept-Oct 1996), No. 5, s.222-229.

6) GRAIN and Kalpavriksh, "Traditional knowledge of biodiversity in Asia-Pacific Problems of Piracy & Protection", 2002, <<http://www.grain.org/publications/tk-asia-2002-en.cfm>>, (05.05.2003)

7) Daniel Gatti, "LATIN AMERICA: Patents, a New Form of Colonialism?", <http://www.one-world.org/ips2/aug98/20_52_078.html>, (18.04.2002).

8) Daniel Gatti, agy.

9) Ankur Gupta, "Biopiracy and (Mis)Appropriation of Traditional Knowledge", <<http://www.cs.utexas.edu/users/ankur/papcr.html>>, (11.05.2003).

10) Ted Schrecker, Carl Elliott, C. Barry Hoffmaster, E.W. Keyserlingk, Margaret A. Somerville, "Ethical Issues Associated With The Patenting Of Higher Life Forms", 17 May 1997, <strategies.ic.gc.ca/SSI/ip/schrecker.pdf>, (04.04.2003).

11) Azra Talat Sayeed, "GATT and Third World Pharmaceuticals", July 1994, <<http://www.rz.uni-frankfurt.de/~ecstein/gen/iatp/ipr-info2.html>>, (05.04.2003)

12) World Trade Organization - Commission on Intellectual Property Rights (WTO-CIPR), "Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy", London, September 2002, <www.iprcommission.org/papers/pdfs/final_report/CIPRcoverintrofinal.pdf>, (05.04.2002)

13) "Patents on life: the facts; patents have made collective resources—plants, animal varieties, our very genes—the property of private companies", *New Internationalist*, (Sept 2002), ss. 18-20

14) Zheng Yongfeng, "China's Patent Protection Of Traditional Medicine", www.southcentre.org/info/southbulletin/bulletin01/bulletin1.pdf, > (09.09.2003).

15) Devinder Sharma, "Tk Digital Library: Another Tool For Biopiracy?", <<http://www.mindfully.org/GE/GE4/Traditional-Knowledge-Digital-Library-TKDL29may02.htm>>, (09.09.2003).

1) Türk Patent Enstitüsü (TPE), "Patent ve Faydalı Model", <http://www.dso.org.tr/bilgi/kaynak/28-50_nf.html>, (05.04.2003).

2) Turkish Republic Ministry of Environment, "Convention on Biological Diversity Thematic Report on Access and Benefit-Sharing", <www.biodiv.org/doc/world/tr/tr-nra-b-s-en-pdf>, (05.05.2003)

Haydn ve Halk Müziği

"Haydn, halk ögesini yaratıcı ve yoğun bir biçimde ele alışıyla, bunun olsa olsa gülünç ya da 'maskara' müziği olduğu yolundaki yaygın kanıyı yıkışıyla, bu müziği kendi tutkulu duygu anlatımlarının, derin düşüncelerinin, kendi sevecenliğinin ve dramatik bildirilerinin anlatımına uygun bir araç olarak kullanışıyla, bize, bu müziğin temsil ettiği insanların, birer 'hiç' olmadığını, derin duygular taşıyan insanlar olduğunu söyler gibidir."

Hazırayan: Kurtuluş Güran

Müzikte klasiklik deyince ilk akla gelen bestecilerden biri, hiç şüphesiz, Mozart ve Beethoven'le birlikte, bir köy araba tamircisinin oğlu ve kendi kendini eğitmiş biri olan Haydn'dır.

Peki nedir "klasiklik"? Leyla Pamir, "klasik" kavramını şöyle açıklamaktadır:

"Klasik kavramı, müzik yapıtlarında örnek olabilecek, evrensel bir mükemmelliği, tarihsel akımların birleşimini, üslup ve biçim özdeşliğini, orantıyı, saltlığı, temizliği, açık seçikliği içerir. Bir başka deyişle, ezgi armoni ve ritim sorunları en ideal bir çözüme varmış olmalıdır. Yapıtın özündeki ana düşünceler, yavaş yavaş geliştirilmeli, sonuç kesinlikle önceden belirlenmemelidir. Klasik biçim, Barok'un statik, durağan biçimine karşı dinamik olmalı, müzik maddesinin içerdiği diyalektik karşıtlıklar, bütüne varıp, optimal bir dengeye getirilmiş olmalıdır."

Avusturyalı Haydn ve Mozart ve uzun süre Viyana'da yaşamış olan Alman Beethoven, Klasik kavramının bu ortak görüşleri içinde birleşirler. Ortak bir temele dayanan müzik dili sorunlarının çözümleri, bestecilerin birbirlerinden çok farklı karakterlerine, yaratılışlarına, çok çelişkili anlam ve anlatımlarına karşın, bu ortak temel anlatı birbirleriyle kıyas-

layabilecek niteliktedir. Bu bakımdan Klasik müziğin oluşumunda, belirli estetik bir amaçtan çok, *'çelişkili amaçların barışıklığı'* içinde, ancak çok büyük dahilerin varabileceği optimal bir denge sağlanmıştır. *Viyana Klasik Müzik Okulu'nun* ortak müzik dilinin, Haydn, Mozart ve Beethoven'ın gençlik yapıtlarında, Viyana'ya özgü bir anlayış ve zevk içinde geliştiğini de ekleyebiliriz."¹

Haydn'ın Köylülükle Bağları

Ünlü müzik eleştirmeni Sidney Finkelstein, Haydn'm sanatını şöyle değerlendiriyor:

"Haydn'm sanatındaki benzersiz nitelik, onun köylülükle olan bağlarıdır. Bunlar, Haydn'ın bestelediği müziğe, Orta Avrupa, Avusturya ve Slovak folk müziğinin zenginliğini katmıştı. Haydn, bu folk gerecini, bir komedi ya da 'basit toprak adamları' arasında bir pastoral gezinti olarak değil, en yüksek dramatik kompozisyonun gereci olarak görüyordu. Bunun yanında Haydn, soyluların bir hizmetkârı olarak da çalışmak zorundaydı. Bir ara aç kalmasına ramak kalmıştı. Kendine patron olarak Avrupa'nın en zengin soylularından birini, Prens Nicholas Esterhazy'yi bulacak kadar talihi yaver gitti. Esterhazy'nin özel bir tiyatrosu ve usta müzisyenlerden kurulu bir de orkestrası vardı. Esterhazy, Haydn'a deneyimler yapması için olanak vermeyi isteyen biriydi. Onun Haydn'ın müziğine beslediği gerçek takdir duygularına karşın, besteci, yaşayan müzisyenlerin bu en büyüğüne bile özel uşağı olarak bakan Prens'in ufak tefek zorbalıklarına da katlanmak zorundaydı. Ama, iyi ki Prens, Viyana'daki eleştirmenlerin çoğundan daha zevk sahibiydi. Egemen sınıfın sansörcüleri ve de kültür ispiyonları olarak hizmet gören bu eleştirmenler, özellikle Haydn'ın bestelerinde,

en büyük başarılarından birini oluşturan, folk temalarını enfes bir biçimde kullanışına, kınanacak bir şeymiş gibi saldırıdılar. Onu 'komik olanla ağırbaşlı olanı birbirine karıştırmakla' suçladılar. Folk sanatı bu gibilerin gözünde 'komik'le eşanlama geliyordu. Haydn'ın yaşadığı sıralarda müzik oldukça düzenli bir şekilde yayınlanmaya başladı; Avusturya'nın kültür yaşamında söz sahibi olan kişileri sonunda Haydn'ın büyük bir insan olduğunu kabul zorunda bırakan da Haydn'ın İngiltere ve Fransa'da yayılan ünü oldu."²

Haydn'ın Müziğindeki Ulusal Bilinç

Finkelstein, *Besteci ve Ulus* adlı kitabında yine Haydn'ın müziğindeki halk ögesine dikkat çeker: "Haydn, bunu bir slogan gibi bilinçli olarak benimsemiş olan, 19. yüzyıl bestecileri anlamında 'ulusal' bir besteci değildi. Bununla birlikte, Haydn; Smetana, Dvorak ve Musorgski'ye uzanan çizginin başlangıcını oluşturur. Halk ögesini yaratıcı ve yoğun bir biçimde ele alışıyla, bunun olsa olsa gülünç ya da 'maskara' müziği olduğu yolundaki yaygın kanıyı yıkışıyla, bu müziği kendi tutkulu duygu anlatımlarının, derin düşüncelerinin, kendi sevecenliğinin ve dramatik bildirilerinin anlatımına uygun bir araç olarak kullanışıyla, bize, bu müziğin temsil ettiği insanların, birer 'hiç' olmadığını, derin duygular taşıyan insanlar olduğunu söyler gibidir. Önemli insanlardır bunlar. İnsan, ancak bu insanların kendi yakınları olduğunu bilerek ulusu tanıyabilir."³

Haydn'ın Müziğindeki Romantizm

İlhan Mimaroğlu ise Haydn'ın müziğindeki romantizme dikkati çekmektedir:

"Genel sanıların tersine Haydn, yalnızca bir eğlendirici değildir; müziğini ille de görgülü bir köylünün sanatı sanmak, müziğinde hep ve hep şakacılık, takılganlık ve gürbüz sevinç aramak ya-

nıltıcıdır. Unutulmamalıdır ki, Haydn, 'klasik' müziğinin başlıca iki üç ustasından biri olduğu gibi, hem de bir romantiktir. Bir romantizm öncüsü değil, kimi kez, taşkın bir romantik sanatçının ta kendisi... Yaratış hayatının beş bölümünden son üçü, nitekim, Almanya'da romantik edebiyatın geliştiği yıllara, Goethe'nin yeni-klasik Fransız edebiyatının kuram ve kurallarına karşı anlatım özgürlüğü bayrağını açtığı yıllara rastlar. Alman edebiyatında Goethe ve Schiller'in başlıca temsilcisi oldukları –ve sonradan 'Sturm und Drang' [Fırtına ve Coşku] deyimiyle tanıtılan– davranışın müzikte bir karşılığını ararsak bu doğrudan doğruya Haydn'ın müziği olur.”⁴

Haydn'ın Yaratış Evriminde Beş Evre

Haydn'ın müzik sanatına kazandırdıklarını, bestecinin kendi evrimi içinde inceleyen Mimaroglu, Haydn'ın yaratış evrimini, 18. yüzyılın ikinci yarısının beş tane on yılına uyan beş evre içinde anlatıyor:

“Birincisinde, 1750 ile 60 yılları arasında uzanan sürede, Haydn henüz, sonraki yılların olgunluğundan uzaktır. Kendinden önceki bestecilerin, kendinden önceki yöntemlerin desteğine güvenmektedir. Özellikle yaylı dörtlüleri, bunların on sekizi, bu sürenin ürünleridir. Dörtlülerinde Haydn'ı henüz eski dans biçimlerine pek bağlı görüyoruz. İlk iki senfonisi de bunun gibi, eski öğelerden kurtulamamıştır. Hele, henüz klavsenin 'continuo' [eşlik] refakatini gerektiren bu yapıtlar, Haydn'ın sonraki evriminin açısından, 'ilkel' diye anılabilirler. Klavsen sonatlarındaysa genç usta, kestirilebileceği gibi, çağın en etkileyici klavsen bestecisinin, Carl Philipp Emanuel Bach'ın egemenliğindedir. Öte yandan bu sürede, Haydn kişiliğinin çizgileri şurada burada kendini göstermektedir. Haydn, birçok 'deha'nın tersine, hiç de içine kapalı olmayan bir kişiydi; bir 'dünya insanı'ydı; sevincin tadını, dünyanın keyfini pek az sanatçı onun kadar tatmış ve sanatında yansıtmıştır. Haydn'ın bu yanını daha ilk senfonisinde, Andante bölümünde, birinci temelden ikincisine geçerken görüyoruz. İşte, doksan şu kadar senfoni sonra 'Sürpriz' adını taşıyan senfoniyi özelliğini verecek olan şakacı davranış daha bu ilk senfonide kendini göstermektedir. Öte yandan aynı sürede yazdığı *Missa Brevis*'te, bu din müziği yapıtında 'tanrı' adı gülümseyen, daha da ilerisi, kahkahalar atan bir müzikle duyurulmaktadır. Haydn dindar değil mi? Tanrıya saygısızlık mı ediyor? Değil. Yalnızca, tanrı adının ille de başı eğik bir korkuyla anıl-

ması gerekmediğini biliyordu.

Haydn'ın yaratış hayatının ikinci bölümü, 1761-70 yılları arasındaki bölüm, bir geçiş süresidir. Artık çıraklık yılları sayabileceğimiz yıllar geride kalmıştır ve besteci, gittikçe gelişen ustalığının verdiği güvenle, özgürce girişkenlikler göstermektedir. O yıllarda Haydn, Prens Esterhazy'nin sarayındaydı. Zengin bir çevre içindeydi. Zenginliğin sağladığı kolaylıkların sonucu, cindeki gereçler de boldu. Bunları gereğince kullanarak Haydn gönlünce denemelere girişti. Her alanda çalışmalar yaptı. Özellikle senfoni ve opera üzerinde çalıştı. Senfonilerinin birkaçında Haydn'ı bir 'program' bestecisi, müzik dışı bir olaydan esinli olarak yazan bir besteci olarak görüyoruz. İşte 'Sabah', 'Öğle', 'Akşam' adlarını taşıyan senfonileri ya da 'Ay' senfonisi... Bu senfoniler gerçi Haydn'ın gelişen kişiliğinin daha büyük bir özgürlükle, daha geniş bir imgeleme, daha zengin bir buluşla anlatıldığı yapıtlardır ama, biçim açısından gene eski dans dizisinin etkileri kendini göstermektedir. Ne var ki, Haydn çalgı kullanma tekniğinde artık olağanüstü denebilecek bir ustalığa da varmıştır. Öte yandan, senfoni alanında henüz kendini tam anlamıyla gerçekleştirmiş değilse bile, sahne müziğinde, opera alanında, en başarılı, en olgun yapıtları arasında gösterilebilecek *La Cantarina*, *La Speziale* gibi yapıtlarını vermiştir. Haydn'ın bu çağda verdiği operalarında İtalyan opera buffa ve opera seria yöntemlerini gözettiğini, bu ara Pergolesi'nin ve *La Serva Padrona*'sının besteciye hiç de yabancı olmadığını belirtmek belki gerekmez bile.

Üçüncü süresinde, 1771 ile 1780 yılları arasında Haydn'ın müziği daha derin, daha heyecanlı, daha duygulu olmuştur. Özellikleri 'ince, zarif, süslü' gibi kelimelerle tanıtılan ve çağın hemen hemen bütün bestecilerinin ele aldığı ortak tavrı olan 'rococo' tarzı, Rousseau'nun yaydığı 'doğaya yönelme' inancıyla birleşmiştir. Kendi doğasında, dışardaki doğaya doğru önlenmez eğilimler olan, bu yanıla Beethoven'i bile aşan Haydn'ın Rousseau görüşlerine kapılmaması, Avrupa'nın düşün hayatını yönlüten bu inançları benimsememesi beklenmezdi. O sıralarda yazdığı Do minör piyano sonatı, dış çekicilikler yerine öze ilgili değerler bakımından ileriyi gösteren, bu ara genellikle Beethoven ile birleştirilen 'fırtınalı' tavrın ilk örneklerinden, hem de en başarılı örneklerinden biridir. Eserin, o günlerde alışıldığı gibi, bir 'mutlu son'a ulaşmayıp fir-

tınayı sürdürmesi de bir yenilik sayılabilir. Haydn'm üçüncü süresinin çalgı müzikleri arasında 'Veda' senfonisi özellikle, bestecinin korkusuz deneyiciliğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Senfoninin şaşırtıcı yanı yalnız, Haydn'ın efendisine, orkestradaki çalgıcuların dinlenmek zorunda olduklarını anlatmak amacıyla, çalgıcuların eserin sonunda birer birer sahneden ayrılıp gitmelerini sağlayan bir müzik yazmış olması olayında değildir. Bu senfonisinde besteci gene bir alışkanlığa sırt çevirmiş, senfoninin bitiş bölümü diye hızlı bir tempo seçmemiş, tersine, bitiş bölümünün başında yer alan presto'dan, çok hızlı tempodan sonra, yavaş tempoya, bir adagio'ya geçmiş, çalgıların teker teker susmalarını sağlamış, daha da önemlisi yapıtı, tonalite bakımından çıkış noktası olan tonik'te değil, bir altıncı akorda bitirmiştir. Aynı çağın öteki senfonilerine gelince, bunlarda, yukarıda sözü geçen klavye sonatında belirtilen 'dramatik' nitelikler kendini göstermektedir. Bu senfonilerden ikisinin adı, 'Tutku' ve 'Rüya', hem de, Haydn'ın o çağdaki üslubunu belirtmeye yarar. Nitekim operalarında da Haydn, çağa göre aşırı denebilecek bir duygululuğa yönelmiştir. 1779 yılında yazdığı *Isola disabitata* (Terkedilmiş Ada) bu davranışa örnek diye gösterilebilecek, Gluck'un 'ciddi' tarzını andıran bir operadır. İlk büyük oratoryosu *Il Ritorno di Tobia* (Tobia'nın Dönüşü) de aynı yolda bir yapıttır.

Dördüncü sürede, 1781 ile 1790 arasında Haydn'a artık her yönden olgunluğa erişmiş gözüyle bakılabilir. Bu sürenin ilk yılında, *Jungfernquartette* (Bakire Dörtlüleri) adıyla tanınan Op. 33 dörtlülerinde Haydn, –kendi sözleriyle–

'yeni ve özel bir tarza' ulaşmıştır. Bestecinin 'yeni ve özel tarz' dediği, temlerin bölünüp yeniden birleştirmek yoluyla değişik görünüşler kazanmaları ve böylece ayrı anlatım türlerine araç olmaları, bir de dört çalgıdan her birinin eşit önemde tutulması, ödevleri arasında belirli bir öncelik ayrılığının olması diye açıklanabilir. Klavye sonatlarına gelince, besteci bu çağda kimi kere, çağın bir başka büyük ustasının, Mozart'ın piyano sonatlarının etkisindedir, ama hiç de kendi kişiliğini harcamadan... Etki, anlatımdan değil, Mozart'ın melodi çizisi ve biçim kuruşundan gelmektedir. Yaylı dörtlü ve piyano sonatı ortamları içindeki nitelikleri, aynı sürede, Haydn'ın senfonilerinde de görülmektedir. Bunların arasında 'Ayı', 'Kraliçe', 'Tavuk' isimlerini taşıyanlar, bestecinin anlatıcı müziğe olan eğiliminin öbür tanıtıdır. Bestecinin köyden gelme oluşu, 'Ayı' senfonisinin son bölümündeki Macar Halk dansları tarzındaki rondo gibi bölümlerde beliren folklor çalışmalarında birçok belirtisinden birkaçını bulur.

Beşinci sürede, 1791 ile 1803 arasında Haydn artık ustalığının en üst katına erişmiştir. Bu yükselme Londra'da bulunduğu yıllarda çalgı müziğinde, döndükten sonra yazdıklarındaysa ses müziğinde yansır. Üslup bakımından gerçi bu sürede, bir öncekine kıyasla bir ilerleme, bir yönelme yoktur ama, bestecinin anlatım gücü daha da artmıştır. 1791 ile 1795 yılları arasında yazdığı Londra senfonileri (on iki senfoni) bir yandan da bestecide romantizm eğiliminin git-tikçe artmakta olduğunu tanıtırlar. Aynı eğilim, dörtlülerde de artan orantılarda kendini göstermektedir. 1796'dan sonra Haydn'ı, daha çok, ses müziğiyle uğraşırken görüyoruz. Bunların arasında altı tane dinsel tören müziği (missa'lar) ve Haendel'den esinli iki oratoryo, *Yaratılış* ve *Mevsimler*, başta gelir. Haydn'ın son yapıtı, tamamlanmamış bir yaylı dörtlüdür.

Haydn, senfoninin ve yaylı dörtlünün 'babası' diye anılır. Hemen belirtmek gerekir ki, bu ortamlarda Haydn'dan önce Mannheim okulu üyeleri önemli çalışmalar yapmışlardır ve bu ara Boccherini başarılı dörtlüler yazmıştır. İtalyan Sammartini'ninse Haydn'a senfoni alanında örnek olduğu bilinir. Haydn'ı bu biçimlerde -yaylı dörtlü dört yaylı çalgı için, iki keman, viyola ve viyolonsel için sonat, senfoniye orkestra için sonat olduğuna göre, genellikle sonat biçiminde- bir 'baba' olarak görmek, Haydn'ın bu biçimleri başlattığı değil, geliştirdiği, hem de bunlara öz ve anlatımla ilgili yeni değerler kazandırdığı içindir."5

Haydn ve Mozart'taki Benzerlik ve Farklılıklar

Haydn ve Mozart'ın farklı kişiliklerine değinen Ahmet Say'a göre: "Mozart çok küçük yaşta olgun bir besteci kimliğine yükselebilmüş, biraz 'avare ruhlu', doğuştan bir 'şovmen', virtüöz piyanist, dört dörtlük bir opera bestecisi, biraz da 'delişmen' bir dâhiydi; ama yaşamın pratiğinde 'çaresiz' kalan bir kişilikteydi. Haydn, kendini özenle yetiştirmiş, sabırlı ve ısrarlı bir işçi, alçakgönüllü ama 'büyük bir şef' olmakla birlikte 'virtüöz' değildi. İnsan ilişkilerinde dikkatli ve tutarlı olan Haydn, bir soylunun hizmetinde mutlu bir biçimde yaşamış son ünlü besteci idi." Bununla beraber, "Haydn'ın artistik olgunluğa erişmesi, harika çocuk olan Mozart'tan daha yavaş olmuştur. Eğer 35 yaşında ölen Haydn olsaydı, bugün pek anımsanan bir sanatçı kişiliği temsil etmezdi. Çünkü Haydn, en olgun yapıtlarını Mozart'ın ölümünden sonra bestelemiştir."

Karşılaştırmasını opera alanında sürdüren Say, şu tespiti yapıyor: "Müziğin konularını dış dünyadan alan, 'Ayı', 'Kraliçe', 'Tavuk', 'Saat' gibi adlar verdiği senfonileri ve oda müziği yapıtlarıyla betimlemeci (tasvirici) müziğe yakınlık gösteren Haydn'ın opera alanında başarılı gözükmemesi, sözlere bağımlı kalarak müzik yazmaktan hoşlanmadığını düşündürülebilir. O, anlatımcı müziği, dış dünyadan aldığı konuları, kendi iç dünyasında yoğurmayı ve yaratıcılığını bu yolda değerlendirmeyi yeğliyordu. Opera sözleri üzerine müzik yazmak, konuya ve sözlerin akışına bağımlı olmak, kendisinin dışındaki kalıplara uyarak sanatını dile getirmek, Haydn'a özgü değil, bütün bu kalıp zorluklarını yenecek ve aşarak müziğini dilediğince

akıtılabilen Mozart'a özgüydü."6

Finkelstein ise, Mozart ve Haydn'ın yaşadıkları ortak çelişmeyi ve farklı yaşam biçimlerini şöyle özetliyor:

"Joseph Haydn (1732-1809) ile Wolfgang Amadeus Mozart da (1736-1791) besteci olarak aynı çelişmeyle karşı karşıyaydılar. Bu çelişme, çevrelerindeki dünyada esmekte olan taze rüzgârların bilincinde olmalarına, söyleyecek özlü sözleri olan sanatçılar olduklarını bilmelerine karşılık, kökenini feodalizmden alan kulluk koşullarında çalışmak zorunda olmalarından kaynaklanıyordu. Bu iki bestecinin yaşamları farklı biçimlerde gelişti. Haydn'ınki, çağımıza özgü bir deyim kullanırsak, çok zorlu çalışmayla başarıya ulaşan yoksul çocuğun öyküsüydü. Mozart ise, zenginlerin sevgili olarak doğmuş, buna karşılık öldüğünde yoksullar mezarlığına gömülmüştü. Haydn, aristokrasiye karşı duyguları dile getirmekte daha ölçülü davranıyor, Mozart ise korumacılık düzenine baştan kara saldırıyordu."7

Dipnotlar

- 1) Leyla Pamir, *Müzikte Geniş Soluklar*, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, Haziran 1998, s.24.
- 2) Sidney Finkelstein, *Müzik Neyi Anlatır*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2000, s.46.
- 3) Sidney Finkelstein, *Besteci ve Ulus (Müzikte Halk Mirası)*, Pencere Yayınları, İstanbul, Ekim 1995, s.92.
- 4) İlhan Mimaroglu, *Müzik Tarihi*, Varlık Yayınları, 1995, s.71.
- 5) İlhan Mimaroglu, *Müzik Tarihi*, Varlık Yayınları, 1995, s.68-71.
- 6) Ahmet Say, *Müzik Tarihi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1997, s.291, 297.
- 7) Sidney Finkelstein, *Besteci ve Ulus (Müzikte Halk Mirası)*, Pencere Yayınları, İstanbul, Ekim 1995, s.81-82.

Matrix üçlemesi ya da “hakikatin çölü”ne hoş geldiniz!

Hollywood, “Matrix”le iyi uykular diler...

Bilgisayar harikası özel efektlerinin dışında, öyküsüyle de, anlatımıyla da, oyunculuğuyla da, yönetimiyle de sıradan, evet son derece sıradan bir filmde, “herkesin istediğini görmeye şartlandırılması”, hayra alamet mi sizce de... “Kendi felsefi ‘izm’ in ne olursa olsun onu Matrix’te bulabilirsiniz” demek, bir reklam sloganı mı, bir itiraf mı?

Tunca Arslan

Son yılların ortalığı kasıp kavuran; etkisi yalnızca beyazperdeyle ve sinemasever kitleleriyle sınırlı kalmayıp, en azından “felsefi tartışmalara” da yelken açılmasına neden olan; matematikçilerin, sosyologların, ilahiyatçıların, bilimkurgu uzmanlarının da kendilerini söz söylemeye zorunlu hissettikleri bir “olay” haline geldi, getirildi “Matrix” üçlemesi... Çok değil 10-15 yıl öncesinin “Yıldız Savaşları” serisi ya da yakın zamanların “Yüzüklerin Efendisi” fırtınası bile neresinden bakılırsa bakılsın, “Matrix” kasırgasının yanında “çocuk oyunağı” gibi kaldılar. 3 Eylül 1999’da ilk filmin sinemalarımızda gösterime girmesinden; Neo’yu, Trinity’yi, Kahin’i, Ajan Smith’i vb. tanımamızdan bu yana dört yıldan fazla zaman geçti ama “hız kesilmedi”. İçinde bulunduğumuz 2003 yılı önce ikinci bölümün, ardından da zincirin üçüncü ve “şimdilik” son halkası “Matrix Revolutions”ın çılgınca kutlanması yataklık etti.

“Tüm dünyayla birlikte aynı anda” gösterime giren “Matrix-3”, en azından şunu bir kez daha gösterdi bize: Sessizliğin, sessiz kalmanın da bir “anlatım biçimi” olabildiği; en azından bir protesto ya da eleştiri biçimi olarak, “suskunluğun” da kabul görmesi, artık kesinlikle mümkün değil!

Hapı bir kez yutunca...

Halbuki olmalı... Çünkü olan bitenin, milyonlarca dolarlık reklam kampanyalarıyla, gö-

rülmemiş medya desteğiyle gösterime giren “altı üstü bir film”; üstelik de benzerlerine ve “çok daha iyi örneklerine” sinema tarihinde çokça rastlanan bir filmden ibaret olduğunu, en yalın haliyle söylemek bile tıpkı kastedilen “matrix” gibi bir kez girildiğinde bir daha çıkılması zor bir “yalan dünyaya” sürüklüyor insanı.

1997’de çok akıllıca kotarılmış bir suç öyküsü anlatan “Tuhaf İlişkiler” (Bound) filmiyle tanıdığımız Andy ve Larry Wachowski kardeşleri de bulundukları yerden alıp bambaşka bir yere taşıyan “Matrix” projesi, ilk adımında, “siz olsaydınız hangi hapı yutmayı tercih ederiniz; kırmızıyı mı, maviyi mi?” denklemi kuruyordu ve bunu tartışmaya başlar başlamaz, rengi önemli değil, “hapı yutmuş” oluyordunuz!

Bir parantez açıp dürüstçe söylemek

gerekirse; ne diyecek olursak olalım, okumakta olduğunuz türden “itiraz yazıları” da “hap”ın etkisinin sürmesinden başka anlam taşıyorlar!

Görmek istediğini görmek

“Minerva’nın baykuşu ancak karanlık bastıktan sonra uçar” diyen felsefecinin anlatmak istediği son derece yalın ve “düşünce” denilen şeyin, ancak “realite”nin kendi gerçekleşme sürecini tamamlamasından sonra doğabileceği; “düşünce”nin “şafakla birlikte” felsefe haline gelebileceği işaretlenirken, “Matrix’e akıl almaz biçimlerde atfedilenlere göz atalım: Hristiyan öğretisi, Varoluşçuluk, Nihilizm, Marksizm, Anarşizm, Budizm, Post-modernizm...

Bilgisayar harikası özel efektlerinin dışında, öyküsüyle de, anlatımıyla da,

oyuncululuğuyla da, yönetimiyle de sıradan, evet son derece sıradan bir filmde, "herkesin istediğini görmeye şartlandırılması", hayra alamet mi sizce de... "Kendi felsefi 'izm'iniz ne olursa olsun onu Matrix'te bulabilirsiniz" demek, bir reklam sloganı mı, bir itiraf mı?

"Çünkü paralar orada!"

William Irwin imzalı bir kitap... Güncel Yayıncılık'tan, Murat Sağlam'ın çevirisiyle çıkmış... Adı, "Matrix ve Felsefe"... Alt başlığı, "Hakikatin Çölüne Hoş Geldiniz"...

William Irwin'in, "filmin İncil'le ilgili çağrışımları açıktır ve onun 1999'un Paskalya'sında gösterime girmesi söz konusu içeriği destekler" sözleri bir yana; "okuyucuyu pop kültüründen alıp felsefeye getirmek" iddiasında olan bu kitabın (ve aslında Matrix'le ilgili tüm tartışmaların ve yazılıp çizilenlerin) "vardığı yeri", en iyi biçimde yine söz konusu kitabın giriş bölümündeki şu "fıkra" anlatıyor: "Willie Suttan, kendi işinin dehası bir suçlular kralıdır. Bir gün sormuşlar, 'Willie neden banka soyuyorsun? Cevabı yapıştırmış: Çünkü paralar orada.' Matrix gibi bir pop kültürü hakkında neden yazıyoruz? Çünkü insanlar orada."

Ve son bir not kitabın giriş bölümünden: "Matrix, her yerdedir".

Pop-kültür kanat çırpıyor

Aşk, teknoloji, makineleşme, iki ayı dünya vb. bildik vurguları, yine sinema tarihinde hiç yabancı olmamıştık "gerçeğin, gerçek olmayandan nasıl ayırt edileceği" türünden bir tartışmayla servise çıkaran, üstelik de bunu, üçüncü film dolayısıyla iddia edildiği üzere "mutlu son"la noktalandığı kabul edilse bile alabildiğine karamsar bir gelecek tasarımıyla sunan bu film, yani ancak ve ancak "kanat çırpmaya çalışan" bu baykuş, felsefe tarihinin herhangi bir yerine konabilir mi? Ticari açıdan, sinema tarihinin bir yerlerine konduğu, rekorlar kırdığı doğru... Ama bir pop-kültür ürünü olarak, çok değil beş altı yıl sonra, yerini yenileri alacağından büyük oranda unutulup gideceği, dolayısıyla sinema tarihinde de sanatsal anlamda çok ciddi bir yere konamayacağını söylemek için "kahin" olmaya gerek yok!

Matrix Show

Akla hemen bir başka filmi, sözünü çok daha doğrudan ve yalın biçimde söyleyen, belki bu yüzden, belki de içindeki yoğun medya eleştirisi nedeniyle asla "ortalığı sallayamamış" olan "Truman Show"u getiriyor "Matrix".

Anımsayacak olursak, Peter Weir'in yönettiği, Jim Carrey'li, Ed Harris'li, Laura Finney'li 1998 yapımı bir film

olan "Truman Show"un baş karakteri Truman Burbank, doğduğu günden beri yaşamını, binlerce kameranın saptadığı ve milyonlarca kişi tarafından izlenen bir televizyon programı içinde sürdürmektedir. Durumdan bir tek kendisinin haberi yoktur ama yaşadığı kasaba devasa bir plato, karısı, annesi ve tüm arkadaşları da "en başından beri", profesyonel oyuncular. Ve herşey, en sonunda Truman'a bir tanrı gibi seslenecek olan, kahramanımızın kaderini en başından beri elinde tutan televizyon yapımcısının kontrolündedir. Truman, ardı ardına yaşadığı bir takım tuhaf olaylar sonucu, doğumundan beri içinde yaşadığı bu yapay dünyanın farkına varır ve kurtulmak için mücadeleye atılır.

Uyanın!

İşte Matrix'in de başından beri anlatmaya çalıştığı ama aslında "anlatmaya çalışarak" değil de "kafa karıştırarak" yaptığı şey bu... "Yapay bir dünyada yaşıyoruz, herşey başkalarının kontrolünde, öyleyse uyanın!"

Uyanalım elbette ama "düşünde bir kelebek olduğunu gören ve uyandığında düşünde kelebek olduğunu görmüş olan bir adam mı, yoksa şu anda bir adam olduğunu düşleyen bir kelebek mi olduğunu bilmeyen adam" gibi uyanmayalım!

Rengin önemi yok, ister kırmızı hapı seçin, isterseniz maviyi... "Matrix'in bir uyku hapi olduğunu anlamadan, ne sağlıklı bir uyku çekmek, ne de doğru dürüst uyanmak mümkün.

Hollywood böyle bir yer işte... Marilyn Monroe'nun dediği gibi, "Öpücüğüne iki milyon dolar, ruhunuza iki dolar verilen" bir yer değil yalnızca... "Kesin buyruk" olarak "Uyanın!"ı iletmış "gibi yapan" bir filmle bile dünyayı uyutabilen bir "matrix"!

ULUSAL GÖNÜLLÜLERİ HAREKETİ BAŞLADI

Gönüllüler Öne Çıksın!

Ulusal Kanal, Ulusal Gönüllüleri hareketini başlattı. Her şeylerini ortaya koyarak, Ulusal Kanal'ı Türkiye'nin gözbebeği yapanlar şimdi de onbinlerce Ulusal Gönüllüsünü bir araya getiriyor. Ulusal Gönüllüleri Türkiye'nin onurlu geleceği için bir adım öne çıkanların ortak adıdır.

Gelin, gücümüzü gücümüze katalım,
Ulusal Kanal'ı Türkiye'nin en çok izlenen kanalı yapalım.

Ulusal Gönüllüsü hangi hizmetlerden yararlanır?

Gönüllü anlaşmalı yayınevlerinin kitap ve dergilerini indirimli edinir. Anlaşmalı tiyatro ve sinemalarda indirimli bilet alır. Anlaşmalı ya da Ulusal Gönüllüsü lokanta, sinema, kitapevi, alışveriş merkezleri, turistik tesisler ve benzeri kuruluşların mal ve hizmetlerinden indirimli yararlanır. Ulusal Kanal reklam hizmetlerinde gönüllü indirimli sağlar.

GÖNÜLLÜ HATTI

İstanbul (0212) 245 81 81

Ankara (0312) 419 04 62

İzmir (0232) 463 22 59

Daha geniş bilgi için Gönüllü Bürosu'nu arayınız.

HAZIRLAYANLAR: Ebru Oktay, Nil Üstündağ, Ayhan Özdemir, M. Kürşat Bozkurt, Özge Uzun, Özgür Dede, Tuncay Doğan, Fahrettin Hassan Nuranoğlu

Süper verimli pirinç türleri geliştirildi

Fujian Eyaleti Zirai Bilimler Akademisi tarafından geliştirilen II Youhang 1 ve II You 247 adlı iki süper verimli pirinç türü ruhsatlandırma aşamasındaki onay testlerinden geçirildi. İki yeni pirinç türünün sırasıyla mu başına (bir mu = 0.0667 hektar) 1,162kg ve 1,183 kg verime sahip oldukları bildiriliyor.

II Youhang 1'in büyük yapraklı ve yüksek verimli olmasının yanında don tehlikesi, zararlı böcekler, bilinen pirinç hastalıkları ve küflenmeye karşı dirençli olduğu açıklandı. Bu yeni pirinç türü, daha önce kullanılan Shanyou 63 türü pirince göre %20 daha yüksek verime sahip. Çeşitli türlerin genetik materyalleri ile güçlendirilen hibrid bir tür olan II You 247 ise, hastalıklara karşı güçlü bir direnç, yüksek verim, kaliteli tane verim ve değişik iklim koşullarına kolayca uyum gösterebilme gibi özellikler taşıyor. Fujian Eyaleti Zirai Bilimler Akademisi özel pirinç türleri geliştirme programına 1996 yılında başladı ve bugüne kadar çok yüksek verim özellikle taşıyan birçok pirinç türü geliştirildi.

(Çin H. C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Haber Bülteni, 10 Eylül 2003)

Optik yangın uyarı sistemi

Harbin Mühendislik Fakültesi kısa süre önce, kendi olanakları ile ürettikleri "OPTİK YANGIN UYARI SİSTEMİNİ" tanıttı. Bir bina içinde başlayan yangın sonucunda ortamda hafif bir ısı artışı olduğunda sistem uyarı konumuna geçiyor. Sistemin duyarlı ısı alıcılara yangının yerini derhal belirliyor.

Bir dizi optik alıcı birimleri ile bunlar arasındaki tek gözenekli bir optik kablo, bir optik ölçüm sistemi, bir işlemci ve uyarı tanımlayıcı bir bilgisayar sisteminde oluşan yangın uyarı ünitesi bir binanın her odasında çıkabilecek yangınları, hatta bir odanın belirli bir köşesindeki alevlenmeyi ilk aşamada tanımlama yeteneğine sahip. Alıcılar, beş metrelik bir alanda yangının kesin yerini bildiriyor. Yeni geliştirilen yangın uyarı sisteminin

fiyatı, geleneksel olarak kullanılan sistemlerden çok daha ucuz.

(Çin H. C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Haber Bülteni, 20 Eylül 2003)

Beyin metabolizması aydınlatılıyor

28 yaşında Parkinson hastalığı tedavisi gören bir bayan hasta, Şanghay Ruijin Hastanesinde kendisine uygulanan "elektiriksel derin beyin uyarıları tedavisi" sonunda hastalık belirtilerinden tamamen kurtularak olağan çalışma yaşamına dönebildi. Genç kadın tedavisi bittikten sonra hamile kaldı ve geçtiği-

miz Haziran ayında sağlıklı bir bebek doğurdu. Bu kadın hastanın, dünyada "elektiriksel derin beyin uyarıları tedavisi" uygulandıktan sonra tamamen iyileşen ve bir bebek doğurabilen tek hasta olduğu bildiriliyor.

Bu yeni tedavi yöntemi ile hastanede, orta ve ileri derecede Parkinson hastalığı belirtileri saptanan 100'den fazla hasta tedavi edildi ve bütün hastalarda düzelme gözlemlendi. Huashan Hastanesi Kesitsel Pozitron Tarama Merkezi ile işbirliği içinde çalışan Şanghay Ruijin Hastanesi uzmanları, hastaların beyinindeki glukoz metabolizması değerlerinin tedaviden önceki ve sonraki değişimlerini karşılaştırdılar ve derin beyin uyarılarının beyinin siyah çizgili bölgesindeki metabolizmayı artırarak hastalık belirtilerini ortadan kaldırdığı sonucuna vardılar. Bu bölgedeki metabolizma artışı nöronların etkinliğini de artırıyor. Derin uyarılar ile sağlanan bu böl-

Dünya Sağlık Örgütü (WHO): AIDS/HIV tedavisinde yaşanan zorluklar (ICASA) 13. konferansına sunulan bildiri

Dünya Sağlık Örgütü temsilcileri, 21-26 Eylül 2003'de Nairobi'de toplanan ICASA 13. Konferansına sundukları bildiride, Afrika başta olmak üzere dünyada AIDS/HIV tedavisinde en sık olarak karşılaşılan engelleri değerlendirdiler.

- Çok-merkezli bir yaklaşım geliştirmek zorunludur,
- Hastalara yönelik kişisel bir yaklaşımdan kurtularak toplum sağlığı açısından bütün toplumun tedavi ve bakımını gözetken bir yaklaşım geliştirilmelidir,
- Yetişmiş uzman, tedavileri yürütecek iyi donanımlı klinikler ve laboratuvarlar, yeterli ilaç ve bunları ülke çapında dağıtacak güçlü bir dağıtım şebekesi,
- Ülkeye yeterli ilaç girişini sağlayacak ödeneklerin ayrılması,
- HIV/AIDS mücadelesine güç katacak yeni güç birliklerinin kurulması,
- Tedavi ve korunma arasındaki kafa karışıklığını giderecek eğitim çabaları,
- WHO'nun HIV/AIDS hastalarına hızla ve kitlesel teknik rehberlik, destek ve

gesel metabolizma artışı aynı zamanda sinir hücrelerinin korunmasını sağlıyor ve Parkinson Hastalığının ilerleme hızını düşürüyor.

(Çin H. C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Haber Bülteni, 10 Eylül 2003)

Çin'in ilk biyo-enformasyon bilgisayar sistemi üretildi

Huada Genetik Araştırmalar Merkezi ile Shuguang Şirketi yetkilileri, yaptıkları açıklamada Çin'in Biyo-enformasyon sektöründe kullanılabilecek ilk süper bilgisayarını ürettiklerini duyurdular. Gelişmiş bilgi işlem hızı ve entegre yazılım özellikleri olan yeni bilgisayar n üstün bir donanıma sahip olduğu ve biyo-enformasyon çalışmaları açısından güçlü bir araç olduğu belirtildi. Shuguang 4000L adlı bilgisayar hem genetik sequens araştırmalarında hem de biyoloji, farmakoloji, tarım gibi alanlardaki Ar-Ge çalışmalarında kullanılacak.

Yüksek performanslı Shuguang 4000L güçlü bir bilgi işleme kapasitesine sahip ve biyo-enformasyon araştırmaları için zorunlu görülen özel bir veritabanı ile uygulama yazılımları içeriyor. Yeni sistemde verilerin iletimi, saklanması, yönetimi, yorumlanması, analizi, entegrasyonu ve yayımlanması aşamalarının hepsi gerçekleştiriliyor. Huada Genetik Araştırmalar Merkezinde

insan genomu, pirinç genomu SARS virüsünün genleri hakkında toplanan bütün veriler yeni bilgisayar sisteminin veritabanında toplanıyor. Böylece bu alanda çalışan araştırmacılar çok değerli bir araca kavuşmuş oluyorlar.

(Çin H. C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Haber Bülteni, 20 Eylül 2003)

Çin'in yüksek teknoloji ürünleri ihracatı patladı

2003 yılının ilk yarısında Çin'in yüksek teknoloji ürünleri ihracatı 44.01 milyar ABD Dolarını buldu. Bu rakam geçen yılki yüksek teknoloji ürünleri ihracatından %56.6 daha fazla ve aynı zamanda, Çin'in ihracatının geçen yıla göre gösterdiği artış oranından %21 daha yüksek. Yüksek teknoloji ürünlerinin, Çin'in 2003'ün ilk yarısındaki toplam ihracatı içindeki payı da %23.1'e ulaştı.

Çin Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, 1999'dan beri ülkenin daha fazla yüksek teknoloji ile üretilmiş mal ihraç etmesine yönelik destek programları uyguluyor. Bu program ile araştırma enstitülerinin ve üniversitelerin ülkenin ihracat gücünü arttıran yeni ürünler üzerinde yoğunlaşması sağ-

landı. Ülkede daha çok işletme üretilen yüksek düzeydeki teknolojileri kullanarak üretim yapmaya başladı. Böylece, dünyada yüksek teknoloji ürünleri piyasalarında rekabet gücüne sahip yeni Çin ürünleri geliştirildi ve Çin'in bu alandaki yetersizlik noktaları giderildi.

Çin yüksek teknoloji sektörünün yakın gelecekte daha da yüksek bir rekabet gücüne kavuşması bekleniyor. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın yönettiği Torch Teknoloji ve Endüstriyel Kalkınma Merkezi'nden yapılan açıklamada, son yıllarda ABD ve Almanya'da açtıkları Bilim ve Teknoloji Parkları sayesinde Çin ürünlerinin dünyaya tanıtıldığı ve dünyanın Çin'deki Bilim-Teknoloji sıçraması hakkında bilgi sahibi olabildiği belirtildi. Açıklamada, Çin pazarında yabancı ve yerli yüksek teknoloji ürünler arasında daha eşit bir rekabet yapılabileceği de vurgulandı.

(Çin H. C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Haber Bülteni, 20 Eylül 2003)

Pasteur Enstitüsü mide ülserinin en önemli nedeni olan bakterinin genetik yapısını çözmeye çalışıyor

Pasteur Enstitüsü, kar amacı olmayan ve biyolojik araştırmalar, eğitim ve toplum sağlığı hizmetleri ile hastalıklardan korunma ve onları tedavi etme yöntemlerini geliştirmeyi amaçlayan özel bir kuruluş. Kuduz aşısını bulması nedeniyle çoğumuzun tanıdığı Louise Pasteur'un adını taşıyan enstitü özellikle mikrobiyoloji, viroloji, aşı geliştirme araştırmaları ve üretimi gibi konularda uzmanlaşmış durumda.

Pasteur Enstitüsü'nün internet sitesinde kullanıma sunulan önemli bir veri tabanı da son yıllarda tıp dünyasını fazlasıyla meşgul eden *HELICOBACTER PYLORI* adlı Gram negatif, spiral biçiminde, yavaş üreyen, flagel adlı uzantısı olan ve insanların kronik mide enflamasyonu ve mide ülseri yakınmalarına en çok neden olan bakteri hakkında düzenlenmiş. www.genolist.pasteur.fr/PyloriGene/help/about adlı sitede HP'nin genetik ögenetik özellikleri ile ilişkili önemli bilgiler yer alıyor. PyloriGene sitesinde yer alan bilgiler iki kaynaktan geliyor:

- Helicobacter Pylori'nin iki suşu hakkında Gen Bankası'nda toplanan bilgiler
- Pasteur Enstitüsü'nün "Unite de Pathogenie bacterienne des Muqueuses" adlı çalışma grubundaki araştırmacıların H. Pylori genleri konusunda yaptıkları uluslararası yayınlar ya da bu araştırmacıların bazılarının doğrudan verdikleri bilgiler.

Site ve Helicobacter Pylori'nin genetik özellikleri hakkında bilgi almak için,

Afrika'da cinsel yolla bulaşan hastalıklar konferansı (ICASA) Nairobi'de toplandı

Afrika'nın en önemli sorunu olan AIDS konusunda en önemli yerel platform olan 13. ICASA Konferansı Nairobi'de 21-26 Eylül 2003 tarihleri arasında toplandı. Birçok Afrika ülkesinden devlet ve hükümet başkanları, toplumsal liderler ile bilim insanları oturumlarda ülkelerinde AIDS salgınının durumunu tartıştılar.

Bu yılki ICASA Konferansının ana teması "Tedaviye Ulaşmanın Güçlüğü" olarak belirlendi. Konferansın kapanış oturumunda, 14. ICASA Konferansının 2005'de Nijerya'da toplanması kararlaştırıldı.

AIDS hastalığı ilk ortaya çıktığından beri, dünya çapındaki en geniş yayılımı "Sahraaltı Ülkeleri" adı verilen Afrika ülkelerinde gösteriyor. Bütün dünyadaki 42 milyon HIV pozitif hastanın 29 milyonu bu ülkelerde bulunuyor. Bu ülkelerden bazılarında hastanelere başvuran hastaların %70'i AIDS tanısı ile tedaviye alınıyor.

Birleşmiş Milletler'in Aralık 2002 itibarı ile Dünya'da ve dokuz önemli Afrika ülkesindeki HIV/AIDS enfeksiyonu durumunu belirten raporunda şu bilgiler yer alıyor:

DÜNYA'DA DURUM:

2002 yılında AIDS salgını 3.2 milyon kişinin yaşamına mal oldu. Aynı yıl içinde 5 milyon yeni hasta saptandı ve dünyadaki HIV pozitif hasta sayısı 42 milyona ulaştı.

AFRİKA'DA DURUM:

Kenya

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- 2.5 milyon kişinin HIV Pozitif olduğu ve bu sayının günümüzde 2.6 milyona ulaştığı tahmin ediliyor.
- Bu hastaların 2.3 milyonunun 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;
- Bu hastaların 1.4 milyonunun 15-49 yaş arası kadınlar olduğu;
- Bu hastaların yaklaşık olarak 220 000'inin 0-15 yaş arası çocuklar olduğu;
- 2001 yılında Kenya'da 190 000 kişinin AIDS nedeniyle öldüğü;
- 2001 yılında Kenya'da 890 000 AIDS nedeni ile öksüz kalmış bebek olduğu ve bu sayının 2003 sonunda 1.2 milyona ulaşmasının beklendiği tahmin ediliyor.

Güney Afrika Cumhuriyeti

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- 5 milyon HIV Pozitif hasta olduğu;
- Bu hastaların 4.7 milyonunun 15-49

yaş arası yetişkinler olduğu;

- Bu hastaların 2.7 milyonunun 15-49 yaş arası kadınlar olduğu;
- 250 000 hastanın 0-15 yaş arası çocuklar olduğu;
- Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 2001 yılında 360 000 hastanın AIDS nedeniyle öldüğü;
- 2001 yılı sonunda ülkede AIDS nedeniyle öksüz kalmış 660 000 çocuk olduğu bildiriliyor.

Zimbabve

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- 2.3 milyon kişinin HIV Pozitif olduğu;
- Bu hastaların 2 milyonunun 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;
- Bu hastaların 1.2 milyonunun 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;
- 240 000 hastanın 0-15 yaş arasındaki çocuklar olduğu;
- 2001 yılında

200 000 Güney Afrika yurttaşının AIDS nedeniyle öldüğü;

- 2001 sonunda ülkede 780 000 AIDS nedeniyle öksüz kalmış bebek olduğu tahmin ediliyor.

Nijerya

- 2001 yılı sonu itibarı ile:

• HIV Pozitif hasta sayısının 3.5 milyon olduğu;

- Bu hastaların 3.2 milyonunun 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;

• Bu hastaların 1.7 milyonunun 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;

• 270 000 hastanın 0-15 yaş arasındaki çocuklar olduğu;

• 2001 yılında Nijerya'da 170 000 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;

• 2001 yılı sonunda ülkede AIDS nedeniyle öksüz kalmış 1 milyon bebek olduğu tahmin ediliyor.

Etyopya

- 2001 yılı sonu itibarı ile:

• 2.1 milyon HIV pozitif hasta olduğu;

• Bu hastaların 1.9 milyonunun 15-49 yaşlarındaki yetişkinler olduğu;

• Bu hastaların 1.1 milyonunun 15-49 yaşlarındaki kadınlar olduğu;

• 230 000 hastanın 0-15 yaş arasındaki çocuklar olduğu;

• 2001 yılında Etiyopya'da yaklaşık olarak 160 000 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;

• 2001 yılında ülkede 990 000 AIDS öksüzü çocuk bulunduğu tahmin ediliyor.

Uganda

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- Ülkede 600 000 HIV Pozitif hasta

olduğu;

- Bu hastaların 510 000'inin 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;
- Bu hastaların 280 000'inin 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;
- Yaklaşık olarak 110 000 hastanın 0-15 yaş arasındaki çocuklar olduğu;
- 2001 yılında ülkede 84 000 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;
- 2001 yılında Uganda'da 880 000 AIDS öksüzü çocuk bulunduğu tahmin ediliyor.

Senegal

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- Ülkede 27 000 HIV Pozitif hasta olduğu;
- Bu hastaların 24 000'inin 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;
- 14 000 hastanın 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;

• HIV Pozitif hastaların 2 900'ünün 0-15 yaş arasında çocuk olduğu;

• 2001 yılında ülkede 2 500 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;

• 2001 yılında Senegal'de AIDS nedeniyle öksüz kalan 15 000 çocuk bulunduğu tahmin ediliyor.

Lesoto

- 2001 yılı sonu itibarı ile:

• Ülkede 360 000 HIV Pozitif hasta olduğu;

• Bu hastaların 330 000'inin 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;

• Bu hastaların 180 000'inin 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;

• 27 000 HIV Pozitif hastanın 0-15 yaşlarındaki çocuk olduğu;

• 2001 yılında 25 000 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;

• 2001 yılında Lesoto'da 73 000 AIDS öksüzü bulunduğu tahmin ediliyor.

Botswana

- 2001 yılı sonu itibarı ile:
- Ülkede 330 000 HIV Pozitif hasta olduğu;

• Bu hastaların 300 000'inin 15-49 yaş arasındaki yetişkinler olduğu;

• Bu hastaların 170 000'inin 15-49 yaş arasındaki kadınlar olduğu;

• 28 000 HIV Pozitif hastanın 0-15 yaş arası çocuk olduğu;

• 2001 yılında Botswana'da 26 000 kişinin AIDS nedeni ile öldüğü;

• 2001 yılında ülkede 69 000 AIDS öksüzü olduğu tahmin edilmektedir.

KAYNAK

BM/ AIDS Programı-Dünya Sağlık Örgütü İstatistikleri, Ulusal AIDS ve Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar (CYBH) Programı

-P-

PAL, George: (1908-1980) II. Altın Çağ'ın ünlü Macar film yönetmen ve yapımcısı. 1940'tan itibaren ABD'ne yerleşen ve bilimge filmleriyle, fantastik filmler alanında büyük bir kariyer yapan GP'in bilimgedışı filmleri de olmakla birlikte genelde bilimge sinemasının büyük ustaları arasında sayılır. 1950-1960 yılları arasında yaptığı sosyo-kültürel içeriği güçlü, bilimsel tabanlı ve ciddi sinema yapıtları arasında Türkiye'de gösterilen: "Destination Moon-Hedef Ay" (1950) ve "Atlantis, the Lost Continent" (1959) gibi klasik bilimgecin temel taşı sayılabilecek yapıtları da yer alır. GP, 1976 yılında bilimge sinemasına yaptığı değerli katkıları nedeniyle "Nebula Özel Ödülünü" de kazanmıştır. GP, Budapeşte'de animasyon sanatı üstüne eğitim gördükten sonra mesleki alanda çalışmalarını geliştirmek üzere 1931'de Almanya'ya gitti. Ancak Hitler'in siyasal iktidara gelmesinden sonra Paris'e geçerek, burada animasyon sineması alanında büyük başarılar kaydetti. Paris'te başladığı "Puppetoon" çalışmalarını daha sonra gittiği ABD'indeki "Paramount Stüdyoları"nda sürdürdü.

İlk "live-action" filmi, Irving Pichel'in yönettiği: "Great Ruppert-Büyük Ruppert" (1949) adını taşıyor ve filmde Jimmy Durante'nin yanı sıra animasyon ürünü bir de sincap rol almıştır. GP, bu filminden sonra Heinlein'in bir öyküsünden hareketle senaryosunu yazdığı "Hedef Ay"ı çekti. Bunu sırasıyla: "When Worlds Collide-Dünyalar Çarpışınca" (1951), H.G Wells'in ünlü romanından uyarlama: "War of the Worlds-Dünyalar Savaşı" (1953), yine bir HGW uyarlaması: "The Time Machine-Zaman Makinesi" ve "Conquest of Space-Uzayın Fethi" (1960) adlı filmler izledi.

GP'in son çektiği film ise yönetmenliğini Michael Anderson'ın yaptığı: "Doc Savage the Man of Bronze" adını taşıyor. GP'in filmleri daha çok özel efektleri, titiz hazırlanmış senaryoları, ustaca yönetilmeleri ile ün yapmış

olup, filmlerinin olağanüstü bazı sahneleri unutulmaz niteliktedir. >>> Heinlein, Oberth, roket, animation, Hedef Ay.

PANSHIN, Alexei: (1940-) Bilimge yazar ve eleştirmeni. AP, Michigan eyaletinin Lansing kentinde doğdu. Üniversitede İngiliz dili ve edebiyatı öğrenimi gördü. Askerlik görevini Kore'de yapan AP, ilk öyküsünü 1960'ta yayınladı. Ancak uzun bir süre eleştirmen olarak çalışan AP, 1967'de: "En İyi Amatör Yazar" sıfatıyla Hugo ödülünü kazandı. 1968'de: "Heinlein in Dimension: A Critical Analysis-Bütün Boyutlarıyla Heinlein: Eleştirel Bir İnceleme" adlı yapıtı yayınlandı. 1976'da ise eşi Cory Panshin ile kendisinin de yirmi parça denemesinin yer aldığı bir başka kuramsal çalışması: "Dimensions in SF-Bütün Boyutlarıyla Bilimge" yayınlandı. Belli başlı ürünleri bir >>> prozine bilimge dergisi olan; "Riverside Quarterly"de yer aldı. 1968 'de ilk bilimge romanı: "Rite of Passage-Ergenlik Ayini", (Metis 1997) yayınlanınca bir anda ünlendi. Roman ona aynı zamanda bir de Nebula ödülü kazandırdı. Bu yapıtının dışında Anthony Villiers karakteri çevresinde geçen üç romanı; "Starwell-Yıldızkuyusu", (1968); "The Turb Revolution-Thurb Devrimi", (1968) ve "Masque World-Maske Dünyası", (1969) bulunuyor. Öykülerini ise: "Farewell to Yesterday's Tomorrow-Geçmişin Yarınlarına Veda", (1975) adlı kitabında topladı. AP'in kuramsal ve eleştirel bilimge kitaplarından, akademik bilimge çevrelerinde önemli bir başvuru kaynağı olarak yararlanılmaktadır. >>> Ergenlik Ayini. PANSHIN, Cory.

PANSHIN, Cory: (1947-) Amerikalı yazar ve eleştirmen. Radcliffe Kolejinde öğrenim gören CP, Alexei Panshin'in eşi olup, bilimge alanındaki çalışmalarını birlikte yürütmüşlerdir. >>> PANSHIN, Alexei.

PANTROPİ: (Blg.ter.gr.kaynaklı ing., "pantopy"; değişim, dönüşüm anlamlarında.) James Blish tarafından henüz dilimize çevrilmemiş olan; "The Seedling Stars-Tohumlanan Yıldızlar" (1957) adlı dizi öykülerinde kullandığı ve bilimge yazarlarına

büyük kolaylıklar sağlayan bir terim. Pantropi, evrendeki diğer gezegenlerin insanoğlu tarafından kolonizasyonu ile ilgili çok önemli bir konuyu dile getirir. İnsanoğlu başka gezegenlere yerleşmeye kalktığı zaman, iki seçenekle yüz yüze kalacaktır. Kuşaklar boyu sürecek kapalı bir eko-sistemde, örneğin bir tür üs ya da kapalı kentte, yeni bir doğa tarihi oluşturulamayacağına göre: Ya >>>> mutasyon geçirerek, kendi biyolojik yapısını yeni gezegenin çevre koşullarına uyduracak ya da gezegenin çevre ve iklim koşullarını değiştirerek kendi biyolojik yapısına uygun hale getirmek zorunda kalacaktır. Türkçeye çevrilmiş bilimge romanlarında birinciye örnek: P.K.Dick'in: >>> "Yaratılan Dünya-The World Jones Made" (OUD-11); İkinciye, yani gezegen koşullarını değiştirmeye örnek ise F.Herbert'in >>> "Dune Dizisi"nin ilk kitabı olabilir. YD'da başka bir gezegene gönderilecek kişiler, genetik yapıları denetlenmek suretiyle uygun koşullara hazırlanırlar. "Dune"da ise Arrakis gezegeninin çevre koşulları, insan yapısına uygun hale getirilir. Blish'in: "Surface Tension-Yüzey Gerilimi", (Galaxy, 1952) adlı yetmiş kitap sayfalık uzun öyküsünde ise "pantropic techniques" kullanılmak suretiyle, yüzeyi çamur ve suyla kaplı bir gezegende insanoğlunun bu gezegenin ekolojik sistemine adaptasyonu deneyimi anlatılır. Bkz.; "The Best of J. Blish", Ballantine-Del Rey, New York 1979. ISBN: O-345-25600-X >>> Ekoloji, Gaya hipotezi.

PARALLAX: (Ter.İng.) Astronomik bir terim olan parallax: Biri yerkürenin merkezinden; öbürü, yerkürenin yüzeyinde bulunan bir gözlemciden çıktığı varsayılan iki doğrunun, bir gök cisminin merkezinde birleşerek oluşturdukları düşünülen açıyı ifade eder. Bu yöntem, gök cisimlerinin uzaklıklarının ölçülmesinde kullanılır. >>> ıraklık açısı. ihtilaf-ı manzar.

PARALEL EVRENLER: >>> Koşut Evrenler.

PARİS UYURKEN: (Film, 1923; özgün adı: "Paris Qui Dort". "Paris Asleep" ve "The Crazy Ray" adlarıyla da bilinir.) Yönetim ve senaryo; René Clair. Oyn.; Henri Rollan, Albert Préjean, Madeleine Rodrigue, Marcel Vallée. SB, 61 dk. Sinema tarihinde erken dönem bilimge filmlerinden biri olan PU'de; Parisli bir bilimadamının bir deney sırasında istemeyerek bir ışın yardımıyla bütün Paris'i uyutuşu anlatılır. Gerçekte bu; bir uykudan çok, bir tür donmaya (>>> hibernasyon) benzemektedir ve insanlar o sırada yapmakta oldukları iş sırasında oldukları yerde donup kalmışlardır. Bir güldürü havası içinde yansıtılan olayla-

Blish'in; "pantropi" kavramını geliştirdiği dizi öykülerinden ünlü: "Surface Tension-Yüzey Gerilimi" adlı öyküsünün yer aldığı; "The Best of James Blish" adlı antolojinin Del Rey tarafından yapılan 1979 basımı.

René Clair'in 1923 yapımı sessiz filmi: "Paris Uyumak"de basrol oyuncular; Henri Rolland ile Madeleine Rodrigue Eiffel Kulesi'nin üstünde.

rın kahramanları; Eiffel Kulesinin, bütün Paris'i uyutan ışınlarından etkilenmeyen gece gözetleme görevlisi ile deneyi yapan bilimadamının kızıdır. Film, bu donma olayıyla birlikte insanların gizli kapaklı işleriyle, dürüst olmayan davranışlarını da ortaya koyar. Örneğin eşini aldatan bir kadın, donmuş olarak aşıyla birlikte yatakta kocasına yakalanır. Ya da bir polis memuru kaçmakta olan bir hırsızın tam da yakalamak üzereyken donup kalmıştır. PU, aynı zamanda, daha sonraki dönemler bilimge sinemasının kalıp-klişe ve vazgeçilmez kişisi olacak deli doktor (Mad Scientist) karakterinin arketipini yansıtmaya bakımından da ilginçtir. Filmde Eiffel Kulesinin çelik ve masif gövdesinin dekor olarak kullanılması, o yıllara egemen olan ve bilimgeye pek yakın düşen >>> "constructive" anlayışın bir sonucu olup, tamamen RC'in ürünüdür. Bilimge sineması tarihçisi John Baxter, SFITC'da PU için şöyle der: "Filme egemen olan temalar arasında en dikkati çeken: İnsan doğasının da, bilimin de özünde iyi olmadıkları, en azından her ikisinin de zararlı oldukları kanısındır. (...) PU, bugün bile bize anlamlı gelen mizah duygusu, espri ruhu ve bütün çiciliğini korumaktadır." (sf.24-25)

PARSEC: (Ter.İng.) İngilizce "paralax"ın ilk hecesi "par" ile saniye anlamına gelen "second"ın ilk hecesi "sec"ın birleştirilmesiyle oluşturulmuş astronomik bir terim. İngiliz gökbilimcisi Herbert Hall Towner tarafından tasarlanan ve yıldızlararası uzaklıkları ölçmede bir birim olarak kullanılan "parsec"ın kilometre cinsinden değeri 30 üstü 12; yani, otuz trilyon kilometre olarak hesap edilir. Bu mesafe ise ışık yılı cinsinden

ifade edilecek olursa, 3.26 ışıık yılına tekabül etmektedir. Terim, "Space 1999" gibi bazı sıradan TV bilimge dizilerinde yanlış bir biçimde bir hız birimi olarak kullanılmıştır.

PERIHELION: (Gr.ter.ast. tr; Hadid noktası.) Bir gezegenin yörünge eğrisinin, merkeze en yakın olan noktası. Terim ayrıca astronomide bir gezegenin yörüngeinde ulaşabileceği en yüksek hızı da ifade eder. >>>

Hadid, evç, aphelion.

PISIRIKLAR ÇAĞI: (Roman) POHL, Frederik; "Pısıriklar Çağı-The Age of the Pussyfoot" Çev.; Mehmet Morali, Metis Bilimkurgu, Nr: 25, İst. 1998., 11x18 cm., 162 sf., ISBN:975-342-193-1.

Ölümsüzlük teması; bilimge, bilimge olalıberi bu alanda kalem oynatan yazarların bellibaşlı ilgi odaklarından birini oluşturmuştur. Denebilir ki, ilk bilimge (>>>Proto SF) yapıtlardan; "Frankenstein or, The Modern Prometheus" (1813) yazarı Mary Shelley'le başlayan, ölümsüzlük ideali peşinde koşma ya da yaşama tekrar dönme teması, o tarihten bu yana pek sık aralıklarla modern bilimge'nin adeta bir "leitmotiv"i haline gelmiş bulunmaktadır. Bu alanda Shelley'in, sonradan birçok film yapımcısına sinema alanında ölümsüz eserler yaratma olanağı sunan Frankenstein'dan başka bir iki klasik ad daha saymak gerekirse; Henry Bernay'ın >>> "Yüz Sene Uyuyan Adam"ı (1939) ile Curt Siodmak'ın "Donovan's Brain" (1943) adlı eserlerini anarak; Frank Herbert'tan, Robert Silverberg'e, Edmund Cooper'dan Edmund Hamilton'a kadar uzanan çok geniş bir bibliyografyayı da "proto SF"ın bu başyapıtına eklemeliyiz. (Bkz.: SİODMAK, Curt: "Donovan's Brain", Bantam Books, New York, 1950. Eserin çocuklar için hazırlanmış türkçe bir edisyonu: "Donovan'ın Beyni", Çev. Suna Asımgil, Şaheser Çocuk Kitapları Dizisi, Ülkü A.Ş.Y., İst. 1981) Doğal olarak bunların arasında ölümsüzlük temasını bilimsel bir tabana yayarak, tutarlı kurgular yapabilen yazarlar, iki elin toplam parmak sayısını bile geçmez. İşte bunlardan biri de, eserlerinde sık bir bi-

çimde ölümsüzlük ve tekrar yaşama dönme, (ressurrection) temalarını yeni ve şaşırtıcı kurgular içinde işleyen Frederik Pohl'dür. FP, genellikle "Heechee Destanı" üçlemesinde ve özellikle de "Pısıriklar Çağı-The Age of Pussyfoot", (1969) adlı romanında; her bilimge yazarının, sanki bu alanda yazarlık kariyerinin kaçınılmaz bir gereğiymiş gibi en az bir kez el attıkları bu konuyu enine boyuna didikler. FP'nun konuya yaklaşımı, öbür bilimge yazarlarından azıcık farklıdır. FP, ölümsüzlük temasını; "tekrar yaşama dönme" biçiminde kurgulamış ve bu konuda kendinden önceki yazarların buluşlarından da yararlanarak; yıldızlararası uzun yolculuklarda kullanılması tasarlanan >>> kışlama, (hibernation) tekniğinin bu alanda kullanımı betimlemiştir. FP, romanın 22. sayfasında, son yıllarda ABD'inde (cyrogenics) ve Rusya Federasyonu'nda, (kriyonika) üstünde geniş arge çalışmaları yapılan bu teknik konusunda o zamanlar, bir bilimadamı değil ama bir bilimgeci sıfatıyla şöyle demiştir;

"Sıvı helyum ısısında kimya durur.

Bu gerçeğe ve mantıklı bir varsayıma dayanılarak yirminci yüzyılın en büyük endüstrisi doğmuştur.

Mantıklı varsayım şuydu: Tıp, geçmiş yıllardaki mucizevi ilerlemesine gelecekte de devam edecek ve günün birinde, ölüm nedeni ne olursa olsun, bunun tedavisi, telafisi, veya tamiri yolu bulunacak veya hiç olmazsa hayatın fazla etkilenmeden sürdürülmesi sağlanacaktı. (tabii, dondurmanın etkilerinin giderilmesinin yöntemi de buna dahildi.)

Önemli olan nokta, dondurma işleminin zamanı durdurmasıydı.

Ve sanayi de ölümsüzlük A.Ş.'ydi."

"Pısıriklar Çağı"nın kahramanı Charles D. Forrester, beşyüz yıllık bir kışlama uykusundan sonra, toplumsal, ekonomik ve siyasal yönetimin, merkezi bir bilgisayara emanet edildiği, insanların yasal haklar edinerek öldürme amacıyla birbirlerine saldırdıkları, paranın pul mertebesine düştüğü, günlük bin dolar gelirin dilencilere layık görüldüğü, onbeş milyon kadavranın, dünyanın çeşitli büyük kentlerindeki devsel kışlama depolarında canlandırılmayı beklediği çok garip bir aleme gözlerini açar. Yeniden yaşama dönmüş olmasından memnun ve mutludur. Sigortada beşyüz yıldan beri mürekkep faiziyle işleyen parası önemli bir servet ölçüsüne varmıştır. Ancak, Mr. Forrester bu yeni dünyayı yeteri kadar tanımamakta, merkez bilgisayarla; (Bu, günümüz internet'inin süper gelişkin bir modelidir,) ilişkisini sağlayan ve adına; "hazverici" denilen, (Bu da gün-

Poe'nun ilk türkçe çevirilerinden biri; 1969 basımlı "Altın Böcek" Poe'nun; "Tales of Mystery-Gizemli Masallar" adı altında toplanan öykülerinin 1949 Londra basımı.

müz GSM telefonlarının çok gelişmiş bir örneğidir.) bir tür iletişim aygıtından yeteri denli yararlanamamaktadır. Sonunda Forrester, kışlama uykusundan çıktığının ertesi günü adına düzenlenen bir partide hemencecik âşık olduğu Adne adlı kadının beş ve sekiz yaşlarındaki çocuklarını, kendisine bu yeni dünyayı tanıtmaya yolunda hoca olarak seçer. Çocuklar da ne çocuklardır ama! Annelerinin regl zamanını bilen, gönül ilişkilerini "doğal akışkanlık" olarak adlandıran, kışlama yatakları ve tekniği konusunda uzmanlık derecesinde bilgilere sahip; özetle, zamanın genel geçer bütün bilgilerine vakıf harika çocuklardır ve inatçı Forrester'a çok iyi birer hoca olurlar.

FP, romanın genel akışı içinde, tarzı gereği, okurun ilgisini sürekli sıcak tutacak birtakım araya girmelerle, 25. yüzyılın genel anlamda bir betimlemesini yapmaya girişir. Dünya uygarlığının Siriüslülerle sürekli bir savaş gerilimi içinde olması, romanın kahramanına, XXV.YY. insanının, savaşta bakış açısını eleştirme olanağını verir. Dünyalı bir uzay savaş gemisinin kaptanı. yıllar önce ilk temas sırasında, hiç bir uyarıya gerek görmeden Siriüs yakınlarında bir Siriüs inceleme gemisine ateş açarak onbeş kadar Siriüslünün ölümüne ve böylece de galaktik savaşın başlamasına neden olmuştur. O zamandan beri de dün-

ya, pasif korunma tedbirleri, yeni silah ve savaş gemileri üretimi ve sığınaklara koşma eğitimiyle tam bir "dünyalar savaşı" arefesindedir. XXV.YY.'ın insanları, bir yandan ekonomik gelişmişlik ve buna bağlı olarak da toplumsal refahtan paylarını alırlarken; bir bir yandan da, ne zaman başlayacağı ve sonucunun da ne olacağı belli olmayan genel bir galaktik savaş beklentisinin sinirli gerginliği içindedirler. Buna bir de Robert Shekley'nin "Onuncu Kurban-The Tenth Victim", (1966) adlı romanında olduğu gibi,

devlet denetimindeki yasal düellolar da eklenince, bu yeni dünyaya bütün cazip yönlerine karşın Forrester için dayanılmaz bir cehenneme dönüşür. Ancak kahramanımızın en büyük hatası; herşeyin, özellikle de gıda maddelerinin çok pahalı olduğu bu dünyada geçimini

s a ğ l a m a k için, bilmeden d ü ş m a n l a ; (Yani Siriüslülerle) işbirliği yapması olur. Forrester, bir yandan düello-daki hasmı Deli Marslıyla, bir yandan Siriüslülerle işbirliği yaptığı görünümü dolayısıyla halkın hoşnutsuzluğuyla ve öbür yandan

da sevgilisi Adne'nin ilgisizliğiyle boğuşmaktadır. "Pısrıklar Çağı" ünlü "Astorishing Stories" dergisi editörü FP'ün, çağdaş ve genel bilimge tanımları dışına pek çıkmayan, uzak geleceğe dair ilginç öngörüler geliştiren, derli toplu bir romanı olarak tanınır. Eser, yapısındaki sürüven unsurlarıyla sürükleyici, "futuristik" tavrıyla da bir hayli ilginçtir. Özellikle; toplumsal, kültürel ve etik spekülasyonlar, bilimsel ve teknolojik öngörülere bakarak, daha ilginç ve başarılı gibi görünmektedir. >>> POHL, BERNAY, Yüz Sene Uyuyan Adam, cyrogenics

POE, Edgar Allen: (1809-1849) Amerikalı şair ve yazar. Klasik Amerikan edebiyatının en önemli edebiyatçılarından biri ve bilimgeinin öncülerinden. >>> "Scientifiction" teriminin vaizi Hugo Gernsback şöyle diyor: "J.Verne,

H.G.Wells ve EAP türünde öyküler yazmak isterdim.". EAP'nun dünya edebiyatı üstündeki etkileri inanılmaz derecede büyük olmuştur. Ünlü Fransız sembolist şairi Charles Baudelaire, EAP'nun hayranlarından biriydi ve EAP'nun şiirlerini Fransızca'ya çevirdi. EAP, bu derin yazar ne yazık ki, dünyada dedektif ve korku öykülerinin ustası ve öncüsü olarak kabul ve itibar gördü. Oysa, EAP'daki derin duyarlılık, psikolojik motifleri kullandığı ustalık ve "Yeni Eleştiricilik" akımın kurucusu olarak getirdiği edebi kriterler çok daha önemliydi. EAP, yalnız psikolojiyle değil, XIX.YY'da bilimsel ve teknolojik gelişme karşısında şaşkınlığa düşen metafizik ve mistik dünyanın dört elle sarıldığı parapsikolojiyle de (>>> Sahte bilim) ilgilenmiştir. Lovecraft, Bradburry ve Fransız sembolist şairi Paul Valery de, EAP'nun derin etkileri altında kalmışlardır. Misticizm ve : "Bilinmeyen, yine bilinmeyenle açıklaması"nın en belirgin olduğu yapıtları arasında: "The Fall of the House of Usher-Usher Malikânesinin Çöküşü", (1839) ve Roger Corman tarafından filmi de yapılan; "The Mask of the Red Death-Kızıl Ölümün Maskesi", (1842) başta gelirler. Korku öykülerinin zirvesi sayılabilecek: "The Pit and the Pendulum-Mahzen ve Sarkaç" ve öldükten sonra tabutunda dirilerek, tabut tahtalarını tırmalayan genç kızın "cloustraphobic" öyküsünün, dünya korku edebiyatında azımsanmayacak bir yeri olmuştur. EAP'nun bilimgeyle ilişkisi, kurguda olmaktan çok deneme ve eleştirilerinde görülür. Bunlardan; Baron von Kempelen'in "Satranç Oynayan Türk"ünden esinlenilerek yazılan: "Maelzel's Chess Player-Maelzel'in Satranç Oyuncusu" (1836), çağdaş bilimgedeki robotlarla ilişkili olarak düşünülebilir. "The Man Was Used Up-Tüketilmiş Adam", (1839) adlı öyküsünde ise, yarı insan-yarı makine bir organizmayı anlatarak, günümüz >>> "cyborg"larının bir arketipini yaratmıştır. EAP, öbür korku ve dehşet öykülerinde de bilimsel gerçekleri ve mekanik aygıtları, mistik bir atmosfer içinde kullanmaktan çekinmemiştir. EAP'nun öbür önemli yapıtları arasında: "The Thousand and Second Tale of Scherezade-Şehrazad'm Bini-kinci Masalı", (1845) ve "Some Words with a Mummy-Mumya'nın Mırmırları", (1845) sayılabilir. EAP'nun bütün öyküleriyle, "Eureka" adlı felsefi ve bilimsel denemesi, Harold Beaver tarafından "The Science-Fiction of EAP", (1976) adlı kitapta toplanmıştır. HB'ın kitabında EAP ile ilgili bir de ilginç giriş yazısı yer almaktadır. HB, ayrıca bu kitabına eşlik eden ve onu tamamlayan bir ikinci

kitap daha yayınladı. "Penguin Books" tarafından yayınlanan kitap, yazarın ünlü öyküsü: "The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket", (1975) adını taşıyor. Ayr.bkz.; POE, Edgar Allan: "Altın Böcek", Çev. T.Uyar, Varlık Y., İst., 1969, 166 sf., (EAP'nun önemli 9 kısa öyküsünü içerir.) >>> Gotik Roman, Lovcraft.

Yukarıda, Pohl'un henüz türkçeye çevrilmemiş 1960 basımlı satirik bilimge romanı: "Drunkard's Walk-Sarhos Yürüyüşü". Solda, Sam Vandivert'in objektifiyle Frederik Pohl.

POHL, Frederik: (1919-)

Çok genç yaşlarda, profesyonel bir tavrıyla; yazar, ajans temsilcisi ve yarıncı olarak bilimge alanında çalışmalara başlayan FP, Amerikan bilimge edebiyatının en verimli yazarlarından biri olmayı başarmıştır. FP, kırklı yılların başlarında "Astonishing Stories" ve "Super Science-Fiction" dergilerinin editörlüğünü yapmış ve "Altın Çağ"ı hazırlayan bilimge yazarlarından biri olmuştur. Bu dönemde: James MacCreig, Warren H. Howard gibi bazı takma adlar kullanarak yazdığı öyküler ilgiyle okunmalarına karşılık FP adını >>> C.M.Kornbluth ile yaptığı ortak çalışmalarla duyurmuştur. CMK'nın genç yaşlarda kalp yetmezliğinden ölümünden sonra ortak çalışmalarını Jack Williamson'la sürdürmüş ve bu ikili: "Starchild-Yıldız Çocuğu" (1964-65-69) adlı üçlemesiyle büyük ün kazanmıştır. Ellili yılların sonlarına kadar daha çok bir kısa bilimge öykücüsü olarak bilinen FP'nın tek başına yazdığı romanlar, 1960'lardan sonra onun "bilimgesel edebi kimliği"ni bütün boyutlarıyla ortaya koymuş ve gerçek ününe kavuşmasını sağlamıştır. FP'nın 1976'da yayınladığı: "Man Plus-İnsaniüstü", bir yıl sonra Nebula Ödülünü kazandı. Yazar, 1974-76 yıllarında >>> SFWA; Amerikan Bilimge Yazarları Derneği başkanlığında da bulundu. Seksenli yıllarda yazdığı ünlü üçlemesi "Heechee Destanı" dilimize de çevrilmiş olup, FP'nın en önemli yapıtları arasında yer alır ve Türkiyeli bilimge okuru tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. FP'nın dilimize çev-

rilen diğer yapıtları arasında; ölüm-süzlük idealini gerçekleştirmeyi "cyriogenic" açıdan ele alan >>> "The Age of the Pussyfoot -Pısırkılar Çağı" adlı roman da yer alır. Ayr.bkz.; "Çıkış Kapısı-The Gateway", Çev.Can Eryümlü, Kavram Y.Bilimkurgu Dizisi: 3, İst., 1995; "Mavi Ufkun Ötesinde-Beyond the Blue Event Horizon" Çev. Nilgün Aydoğan, Kavram Bilimkurgu-5, İst.1996; "Hiçi İle Buluşma-Heechee Rendezvous", Çev.NA, Kavram Bilimge: 6,

İst.,1966; "Pısırkılar Çağı", Metis Bilimkurgu: >>> Pısırkılar Çağı, Kornbluth.

POLARIS: (L.is.astr.; Demirkazık-Kutup Yıldızı-North Star) Sabit bir biçimde hep kuzeyi gösteren: "Alfa Ursae Minoris-Dübb-ü Asgar"ın, birinci kadrden, en parlak yıldızı.

Gerçekte belli bir çekim merkezinin çevresinde yörüngeler çizen üç ayrı yıldızın oluşturduğu bir sistemdir ve çıplak gözle bakıldığı zaman, bir tek yıldızmış gibi görünür. Polaris, zenith istikametindedir ve doğrudan kutup noktasını gösterir.

Güneşimizden yedi kez daha büyük ve 550 kez de daha parlaktır. "Polaris üçlüsü", Güneş Sistemi'ne 46.6 ışık yılı uzaklıkta yer alır. >>> Zenith

POLARIS: (L.is.) Adını Polaris yıldızından alan, Amerikan Donanmasının geliştirdiği katı yakıtlı ve menzili 2778 ila 5000 kilometre arasında değişen bir roket modeli. 8.55 m. uzunluğunda ve iki kademedan oluşan "Polaris", özellikle denizaltılardan hava ve kara hedeflerine atılmak üzere tasarlanmış ve gerektiğinde hidrojen ve nükleer savaş başlıkları da monte edilebilen etki-

li bir silahtır. Nozzle-cone'u, minuteman roketlerinde olduğu gibi ısıya dayanıklı molybdenum metalinden yapılmıştır. >>> Roket, füze.

POZİTRONİK ROBOT: ("Positronic Robot". Ter.gr. kaynaklı ing.) TE-OSF'nin 81 basımında, bu terimin genel bilimge terminolojisi sözkonusu olunca gerçek bir bilimge terimi olmadığı yazılıysa da; ilk kez Isaac Asimov tarafından tasarlanan kavramın başka bilimge yazarları tarafından da paylaşılmış olması, bu kaniyle çalışmaktadır. "Positronic robot", çağdaş bilimge edebiyatında artık teknik bir bilimge terimi olarak kabul görmüş bulunuyor. Pozitron, elektronun anti-partikülü olarak tanımlanmaktadır. Pozitronların, atomik sistemde dengeli ve kararlı olmayışları, onların güçlendirilmiş nöronik kanallarda çift yönlü gezintisini kolaylaştıracağı düşünülerek pozitronik bir beyin yapılabileceği düşüncesini doğurmuştur. Dr. IA'un, bu fikri ileri sürdüğü bilimge öykülerini yazdığı yıllarda pozitronların karakter ve davranışları, çekirdek fizikçileri arasında revaçta olan bir tartışma konusuydu. >>> ASIMOV, robot, Robotbilimin Üç Yasası.

PRITCHETT, W.C.: "The Living Novel", (1946) adlı; içinde H.G.Wells'in bilimge romanlarının da incelendiği "The Scientific Romances" bölümünün bulunduğu eleştiri ve inceleme kitabının İngiliz yazarı. Ayrıca bkz.; "The Living Novel-Yaşayan Roman", Chatto & Windus, London, 1946 >>> Scientific Romances, H.G. Wells.

PROTO SF: (Ter.gr. ve L. kombinasyonu ing.: "proto": İlk, öncül, birinci; "siencia": bilim; "fictus": imge, kurgu. Tr.öncül bilimge) Jules Verne ve H.G.Wells öncesi; antik çağ bilimgesi tanımının dışında kalmak üzere, orta-çağ ve yeni çağ bilimge edebiyatı. Proto SF, genelde grotesque: (Garip ve gülünç) yönü ağır basan, içinde zaman zaman pozitif bilimlerin de yer aldığı bir tür ütopyalar dizisi olarak kabul edilebilir. Proto SF'da da ütopyalarda olduğu gibi; uzak ve yabancı ülkeler, yeni ve farklı toplum modelleri ve zaman zaman da

Okur üstünde şiddetli bir "cloustrophobic" etki yaratan Ömer Baytaş'ın 1992 basımlı bilimge romanı: "Proxima Centauri"

satirik motivlere rastlanır. Tütün ütopyalara göre ayırdedici özelliği; Proto SF'nda "grotesque" ve "satyric" öğelerin, ütopyalara göre daha ağır basmasıdır. François Rebelais'nın; "Gargantua ve Pantagruel"i (1532-52) ile sosyo-politik açıdan da büyük bir değer ifade eden Thomas Hobbes'un "Leviatan"ı (1651) Proto SF'a yetkin birer örnek olarak düşünülebilirler. >>> ütopya, distopya, sosyo-politik bilimge.

PROXIMA CENTAURI: (Ing.is.astr.ter.; L."proxima": yakın, komşu, civarda. Gr."Kentauros": Gr. mitolojisinde yarı insan, yarı at, ucube yaratıklar. L.Kantoros, fr.Centaure) Kantorus Burcunun Betası. Kadr-ı evvel yıldızlar grubuna giren proxima centauri'nin parlaklık derecesi 1/20 olup, kırmızı renklidir. Sistemimize en yakın sabit yıldız olan Proxima centauri 25 trilyon mil uzaklıktadır ve ışıkları bize 4.27 yılda erişebilmektedir. Bir çok Türkçe astronomi metninde, "Alfa Centauri"nin, Güneş Sistemine en yakın yıldız olarak gösterilmesi doğru değildir.

PROXIMA CENTAURI: (Bilimge roman) Daha önce *Varlık* dergisinde de bir bilimge öyküsü yayınlanan Omer Baytaş'ın 324 sayfalık bilimge romanı. Yapıt, bilimgeye yakınlık duyan ve kendisi de çocuk bilimgesi alanında yapıtlar veren *İnsancıl* dergisi editörü Cengiz Gündoğdu tarafından 1992'de *İnsancıl Y.*, Roman Dizisinin ilk kitabı olarak yayınlandı. ÖB, romanında bazı ilginç kısaltmalar da kullanmış. Bunlardan bazıları şöyle: GBÜ: Geçici Barınak Ünitesi. HOS: Hayalokur sistem. Kablosuz: Görüntülü telefon..."Proxima Centauri", bir bölüm bilimge fanı tarafından sıkıcı ve "cloustrophobic" olarak nitelendirilmişse de, Türk bilimge edebiyatının ilginç yapıtlarından biri olma niteliğini koruyor. Bkz. "Proxima Centauri", *İnsancıl Y.*, Roman dizisi: 1, İst., 1992, 234 sf. ISBN: 975-7446-10-6) >>> Tülya Gezeğinde, İnsanıl.

PROZINE: (is.L. ve ing. kombinasyonu.) "Professional" sözcüğünün ilk hecesiyle, "magazine" sözcüğünün son hecesinin birleştiril-

mesiyle elde edilmiş; "profesyonel dergi" anlamında bir terim. Prozine'ler, (ABD ölçülerinde;) 5000 üstünde satan ve reklam olarak, yazarlarına telif ücreti ödeyen profesyonel dergilerdir. Bu tür dergiler, bir >>> "digest" olabildiği gibi, bir >>> "pulp-magazine" de olabilirler. Ayırdedici özellik; yayınlanan ürünlerin edebi kalitesinde değil, işlerini profesyonel bir tavırla yapıp yapmadıklarında aranır. Sosyo-kültürel koşullar nedeniyle, Türkiye'de bugüne kadar bir "bilimge prozine"i yayınlamak mümkün olmamıştır.>>> semi-prozin.

PSEUDO-SCIENCE: >>> Sahte-bilim.

PSİKOTRONİK: (Is.Gr.; "psikhe": ruh, can. "tronik": elektronik sözcüğünden ödünç alınmış son iki heceyle türetilmiş özel bir bilimge terimi. İng. "psychotronic".) Genelde, elektronik araçların yardımıyla psikolojik ve para-psikolojik araştırma ve uygulamalar yapma tekniği anlamında. Bu adı taşıyan; bilimge, fantazy ve korku sinemasını konu alan bir de dergi

yayınlanmaktadır. Terim, ayrıca: ZB'nin "Sahte Uygarlık", (İnkilap Y.1999) adlı romanında kurguladığı; serebral işlevleri etkileyerek, hipnoz uykusu yaratan bir tür silahın ve teknolojinin adı olarak da geçer. Bkz. Sahte Uygarlık.

PSİONİK: (Tr.blg.ter. Gr.kaynaklı ing.;psionics.) Henüz bilimgede, yazar ve okur çoğunluğu tarafından kabul görmemiş olan ve >>> saltık bilimgeye bir hayli zararlı olan psionik terimi: Genelde, insanlarda varolduğu kurgulanan telepati, teleportasyon, uzagörüm (clair-voyance) vb gibi pozitif bilim tarafından doğruluğu kanıtlanıp, onaylanmamış >>> parapsikolojik güçlerin kullanım ve geliştirim tekniğinin adıdır. 1950'li yılların yarısında ortaya çıkan ve büyük bir olasılıkla "psikik güçler" anlamına gelen

"psychic powers"ın bir türevi olan "psionik", bilimgenin: Murray Leinster ve James Blish gibi ciddi yazarları tarafından iyiniyetle kullanıldığı gibi, bilimgeyi bir tür >>> sahte-bilim derekesine düşüren L.Ron Hubbard ve Any Rand gibi yandaş yazarlar tarafından da istismar edilmiştir. ABD'de >>> dianetics anlayışına bağlı bir klisenin bile varlığı, bu istismara ve bilimge sanatının laik niteliğinin bozulmuş olmasına yetkin bir kanıttır. Psionik yeteneklerin sergilendiği dilimize çevrilmiş en yetkin yapıtlardan biri ise Alfred Bester'in "The Demolished Man"(1953) adlı romanıdır. Yapıtın, dilimizde üç ayrı çevirisi vardır. (>>> Bester.) AB, gerek bu romanında, gerekse yine dilimize çevrilmiş bulunan: "Kaplan Kaplan"(1955) adlı yapıtında, belli ve kabul edilebilir ölçüler içinde telepati ve teleportasyon kavramlarının yer aldığı kurgular yapmıştır. Konuyla ilgili bir başka yapıt ise henüz dilimize aktarılmamış bulunan, Jeff Sutton'un "The Mind-

locked Man"(1972) adlı romanıdır. >>> scientology, Leinster, parapsikoloji.

PULP-FICTION: (İs .Ing.) Basit ve sıradan edebiyat anlamında. Bu tür edebiyatta özel bir edebi üslup ya da anlatım özelliği gözetilmez. Altın Çağ başlarında bu terim, sıradan ve popüler bilimge dergileri için kullanılırdı. >>> pulp magazine, digest.

PULP-MAGAZINE: (İs.İng.) "Digest"lardan ayrılmış olarak, büyük boy ve bol illüstrasyonlu, daha çok basit ve serüvene dayalı öyküler ve çizgi-öyküler yayınlayan haftalık ya da aylık dergi. "Pulp-magazine"lerde, mantıksal tutarlılık ve entellektüel niteliğe pek dikkat edilmez, daha çok erotizm ve serüven temaları üstünde durulur. Günümüzde yayını sürdürülen "Heavy Metal", bu tür dergilerin en kaliteli olarak kabul edilmektedir. Amerikan basın tarihinde pulp dergiler, geçmişte kağıt ve basım kalitesine göre de sınıflandırılırlardı. Pulp-magazine, ayrıca ucuz kağıda, basit basım yöntemleriyle basılmış dergilerin de adıdır. >>> pulp-fiction.

PUPPET MASTERS: >>> Merihten Saldıranlar

Pulp-fiction içerikli pulp-magazine'e, bütün özelliklerini içeren bir örnek: "Heavy Metal" çizgi-roman dergisinin Eylül 1990 tarihli sayısı.

Karakteristik bir "bimonthly pozine" olan: Galaxy'nin Kasım-Aralık 1972 tarihli sayısı.

Eleştirel aklın ışığında

Yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılarının temel argümanları-6

Merhaba sevgili okuyucular. Bu ay sizinle postmodern İslamcılarının yeniden yapılanma ve Kur'an yorum anlayışları üzerinde duracağım. Kuşkusuz postmodern İslamcılarının yeniden yapılanma ve yorum anlayışlarında, ayrıntıda kimi farklılıklar bulunmaktadır; fakat bunlar genel olarak ulaşılan sonuçları etkilememektedir. Bu yüzden biz, sadece bir örnek modeli ele almak ve onu eleştiri süzgecinden geçirmekle yetineceğiz.

**Bir yeniden yapılanma ve Kur'an yorumlama modeli:
Hüseyin Atay'ın projesi**

Üzerinde duracağımız model Prof. Dr. Hüseyin Atay'a aittir; ama yeni bir model değildir. Çünkü onca savunulan modelin benzerleri çok önceleri geliştirilmiştir. Örnek olarak Fazlur Rahman'ın modelini gösterebiliriz. Fazlur Rahman'ın geliştirdiği model, aydınlanma devrimi yaşayamamış İslam ülkelerinde, tanrısal eksenli (teosentrik) bir paradigmada kalarak, aydınlanmanın getirdiği değerleri benimsetmeyi ve yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bir başka deyişle, çağcıl değerleri İslami kutsal metinlerde okumayı; onları dinsel bir zeminde meşrulaştırmayı öngörmektedir. Aslında yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılarının hepsinin, ana amacı budur. Bu halile model, siyasal bir içerik de taşımaktadır. Öz olarak model, Atatürk devrimleri gibi, aydınlanmacı devrimler yaşayamamış İslam toplumları için an-

lamalı bulunabilir; ancak Türkiye gibi aydınlanma devrimi yaşamış bir ülkede savunulmasının ne anlamı vardır? Hem bu soruya yanıt bulmak, hem de postmodern İslamcılarının, yeniden yapılanma ve Kur'an yorumlama modelini kavramak için, Atay'ın, *İslam'ı Yeniden Anlama, İslam'da Reform ve Kur'an'a Göre Araştırmalar* adlı yapıtlarında dillenen düşünceleri arasında bir gezintiyeye çıkalım.

**Yeniden yapılanma ve yorumlama girişiminin yasallaştırılması:
Yozlaşmış gelenek**

Hüseyin Atay, diğer yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılarda olduğu gibi, önce yeni yapılanma ve yorum modelini yasallaştırmaya girişir. Bu yasallaştırma işleminde kullanılan argüman oldukça bildik bir argümandır ve İslam dünyasının geri kalmışlığını dillendirmektedir. Onca bu geri kalmışlığın ana nedeni, 'Kur'anı doğru anlamamak, içtihiat kapısını kapatmak, geçmişi övüp ona takılıp kalmak ve geleneği kutsallaştırmaktır.' Osmanlı tarihi, aslında Tanzimat, İslahat gibi kavramlar ışığında yenileşme faaliyetleri içine girmeyi denemiş ama başaramamıştır. Bu arada dinde de yenileme etkinlikleri olmuş; fakat bunlar da başarısızlığa uğramıştır. O, son iki yüz yıllık yenileşme tarihinden söz ederek, yenilenme yanlısı bilginlerin başarısızlığın innedenlerini saptamaya çalışır. Onca bunun nedenleri, *Dinde Reform ve Atatürk'ten Kesitler* (s. 22-24) adlı yapıtında dillendirdiği biçimiyle şunlardır:

"İslam dünyası iki yüz yıldan beri düş-

manlara karşı yenilenmenin sancılarını çekmektedir. Bu kadar uzun süre içinde kalkınma yönünde henüz bir adım atmadı. Bunun nedenini bilmiyor, bilmeye de çalışmıyor; çünkü bilmek de istemiyor; zira bilmek istemesi düşünmesi demektir... İki yüzyıldan fazla bir zamandır, bazı bilginler yeni bir anlayışa gitmenin gereğini anlatmaya çalışıyorlar... Bilginlerin başarı gösterememelerinin nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1-İlk üç yüzyılda Müslümanların ortaya koydukları medeniyet, dünyayı şaşırtacak derecede parlak ve göz alıcı idi. Sonra gelen on asırlık dönemdeki insanlar, bu medeniyetin mirasçısı oldukları halde, onunla övünmenin ötesine geçip, geliştirme ve onun üzerine çıkma başarisını gösteremediler; altında ezilip kaldılar. Bugün bin yıl sonra gene onun boyunduruğunda ezilip büzülerek, kişiliksiz olarak geçmişle kıvanç duymakla yetiniyorlar.

2-İlk üç yüzyılın ilmi, medenî ve idarî başarılarını kutsallaştırdılar. Onları kutsayıp, o başarının kaynağı olan Kur'an'a inandıklarını dilleri ile söyledikleri halde, akıllarını kullanarak onu zamanlarına göre anlamayı gereksiz, boşuna bir emek saydılar. Nitekim Yunus Emre de, 'ilim boşuna bir emektir' dememiş miydi? Tasavvufçular, insanı ilimden yoksun bırakma çabasını, ilmi küçük düşürerek başardılar. Çünkü ilim, insana kişilik ve şahsiyet verir. Tasavvuf ve kurumu tarikatçılık şahsiyet düşmanlığı yapar. Kur'an'dan, ilimden ve akıldan uzak kaldılar. Oysa ilk medeniyetin ve ilmi icatların temel kaynağı akıl ve Kur'an'dı. Bu ikisini yitirdiler. Hala bulmaya da çalışmıyorlar; çünkü daha neyi yitirdiklerini bilmiyorlar. Zaten akıl gidince herşey ve Kur'an da gider.

3-Müslümanların yenilenmelerine engel olan diğer bir sebep de, İslam kültürünün, fıkının, kelamın, tasavvufun, hadisin çok yaygın ve baskın, tutucu, emredici (buyurgan) itaat istemiş olmasıdır. Bu kültürü eleyecek, eleştirecek kimselerin yetişmesine izin verilmemesi, biraz başını diklemeye çalışanın hapsedilmesi, sürgün edilmesi ve gerekirse öldürülmesi, diğerlerinin de zihnini köreltmış, başını öne eğdirmiştir...

4-Diğer bir neden de ilmi rekabetin kalmamasıdır. Bütün ümmet aşılmaz, gelişmez, çelik, zihni ve resmi çitlerle birbirinden mezhep adı altında ayrılmış;

her mezhep, kendi dar alanında, öncekilerin eserlerini öğrenip, ezberleyip durmuştur. Halk ile medreseliler kaynaşmış durumda olduklarından bir medreseli bilginin halkın üzerindeki etkisi, devletten fazla idi... Böyle sıkı sıkıya kenetlenmiş, çitlerle çevrili topluma, yeni bir fikir sokmak zordu ve olmadı. Hala da hunca yenilgilere karşı, yeni bir fikri, anlayışı, düşünme tarzını ortaya atanı ya dinsiz ya da düşman saymakta ve halka açık veya gizli, yazılı veya sözlü söylemekle etkili olmaktadırlar.

5-İslam dünyasında yenilenmenin karşısına çıkanlar hükümetler, idareciler ve siyasilerdir; çünkü bunlar güdülecek toplum isterler. En kolay güdülecek toplum, düşünmeyen toplumdur..."

Atay'a göre, dinde yenileşme zorunludur; çünkü dinde yenileşme olmadan hiçbir yeni düşüncenin tutunamayacağı açıktır. Bu yüzden mantıklı düşünmeyi sağlayan, felsefe, mantık ve kelamın (tanrıbilim) işbirliği gereklidir; felsefenin ortaya koydukları, kelamın verileriyle değerlendirilmeli ve mantık tutarlı düşünmenin aracı olarak kullanılmalıdır. Dindeki yenileşme hareketi, uydurma hadisleri elemeli, tasavvuf, tarikat, fıkıh taklitçiliği ve Eş'arî kelam geleneğine son vermelidir. Çünkü bunlar, insanları itaate, köleliğe, düşüncesizliğe, körü körüne boyun eğmeye özendirmiş, alıstırmış ve böylece insanlara, dünyalarını cehennem etme karşılığında cenneti vaat etmişlerdir. Yeniden yapılanma ancak Kur'an'a geri dönüşle olabilir. Onca, dinden hareket etmeyen hiçbir yenileşme etkinliği başarılı olamaz. O, *Dinde Reform* (s. 36) adlı yapıtında şöyle der:

"Bilim durağandır; geçmişti betimler, tasvir eder, anlatır ve orada kalır; o bilimi eylem haline getirecek olan inançtır. İnancın en güçlüsü dinle, Allah'a inançla vücut bulur. İdeolojilerdeki inancın eylem yaptırmayı, sürekli ve kalıcı olamaz. Dindeki inancın bir evrensel vazifesi, insanın ruhunun derinliklerinde bir merkezi vardır. Bunun için insana bir iş yaptırmak istiyorsanız, onu dinin esaslarına göre ona anlatın."

Atay, anılan düşüncesine bağlı olarak, yenileşme için insanları İslam'a göre yetiştirmeyi salık vermekte; dinsizliğin aşılmasının ve din dışı yenileşmenin insanı felakete sürüklediğini söylemektedir.

Yeniden yapılanmanın bilgikuramsal temelleri: Kur'an ve akıl

Atay, dinde yenileşmenin gerekliliğini ortaya koyduktan sonra, onun hangi bilgikuramsal ve yöntembilimsel temelde

yapılacağını belirlemeye çalışır. Onun bilgikuramsal ve yöntembilimsel çağrısı Kur'an'da yoğunlaşır. Çünkü onca, dinde en büyük yenilenme hareketini Kur'an yapmış; bunu ise, bilgikuramsal anlayışları değiştirmekle başarmıştır. Kur'an, bir yandan yozlaşmış dini anlayışlarla savaşırken, diğer yandan da insansal bilginin dayanaklarını ortaya koymuş; beş duyu, vicdan, hazır bilgi ve akli, bilgi kaynağı olarak göstermiştir. Aynı zamanda, yenileşme modelinde yöntembilimsel olarak tümevarım modelini önermiştir. Onca, Kur'an'ın doğayı gözlemlemeye çağıran ayetleri ile insana göz ve kulak ve kalbin verildiğini (Nahl/78, İsrâ/36) söyleyen deyişleri beş duyuyu ve vicdanı; oku emri hazır bilgiyi; Tanrı'nın düşünmeyenlerin üzerine pislik attığı, düşünmeyenlerin hayvanlardan bile aşağı olduğunu (Araf/179, Enfal/22, Tûnûs/100) söyleyen deyişleri akla; 'sözlerime kulak verip de en güzeline uyan kullarıma müjdele, onları Tanrı doğru yola erdirmişti, işte onlar özgün akıllılardır' (Zümer/18), ayetiyle de tümevarım yöntemini salık vermektedir. O, Kur'an'ın anılan ayetiyle, Bacon'dan bin sene önce tümevarım yöntemini ortaya koyduğunu ve bilimin ve yenilenmenin önünde engel olan Aristo'nun tümdengelim yöntemini yitirdiğini söyler. Şu halde Atay'a göre, bir yenilenme hareketi, anılan bilgikuramsal ve yöntembilimsel temele dayanmalıdır; çünkü Kur'an bunları önermektedir.

Kur'an'ı yorumlamada iki model: Sözelcilik ve amaçsalılık

Anılan bilgikuramsal ve yöntembilimsel temelde yapılacak olan yenilenme hareketi. Kur'an'ın ayetlerini yeniden ele almalı ve çağcıl bilgiler ışığında yorumlamalıdır. Atay'a göre bu zorunludur; İslam'ı başka türlü hantallaşmış gelenekten kurtarmanın yolu yoktur. O, bu bağlamda geleneğe inerek, sözelci ve akılcı yorum anlayışlarını ele alır ve buradan hareketle kendi yorum anlayışını meşrulaştırmaya çalışır. Bu meşrulaştırmayı yaparken kullandığı rivayet oldukça ilgi çekicidir ve gelenek tarafından aktarılmaktadır. Rivayete göre, Benû Kureyza kabilesi Hendek savaşında Müslümanlarla yaptığı anlaşmayı bozup, Müslümanları arkadan vurmaya kalkışınca, onlarla savaşmak için peygamber bir grup insan göndermiştir. Grubu gönderirken şöyle demiştir: "İkinci Namazı, Benû Kureyza'da kılmamak." Bu emir üzerine grup yola çıkar; daha yolda iken ikinci olur ve ak-

şam olmadan oraya varamayacaklarını anırlar. Bunun üzerine ne yapacaklarını tartışır; bu tartışmada iki anlayış belirir. Bir grup, peygamber, ikindi namazı Benû Kureyza'da kılmamak dediğine göre, akşam da olsa, namazı oraya gidince kılmalıyız anlayışını; diğer bir grup ise, peygamberin sözünün amacının hızlı gitmeyi salık vermek olduğu, yoksa ikindinin orada kılınmasını ifade etmediği, bu söze dayanarak ikindi namazını geciktirmek gerekmediği anlayışını savunur. İlk grup, ikindiye Benû Kureyza'ya varınca; peygamberin sözünü amaçsalıcı yorumlayan ikinci grupsa, yolda, ikindi vaktinde kırlarlar. Bu durum dönüşte peygambere anlatılınca, peygamber susar ve bu susma, iki yorumu da doğru kabul ettiği şeklinde yorumlanır.

Atay, Kur'an yorum tarihinin bu iki anlayışta belirginleştiğini ima eder ve ilk grubu, sözelciler (lafızcılar); ikinci grubu da akılcılar olarak sınıflandırır. Onca sözelciler, sözün sözlük anlamına takılıp kalmışlardır; bunlara, zahiri (dış görünüşçüler) ve nassçılar (dogmacılar) da denilmektedir. Akılcılar ise, sözü amacına göre yorumlarlar ve sözlük anlamına takılıp kalmazlar. Atay, sözelci anlayışın savunduğu yorum anlayışını, 'ne dedi'; akılcıların yorum anlayışını ise, 'ne demek istedi' formülüyle ayırtırmaya çalışır. İlk dönemlerde İslam dünyasında, onca lafızcılar egemendir. O, bu kimselerin, aklını kullanmayıp, yalnızca çocuklar kadar Kur'an ve hadisi anlamadıklarını söyler; ve sözün anlamın dışına çıkan her düşünceye, bidat diyerek karşı durduklarını ve içtihadı engellediklerini belirtir. Öyle anlaşıyor ki Atay, sözelcilerle daha çok literatüre selefîyye (öncekiler) diye geçen grubu kastetmektedir. Çünkü, Kur'an'da savunulduğunu söylediği akılcı anlayışın, fetih hareketleriyle serpildiğini ima etmektedir. Ancak o, bir dönem beliren akılcı yorum anlayışının, İslam devlet sistemi oturduğunda ve gelenekselleştiğinde yittiğini ve taklit devrinin başladığını söyler.

Atay, amaçsalıcı yorum anlayışından yanadır; Kur'an'ın 'ne dediğinden çok neyi demek istediği ya da neyi söylemeyi amaçladığını dikkate almak' gerektiğini belirtir. Böyle bir yorum, İslam dinini tarihsel bir anlayışın dışına çıkararak, doğrudan Kur'an'ı zamanımızda vahiy olunmuş gibi anlayıp, tarihi aşarak günümüz bilgisine, hayat şartlarına göre yaşama uyarlamak için zorunludur. O, amaçsalıcı yorum anlayışını yasallaştırmak için, Hz. Ömer'in uygulamalarına baş vurur ve

onu İslam'ın ilk reformcusu olarak sunar. Onca Ömer, amaçsalıcı yorumun işlevselliğini kavrayan ilk siyasal önderdir ve bu yorum modeliyle, Kur'an'da yer alan kimi uygulamaları yürürlükten kaldırmıştır. Atay, bu bağlamda dört örnek üzerinde durur. İlk örnek zekatla ilgilidir. Tarihi kayıtlara göre, Ömer, Ebû Bekir döneminde mali işlerle görevlendirilince, kalbi İslam'a ısındırılacaklara Kur'an'ın emriyle verilen ve Hz. Peygamber döneminde yürürlükte olan zekattan pay vermeyi kaldırmıştır. Bu uygulamaya son verirken de, 'artık sizi boşuna heslemeye gerek yok; biz şimdi güçlü durumdayız' anlayışını savunmuştur. Atay, Ömer'in bu uygulamasıyla, Kur'an'ın sözel bir buyruğunu, amaçsal bir yorumla yürürlükten kaldırdığını söyler ve İslam'da Reform (s.52) adlı yapıtında, bu anlayışın peşine şu deyişleri ekler:

"Hz. Ömer öyle yaptığı zaman, Hz. Peygamberin ölümünden henüz bir yıl geçmemiştir. Şimdi bin dört yüzyıl geçtiği halde, bin dört yüzyıl önceki bir müctehidin sözünü, o zamanki uygulamasını, hala tıpatıp uygulamak ve onun en iyi dindarlık olduğuna inanmak, düşünmeye tenezzül etmemek değil midir?"

Atay'ın üzerinde durduğu ikinci örnek boşamayla ilgilidir. Onca, Kur'an, bir tek 'boş ol' sözüyle kadını boşamaktan söz etmemesine rağmen Ömer, Kur'an'a ters olarak böyle bir uygulama başlatmıştır. Bunun, kadınların haklarını azalttığını düşünen Atay, anılan uygulamasından dolayı Ömer'i yanlış bulur; ancak amaçsalıcı yorumu dikkate alarak, Ömer'i, o kararı almaya iten tarihsel koşulları bilmek gerektiğini söyler. Üçüncü örnek, hırsızın elinin kesilmesi ayetiyle ilgilidir ve Ömer amaçsalıcı yorumuyla, bunu da uygulamamıştır. Bir başka deyişle el kesme hükmünü ağır koşullara bağlamıştır. Hatta, sahibi tarafından aç bırakılarak mağdur edildiği için hırsızlık yapan bir kölenin elini kesmemiştir. Dördüncü örnek, Ömer'in, altında, Peygamberin Kureyş ile Hudeybiye barış anlaşmasını yaptığı ağacı kestirmesidir. Atay'a göre, bu uygulama da amaçsalıcı yorumun ürünüdür: çünkü peygamber ölünce, anılan ağaç ziyaret akınlarına uğramıştır ve Ömer bunu, şirk tehlikesi olarak algılamıştır.

Atay, Ömer'in uygulamalarıyla temellendirdiği amaçsalıcı yorum anlayışı doğrultusunda yeni, modern bir fıkıh (İslam hukuku) kelim (tanrıbilim) ve tefsir bilimi oluşturmayı önerir. Onca modern fıkıh, Kur'an'ın zahirine bağlı

olmamalı; amaçlarını dikkate almalıdır. İslam toplumlarının çağdaşlaşması, ancak Kur'an'ın amaçsalıcı yorumuna dayanan bir fıkıhla mümkündür. Bu fıkıh, içtihat kapısını açmalı, yeni anlayışlar ortaya koymalıdır. Bu amaçsalıcı fıkıhta, Atay'a göre, artık hırsızın elini kesmeye gerek yoktur; kes emri zahiri bir emirdir; amaç hırsızlığı engellemektir; bunu en çağcıl yöntemlerle yapmalıdır. Sonra hırsızın elini kesin emri, onların hırsızlık yapmasını engelleyin diye de yorumlanabilir. O, yeni fıkıha öncülük edecek fetvalar da verir. Sözelimi onca, 'baş açık namaz kılınabilir, Kur'an okunabilir; kadın, erkekle hukuksal açıdan eşittir; boşanmada, tıpkı evlenmede olduğu gibi, iki şahit gereklidir; boşamayı mahkemeler yapar; oruçta kefarete yoktur; naylon çorap üzerine meshedilir; seyahatlerde namazlar birleştirilebilir; İslam demokrasiyi önerir' vb. bunlardan kimileridir. Onca oluşturulan kelimde, kadere inanca, İsa'nın döneceğine, şefate vb. yer verilmemelidir. Kur'anı yo-

tında şöyle der:

"Allah'ın insana verdiği akıl, insanın genel doğruluk göstergesidir. Demek, insan aklı ile doğru hüküm verebilir ve aklın verdiği hüküm, Allah'ın hükmü olur. Çünkü Allah, insana aklı hüküm versin diye vermiştir. Bunu böyle bildikten sonra, aklın verdiği hüküm de Allah'ın hükmü olur. Devleti idare edecekler de aklına göre hüküm verecekleri için, onların hükmü de dini açıdan, Allah'ın hükmü bakımından meşrudur... Allah'ın hükmünden maksat doğru hüküm vermek olduğuna göre, her doğru hüküm, Allah'ın hükmü ve dinin hükmüdür. Öyleyse dinin bir kaynağı ve birinci kaynağı akıldır. Aklın verdiği hüküm dinin verdiği hükümdür. Akıl, sözsüz yetenek halde vahiydir. Dinin ikinci kaynağı Kur'an'dır. Kur'an okunan bir sözdür; bu sözlü vahiydir. İnsan bu sözlü vahyi anlayacak ve ondan hüküm çıkaracaktır. Kur'an'ın bildirdiği hüküm de Allah'ın sözüne dayandığı için, bu da, dinin hükmüdür. Burada şunu

rumlarken bilimsel gelişmeleri dikkate almak, bu bağlamda bir tefsir oluşturmak gerekir. O, bu tefsir anlayışının örneklerini Kur'an'a Göre Araştırmalar adlı seri çalışmasında ortaya koyar ve son dönem bilimsel buluşları, Kur'an ayetlerinde okumayı dener.

Onca, Kur'an'ın amaçsal yorumuyla aklı kullanarak, hayatın hemen her alanında islami bir yapı kurulmalıdır. O, bu yapıyı kullanırken aklın işlevsel olmasını ister ve dinin yargısıyla aklın yargısını birleştirmeye çalışır. Onun bu birleştirmeyi yaparken akla yüklediği anlam ilginçtir; çünkü klasik İslam geleneğindeki tanrısallaştırılmış akla çok benzer. O, Dinde Reform (s.112-113) adlı yapı-

söylemek mümkündür: Akıl, Allah'ın insana verdiği fiilî vahiy; Kur'an ise uزاری bilgi vahiydir. Kur'an, bilgi vahyi, bilgi veren vahiy olup, onu işleme koymayı, fiilleştirmeyi, fiilî vahiy, yani güç halinde vahiy olan akla vermiştir. İşte akıl ve Kur'an birlikte çalışır. Kur'an, sözlü bilgi; onu işleme koyan, fiilleştiren akıldır. Aklın böylece iki işlevi olduğu ortaya çıkıyor. Biri kendi başına hüküm vermesi; diğeri de Kur'an'ı işleme koymasidir."

Amaçsalıcı yorum modeli: Amacı ve açmazları

Atay'ın ortaya koyduğu amaçsalıcı yorum modeli ve onun eserlerinde görü-

len bu modelin ürünleri, özde siyasal bir projedir ve Tanrı-eksenli bir paradigmadadır. Aydınlanmayla gelen modern bulguları ve değerleri, halka benimsetmeyi amaçlamaktadır. Öyle görünüyor ki Atay, halk arasındaki yeniliğe olan ilgisizliği ve modern değerlerle örtüşmeyen uygulamaları dinsel bir temelden hareketle yıkabileceğine inanmakta; her gelişmenin, dinsel bir forma sokularak anlatılırsa, yaygınlık kazanmasının daha kolay olabileceğini düşünmektedir. Aslında bu bakış açısı, Osmanlı'nın son dönemlerinde uygulanmış ama başarılı olmamış, bu nedenle de Atatürk tarafından yürürlükten kaldırılmış bir bakış açısıdır. Aynı anlayış, karşı devrim sürecinin bir sonucu olarak Türkiye'de 1945'li yıllardan itibaren yeniden uygulamaya konmuş, soğuk savaş döneminde yeşil kuşak projesinin bir uzantısı olarak pekiştirilmiştir. Soğuk savaş sonrası dönemde, yani günümüzde de, zorunlu olarak okutulan, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatında işlevsel olarak kullanılmaktadır. Acaba bu bakış açısı tutarlı bir bakış açısı mıdır? Sonuçları neler olabilir?

Bana öyle geliyor ki, Atay'ın modeli, geçmiş İslam dünyasındaki modellerin aynısıdır. Sözgelimi, Atay'ın modelinin bugün mücadele ettiği ve değiştirmeye çalıştığı Eş'arî geleneği ve onun en önemli temsilcisi olan ve kendisini müceddid (yenileyici) olarak sunan Gazzâlî'nin modelinden ne farkı vardır? Bu soru, bence çok anlamlı bir sorudur; çünkü Atay ve onun gibi düşünen yenden yapılanmacı post-modern İslamcılarının, tarihi yadsıyarak nasıl tarihi tekrarlamak garabeti (paradoks) içine düştüklerini görmeye olanak sağlayacak niteliktedir. Bu paradoksı kavrayabilmek için, Gazzâlî ne yapmıştır sorusuna, kısa da olsa bir yanıt vermek gerekmektedir. Bilindiği gibi Gazzâlî, 12. yüzyılda, bir yenden canlanma (ihyâ) hareketi başlatmış; kendisinden önce ayrışan kelim, tasavvuf, fıkıh ve felsefe geleneklerini birleştirme süzgecinden geçirerek birleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken, fetih hareketleri sonucu Kuzeyliler eli ile İslam dünyasına sokulan ve çeviri etkinlikleri ile yaygınlaşan Helenistik kültürü ve eski Yunan bilim geleneğini Kur'an'da okumaya girişmiştir. Bu okuma ile o, görünüşte İslam filozoflarını dışlarken, onların hemen tüm anlayışlarını kendi sistemine mal etmiştir. Belki bu zorunluydu; çünkü Kur'an'ı kendi yaşadığı dönemin koşullarına uydurmak için o birikime gereksinimi vardı. Atay'ın deyişiyle söylersek, aslında

Gazzâlî Kur'an'ı tam da çağının gereklerine göre yorumlamıştı; hamlesi ilerici bir hamleydi; bunu anlamak için tutucuların, seleflerinin onu dinsizlikle suçlamasına bakmak yeterlidir. Öyle görünüyor ki o, misyonunun farkındaydı ve misyonunu gerçekleştirmek için siyasal bir destek de bulmuştu. Gazzâlî'nin projesi, İslam dünyasında o kadar çok tutmuştur ki, onun görüşlerini bugün bile insanların kafasından atmak mümkün olmamaktadır. Atay'ın bugün mücadele ettiği din anlayışı, görüldüğü gibi Gazzâlî döneminde geliştirilirken oldukça ilericiydi. Atay, Kur'an'ı çağımıza göre yorumlayalım derken, aslında Gazzâlîci modeli savunmaktadır. Bu bağlamda şöyle bir soru sorulabilir: Acaba Atay'ın sunduğu modeli ve ürünleri genel bir kabul gördüğünde ve toplum tarafından din olarak algılandığında, onların önünü tıkayan bir araca dönüşmeyecek mi? Bugün Atay'ın savunduğu anlayışlar, bize uygundur; tıpkı Gazzâlî'nin savunduğu anlayışın gününe uygun olması gibi. Gazzâlî'nin düşüncelerini neden yıkmıyoruz? Yanıt açık, halk onu din sanıyor. Atay'ın, bugün çağcıl görünen görüşleri gelecekte aynı akıbete uğrayıp, toplumun önünde engel oluşturmayacak mı? Atay'ın, "ben Kur'an metnini kendi dönemime göre okuyorum ve gelecektekilere de bunu öğütüyorum" demesi de sorunu halletmeyecektir. Çünkü Gazzâlî de, her yüzyılda bir müceddid çıkacak demesine rağmen, asırlardır görüşü aşılamamıştır. Gazzâlî'nin, döneminde, her gelişmeyi kutsal metinlerde okuması olağan karşılanabilir; çünkü döneminin en başat kurumu dindir ve döneminde tanrısal eksenli bir paradigma egemendir. Çoğu Arap ülkesinde de hâlâ tanrısal eksenli paradigma yürürlükte olduğundan, anılan tutum oralarda, bir değişime neden olabileceği gerekçesiyle, bir parça meşru karşılanabilir. Oysa Türkiye gibi Atatürk devrimlerinin yaşandığı ve dinin bireyselleştirildiği bir ülkede, her şeyi dine bağlamak kabul edilecek bir tutum değildir. Hele modern bir fıkıh oluşturmak, o fıkıhın içine laikliği, demokrasiyi bile koysak, önümüzü tıkamak, Atatürk'le gelen kazanımları görünüşte kabul ederken aslında onları elin arkasıyla geri itmektir. Atay'ın, aklı tıpkı ortaçağda Gazzâlî'nin yaptığı gibi, tanrısal, saltık bir otorite olarak görmesi ve onu dinsel bir kaynak olarak sunması da doğru gözükmemektedir. Akıl, ortaçağda da dinsel bir kaynak olarak görülmuş; hatta tanrısal esine açık, kuramsal ya da tümel bilgilerin alıcısı ve ortaya koyucusu olarak görülmüştür. Gazzâlî'nin dört tane mantık kitabı yazması nedensiz değildir. Bugün biz biliyoruz ki akıl, birleştirme, soyutlama, çıkarsama, neden-sonuç ilişkisi kurma, genelden özele, özelden genele sonuçlama, benzerlik kurma gibi işlemler yapmaktadır; ancak yaptığı işlem kültürel koşulludur. Bu nedensiz değildir; çünkü aklın üzerinde işlem yaptığı kavramlar ve önermelerin içerimleri evrensel ya da saltık değil görecelidir; bir başka deyişle zamana, topluma ve koşullara göre değişebilmektedir. Şu halde, belli bir dönemin aklını, bu içinde yaşadığımız dönemin aklı dahi olsa, tanrısalılaştırmak ve onun yargısını Tanrı buyruğu gibi sunmak gelişimin önünü tıkamaktır. Gelecek kuşaklara yeni bir bağnazlık miras bırakmak anlamına gelir.

Acaba Atay'ın amaçsalıcı yorumu, bilimsel bir anlayışın ürünü müdür? Yani, Kur'an'ın ne dediğini nesnel olarak anlamak için geliştirilmiş bir yöntem midir? Modern metin yorumlama konusundaki kazanımlarımızla bakıldığında, amaçsalıcı yorumun, hiç de bilimsel olmadığı görülür. Çünkü onun yönteminin amacı, 'Kur'an'ın ne dediğinden çok, ben Kur'an'a ne söyletebilirim' üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle amaçsalıcı yorumunda, aslında Kur'an değil, Atay konuşmaktadır; ama konuşmasını Kur'an konuşuyormuş gibi sunmaktadır. Ayrıca Kur'an'ın amacı olarak ortaya koyduğu amaçlar da, Kur'an'ın değil kendi amacıdır. Bir başka deyişle o, kendi birikimini tümünden Kur'an'a adapte etmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken çoğu kez, ayetleri bağlamından koparmakta; akıl, duyular ve evren üzerinde düşünmeyi salık veren ayetlerde yaptığı gibi işine geleni cimbızla çıkarıp anlamlarını saptırmaktadır. Oysa Kur'an'ın evrene bakmamızı istemesinin nedeni bilim yapmaya çağırmak değil, bizi oradaki hikmetlerden hareketle Tanrı'ya götürmektir. Bağlamdan kopartmak olursuz olduğunda, çevirtilerle kelimeler üzerinde oynamakta, el kesme örneğinde olduğu gibi, onu mecaz diyerek yorumlamaktadır.

Aslında amaçsalıcı yorum Gazzâlî'de vardır; çünkü İslam'ı dönemine göre yorumlamak için bunu uygulamış; aklı, nefsi, ırzı, toplumu korumak gibi Kur'an'dan genel ilkeler çıkarmaya çalışmıştır. İslam fıkıhındaki hikmet, illet, hükmün teşrii nedeni, maslahat, istihsan vb. kavramlar amaçsalıcı yorumun birer ürünüdür. Oysa bunların hiçbirisi, Kur'an'da ilkeler olarak ortaya konulmamıştır. Çünkü Kur'an, inş nedeni (nüzül sebebi) diye aktarılan belgelerle

de görüleceği gibi, tekil-özel ve tarihsel olgulara dönüktür. Kuşkusuz Kur'an'da sunulan tekil-özel ve tarihsel olgulardan hareketle amaçlar saptanabilir ve onlar genellenebilir. Ancak belirlenen amaçların Tanrı'nın ya da Kur'an'ın amacı olduğu söylenemez; çünkü iniş nedenleri o amaçların Kur'an'ın indiği dönemdeki toplumun amaçları olduğunu ifade etmektedir. Kaldı ki, Tanrı'ya amaç atfetmek, Tanrı'yı insana benzetmektir. Sün-nî kelam, 'Tanrı hiçbir şeye benzemez' anlayışına dayanarak Tanrı'nın amaçlı bir varlık olarak görülemeyeceğini söylemiştir. Bilimsel yorum, metnin ne dediğinde odaklanmayı; metni okuyan kimsenin, metnin oluştuğu koşullara inip onun kendi bağlamında anlamlandırılmasını salık vermektedir. Metinde, metni okuyanın kendi döneminin anlayışlarını okuması, onu saptırması ve kendi amaçlarını ona yansıtması demektir. Aslında metnin bilimsel bir bakışla nasıl yorumlanacağını Atay çok iyi bilmektedir ve onun İslam felsefesi alanında yaptığı çalışmalar bunun bir kanıtıdır. O halde Kur'an'ı anlamlandırırken neden aynı yöntemi kullanmamaktadır? Bu sorunun yanıtı açıktır; *Kur'an*'ı anılan bilimsel yorumbilim ilkeleri ışığında anlamlandırırsak, tarihsel ve yerel bir kitap karşımıza çıkmaktadır. Her hangi bir İslam filozofunun, kelamcısının ya da fıkıhçısının görüşlerinin tarihsel olduğunu söylemek ciddi bir sorun yaratmayacaktır. Oysa Atay'a göre, din zorunludur ve onun kaynağı ise *Kur'an*'dır. Bu durumda, onun tarihsel ve yerel bir kitap olduğunu söylerse, kendisiyle çelişecek; dini rafa kaldırdığı düşüncesine kapılacaktır. Aslında bu korku, hemen her İslam düşünüründe vardır ve siyasilerce de paylaşılmaktadır. Bu korku, *Kur'an* metnini bilimsel bir tutumla anlamlandırmaya engeldir; bu yüzden halka, özellikle de din derslerinde öğrencilere '*Kur'an*'ın ne dediği değil; dini yaşatmak için gerekli olduğuna inanılan *Kur'an*'a ne söyletebiliriz' anlayışının ürünleri aktarılmaktadır. Bu doğru mudur? Hiç de doğru değildir; çünkü insanlar, Kur'an'ın herşeyi içerdiği anlayışını benimsemeye itilmekte; her sorularının yanıtını onda bulacaklarına inanmaktadırlar. Ancak Kur'an'ı okuyunca, onun '*köleden, cariyeden, el kesmeden, kısıstan söz ettiğini; kadını ganimet malı olarak sunduğunu, kadını gerekince dövmeyi söylediğini, kadınları mirasta ve şahitlikte erkeğin yarısı saydığını, savaş için at beslemeyi önerdiğini; peygamberin savaşlarının, eşleriyle yaşadığı sorunların ve kiminle ev-*

leneceğinin vb.' tartışıldığını görünce şaşırıp kalmaktadırlar. Bu durumu görenler ilahiyatçıları yalancılıkla suçlamaktadır. Kuşkusuz uğradıkları hayal kırıklığı, inançsal bunalımlara da yol açmaktadır. Aslında bu bunalım, çoğu ilahiyatçıda da görülmektedir. Gazzâlî örneğinde görüldüğü gibi, yeniden yapılanmacılarda da ortaya çıkmaktadır; çünkü yeniden yapılanmadan söz etmek için eski inançların yıkılması gerekir ve bu, çoğu kez bir bunalımın sonunda gerçekleşir.

Atay'ın dediği gibi, İslam'da bir reform gereklidir; ama onun savunduğu anlamda reform Türkiye'den çok Arap ülkelerine gerekmektedir. Türkiye, Atatürk'le birlikte tanrısal eksenli paradigmadan kurtulmuştur; dinin, bilime, sanata, hukuka, eğitime ve hatta ahlaka hükmetmesi anlayışına son vermiştir. Anılan anlayışın pekiştirilmesi için hal-kımıza, eğitim aracılığı ile Kur'an'ın tarihsel koşullu bir kitap olduğu anlatıl-

malıdır; bu bilgi onların geleneksel dini terk etmelerine ve gerek duyuyorsa Tanrı inancı ekseninde bireysel bir inanç oluşturmalarına da katkı sağlayacaktır. Aslında laik paradigma, yanlış eğitim anlayışlarına rağmen, kimi çatlak seslerin dışında benimsenmiştir ve hâlâ etkilidir. Atay'ın projesi, Atatürk sonrası elde ettiğimiz tüm kazanımları, o kazanımların laik temelini bir kenara itip, dinselleştirmek demektir. Bir başka deyişle laik paradigmadan, tanrısal eksenli paradigmaya dönüş demektir. Böylesi bir anlayışın eğitim aracılığı ile yaygınlaştırılması, hem Kur'an'ı saptırmak hem de Atatürk Türkiye'sine ihanet etmektir. Atatürk'ün de dediği gibi, mürşidimiz daima bilim olmalıdır. Atay'ın sanısının aksine bilimin dince desteklenmesine de gerek yoktur; çünkü bilim kendi içinde o desteği ve dinamizmi barındırmaktadır.

Görüşmek dileğiyle... Samsundan sevgiler...

Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim, Raymond Williams, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, 1. baskı, 132 s. Milyonlarca insan bugün yalnızca bir hafta sonunda, bir zamanlar bir yılda hatta bir yaşam boyu izleyebileceklerinden daha çok drama izleyebilir. Bir akşam eğlencesi bundan böyle sadece dışarıya gezmeye değil; aynı zamanda komedi, drama, yarışma, röportaj, gece sineması... gibi bir dizinin potansiyel tüketimidir. Bu gibi gözlemler bugün neredeyse çok açık gerçeklerdir; ve henüz pek çok yönden yalnızca onların belirtilerini anlamanın başlangıcındayız. Raymond Williams'ın klasik çalışması ilk kez 1974'te basıldı, zamanından ilerleydi. Şimdi kitap yazarın oğlu Ederyn Williams tarafından güncel materyal eklenerek tekrar basıldı. Profesör Williams başlangıçta televizyonun kısa bir tarihiyle kurumları gözden geçirmeyi ve programlar ile listeli uygulamaları eleştirel ayrıntılarla analiz etmeyi sürdürüyor. Kitabın son bölümü teknolojik gelişmeleri gözden geçiriyor ve aradan geçen yıllardaki teknolojik değişimin Ederyn Williams tarafından çizilen kabataslak bir tablosunu içeriyor.

2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basım Tarihi, Hıfzı Topuz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, 1. baskı, 470 s.

Türk basınının, 19. yüzyılda başlayan ve Avrupa'nın hiçbir ülkesinde rastlanmayan zorluklar, ilginçlikler ve zaman zaman da trajikomik olaylarla dolu serüveni:

-Bir zamanların, ülke çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutan idealist ve cesur gazetecileri ile şimdi ki "medya" gazeteciliği;

-Baskıcı yönetimlere karşı özgürlük mücadelesi veren bir zamanların basını ile günümüzün, kendi içinde çıkar savaşına girmiş basını;

-Basında ilk sansür, yasaklanan sözcükler ve yakılan kitaplar;

-Basma sağlanan çıkarlar, promosyon savaşları...

56 yıllık usta gazeteci-yazar Hıfzı Topuz, 175 yıllık Türk basım tarihinin öyküsünü anlatıyor...

Dil Felsefesine Giriş, Atakan Altınörs, İnkılap Yay., 2003, 160 s.

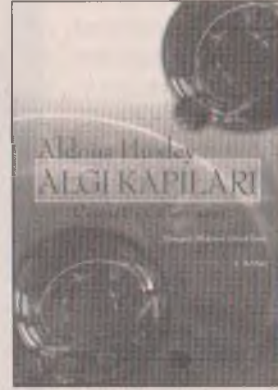
Bu kitapta öncelikle, dili nesne edinen diğer bilgi dallarının çeşitliliği içinde dil felsefesinin kendine özgü sorunları ve bu sorunlar için felsefe tarihi boyunca filozoflar tarafından önerilmiş çö-

zümmler tanıtılmaktadır. Birinci bölümde dil felsefesinin ana konuları ve onları nesneleştirme tarzının dil ile ilgili diğer bilgi dallarından farkı; ikinci bölümde dil felsefesinin temel problemi olan "anlam" sorununa ilişkin çözüm önerileri; üçüncü bölümdeyse Antik Çağ'dan yirminci yüzyıla kadar geçen dönemdeki çeşitli filozofların dil anlayışları arasından seçilmiş örnekler yer almaktadır. Ele alınan konuyu dolaysız bir şekilde literatürdeki tekstlere bağlama amacıyla, kitaptaki her alt bölüme küçük okuma parçaları ilave edilmiştir.

Konuyla ilgili rahat okunabilen bir kaynak kitap olarak *Dil Felsefesine Giriş*'in özellikle dil felsefesi dersi alan öğrencilerin nezdinde mevcut olan bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları, Peter Burke, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yay., İstanbul, 2003, 1. baskı, 244 s. İmgeler yazılı kanıtları tamamlar. İmgelerin tanıklığı olmasaydı, maddi kültür tarihi neredeyse imkansız olurdu, zihniyetlerin tarihi, günlük yaşamın tarihi de...

Bu kitapta, kültür tarihi profesörü Peter Burke, görsel malzemenin tarihi anlamak için nasıl kullanılacağını inceliyor. İmgelerin nasıl okunması değil nasıl okunmaması gereğinden söz ediyor. Her türlü imgenin belirli bir toplumu anlamada bize nasıl yol gösterebileceğini örneklerle sunuyor. Sessiz

tanıkların "satır aralarını" okurken, tarihçileri tuzaklar konusunda uyarıyor...

Mozart ve Deyyuslar, Anthony Burgess, Çev. Aslı Biçen, İş Bankası Yay., 2003, 187 s. Türi: Roman Öykü.

Wolfgang Amadeus Mozart'ın iki yüzüncü ölüm yıldönümü olan 1991 yılında yayımlanan Mozart ve Deyyuslar, ünlü bestecinin kişiliğini ve eserlerini anlamak için yazılmış beki de en eğlenceli kitap; felsefi, teolojik, ironik göndermelerle dolu bir roman. Eleştirmenlere göre "40. Senfoni"yi edebiyata dönüştürmek için Stendhalvari bir çaba" olan kitapta Burgess'm dehasına bir kez daha şapka çıkaracaksınız.

Algı Kapıları: Cennet ve Cehennem, Aldous Huxley, Çev. Mehmet Fehmi İmre, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, 2. baskı, 128 s. "Algı kapıları temizlenseydi her şey insana olduğu gibi görünürdü: Sonsuz." -William Blake.

İçinde "hayal mumu" kendiliğinden yanmayanlar için, bu mumu yakmanın yollarını denemiş ünlü bir yaratıcının kaleminden kendi anlığının bilinmeyen bölgelerine, başka yaratıcıların derinliklerine vuran ışık...

Aldous Huxley'in yeni bir düşsel / düşünsel kavrayışın sonuçlarını ortaya koyduğu *Algı Kapıları* ile Cennet ve Cehennem bir arada...

Roman ve Mekan: Türk Romanında Ev, Handan İnci Elçi, Arma Yay. 2003, 266 s. Felatunların alafranga evleri.

Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560 - 1991

Der: David Parker, Çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi, Ankara 2003, baskı, 285 s.: Sekiz farklı devrimsel kesit üzerine kurulu bu çalışma, devrimler tarihi alanında çalışan öğrenci ve öğretim görevlileri için pratik bir açılım olma amacını güdüyor. Devrimlerin nedenleri, onlara zemin hazırlayan siyasi ve toplumsal etmenler, devrimlere yön veren ideolojik ve felsefi kavramlar, devrimlerin kısa ve uzun vadede yarattığı dolaylı ve dolaysız sonuçlar ve bu devrimlerin değerlendirilmesinde benimsenen bakış açıları ve yöntem önerileri, kitabın temel içeriğini oluşturuyor. Devrim ve devrim kavramı konusundaki yazılardan derlenmiş özellikli bir seçki.

Kırık hayatların sığınağı "Aşıyan"lar, Naim Efendi'nin imparatorluğun izinde adım adım çöken konağı, Şişli'de yükselen apartmanların çiğ ve parlak ışığından gözü kamaşan Neriman'lar, Cevdet Bey'in "saat gibi" işleyen burjuva evi ve bu evin dayandığı bütün değerlerle "evsizleşerek" karşı çıkan **Selimler...**

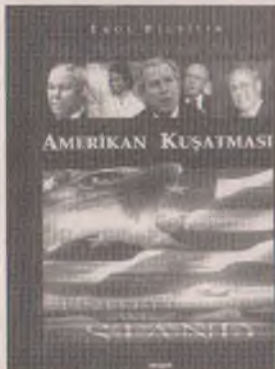
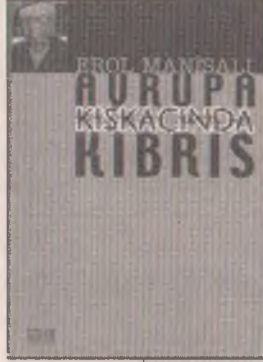
Türk insanının evle imtihanı. Fakat özellikle konak ve apartman... Sadece iki mimarî yapı değil, birbirine tamamen karşıt değerlerin mekânları. Biri yıkılırken diğeri yükselen iki dünya... Türk toplumunun batıdan doğuya, gelenekselden moderne, İmparatorluktan Cumhuriyete geçişinin iki anahtar simgesi... Türk romanında bu iki simge nin macerasını izlemek bile, evin toplumsal ve bireysel yaşayıştaki rolüne kadar derin olduğunu gösteriyor. Bu kitapta 1870'lerden 1970'lere kadar Türk toplumunun yaşadığı sosyal ve siyasî sarsıntıların, değişimlerin Türk romanına nasıl yansıdığı bir mikro ölçek olan ev üzerinden incelenmiştir.

Avrupa Kışkacında Kıbrıs, Erol Manisalı, Derin Yay., İstanbul, 2003, 1. baskı, 170 s. Bu kitap Kıbrıs uyuşmazlığının içine sürüklendiği çıkmazı, bugüne kadar yazılamayan ve özellikle de gizlenmeye çalışılan yönleri ile ele almaktadır.

Avrupa Birliği'nin Türkiye politikası ile Kıbrıs politikası arasında örtüşmeler, ayrıntılı biçimde açıklanıyor.

Avrupa Kışkacında Kıbrıs kitabı, bugüne kadar tartışılmayan meseleleri de ele almaktadır. Erol Manisalı, yıllar süren kişisel deneyimlerinin yanında, siyasilerle bu konuda yaptığı görüşmeleri de değerlendirmelerinde kullanarak Kıbrıs ve Türkiye-Batı ilişkileri konusuna yeni bir soluk getiriyor...

Amerikan Kuşatması, Erol Bilbilik, Otopsi Yayınevi, 1.basım. ABD'de 'Savunma Yönetimi' ve 'Lojistik' konularında eğitim gören Binbaşı Erol Bilbilik, 1971'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ayrılmış, Cumhuriyet, *Aydınlık*, *Tecrübe*, *Yeni Hayat*, vb. gazete ve dergilerde uzmanlık alanıyla ilgili yazılar yazmıştır. *Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal Seçenekler* ve *Dünyayı Yöneten Gizli Örgütler* (CFR-Bilderberg-Tri-

Ermeni Sorunu ve Almanya: Türk - Alman Arşiv Belgeleriyle

Bu çalışmada, Türk-Alman ilişkilerinin tarihi panoraması çerçevesinde dünden bugüne Almanya'nın "Ermeni sorunu"na bakışı ve yaklaşımı ele alınmaktadır. Ayrıca, Türk-Alman ittifakını kopma noktasına getiren, dahası iki müttefik devletin birbirlerine olan güvenlerini yitirmesine neden olan "Kafkasya sorununa" yer verilmektedir. Türk topraklarında istenmeden yaşanan karşılıklı çatışma ve boğazlaşmalardan, çekilen acılardan, bütün bu olumsuz gelişmelerden ötürü suçlanan, sorgulanan Almanya ve Almanya'nın kendini aklama politikası değerlendirilmekte, günümüz Alman politikasında Ermeni sorunu ve Alman kamuoyunun Ermeni sorununa bakışı olduğu gibi yansıtılmaktadır. Almanya'nın Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetleri ile Ermeni dostu olarak tanınan Alman Protestan din adamı Papaz Johannes Lepsius'un Ermenilere ilişkin yayınları hakkında da bilgiler içeren bu kitapta, Türk ve Alman kaynaklarına da yer verilmektedir. Kitap hazırlanırken, Türk ve Alman arşiv belgelerinin yanı sıra, yerli ve yabancı diğer yayınlardan da yararlanılmıştır.

Ermeni Sorunu ve Almanya: Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle, Selami Kılıç, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, 1. baskı, 304 s.

lateral) adlı iki kitabı Kaynak Yayınları'na yayımlanan Erol Bilbilik, bu kitabında; Amerikan Faşizmi, ABD'nin Çin Hesapları, ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi, ABD'nin Yeni Nükleer Saldırı Konsepti, ABD, Sovyetleri Nasıl Çökertti, Bush ve Cheney'in Ortak Olduğu Silah Ve Petrol Şirketleri, Orta Asya ve Kafkasya'da Amerikan Politikası, ABD'nin "Haydut Devletler Stratejisi", Denktaş'a CIA Operasyonu, 'Dünya Gladyonu', Kırksekiz Üyeli Global Amerikan Cuntası, Kuzeyden Keşif Gücü'nü Düzenleyen Gizli Belge, Kırkbir Uluslararası Tröstten Oluşan Avrupa Birliği, Ege Ordusu'nu Dağıtma Planı, ABD ve Avrupa'nın Talimatıyla AB Vakfı, Bilderberg ve CFR'nin Türkiye'deki Uzantıları gibi Türkiye'nin yazgısına ipotek koyan oluşumlara ilişkin ayrıntılı bilgiler veriyor ve yol gösterici yorumlar yapıyor.

Tarik Zafer Tunaya İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2003, 295 s. Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte önemli bir düşünce akımı olarak kendini gösteren İslamcılık, siyasal hayatımızda hangi tartışmaları gündeme getirmiş, hangi sorunları yaratmıştır?

Tarik Zafer Tunaya *İslamcılık Akımı* kitabında bu sorulara ce-

vap ararken öncelikle ana hatlarıyla bu akımın anlamını, gelişmesiyle birlikte tartışmaları, İslam'ın siyasî ilkelerine dayandığı devlet sistemi ile teorisini ve hükümet etme biçimlerini ayrıntılı olarak inceliyor.

İslamcılığı II. Meşrutiyet'in en önemli siyasî akımları içinde gören Tarık Zafer Tunaya, bu akımın da aynı dönemde kendini gösteren diğer akımlar gibi ideolojik ve siyasî bir karaktere sahip olduğunu vurgulamakta. İslamcılığı savunanların siyasî amaçlarına ulaşma ve kendi kurumların oluşturma yolunda kapsamlı projeler ürettiklerini ve siyasî iktidarları etkileme biçimlerini örneklerle açıklamaktadır.

Futbol ve Sinema- Meşin Yuvarlağın Beyazperde Serüveni, Tunca Arslan, İthaki Yayınları, 206 s. Son yıllarda ülkemizde hatırı sayılır bir gelişme gösteren "futbol yayıncılığı"na, "Futbol Kültürü" dizisiyle önemli bir katkı sağlayan İthaki Yayınları, son olarak, dergimizin de yazarlarından sinema eleştirmeni Tunca Arslan'ın "Futbol ve Sinema-Meşin Yuvarlağın Beyazperde Serüveni" adlı kitabını okurlara sundu. Yerli ve yabancı sinemadan 150'yi aşkın filmi futbolla bağlantıları çerçevesinde tanıtan Tunca Arslan, çağımızın en büyük görsel şövalyeleri niteliğindeki futbol ve sinemanın benzerliklerinin üzerinde duruyor ve "iç içe" geçtikleri örnekleri sıralıyor.

Merhaba Sevgili satrançseverler; Dünya Hızlı Satranç Şampiyonası 24-30 Ekim tarihleri arasında Fransa'da düzenlendi. Turnuvaya 16 büyükusta katıldı. 25 dakika 10 saniye arttırımlı olarak oynanan turnuvada oyuncular sekizerlik iki gruba ayrıldı ve her gruptan dört oyuncu finale kaldı. Turnuvanın birincisi hızlı satranç oyununun iddialı ismi Anand oldu. Anand final maçında Kramnik'i güzel ve öğretici bir oyunla yendi. Turnuvaya katılan oyuncuların isimleri şöyle: Kramnik Vladimir (Rusya, Elo 2777) Anand Vishy (Hindistan, 2766) Bareev Evgeny (Rusya, 2739) Shirov Alexei (İspanya, 2737) Topalov Veselin (Bulgaristan, 2735) Grischuk Alexander (Rusya, 2732) Adams Michael (İngiltere, 2725) Svidler Peter (Rusya, 2723) Leko Peter (Macaristan, 2722) Polgar Judith (Macaristan, 2722) Ponomarev Ruslan (Ukrayna, 2718) Gelfand Boris (İsrail, 2703) Azmaiparashvili Zurab (Gürcistan, 2693) Karpov Anatoly (Rusya, 2693) Lautier Joel (Fransa, 2666) Bacrot Etienne (Fransa, 2664)

Grup A Final Sıralaması: 1. Kramnik, Vladimir g RUS 2777 4.5; 2. Ponomarev, Ruslan g UKR 2718 4.5; 3. Bacrot, Etienne g FRA 2664 4.5; 4. Gelfand, Boris g ISR 2703 3.5; 5. Topalov, Veselin g BUL 2735 3.5; - play-off sonunda 6. Azmaiparashvili, Zurab g GEO 2693 2.5; 7. Adams, Michael g ENG 2725 2.5; 8. Bareev, Evgeny g RUS 2739 2.5; Grup B Final Sıralaması: 1. Svidler, Peter g RUS 2723 5.0; 2. Grischuk, Alexander g RUS 2732 4.5; 3. Anand, Viswanathan g IND 2766 4.0; 4. Polgar, Judith g HUN 2722 4.0; 5. Shirov, Alexei g ESP 2737 3.5; 6. Leko, Peter g HUN 2722 3.5; 7. Lautier, Joel g FRA 2666 2.0; 8. Karpov, Anatoly g RUS 2693 1.5; Anand, V. (2766)-Kramnik, V. (2777) Cap D'Agde, Fransa, 30.10.2003

1.e4 c5 2.Af3 Ac6 3.d4 cxd4 4.Axd4 Af6 5.Ac3 e5 6.Adb5 d6 7.Fg5 a6 8.Aa3 b5 9.Fxf6 gxf6 10.Ad5 f5 11.Fd3 Fe6 12.c3 Fg7 13.Vh5 O-O 14.O-O f4 15.Kfd1 Kb8 16.Ac2 Vd7 17.h3 a5 18.Aa3 b4 19.Ab5 bxc3 20.bxc3 Ae7 21.Adc7 Kbc8 22.Axe6 fxe6 23.a4 Şh8 24.Fc2

Kc6 25.Kd2 Ac8 26.Kad1 Ve7 27.Fb3 Kf6 28.c4 Kh6 29.Vf3 Ff8 30.c5 Kxc5 31.Axd6 Axd6 32.Kxd6 Vxd6 33.Kxd6 Fxd6 34.Vd3 Kc6 35.Vb5 Kc1+ 36.Şh2 Kf6 37.Ve8+ Ff8 38.Fxe6 f3 39.g4 Kf1 40.Şg3 Kg1+ 41.Şh4 Şg7 42.g5 Kf4+ 43.Şh5 Kg2 44.Ff5 Kxf5 45.exf5 Kxf2 46.Vxe5+ 1-0

Anand, V. (2766)-Svidler, P.(2723)

Cap D'Agde, Fransa, 29.10.2003

1. e4 c5 2. Af3 e6 3. d4 cxd4 4. Axd4 a6 5. Fd3 Fc5 6. Ab3 Fa7 7. O-O Ac6 8. Ac3 Af6 9. Ve2 d6 10. Fe3 b5 11. Fxa7 Kxa7 12. Ve3 O-O 13. Kfd1 Kd7 14. h3 Fb7 15. a4 b4 16. Ae2 Vc7 17. a5 Kc8 18. Aed4 Ae5 19. Ve2 Ac4 20. Kdcl e5 21. Af5 d5 22. cxd5 Fxd5 23. Ad2 Axd2 24. Vxd2 Ae4 25. Vxb4 Ac5 26. Ff1 Fe6 27. Ae3 Kd4 28. Vb6 Vxb6 29. axb6 Kb4 30. Fxa6 Axa6 31. Kxa6 Kxb2 32. c4 h5 33. c5 Kb5 34. c6 1-0

Kramnik, V. (2777)-Grischuk, A.(2732) Cap D'Agde, Fransa, 29.10.2003

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 Fb4 4. Vc2 c5 5. dxc5 O-O 6. Af3 Aa6 7. Fd2 Axc5 8. a3 Fxc3 9. Fxc3 h6 10. e3 a5 11. b4 Ace4 12. Fd3 Axc3 13. Vxc3 b6 14. O-O Fb7 15. Fe2 Ae4 16. Vd4 d6 17. Ad2 Ag5 18. f4 Ah7 19. Kfb1 a4 20. Kd1 Vc7 21. Ab1 Kfd8 22. Ac3 Fc6 23. e4 Af6 24. Ve3 Fb7 25. Kac1 Kd7 26. e5 dxe5 27. fxe5 Ae8 28. Ab5 Vc6 29. Ff3 Kxd1+ 30. Kxd1 Vc8 31. Ad6 Axd6 32. exd6 Fxf3 33. Vxf3 Ka7 34. c5 bxc5 35. Ve3 Kd7 36. Vxc5 Vb7 37. b5 Şf8 38. Kc1 Kd8 39. Vc7 Vb8 40. b6 1-0

Ponomarev, R. (2718)-Anand, V.(2766) Cap D'Agde, Fransa, 27.10.2003

1. Af3 Af6 2. c4 e6 3. d4 b6 4. g3 Fa6 5. Vb3 Ac6 6. Abd2 d5 7. Fg2 Vd7 8. O-O Fd6 9. Vc3 O-O 10. Ae5 Fxe5 11. dxe5 Ag4 12. b4 dxc4 13. Af3 f6 14. a4 b5 15. Ff4 Kad8 16. Fh3 fxe5 17. Axe5 Agxe5 18. Fxe5 bxa4 19. Kad1 Vf7 20. Ff4 Fb5 21. Ve3 e5 22. Kxd8 Kxd8 23. Fxe5 Ke8 24. f4 a6 25. Fg2 Axe5 26. fxe5 Ve6 27. Vc5 c6 28. Kf3 Ve7 29. Vxe7 Kxe7 30. Ke3 Şf8 31. Şf2 Ka7 32. Ka3 Şe7 33. Şe3 Kd7 34. Fe4 h6 35. Fe2 Kd5 36. Fxa4 Kxe5+ 37. Şf2 Şd6 38. Fe2 c5 39. hxc5+ Şxc5 40. e4 Şb4 41. Ka2 c3 42. Şe3 Ke7 43. Ka1 Kd7 44. Kb1+ Şc5 45. Kb3 Şc4 46. Kb1 Kd2 47. Fb3+ Şc5 48. Kc1 Kd3+ 49. Şf4 Şb4 50. Fe2 Kd2 51. h4 Kxc2 52. Kxc2 Şb3 0-1

Kramnik, V. (2777)-Polgar, Ju (2722) Cap D'Agde, Fransa, 27.10.2003

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Af3 b6 4. a3 Fb7 5. Ac3 d5 6. Vc2 c5 7. cxd5 exd5 8. e4 cxd4 9. Fb5+ Abd7 10. e5 dxc3 11. exf6 Vc7 12. Ve2+ Şd8 13. fxg7 Fxg7 14. O-O Ke8 15. Fg5+ f6 16. Fe3 a6 17. Fxd7 Şxd7 18. Ad4 Ke4 19. bxc3 Ve5 20. Kfb1 b5 21. a4 Fh6 22. axb5 a5 23. Vf3 Fxe3 24. fxe3 Kg8 25. Vh3+ Keg4 26. Kxa5 Şd6 27. Ka2 Fe8 28. Vf3 Kh4 29. g3 Ke4 30. b6 Kxe3 31. b7 Ke1+ 32. Kxe1 Vxe1+ 33. Şg2 Fxb7 34. Vxf6+ Şc5 35. Ke2 Vb1 36. Ae6+ Şb5 37. Vf7 Şa5 38. Vc7+ 1-0

Dergimiz yayma hazırlandığı tarihlerde Kasparov çok güçlü bir bilgisayar programı olan Fritz ile 11-18 Kasım tarihlerinde 4 oyunluk bir gösteri maçı yapıyor olacak. Kasparov bilgisayarla oynarken mouse veya takım kullanmayacak. Bilgisayar Kasparov'un sesini tanıyıp ve ona göre hamlesini yapacak. 2 oyun sonunda Fritz 1.5-0.5 önde.

Kasparov (2830)-X3D Fritz 1.maç
1. Af3 d5 2. c4 c6 3. d4 Af6 4. Ac3 e6 5. e3 Abd7 6. Vc2 Fd6 7. g4 Fb4 8. Fd2 Ve7 9. Kg1 Fxc3 10. Fxc3 Ae4 11. O-O-O Vf6 12. Fe2 Axf2 13. Kdfl Ae4 14. Fb4 c5 15. cxd5 exd5 16. dxc5 Ve7 17. Ad4 O-O 18. Af5 Ve5 19. c6 bxc6 20. Fxf8 Şxf8 21. Ag3 Adc5 22. Axe4 Axe4 23. Fd3 Fe6 24. Fxe4 dxe4 25. Kf4 Fd5 26. Ve5+ Şg8 27. Kgfl Kb8 28. Klf2 Vc7 29. Kc2 Vd7 30. h4 Vd8 31. g5 Fxa2 32. Kxe4 Vd3 33. Kd4 Vxe3+ 34. Kcd2 Ve1+ 35. Kd1 Ve3+ 36. Kld2 Vg1+ 37. Kd1 1/2-1/2

X3D Fritz-Kasparov (2830) 2.maç
13.11.2003

1.e4 e5 2.Af3 Ac6 3.Fb5 Af6 4.d3 d6 5.c3 g6 6.O-O Fg7 7.Abd2 O-O 8.Ke1 Ke8 9.d4 Fd7 10.d5 Ae7 11.Fxd7 Axd7 12.a4 h6 13.a5 a6 14.b4 f5 15.c4 Af6 16.Fb2 Vd7 17.Kb1 g5 18.exf5 Vxf5 19.Af1 Vh7 20.A3d2 Af5 21.Ac4 Axe4 22.Kxe4 h5 23.Vd3 Kf8 24.Kbel Kf7 25.K1e2 g4 26.Vb3 Kaf8 27.c5 Vg6 28.cxd6 cxd6 29.b5 axb5 30.Vxb5 Fh6 31.Vb6 Şh7 32.Vb4 Kg7??(32....Kg8) 33.Kxe5 dxe5 34.Vxf8 Ad4 35.Fxd4 exd4 36.Ke8 Kg8 37.Ve7+ Kg7 38.Vd8 Kg8 39.Vd7+ 1-0

Ödüllü soru

Değerli satrançseverler İnternette satrançla ilgili siteleri gezinirken satrancokulu.com sitesinde ilgimi çeken bir evlilik haberi okudum.Tabii ki hayırlısı olsun ama bu evliliğin ilginç tarafı evlenen çift usta birer satranç oyuncuları olunca ve davetiyelerini isimlerinin baş harflerinden yaptıkları bir soruya dönüştürünce hayli ilginç oluyor!

GM John Nunn ve IM Petra Fink 1995 Ekiminde evlenirken adlarını satranç tarihine ölümsüz bir şekilde 4 problemle yazmışlar. Nikah davetiyeleri adlarının başharflerinden oluşan dört problem şeklinde hazırlanmış.İşte bizim bu ayki sorumuz bu davetiyedeki problemler.Bu 4 problemden en az iki tanesinin çözümünü 18 Kasım tarihine kadar ozancapan@hotmail.com mail adresime bekliyorum.İnternet kullanmayanlar,yanıtlarını İstanbul dergi adresine gönderebilir.Doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurada ,bir kişi Düşün Satranç Merkezi'nden FİDE normunda satranç takımı ve Sarhan Guliev'in *Tipik Satranç Oyun Sonları* adlı kitabını kazanacaktır.Bakalım nikah salonuna girebilecekmidiniz?

İyi eğlenceler ve satranç dolu günler dileğiyle...

Petra'nın P'si Beyaz 4 hamlede mat eder.

Fink'in F'si Beyaz 5 hamlede mat

Geçen sayının yanıtları

Alexey troitzky:1.Ve7 Şg6 2.Af8 Şf5 3.Vh7 Şf4 4.Vd3!! Vf8 5.Vf1 +-

Tal-bilek:1.Kf6 Kf6 2.Ve5 ab3 3.ab3 b6 (3...Şf7 4.Af6 Vf6 5.Vc7 +-;3...gh5 4.b4!! fikir Kf1 +-)4.b4!! (4.Kf1? Ka5)

Soruları doğru yanıtlayan okuyucularımız arasından yaptığımız kurada kazanan Samsun Çatalçam Belediyesi Satranç Topluluğu olmuştur.

Kasım ayı ödüllü sorumuzu doğru cevaplayan okurumuz; Çatalçam Belediye Topluluğu adına Suat Boztepe. Tebrik ederiz.

DSM

DÜŞÜN SATRANÇ MERKEZİ

Özel Eğitim Hizmetleri Basım Yayım Bilgisayar ve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

848 Sk. No. 45/105-106 2. Beyler Kemeraltı-İzmir

Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39 Faks: 425 42 15

dusunsatranc@superonline.com / www.dusunsatrancmerkezi.com.tr

Kasım ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan Tarık İnal (İzmit), Numan Sandal (Antalya), Mukadder Sarısoy (Antalya) bizden kitap kazandı. Aralık ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'nın yayımladığı, Rıfat Öztürk *Sosyal Demokrasinin Arka Bahçesi* adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa,

1) Katolikliğin "baba-oğul-kutsal ruh" üçlemesine karşı "insanlık-gök-dünya" üçlemesini çıkaran, SEVGİ'yi "başkaları için yaşamak" formülüyle dile getiren, "başkaları için yaşamak, başkalarını sevmek demektir. Kollektif bilinç, birey üstü bir varlıktır. İnsanlık insanla değil, insan insanlıkla açıklanır. İnsan, insanlığa katıldığı oranda ölümsüzleşir" diyen, 1798-1857 yılları arasında yaşamış Fransız düşünür. -"Ben dervişim diyene/biredesim gelir/Taniya ben şimiden/Varıp yetesim gelir." (Yunus Emre)

2) Shakespeare'in bir yapıtı. -".....resmi" (Osmanlı Devleti'nin egemenliği döneminde Yemen halkından toplanarak doğrudan İstanbul'daki Hazine-i Amire'ye gönderilen vergi.

3) Venedik cumhuriyeti elçilerine Osmanlılar'ca verilen ad. -Avrupa'da bir başkent. -Rutubet.

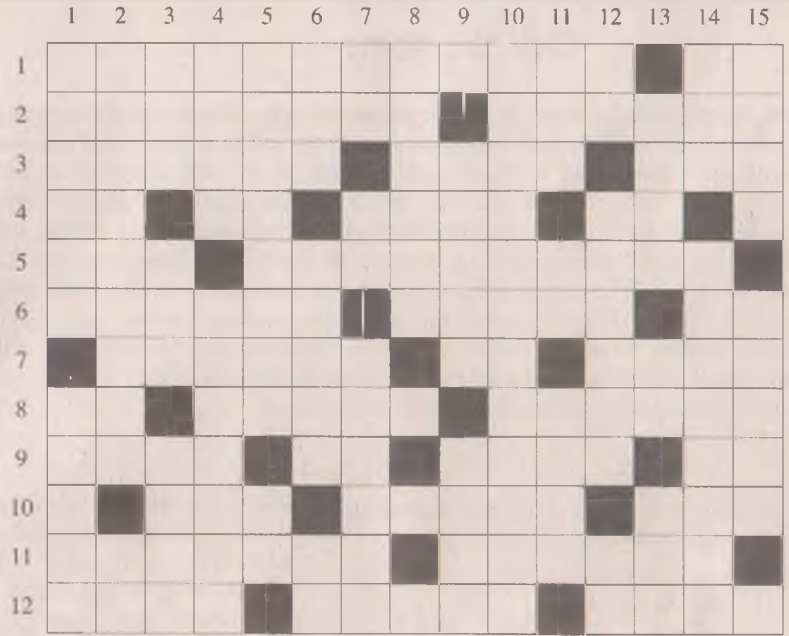
4) "Mey süzölmüş şişeden ruhsar-ı olmuş sana" (Nedim) -Ferit Edgü'nün bir yapıtı. -Fizikte "artı uç". -Sayma, sayılma.

5) Eskiden "korku, çekinme" anlamında kullanılan bir sözcük. -Mikropları öldürmek için kullanılan bir madde.

6) ABD'de bir eyalet. -".....Arzık" (Gazeteci-yazar). - Bir hayvan.

7) ".....efendi" ("Sözüm hasretle giryandır", "Gamzedeyim deva bulmam", "Bu akşam gün batarken gel") gibi unutulmaz çalışmaları bulunan 1858-1913 yılları arasında yaşamış Ermeni asıllı Türk besteci ve keman sanatçısı. -Skan-diyum'un simgesi. -Gösterge.

8) Kabaca "evet". -Anatoksinleri keşfeden ve toksinlerle anatoksini titre etmeye yarayan ve "topraklaşma" adı verilen bir yöntemi geliştiren; çalışmalarını karma aşılardan (difteri-tetanoz, tifoparatifo) uygulanmasını sağlayan, 1886-1963 arasında yaşamış Gaston ön adlı Fransız biyolog ve veteriner. -İki direkli bir tür yelkenli gemi.

9) Karagöz oyununda perdeye verilen ad. -İşaret, belirti. -Yazın. -"....ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz" (atasözü).

10) Japonlar'ın kimono üstüne taktıkları geniş ipek kuşak. -Sinirli. -Bankada hesabı olanlara gönderilen ödeme ya da çekme mabzuzu.

11) Kızılderili dilleri öbeği. -Bolivya'da bir kent.

12) "Tarık (yol filminin unutulmaz aktörü). -"Kamuran" (Franz Kafka'nın tüm yapıtlarını Türkçe'ye çevirmiş, ayrıca "Elbiseçiler Çarşısı", "Buhurumeryem" gibi öykü betikleri çıkarmış yazar ve çevirmenimiz.). -Bir kimsenin doğup büyüdüğü ve özlediği yer.

Yukarıdan aşağıya,

1) Yusuf Ziya Ortaç'ın yönettiği Türkiye'nin en uzun ömürlü gülmece dergisi. -Başboş dolaşan serseri.

2) Türkçe'yi de içeren dil öbeği. -İlkel bir silah.

3) Jeofizikte, gravimetri aramalarında kullanılan C.G.S. ivme birimi. -Mısır ve Suriye'deki geleneksel konutlarda, taş döşeli, ahşap tavanlı divanhane ya da yazlık sofa benzeri mekan. -Müzik yazısı.

4) Çok yüce. -"Coğrafya" adlı yapıtı ile ünlü İ.Ö. 58-İ.S. 21-25 yılları arasında yaşamış Amasya'lı bilgin.

5) Avrupa'da bir ülke. -İnsan.

6) İvedi, çabuk. -".....Campbell" (Si-yahi manken). -Muharrem ayında pişirilen aşure.

7) Sümerler'de su tanrısı. -"Bir mış bir nal kurtarır, bir nal birkurtarır" (Atasözü). -Çok sert bir mermer türü.

8) "A.J." (*Şapkacının Şatosu, Yıldızlara Bakarken, Yeşil Yıllar* gibi iyi insanların dayanma güçlerini anlattığı romanlarıyla tanınmış 1896-1981 yılları arasında yaşamış İngiliz yazar.)

9) I. Dünya Savaşı'nda hava gözlem ya da korumalarında kullanılan uzun biçimli bir tür balona verilen ad. -Uluslararası Amatör Tiyatrolar Birliği.

10) Bu yıl Antalya Altın Portakal film festivalinde en iyi kadın oyuncu ödülünü kazanan sanatçımız.

11) Tahıl ürünleri ile ilgili resmi kuruluşumuz. -Peru'nun plaka imi. -Kısa paçalı erkek iç giysisi.

12) Hayvanlara vurulan damga. -".....-Delos Deniz Birliği" (Pers saldırılarını önlemek amacıyla İ.Ö. 478/7'de Atina önderliğinde Ege'deki adaları ve batı Anadolu kent devletlerini kapsayan örgüt). -Duman kırı.

13) Öznel, kendince. -Bir işaret sıfatı. -Öğütücü dişlere verilen ad.

14) Aza. -Hristiyanların büyük perhizden önce şaşırtıcı kılıklara girerek yaptıkları şenlik ve eğlence dönemi.

15) Faiz, ürem. -Yücelme, yükselme.

Kasım bulmacasının yanıtı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	B	I	L	M	I	Z	I	Y	A	U	L	K	E	N
2	A	L	A	I	Y	E	G	H	E	R	I	B	E	C
3	S	A	L	N	A	M	E	T	Ü	N	M	E	E	
4	A	H	E	N	Z	A	M	A	N	D	I	Z	I	N
5	N	I	A	G	E	A	P	E	S	A	G			
6	H	V	E	R	M	I	Y	O	N	T	O	N	I	
7	Ü	Z	E	R	I	B	O	T	A	N	I	K	E	
8	S	A	R	T	C	A	N	I	T	A	K	U	D	
9	E	M	A	A	R	S	E	R	U	K	M	O	A	
10	Y	A	N	T	R	A	Z	A	R	I	B	E	G	
11	I	N	D	I	A	N	A	B	E	L	A	A	C	
12	N	E	A	N	D	E	R	T	A	L	S	A	L	I

İNGİLİZCE MECBURİ DEĞİL

Dünya ile Aracısız E-mail'leşin İş Hacminizi Genişletin!

Türkiye'de
İlk Kez!

iş Cevirmen

**Dilerseniz İngilizce, Dilerseniz Almanca!
Ticari Mektuplarınızı Kendiniz Yazın!**

- Bilgisayarınıza yükleyeceğimiz Ticari Yazım Kılavuzu'nuzun yönlendirmesiyle yazdığınız mektupları e-mail ile anında gönderebileceksiniz.
- Kendi özel sözlük girişiyle programınızı istediğiniz kadar geliştirebileceksiniz. (Ticari, Teknik, Tıp, Ekonomi, Güncel vb.)
- Kullanışlı tasarımı sayesinde Türkçe, İngilizce, Almanca karşılıkları aynı anda görebileceksiniz.
- 110.000 satır, 20.000 cümle kapasitesiyle altı fonksiyonlu ticari yazım olanağına kavuşacaksınız.

Metin Cevirmen

İngilizce'den Türkçe'ye
(Upper-Intermediate) seviyesinde
gramer uyumlu çeviriye yardımcı bir programdır.

30 Milyon X 3 = 90 Milyon

Web Cevirmen

İnternetteki
İngilizce web sayfalarını
kısa sürede Türkçe'ye çeviren bir programdır.

30 Milyon X 3 = 90 Milyon

Chat Cevirmen

Çetleşirken Türkçe yazdığınızı
İngilizceye, İngilizce yazdığınızı
Türkçe'ye çeviren bir programdır.

25 Milyon X 3 = 75 Milyon

Fiyatlara KDV dahil değildir.
Bayilikler verilecektir.

Türkçe-İngilizce
Türkçe-Almanca

İngilizce-Türkçe
İngilizce-Almanca

Almanca-Türkçe
Almanca-İngilizce

Adrese ücretsiz teslim

**Bir Telefon Yeterli
(0212) 292 77 77**

**ULUSAL
PAZARLAMA**

iletisim@ulusalmagaza.com

Tophane Kemankeş Mah. Gecekuşu sok. Çavuşoğlu İşhanı No: 8/1 Karaköy / İSTANBUL

Tel: (0212) 292 77 77 pbx. Faks: (0212) 251 71 70

20. YÜZYILIN HİPOKRAT'I

Dr. Bethune

Donald SUTHERLAND

1 ARALIK'tan itibaren
DVD ve VCD'de

www.digitalkultur.com

Tel:(0212) 251 51 98
251 13 59

digital..
KÜLTÜR